

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM BİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ PROGRAMI

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE HİMAYECİ DEĞERLER
İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Recep ÖZKAN

ANKARA
EYLÜL - 2006

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM BİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ PROGRAMI

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE HİMAYECİ DEĞERLER
İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Recep ÖZKAN

Danışman: Prof. Dr. İsmail DOĞAN

ANKARA
EYLÜL - 2006

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Programı'nda DOKTORA TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul edilmiştir.

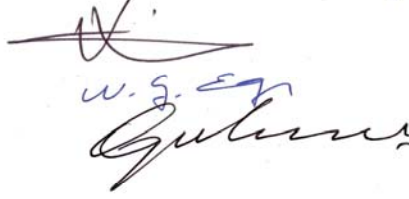
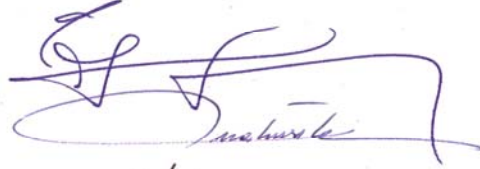
Başkan: Prof. Dr. İsmail DOĞAN

Üye: Prof. Dr. M. Ali KISAKÜREK

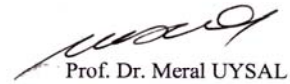
Üye: Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Üye: Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Üye: Prof. Dr. Selahaddin ÖĞÜLMÜŞ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 12.12.2006

Prof. Dr. Meral UYSAL

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Birey, hayatının her döneminde derecesi farklı olmakla birlikte bir çok sosyal faktörün etkisiyle tavır ve davranışlarına yön verir. Bunlar içerisinde toplumsal değerler özel bir yere sahiptir. Değerler her toplumda farklı dönemlerde farklı derecelerde birey davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Himayeci değerler ise özellikle geleneksel toplumlarda daha fazla etki gücüne sahiptir.

Geleneksel toplumda değerler birey yaşamını teminat altına almaya ve kolaylaştırmaya yönelik işlev görürler. Birincil ilişkilerin egemen olduğu geleneksel toplumda birey değerleri hazır olarak bulur. Her toplumda olduğu gibi geleneksel toplumda da değerlerin bireylere öğretilmesi ve korunması önemlidir. Öğretme ve koruma işlevi geleneksel toplumlarda daha da çok önemsenir. Değerlerin öğretilmesi ya da benimsetilmesi işi bireyin büyüdüğü aile ortamından başlayarak ilerleyen dönemlerde her türlü faaliyet alanlarında gerçekleşmektedir. Birey değerleri kimi zaman farkında olmadan, kimi zaman da bilinçli bir eğitim-öğretim faaliyetiyle öğrenmek durumunda kalır. Öğrenme işinde, içinde yaşanılan toplumun değerlere bakışı ve yüklediği anlamlar da etkilidir. Toplum bazı değerlere fazla önem verirken, bazı değerleri fazla önemsemeyebilir. Bu durum toplumun gelenekselliğiyle de ilişkilidir. Özellikle geleneksel toplumlarda himayeci değerlerin yeni kuşaklara öğretilmesi ve aktarımı önemlidir. Öğretme işinde eğitim sistemi aracılığıyla ders kitapları önemli bir eğitim-öğretim aracıdır.

Çalışmada bütün toplumlar için büyük bir öneme sahip olan böyle bir konunun araştırma konusu olarak seçilmesi ve araştırmanın yapılmasında öncülük eden, hiçbir yardımını esirgemeyen tez danışmanım Sayın hocam Prof. Dr. İsmail DOĞAN'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca her an yardıma hazır olan ve yönlendiren tez izleme komitesindeki sayın hocalarım; Prof. Dr. Mehmet Ali KISAKÜREK ve Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI'ya da teşekkür ederim

Zorlu süreçte manevi desteğini esirgemeyerek çalışmanın bütün aşamalarında büyük bir sabır örneği göstererek her zaman yanımda olan eşim ve çocuklarım çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük destekçim olmuşlardır. Bu özverilerinden dolayı onlara da teşekkür ederim. Maddi ve manevi destekleriyle hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen anneme ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim. Çalışmanın değişik aşamalarında gerek teknik anlamda gerekse manevi anlamda bilgi ve tecrübesiyle destek sağlayan Dr. Suat Ünlü'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara, 11.05.2006

Araş. Gör. Recep ÖZKAN

ÖZET

Bu araştırmada, Türk Eğitim Sistemi'nin ilköğretim kademesinde, zorunlu ilköğretim uygulanmasının öncesi ve zorunlu ilköğretim uygulanmasının sonrası okutulan sosyal alan ders kitaplarında himayeci değerlerin incelenmesi konu edilmektedir.

Araştırmada Türk Eğitim Sistemi'nin ilköğretim kademesinde, zorunlu ilköğretim uygulanmasının öncesi ve sonrası sosyal alan derslerinde okutulan ders kitaplarında himayeci değerlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Beş temel veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ilköğretim sosyal alan içerikli ders kitapları; ikincisi ilköğretim sosyal alan ders öğretmenleri; üçüncüsü Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda görevli uzmanlar; dördüncüsü ilköğretim sosyal alan ders kitabı yazarları, beşincisi ise literatür taramasıdır.

Ders kitaplarına ilişkin evren, zorunlu ilköğretim yasanının çıkarıldığı 1997 yılı temel alınarak, bu yasanın öncesi 1994-1996 yılları ile yasanın çıktığı tarihten sonra 2001-2003 yıllarında ilköğretim 5. ve 8. sınıflarda okutulan sosyal alan (Türkçe, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi) derslerinden oluşmaktadır. Bu dönemde toplam 14 ders kitabı belirlenmiş olup tamamına ulaşılmıştır.

İlköğretim sosyal alan ders öğretmenlerinin araştırma evreninde Ankara merkez ilçelerde yaklaşık on bin öğretmenin görev yaptığı varsayılmıştır. Araştırma evreni 384 kişilik bir örneklem büyüklüğü ile temsil edilebileceği hesaplanmış olup, toplam 396 ilköğretim sosyal alan öğretmenine ulaşılmıştır.

Çalışmanın uzman evreninde, Talim Terbiye Kurulu ders kitapları inceleme uzmanlarından 41 kişi çalışmanın uzman örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmanın yazarlar evreninden çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 9 ders kitabı yazarına ulaşılmıştır.

Çalışmada anket, görüşme ve içerik analizi yoluyla elde edilen bilgiler ayrı ayrı incelenerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

ABSTRACT

PROTECTIVE VALUES IN TURKISH EDUCATION SYSTEM

EXAMPLE; PRIMARY EDUCATION LESSON BOOKS

This research aims to explore the patronizing values embedded in social science course books that are taught at the primary level of Turkish Educational System before and after the implementation of compulsory education law.

Survey research model was employed as a research method. There are five major data sources. The first one is the social science course books taught at the primary education; the second, social science teachers; the third, course book investigation specialists working for the Ministry of National Education, Board of Talim and Terbiye; the fourth, authors of social science course books for the primary education; and the fifth, literature review.

The year 1997, in which compulsory education law has been put into practice was set as a reference point for the analysis. In this sense, social science course books (Turkish, Social Knowledge, Citizenship and Human Rights Education, History of Revolution and Ataturk's Principles, Knowledge of Religion Culture and Ethics) that were taught at fifth and eighth grade both between the years 1994 and 1996, before the compulsory education law, and the years 2001 and 2003, after the compulsory education law are chosen as a course book sample of this research. In these periods, 14 course books were determined and accessed.

It was assumed that there are approximately ten thousand social science teachers working in the central districts of Ankara at the primary education level. Departing from this assumption, although it was estimated that 384 people would be representative of this population, 396 social science teachers were accessed.

41 people working for the Board of Talim and Terbiye as a course book investigation specialist constituted the specialist population of this research whereas 9 authors of social science course books who volunteered to participate in this research were accessed for author population.

Data gathered through questionnaires, interviews, and content analyses are explored and evaluated independent from each other.

Keywords: Protection, Protective Values, Lesson Books, Content analysis, tradition, traditional society.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	XII

BÖLÜM I

GİRİŞ	1
Problem	3
Araştırmanın Amacı	8
Araştırmanın Önemi	9
Varsayımlar	10
Sınırlılıklar	10
Tanımlar	13
YÖNTEM	16
I. Araştırmanın Deseni	16
I.I. Evren-Örneklem	16
I.I.I. Ders kitapları	16
I.I.II. İlköğretim Sosyal Alan Ders Öğretmenleri	19
I.I.III. Ders Kitapları İnceleme Uzmanları	21
I.I.IV. İlköğretim Ders Kitabı Yazarları	21
II. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	22
II.I. İlköğretim Sosyal Alan Ders Kitaplarının İçerik Analizi	22
II. II. Himayeci Değerlere İlişkin Öğretmen ve Uzman Anketi	24
II.III. Ders Kitabı Yazarları İle İlgili Görüşme	27
III. İlgili Araştırmalar	27

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	38
I. DERS KİTAPLARININ EĞİTİMDEKİ YERİ.....	38
I.1. Ders Kitaplarının Gelişimi	40
I.2. Ders Kitaplarının Eğitimdeki Yeri ve İşlevi.....	43
I.3. Siyasal İktidar ve Ders Kitapları	44
I.4. Kültür Aktarım Aracı Olarak Ders Kitapları.....	46
I.5. Ders Kitaplarında Bulunması Gerekli Özellikler	47
II. TOPLUMSAL DEĞERLER.....	50
II.1. Değerlerin Gruplandırılması ve Özellikleri	50
II.2. Değerler, Birey ve Toplum	54
II.3. Değerler ve Değişim	57
II.4. Değerler ve İnanç	60
III. GELENEK VE GÖRENEKLERİN TOPLUM YAŞAMINA ETKİSİ VE HİMAYECİ DEĞERLER.....	62
III.1. Gelenek ve Görenek (Örf ve Adetler).....	62
III.1.1. Gelenek (örf).....	62
III.1.2. Görenek (Adet)	63
III.2. Gelenek, Görenek (Örf, Adetler) ve Toplum İlişkisi.....	64
III.3. Geleneksel Toplum ve Birey	65
III.4. Türk Toplumunda Gelenek ve Göreneklerin Etkisi.....	67
IV. EĞİTİM VE HİMAYECİ DEĞERLER	70
IV.1. Eğitim ve Toplum.....	70
IV.2. Siyasal Sistem ve Eğitim	72
IV.3. Geleneksel Toplumda Eğitimin Değişim İşlevi ve Değerler.....	73
IV.4. Eğitim ve Bireysellik	75

V. TOPLUMSAL DEĞERLER VE AİLENİN İŞLEVLERİ	78
V.1. Aile ve Toplum	78
V.2. Değerler ve Aile Eğitimi	79
V.3. Aile Eğitimi - Birey ve Himayeci Değerler	80
V.4. Geleneksel Toplum ve Aile	82
V.5. Türk Ailesi ve Himayeci Değerler	84
VI. SÖZLÜ VE YAZILI KÜLTÜRDE HİMAYECİ DEĞERLER	87
VI.1. Destanlar	88
VI.1.1. Milli Destanlar	89
VI.1.2. Türk Destanlarında Himayeci Değerler	90
VI.1.3. Destanlarda Otoriteye Saygı.....	95
VI.2. Masallar ve Hikayeler.....	98
VI.2.1. Masallarda Himayeci Değerler	98
VI.2.2. Hikayelerde Himayeci Değerler	103
VI.3. Gölge Oyununda Himayeci Değerler	104
VI.4. Romanlarda Himayeci Değerler	105
VI.4.1. Türk Romanında Himayeci Değerler: İki Örnek (Çalığışu ve Kiralık Konak)	106
VI.5. Çocuk Yayınları.....	110
VII. ATASÖZLERİNDE (ÖZDEYİŞLERDE) HİMAYECİ DEĞERLER.....	116
VII.1. Türk Atasözlerinde Himayeci Değerler	116
VIII. MENSUBİYET DUYGUSUNUN ORTAYA ÇIKARDIĞI İTAAT/BAĞLILIK ANLAYIŞI VE DEVLET BABA GELENEĞİ	121
VIII.1. Bağlanma (Sadakat)	121
VIII.2. Bireysel Gelişim ve Bağlılık	121
VIII.3. Devlet Baba Geleneği ve Otoriteye Bağlılık-Sadakat ve İtaat Anlayışı	122

IX. CEMAAT RUHU VE BİRLİK-BERABERLİK DUYGUSUNUN ORTAYA ÇIKIŞI.....127

IX. 1. Birey ve Birlik Beraberlik İhtiyacı 129

BÖLÜM III

I. BULGULAR VE YORUM 132

I.1. Veri Toplama Kaynakları Profili.....132

I.1.1. İlköğretim Sosyal Alan Ders Öğretmenleri 132

I.1.2. Uzmanlar 136

I.II. İlköğretim Sosyal Alan Ders Kitaplarının İçerik Analizi 137

I.II.I. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi.....137

I.II.II. İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi.....143

I.II.III. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi 149

I.II.IV. Türkçe.....156

I.II.V. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 164

I.II.VI Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi ve Sonrası Ders Kitaplarında Yer Alan Kategorilerin Derslere Göre Karşılaştırılması 176

I.II. VII. Genel Karşılaştırılma.....181

III. İlköğretim Öğretmenlerinin Anket Sorularına Verdikleri Cevaplar 184

IV. Öğretmenlerin Yaş, Cinsiyet ve Kıdemleri İle Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki.....200

IV.II. Anketi Cevaplayan Öğretmenlerin Cinsiyetleri ile Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki 212

IV. III. Anketi Cevaplayan Öğretmenlerin Kıdemleri ile Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki 223

V. AÇIK UÇLU SORULARA VERİLEN CEVAPLAR 236

VI. UZMANLARLA YAPILAN ANKET SONUÇLARI 240

VII. İLKÖĞRETİM DERS KİTABI YAZARLARIYLA YAPILAN GÖRÜŞME.....251

BÖLÜM IV

SONUÇ, GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	257
I. SONUÇ.....	257
II. GENEL DEĞERLENDİRME.....	262
III. ÖNERİLER.....	265
KAYNAKÇA.....	268
 EKLER	 282
EK 1:	282
İlköğretim Sosyal Alan Öğretmenlerine Uygulanan Anket Soruları.....	282
EK 2:	285
Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığında Çalışan Ders Kitapları İle İlgili Uzmanlara Uygulanan Anket Soruları	285
EK 3:	287
Ders Kitabı Yazarları İle Yapılan Görüşme Soruları.....	287

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1. İlköğretim okulu ders programı	17
Tablo 1.2. İlköğretim öğretmenlerinin merkez ilçelere göre dağılımı	19
Tablo 1.3. Himayeci değerlere yönelik anketin faktör analizi ve madde analizi sonuçları.....	25
Tablo 3.1. Anketi cevaplayan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı.	132
Tablo 3.2. Anketi cevaplayan öğretmenlerin kıdemlerine göre dağılımı.....	133
Tablo 3.3. Anketi cevaplayan öğretmenlerin derslerinde kullandıkları ders kitaplarının yayınevlerine göre dağılımı.	134
Tablo 3.4. Anketi cevaplayan öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımı	135
Tablo 3.5. Anketi cevaplayan uzmanların yaşlarına göre dağılımı.....	136
Tablo 3.5. Anketi cevaplayan uzmanların cinsiyetlerine göre dağılımı.....	136
Tablo 3.6. anketi cevaplayan uzmanların kıdemlerine göre dağılımı.	136
Tablo 3.7. 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında okutulan sosyal bilgiler v ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	140
Tablo 3.8. 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında okutulan sosyal bilgiler 5 ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	142
Tablo 3.9. 1994-1995/1995-1996 öğretim yılında okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ııı dersi kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	146
Tablo 3.10. 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında okutulan ilköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi viııı ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	148
Tablo 3.11. 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında okutulan inkılap tarihi ve atatürkçülük ııı ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanlarına göre dağılımı.	152
Tablo 3.12. 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında okutulan ilköğretim inkılap tarihi ve atatürkçülük viııı ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanlarına göre dağılımı.	155
Tablo 3.13. 1994-1995/1995-1996 öğretim yılında okutulan türkçe 5 ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	158

Tablo 3.14. 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında okutulan türkçe 5 kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	160
Tablo 3.15. 1994-1995/1995-1996 öğretim yılında okutulan türkçe viii ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	162
Tablo 3.16. 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında okutulan türkçe viii ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	164
Tablo 3.17. 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi 5 kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	167
Tablo 3.18. 2002-2003 öğretim yılında okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi v ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	169
Tablo 3.19. 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi viii ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	172
Tablo 3.20. 2002/2003 öğretim yılında okutulan din kültürü ve ahlak bilgisi VIII ders kitabındaki değerlerin frekans, yüzde ve yoğunluk puanına göre dağılımı.	174
Tablo 3.21. İlköğretim türkçe ders kitaplarındaki değerlerin karşılaştırılması	176
Tablo 3.22. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarındaki değerlerin karşılaştırılması.	177
Tablo 3.23. İlköğretim atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitaplarındaki değerlerin karşılaştırılması.	178
Tablo 3.24. İlköğretim insan hakları ve vatandaşlık ders kitaplarındaki kategorilerin karşılaştırılması	179
Tablo 3.25. İlköğretim sosyal bilgiler 5 ders kitaplarındaki kategorilerin karşılaştırılması.	180
Tablo 3.26. Zorunlu ilköğretim öncesi dönemde 1. ve ii. kademelerinde okutulan derslerin karşılaştırılması.	181
Tablo 3.27. Zorunlu ilköğretim sonrası dönemde 1. ve ii. kademelerde okutulan derslerin karşılaştırılması.	182
Tablo 3.28. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	184

Tablo 3.29. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevapların dağılımı.	185
Tablo 3.30 Öğretmenlerin “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevapların dağılımı.	186
Tablo 3.31. Öğretmenlerin “öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	187
Tablo 3.32. Öğretmenlerin “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	188
Tablo 3.33. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	189
Tablo 3.34. Öğretmenlerin “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	190
Tablo 3.35. Öğretmenlerin “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	190
Tablo 3.36. Öğretmenlerin “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	191
Tablo 3.37. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	192
Tablo 3.38. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	193
Tablo 3.39. Öğretmenlerin, “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	194

Tablo 3.40. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	195
Tablo 3.41. Öğretmenlerin, “okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	196
Tablo 3.42. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	197
Tablo 3.43. Öğretmenlerin, “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	198
Tablo 3.44. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplar ile yaşları arasındaki ilişki.	200
Tablo 3.45. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplar ile yaşları arasındaki ilişki.	201
Tablo 3.46. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verilen cevaplar ile öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.	201
Tablo 3.47. “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne verilen cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.	202
Tablo 3.48. “Himayeci değerler, ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verilen cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.	203
Tablo 3.49. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verilen cevaplar ile öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.	203
Tablo 3.50. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.	204

Tablo 3.51. Öğretmenlerin, “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	205
Tablo 3.52. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	205
Tablo 3.53. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	207
Tablo 3.54. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	207
Tablo 3.55. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	208
Tablo 3.56. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	209
Tablo 3.57. Öğretmenlerin, “okudukları üniversite ortamı himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	209
Tablo 3.58. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	210
Tablo 3.59. Öğretmenlerin, “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.	211
Tablo 3.60. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	212
Tablo 3.61. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	212

Tablo 3.62. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	213
Tablo 3.63 “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	214
Tablo 3.64. “Himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	214
Tablo 3.65. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	215
Tablo 3.66. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	216
Tablo 3.67. Öğretmenlerin, “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	216
Tablo 3.68. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	217
Tablo 3.69. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	218
Tablo 3.70. “Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	218
Tablo 3.71. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	219

Tablo 3.72. “Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	220
Tablo 3.73. “Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.	221
Tablo 3.74. “Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	221
Tablo 3.75. “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.	222
Tablo 3.76. Öğretmenlerin, “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	223
Tablo 3.77. Öğretmenlerin, “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	224
Tablo 3.78. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	225
Tablo 3.79. “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	225
Tablo 3.80. Öğretmenlerin, “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	226
Tablo 3.81. Öğretmenlerin, “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.	227

Tablo 3.82. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin kıdemleri arasındaki ilişki.....	227
Tablo 3.83. “Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	228
Tablo 3.84. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	229
Tablo 3.85. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	230
Tablo 3.86. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	231
Tablo 3.87. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	232
Tablo 3.88. Öğretmenlerin, “Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	232
Tablo 3.89 “Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	233
Tablo 3.90. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	234
Tablo 3.91. “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.....	235

Tablo 3.92. Uzmanların “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.....	240
Tablo 3.93. Uzmanların “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	240
Tablo 3.94. Uzmanların “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	241
Tablo 3.95. Uzmanların “öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	241
Tablo 3.96. Uzmanların “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	242
Tablo 3.97. Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	242
Tablo 3.98. Uzmanların “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	243
Tablo 3.99. Uzmanların “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	243
Tablo 3.100. Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	244
Tablo 3.101. Uzmanların “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	244
Tablo 3.102. Uzmanların “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	245

Tablo 3.103. Uzmanların “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretilmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	245
Tablo 3.104. Uzmanların “hımayeci değlerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	246
Tablo 3.105. Uzmanların “üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.....	246
Tablo 3.106. Uzmanların “hımayeci değlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	247
Tablo 3.107. Uzmanların “hımayeci değler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.	247
Tablo 3.108. Öğretmen ve Uzmanların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması.	248

BÖLÜM I

GİRİŞ

Her toplumsal sistem kendini devamlı kılabilmek için sistemi oluşturan unsurların sürekli uyumunu esas alır. Toplumsal sistemin en temel unsurlarından olan birey, sistemin uyumluluğunda önemli bir yer işgal eder. Bireylerin toplumsal yapıyla uyumluluğunda ise toplumsallaşmaları öne çıkmaktadır. Bu nedenle de toplumlar sürekliliklerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için bireylerin toplumsallaşmalarına büyük önem verirler.

Bireyin içinde yaşadığı toplumun maddi ve manevi unsurlarını benimseyerek o toplumun bir üyesi haline gelme süreci olarak tanımlanan toplumsallaşma; “bir süreç olarak bireylerin doğumdan itibaren içinde yaşadığı toplumun üyeliğini kazanmada geçirdiği aşamalardır.”¹ Toplumsallaşma sürecinde değerlerin önemli bir yeri vardır. Birey değerler aracılığıyla yani değerleri benimseyerek toplumun beklenti ve isteklerini karşılamaktadır. Değerler ise bireylerin yaşam biçimi ve günlük alışkanlıklarında etkili olan toplumsal davranış kalıplarıdır. Uzun bir tarihsel süreçten gelen etkiyle varlıklarını sürdüren gelenek ve değerler dünyasının benimsenmesi bireyin toplumsallaşmasında önemli görülmektedir. Bu durum ise geleneksel toplumlarda daha da öne çıkmaktadır.

Geleneksel toplumlarda birey değerlerin etkisiyle yaşamına yön vermektedir. Dolayısıyla “tarih ve gelenek bireyin imgelem (tasavvur gücü) dünyasına ve oradan da toplumsal bilince önemli ölçüde etkilerde bulunur.”² Bu etki toplumsal yapının hemen her alanında kendini gösterir. Özellikle eğitim kurumu aracılığıyla kendini daha sağlam şekilde bireylere empoze ettirir. Bu etkinin bireyler üzerindeki gücü eğitim yoluyla daha da fazla hissettirilebilmektedir. Çünkü toplumlar, sağlıklı bir toplumsallaşma için gerekli olan gelenek, inanç ve toplumsal değerlerini bireylere eğitim yoluyla aktarır. Eğitim aracılığıyla toplumun istediği karakterde bireyler yetiştirilmesine çalışılır.

¹ İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem A Yayınları, Ankara, 2006, s.65.

² İsmail Doğan, **Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s.190.

Bir toplumda kabul edilen “değer hükümleri eğitimde amaçlanan insan tipinin türünü tayin eder. Toplumca arzu edilen tutum o değer hükümlerine göre belirlenir.”³ Dolayısıyla birey yaşamı, toplumsal değerlerin kuşatması ve yönlendirmesi altında devam eder. Özellikle geleneksel toplumlarda gücünü daha derin hissettiren bu değerler dünyası toplumsal yaşamın her aşamasında olduğu gibi eğitim alanında da kendini gösterir.

Toplumsal yaşam, dinamik bir öğrenme sürecidir. Bireylerin sosyalleşmesi ve de kültürel birikimleri, içinde bulunduğu veya zorunlu olarak yaşamının çeşitli evrelerini geçirdiği kurumlar ve gruplar içinde şekillenir. Bunlar içerisinde ise eğitim kurumu özel bir etki alanına sahiptir. Eğitimin sistemli ve planlı bir şekilde gerçekleştirildiği yer ise okuldur. Okulda verilen eğitim-öğretimin en önemli araçlarından birisi de ders kitaplarıdır. Ders kitapları ise geçmişte olduğu gibi bugün de okullarda kültür aktarıcı olarak işlev üstlenen önemli eğitim araçlarından biri olma özelliğini korumaktadır. Belirtilen işlevleri nedeniyle ders kitapları toplumun beklentilerini yeni kuşaklara aktarmada birincil araç olma konumundadır. Bu nedenle de ders kitaplarının incelenmesi yoluyla toplumların duyuş, düşünüş ve hayata bakış gibi özelliklerini belirleme yoluna gidilebilmektedir.

Okul aracılığıyla yürütülen eğitim faaliyetlerinin önemli araçlarından olan ders kitapları, okulun görevlerini yerine getirmede -toplumsal değerlerin aktarımında- etkin rol oynar. Geleneksel toplumlarda eğitim görevini üstlenen kurumlar geleneksel eğitim yöntemlerine uygun hareket etmektedirler. Bu tür toplumlarda eğitimin amacı, mevcut yapıya uygun bireyler yetiştirmek ve sistemin değişmeden devamlılığının sağlanmasına hizmet etmektir. dolayısıyla sunulan modellerin ve rollerin kavranmasında ders kitapları öne çıkar. Ayrıca ders kitapları yayımlandığı dönemin özelliklerinin öğrenilmesinde, eğitim yoluyla kazandırılacak amaçların aktarımında ve de bireylere öğretilmesinde önemli bir materyaldir.

Değerlerin, özellikle de himayeci değerlerin toplumsal yapıya etkileri, toplumsal hayatta nasıl ve ne sıklıkla vurgulandıklarıyla yakından ilişkilidir. Bu araştırmada ders kitapları aracılığıyla himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca öğretmen, uzman ve ders kitabı yazarlarının konuyla ilgili düşüncelerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

³ Necati Öner, “Öğretim ve Eğitime Bir Bakış”, **Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993, s.7.

Problem

Eğitim kurumları, bireylere yaşadıkları toplumun değerlerini aktararak toplumsallaşmalarını sağlarlar. Bununla birlikte, bireyleri çağa uygun bilgi ve becerilerle donatma görevini de üstlenmektedir. Toplumsal değerlerin çağa uygun olarak yenilenmesini ya da çağın şartlarına göre geçerliliğini yitirmiş değerlerin yerine yeni değerlerin yerleştirilmesini sağlamaya çalışmak modern toplumda eğitime yüklenen birincil görevler arasındadır. Bu durum ise eğitimin toplumsal gelişmeyi sağlama görevleri arasındadır.

Sosyal bir varlık olma sürecinde birey, içinde yaşadığı sosyal ortamlarla birlikte şekillenir. “Aile, okul ve iş çevresi sözü edilen bu ortamların başında gelir. İnsan bu ortamların ufku ve gereksinimleriyle kuşatılmıştır. Bu nedenle insanın gereksinim ve istekleri büyük ölçüde toplumun gereksinim ve istekleridir. Kendine özgü değer ve alışkanlıklara sahip olan bu toplumsal ortamlar bireylerde kendi yapılarına uygun beklentiler üretir.”⁴ Bu beklentilerin oluşturulmasında değerler sistemi önemli bir işleve sahiptir. “İşte sosyal sistemin bir elemanı olarak değerler sistemi, toplumun özünü teşkil eder. Her türlü toplum değişmesi için, halkın değerler sistemini dikkate almak gerekir.”⁵ Önem atfedilen ve dikkate alınması gereken bu değerlerin çağın gereklerine uygunluk taşıması da önemlidir. Bütün hayatı değerler sisteminin etkisi altında olan geleneksel toplumda bireyinin çağı yakalaması, değerler sisteminin çağa uygunluğuyla orantılıdır.

Geleneksel toplumun “aile merkezli eğitimi sanayi devrimiyle birlikte yerini örgün eğitime bıraktığında eğitimin geleneksel bağlamı olan aile yerine okul yeni toplumun yükselen değeri olmuştur.”⁶ Okulun bu yükselen değeri, bilgi toplumunda da yerini korumaktadır. Okul özelinde bireye yönelik eğitim faaliyetleri önemli bir yer tutar. Bireyin bilgi toplumunda hak ettiği yeri alması okulun görevleri arasındadır. Bilgi toplumunun değerleri bireyi öne çıkaran değerlerdir. Geleneksel toplum değerleri ise bireyi mensubiyetleri ile sınırlayan değerlerdir. Bu toplumda birey mensubiyetlerine bağlılığı oranında vardır. Geleneksel toplumda bireyden çok mensubiyetleri yani grubu, cemaati, derneği vb. öne çıkar. Bireyde meydana gelecek değişme bunlarda

⁴ İsmail Doğan, “Eğitimin Toplumsal Temelleri,” **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Pegem A Yayınları, Ankara, 2002, s.144.

⁵ Orhan Türkdoğan, **Toplum Kalkınması**, Dedekorkut Yayınları, Erzurum, 1977, s.27.

⁶ İsmail Doğan, “Liselerde Alan Seçmeli Program Uygulamaları Üzerine Değerlendirme: Ankara İl Merkezindeki Liseler Örneği”, **2000’li Yıllarda Lise Eğitime Çağdaş Yaklaşımlar Sempozyumu (08-09 Haziran 2002)**, İstanbul, 2003, s.219.

gerçekleşecek değişimle sınırlıdır. Birey mensubiyetlerinin izin verdiği oranda değişebilmektedir.

Çağlara ve dönemlere göre “değişen anlam ve sınırlara sahip olan toplumsal değerler (dayanışma, sevgi, erdem, saygı, hoşgörü, konukseverlik, dostluk, özgecilik, hemşehricilik, komşuluk, yardımseverlik, yararcılık, idealizm vs.) yeni yaklaşım ve yorumlara ihtiyaç göstermektedir.”⁷ Değerlere yüklenen anlamların, içinde yaşanan ve gelecekte yaşanılacak olan toplumsal ortamlarla uyumlu olması bireyin ve de toplumun çağı yakalamasında önemlidir. Bunu başarmak geleceğe hazır olmak demektir. Geleneksel toplumlarda geçmişe olan sıkı bağlılık önemli bir erdem olarak kabul edildiği için bu durumun gerçekleşmesi zor olmaktadır. Geleneksel kültürlerde “geçmişe, önceki kuşakların tecrübelerini içerdiği ve sürdürdüğü için saygı gösterilir ve toplumsal simgelerine değer verilir. Bu durumda düşünce dünyası, geleneğin yeniden yorumu ve açıklamasıyla sınırlıdır. Terazinin geçmiş tarafı gelecek tarafından daha ağırlıklıdır.”⁸

Geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı toplumlarda, gelişmeler karşısında geçerliliğini yitirmiş değerlerin terk edilmesi ve yeni değerlerin kabulü oldukça zor ve zaman alıcıdır. Çünkü birey hayatını geçmişle iç içe sürdürmekte ve hiçbir zaman bütünüyle geçmişinden kopamamaktadır. Yaşam alanında yeni kültürel değerlerin etkisi söz konusu olsa dahi düşünce alanında geçmişinden devralınan kültürel değerlerin etkisi oldukça yüksektir.

Birey, bir yandan geleceği yakalama istek ve hırsıyla yeniliğe açık olmaya çalışırken, bir taraftan da geçmişin güçlü etkisi ve alışkanlığını üzerinden atamamakta, atmak istememektedir. Bu çelişki ve ikilem içerisinde üretkenlik çabasında zorlanabilmektedir.

Toplumdaki “üretici güçlerin en yaratıcısı, en güçlüsü, en dinamiği olan insan, yine kendi eliyle kendini biçimlendirir.”⁹ Bu biçimlendirme sürecinde bireyin ve dolayısıyla toplumun “benimsediği düşünsel temeller eğitimin nasıl yönetileceği konusunda etkili olmaktadır.”¹⁰ Eğitim yönetiminde olumlu ve çağı yakalama çabalarından uzak anlayışlar toplumsal alanda bunalımlara neden olmaktadır. “Gittikçe

⁷ İsmail Doğan, “Küresel Değerler ve Eğitim: Türkiye Örneği,” **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu**, 1999, s.42.

⁸ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s.40.

⁹ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s.96.

¹⁰ İrfan Erdoğan, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, 1995, s.43-44.

görelî bir hızla modernleşmekte olan bir toplum haline gelme dolayısıyla, bugün, kendini iyice belli eden bir değer bunalımı söz konusudur.”¹¹ Canlılığını yitirmemiş bazı köklü değerler, zaman zaman birbirleriyle kaynaşmış olarak, çoğu zaman da çelişerek, bir arada yaşamaktadırlar. “Bu nedenle de bir değerler kargaşası varlığını her gün biraz daha yoğun bir biçimde belli etmektedir. Tutarlı bir değerler sistemine yönelmeyi kolaylaştırabilecek ölçütler hususundaki kararsızlıklar, bu kargaşayı daha da arttırmaktadır.”¹² Değer kargaşası içerisinde birey kendisini geçmişe adayarak rahatlamaya, huzura yönelmektedir. Bu yöneliş bireyi mensubiyetlerine yani grubuna, cemaatine bağlılığa sürükleyerek bireyselliğini engellemektedir. Bireylerin mensubiyetlerine bağımlı hale gelmesinde değerlerin büyük ölçüde etkisi vardır.

“Toplumsal değerler günlük hayatı belirleyen ve hatta organize eden değerlerdir. Aile yaşamından hukuk ve siyasal sisteme kadar genişleyen bir manevra alanına sahiptir. Açıkça ailedeki bu norm ve değerler günlük yaşamla birlikte, ahlaksal, hukuksal ve siyasal yaşamların tümüne etki etmekte ve belirleyici olmaktadır. İtaat kültürü, namus ve ahlak anlayışı, komşuluk ilişkileri, güven ve himaye kültürü, sadakat ve ihanet, gizlilik ve mahremiyet, sevgi ve hoşgörü, saygı ve korku, özgürlük ve teslimiyet gibi değerlerin niteliklerine göre ortaya çıkan bir aile kültürünün bu doğrultuda bir toplumsal kültüre yönelmesi doğaldır.”¹³

Bu aşamada sorun, toplumsal yapıyı meydana getiren temel toplumsal kurumları geleneksel değerlerle “sıkı sıkıya çevrili olan bir toplumun büyük bir istek belirtmiş olsa da toplumsalın getirdiği sınırlılıkları nasıl aşacağı? sorunudur. Cemaat ve dernek merkezli; müdahaleci ve ataerkil itaat kültürlerinden nasıl birey çıkacağı; üstelik tüm bu mensubiyetlerden kurtularak kendi ayakları üzerinde bireyin nasıl duracağı sorunudur.”¹⁴ Bireyin cemaatten bağımsız olarak var olması ve “buna uygun davranış üretmesi kendi özlük hakları çerçevesinde yeni bir dünya kurması ise gerçekten kolay değildir.”¹⁵ Çünkü geleneksel toplumun kültürü “emrivakilere yatkın bir kültürdür. İtaat de, himaye de, otorite de bunun üzerine gelmiştir. Böyle bir kültürle yoğrulmuş bir toplumda bireyin ön plana çıkması zordur.”¹⁶ Dolayısıyla böyle bir yapıya sahip toplum, “ortak bir biz bilincini, bireyin aşkın ideali olarak tüm üyelerine kabul ettirir. Bu tür bir

¹¹ Selahattin Ertürk, **Diktacı Tutum ve Demokrasi**, Yelken Tepe Yayınları 1981, s.9.

¹² Aynı, s.9.

¹³ Doğan, **a.g.e.**, 1999, s.48.

¹⁴ Aynı, s.49.

¹⁵ İsmail Doğan, “Demokrasi ve Erdem İlişkisi: Türkiye Örneği,” **A.Ü. E.B.F. Dergisi**, 1990, s.85.

¹⁶ İsmail Doğan, **31.12.2002 tarihli Doktora Dersinden**.

toplumda birey kayıtsız şartsız topluma adanmış bir varlıktır.”¹⁷ Toplumu için vardır. Toplum için çalışmaktadır. Kendisinden önce toplumu düşünür.

Ortak biz bilincinin etkisiyle güç kazanan himayeci değerler birey hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Hayatının her alanında bu değerler bireyi yönlendirmektedir. Değerlerle kuşatılmış bir toplumda, dini inançlar dahi geleneklerle şekillendirilerek yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Doğumundan ölümüne kadar hayatının tüm evrelerinde, biri/lerinin yardım ya da desteğiyle ayakta kalmaya alışmış olan birey karşılaştığı her güçlükte kendisini himaye edecek birilerini aramaktadır. Bu nedenle “kendi ayakları üzerinde kalamayan insanların ayakta ve hayatta kalma çabasında yöneldikleri gruplar büyük ölçüde onların sığınakları olmaktadır.”¹⁸ Yaşamını bu denli güçlü bir etkiyle kuşatan grup yaşamı etkisiyle birey, himaye kültürünün koruyucusu ve uygulayıcısı durumuna gelmektedir.

Himayeye ve korumaya yatkın insanlar bireysel girişim ve bireysel karar vermede güçlük çekmektedirler. Kendilerini, biri ya da birilerinin himayesi altında görmeye her zaman yatkındırlar. Bu tür insanların, kendi başlarına bir iş yapmaları, kendi başlarına girişimde bulunmaları, bağımsız karar vermeleri zor olmaktadır. Dolayısıyla “kendilerini yönlendirecek birilerini gördükleri zaman da her şeyleriyle kendilerini onlara teslim edebilmektedirler. Korumacı geniş aile ortamında yetişen bu tür insanlar aile ortamından gelen bu alışkanlıklarını hayatları boyunca sürdürme eğilimindedirler.”¹⁹

Birey yaşamında alışkanlık haline gelen bu değerler, zaman içerisinde nesilden nesile aktararak devam ede gelmiştir. Alışkanlıklar bireyi “her yeni şeye karşı yabanileştirir.”²⁰ Birey alışık olmadığı şeylere zararlı, olumsuz, kendisi için bir anlam ifade etmeyen şeyler olarak bakar. Alışkanlıkları dışındakilere zararlı olarak yaklaştığı için bunlara daha sıkı sarılır. Bu durumdaki birey, gelişmelere de kapalıdır. İtaate, boyun eğmeye alışmış birey, bu durumu kendisi için bir zorunluluk olarak hisseder. Hayatının her evresinde alışkanlıklarını uygulamaya çalışır. Sonuçta “özgün olmaktan, içinden gelene kulak vermekten, farklı davranmaktan korkan bireylerden oluşan bir toplum ortaya çıkar. Dolayısıyla her ortam ve düzeyde otorite arayışı, itaat”²¹ kendini

¹⁷ İsmail Doğan, **Sivil Toplum, Ondan Bizde de Var**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.4-6.

¹⁸ Aynı, s.7.

¹⁹ Doğan, a.g.e., 2002, s.216.

²⁰ Niyazi Berkes, **200 Yıldır Neden Bocahıyoruz-1**, Cumhuriyet Yayınları, 1977, s.23.

²¹ Murat Belge **Türkiye Dünyanın Neresinde**, Tarihsiz, s.115.

gösterir. “Örneğin, itaat kültürünü bir değer olarak benimsemeyi alışkanlık haline getirmiş ailenin itaatkar bireylere ödül vermesi kadar doğal bir şey olamaz. Buna karşılık böyle bir kültürde itaatsizlik, isyan ve aykırılığın da pirim alması söz konusu değildir.”²²

Aile yapısındaki bu uygulama, toplumun siyasal yapısında da kendini hissettirmektedir. Türk toplumunun siyasal geleneğinde, devlet kutsaldır. Ulül emre itaat şarttır. Devletin başındaki kişi (sultan) halife sıfatıyla dinin yeryüzündeki temsilcisi konumundadır. Bu nedenle sultana itaatsizlik Allah’a itaatsizliktir. Devlete karşı gelmek sultana dolayısıyla da Allah’a karşı gelmekle eşittir. Birey sultanın kuludur. Kul ise itaate mecburdur. Böyle bir dini ve siyasal gelenekten gelen bireyin aileden başlayan itaat silsilesi sultanın şahsında devlette en yüce mertebeye ulaşmaktadır. Uzun bir geçmişin ürünü olan bu alışkanlıklar toplumsal yaşamın bütün alanlarında gücünü hissettirerek bireyleri himayeci bir yapıya zorlamaktadır.

Geleneksel toplumlarda himayeci değer ve alışkanlıklar, toplumların genlerine işleyerek onların kendilerine özgü yaşam tarzlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda, toplumsal değerler, insanların -hayatlarına anlam katarak, onları yönlendirerek- yaşam felsefeleri haline almaktadır. Bu durum toplumda uygulanan eğitim felsefesine de etki etmektedir. Çünkü toplumsal yapı, eğitim sisteminin oluşmasında etkili olurken, eğitim sistemi de toplumsal yapının devamlılığının sağlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Toplumlara özgü eğitim sisteminin oluşmasında ve toplumsal yapının şekillenmesinde eğitim felsefesinin önemi büyüktür. Eğitim felsefesinin oluşmasında ise yaşam biçimi belirleyici olmaktadır. Bur durumda, değerlerin, özellikle geleneksel toplumlar için himayeci değerlerin rolü oldukça önemlidir.

Eğitim aracılığı ile değerlerin kuşaklar arası aktarımla devamlılıklarının sağlanması önemlidir. Bu süreçte ise sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin önemli bir yeri vardır. Sözlü kültür ürünlerinin yanında, bir kültür aktarıcısı olan ders kitapları da önemli bir yer tutar. Bu çalışmada, bu doğal gelişmenin; itaat, saygı, otorite, güven, bağlılık, gelenek, himaye, birlik-beraberlik, biz, yardımlaşma, fedakarlık, paylaşma gibi değerlerin ders kitaplarında ne kadar sıklıkta yer aldığı ve bu konuda bu işin birinci derecede muhatapları öğretmenlerin, uzmanların ve ders kitabı yazarlarının ne

²² Doğan, a.g.e., 2000, s.127.

düşündükleri belirlenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla himayeci değerlerin ders kitapları aracılığıyla genç kuşakları nasıl etkilediği problem konusu yapılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Türk Eğitim Sistemi'nin İlköğretim kademesinde, zorunlu İlköğretim uygulanmasının öncesi ve sonrası sosyal alan derslerinde okutulan ders kitaplarında himayeci değerlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Himayeci değerler nedir ve toplumda ne ölçüde yer almaktadır?
2. Himayeci değerler ve gelenek ilişkisi nasıl seyretmektedir?
3. Eğitim felsefesi himayeci değerlerle ilgili nasıl bir yapı ortaya koymaktadır?
4. Türk eğitim felsefesi himayeci değerler konusunda nasıl bir görünüm arz etmektedir?
5. Himayeci değerlerin bireysel-toplumsal yapıya/gelişmeye etkileri ne yönde olmaktadır?
6. Himayeci değerler ve değişimin öngördüğü değerler, eğitim alanında nasıl bir ilişki üretmektedir. Bu ilişkiler daha çok çatışmaya mı yoksa uzlaşmaya mı yatkındır?
7. İlköğretim kademesinde himayeci değerler, zorunlu İlköğretim öncesi ve sonrası hangi sıklıkta yer almaktadır?
8. İlköğretimin hangi kademesinde himayeci değerler daha fazla yer almaktadır?
9. İlköğretimin hangi kademesinde hangi derste himayeci değerlere daha fazla yer verilmektedir?
10. İlköğretim ders kitaplarında himayeci değerlerden hangisine daha fazla yer verilmiştir?
11. Ders kitaplarının birinci derece muhatapları böyle bir sorunun neresindedirler? Bu çerçevede öğretmenler, uzmanlar ve ders kitabı yazarları bu konuda ne/ler düşünmektedirler?

Araştırmanın Önemi

Her toplum varlığını sürdürmek ve uzun süre ayakta kalabilmek için yeni kuşaklara, toplumsal yapıya uygun kurallar ve değerler sisteminden oluşan yaptırımlar uygulamaktadır. Bireyler dünyaya geldiğinde bu yaptırımlardan oluşan ortamı hazır olarak bulurlar. Topluma yeni katılan bireyler aile, çevre, okul, vb. ortamlarda toplumun temel değerlerini öğrenir. Bu ortamların özellikleri birey davranışlarına yansır. Birey doğumla birlikte girdiği aile ortamında gelecekteki hayatına yön verecek olan tavır ve davranışlar edinir. Daha sonra etkileşimde bulunduğu çevre ve okul bireyin davranışlarının şekillenmesinde rol alır. Okul aracılığı ile, bireylere toplumsal değerler sistemli ve düzenli bir şekilde aktarılır. Çünkü “toplumsal hayatı mümkün kılan, paylaşılan bu değerlerdir.”²³ Dolayısıyla dönemlere göre farklı anlam ve görevler yüklenen değerler, bireylerin ortama sağlıklı uyumlarında önemlidir. Bu uyum sürecinde ders kitapları önemli bir eğitim aracı olma özelliğine sahiptir. Birçok ülkede hala evine gazete girmeyen, kitap okumayan, kitap olarak ders kitabından başka kitapla ilköğretim çağına kadar tanışmayan bireylerden söz etmek mümkündür. Bu durum ilköğretim dönemi için daha da öne çıkar.

İlköğretim kademesi, tutum ve davranışların oluşmasında ve de şekillenmesinde önemli bir dönemdir. Bütün kurum ve kuruluşlarıyla bireye yönelen, bireyi/insanı bir değer olarak gören modern toplum, bireyi, geleneğin etkisinden kurtularak birey olma bilincine kavuşması için eğitimi ve de ders kitaplarını kullanmaktadır. Eğitim materyalleri içerisinde ders kitapları birçok toplum için önemli eğitim aracı olma önemini korumaktadır. Bu nedenle okul, ders kitapları aracılığıyla bireylere ve toplumdaki yenilenme sürecine katkı sağlamalıdır. Gelişme ve yenilikler, ders kitapları aracılığıyla bireylere öğretilmelidir. Eğitim alanında gerçekleştirilen yenilikler ders kitaplarına yansıtılmalıdır. Ders kitapları aracılığıyla bireylerin, çağın gereklerine uygun bilgi ve becerilere ulaşmalarına yardımcı olunmalıdır.

Modern teknolojilerin eğitim alanına yeni araçlar katmasıyla ders kitaplarının öneminin azaldığı düşünülse de, gerek modern toplumlarda, gerekse geleneksel toplumlarda ders kitapları hala eğitimdeki önemini korumaktadır. Özellikle de geleneksel toplumlarda ders kitapları öğretmenlerin önemli bir başvuru kaynağıdır.

²³ Neşet Toklu, “Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik”, **Bilgi ve Değer**, Ankara, 2002, s.102.

Hatta temel kaynak olma özelliğini korumaktadır. Ders konularının aktarımında ve birçok bilgilerin öğrenciye kavratılmasında ders kitabı dışına çıkılamamaktadır. Bu nedenle bu çalışma, himayeci değerlerin bireyler üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu, ders kitaplarına ne derece yansıtıldığını, himayeci değerlerle ilgili öğretmenlerin, ders kitapları ile ilgili uzmanların ve ders kitabı yazarlarının görüşlerini belirlemek açısından önemli görülmektedir.

Varsayımlar

Bu çalışmanın varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

- Türk toplumu büyük ölçüde himayeci değerlerin etkisi altındadır. Bu etkiyi besleyen, bu güne aktaran tarih, gelenek ve inançlardır.
- Eğitim sistemi, eğitimin temel amaçlarından birini uygulamakla yükümlüdür. Bu amaç kültürün genç kuşaklara aktarılmasıdır. Dolayısıyla değerler böyle bir amaca bağlı olarak ders kitaplarına yansıtılmaktadır.
- Yazarlar, kültürel aidiyeti doğal bir alışkanlığın gereği olarak ders kitaplarına yansıtmaktadırlar.
- Geleneksel değerler küreselleşmenin empoze ettiği yeni değerlerle (bireyselleşme, bilgi, insan hakları, bilgi odaklı ekonomi, serbest piyasa ekonomisi, vatandaşlık, vs.) çatışmaya uygundur. Bu çatışmanın ders kitapları aracılığıyla belirgin çelişkilere yönelmiş olduğu düşünülebilir.

Sınırlılıklar

Bu çalışma Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim kademesinde okutulmakta olan ders kitaplarıyla sınırlıdır. Bu durum kendi içinde özel alanlara sahiptir. Söz konusu alanlar aşağıda sıralanmıştır:

- Milli Eğitim Bakanlığı'nın zorunlu İlköğretim uygulamasından önceki 1994-1995/1995-1996 öğretim yılları ve zorunlu İlköğretim uygulamasından sonraki 2001-

2002/2002-2003²⁴ öğretim dönemlerinde okunmasını uygun gördüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı yayınevinde basılan sosyal alan ders kitapları,

- İlköğretim kademesinin 5. ve 8. sınıflarında okutulan **Türkçe, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük** derslerinde okutulan ders kitapları,

- Araştırmanın içerik analizi yoluyla elde edilen bulguları, sözel nitelik taşıyan İlköğretim ders kitapları ve bu kitapların nicel analizi ile,

- İlköğretim kademesinin sosyal alan, **Türkçe 5 ve 8, Sosyal Bilgiler 5, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 ve 8** ders kitaplarından zorunlu İlköğretim öncesi (ilkokul 5. sınıf, ortaokul 3. sınıf) yedi ve zorunlu İlköğretim sonrası (İlköğretim 5. sınıf ve 8. sınıf) yedi olmak üzere toplam on dört ders kitabıyla sınırlı tutulmuştur.

“**Sosyal Bilgiler 5**” ders kitabı olarak, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“**İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi**” dersinde, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitapların okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“**İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük**” dersinde, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

İncelemeye konu olan İlköğretim “**Türkçe 5**” ders kitabının, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitap olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle 1994-1995 ve 1995-1996 öğretim yıllarında okutulan bir kitap incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-

²⁴ Zorunlu İlköğretimin uygulanmaya başlamasının hemen sonrasında yeni uygulama ile ilgili bilgi ya da uygulamaların ders kitaplarına hemen yansıtılamaması ihtimali nedeniyle belirtilen yıllar seçilmiştir.

2001/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki Türkçe 5 kitabı incelenmiştir.

“İlköğretim Türkçe 8” dersinde, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5” dersinde, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yılında ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002 Öğretim Yılında aynı yazarın aynı kitabı okutulmuştur. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarıyla ilgili bir kitap incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yılı içinde sadece bir kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5” ders kitabı incelenmiştir.

“İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8” dersi, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2001 öğretim yılında aynı yazarın aynı kitabı okutulmuştur. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında okutulan kitaplardan biri incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yılında sadece bir kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelmeye konu olan yıllarda toplam iki “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 ders” kitabı incelenmiştir.

Ankara İli merkez ilçelerindeki İlköğretim öğretmenleri ve ders kitabı ile ilgili uzmanlara uygulanan anketle ve de ders kitabı yazarları ile yapılan görüşme ile sınırlı tutulmuştur.

Tanımlar

Değer

Bir şeye atfedilen kıymet, ölçü ya da özellik olarak tanımlanabilen değer kavramı, sözlükte, “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı nitelik”²⁵olarak tanımlanmaktadır. Değerler, hayranlık duyulan, ideal kabul edilen, ilham ve de model alınan üst davranış kalıplarıdır.

Bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği hareket etme tarzı, hayranlık olunan, ilham ve model alınan bir üst davranış kalıbının varlığı ve kabulü düşüncesine işaret eder. Değerler “bireylerin yaşam biçimi ve günlük alışkanlıklarında etkili olan toplumsal davranış kalıplarıdır.”²⁶ Bireylerin gündelik yaşamda gösterdikleri tavır ve davranışların yönlendiricisi, bilerek ya da bilmeyerek sergiledikleri hareketlerin genel denetleyicisi ve düzenleyicileridir. Hayata anlam katan, yaşanılmaya değer kılan şeylerdir.

Himaye

Koruma, kollama, gözetme, esirgeme, sakınma, dışarıdan gelebilecek etkilere ve başkalarına karşı gözetme/gözetilme durumudur. Daha güçlü birinin korumasına girme ya da zayıf birini koruma, gözetme, muhafaza altına alma şeklinde tanımlanabilmektedir.

Himayeci değerler

Bireylerin toplum içerisinde yaşamlarını teminat altına almayı sağlayan, onların yaşamlarını kolaylaştıran toplumsal davranış kalıplarıdır. Daha çok tarihten gelen bir etkiyle varlığını sürdüren, gelenek, görenek ve de inancın etkisiyle kalıcılığını artıran himayeci değerler, bireylerin toplum içindeki yaşam biçimlerine yön vererek, onların hayatlarını yönlendirmede etkili olan davranış kalıplarıdır. Bireyleri zorluklar karşısında

²⁵ **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.538.

²⁶ Doğan, a.g.e., 1999, s.47.

aba göstermekten, çözüm aramaktan ve düşünmekten kurtararak hazırcılığa, kolaycılığa yönlendiren hareket biçimleridir.

İtaat

Söz dinleme, alınan emre göre hareket etme, boyun eğme, birisine tabi olma. Emir verme yetkisinde olanın ya da çeşitli vasıflarca diğerinden üstün olanın emirlerine uyma, ona tabi olma, istenildiği şekilde ve doğrultuda hareket etme. Alınan emre göre hareket etme, boyun eğme ve tabii olma noktasından bakıldığında itaat, bireyin kişiliğininnne geçerek, başkalarının isteklerini sorgusuz kabullenme, onların isteğine göre davranmadır.

Otorite

Bir konu ya da bir durumda güçlü olma, söz söyleme veya bir işi yapmada başkalarına göre daha ehliyetli olma durumudur. Bir durumda bir konuda üstün ynn-gücün bulunması ve bu ynn-gücün üstünlüğünü kabul ederek ona boyun eğme durumunun ortaya çıkmasıdır.

Daha çok, çeşitli nedenlerle gücü ve yetkiyi elinde bulundurarak diğerlerine üstünlük kurmadır. G ve yetkiyi, başkalarını emri altına alma, kumanda etme yönünde kullanmadır.

Saygı

Değeri, stnlğ, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli,nli,ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu olarak da algılanmaktadır.

Güven

Korku, ekinme ve baskı unsuru olmadan bağlanma duygusu olarak tanımlanan güven; inanmak, itimat etmek anlamlarında da kullanılmaktadır. Herhangi bir durumda karşıdakinin hareket, tavır ve davranışlarına karşı duyulan inançtır. Bireylerin, karşıdaki kişinin kendisine karşı hissedilenleri istismar etmeyeceğine, zarar vermeyeceğine yönelik olarak geliştirdikleri tutumdur.

Güven, “bireyin herhangi bir kontrol etkisi olmadan karşısındaki kişinin davranışlarının kendi beklentilerini karşılayacak yönde gelişeceğine dair bir inanç duyması ve bu inanç doğrultusunda karşısındaki kişinin eylemlerine kendisini savunma gereksinimi duymaksızın açık oluşudur.”²⁷ İlişkide “bir tarafın, diğer tarafın zayıflığını istismar etmeyeceğinden emin olması,”²⁸ zarar gelmeyeceğini düşünmesidir.

Sadakat

İçten gelerek güçlü bir şekilde bağlanma. Karşılık beklemeden birine karşı duyulan bağlanma hissidir. Birine, bir şeye, bir kurala karşı sorgulamadan tabi olma, istenilenleri, verilen emirleri, karşılık beklemeden yapma durumudur.

Fedakarlık (Özveri)

Özverili olma, karşılık beklemeden bir şeyler yapma durumudur. Karşılıksız hareket etme, karşıdakinden bir şeyler beklemeden yardımda bulunmadır.

Bireyin hiçbir menfaat beklentisi olmadan birilerine yardım etmesi, karşılık beklemeden el uzatması, zor durumda yardımına koşmasıdır.

²⁷ R. M., Kramer, Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions. Annual review of Psychology. Edited by J.T.Spence, J.M. Darley ve D.J. Foss, 1999, 569-598. Aktaran: Meltem Kamer, “Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri”, Marmara Üniversitesi sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.34.

²⁸ Marek Korczyński, “Güvenin Ekonomi Politikası”, **Sosyal Bilimlerde Güven**, Vadi Yayınları, Ankara, 2003, s.64.

YÖNTEM

I. Araştırmanın Deseni

Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, değerlerin eğitime dolayısıyla bireye etkisinin incelendiği ve bu konuda ilköğretim sosyal alan öğretmenleri, ders kitabı yazarları ve uzmanlarının görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma tarama modeli niteliğinde olup literatür taraması, anket, görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır.

Araştırmanın beş temel veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi İlköğretim sosyal alan içerikli ders kitapları; ikincisi İlköğretim sosyal alan ders öğretmenleri; üçüncüsü Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda görevli ders kitapları ile ilgili uzmanlar; dördüncüsü İlköğretim sosyal alan ders kitaplarının yazarları, beşincisi literatür taramasıdır.

I.I. Evren-Örneklem

I.I.I. Ders kitapları

Araştırmanın temel amaçlarından birisi himayeci değerlerin İlköğretim ders kitaplarında nasıl yer aldığını zorunlu İlköğretim yasasının öncesi ve sonrası durumlarını karşılaştırmak olduğundan, yasa öncesi dönemi temsil etmek üzere, yasanın çıkarıldığı 1997 yılına en yakın 1994-1996 yılları, yasa sonrası dönemi temsil etmek üzere de 2001-2003 dönemleri inceleme kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda, sınıf seçimine ilişkin bir kısıtlama konularak sadece 5. ve 8. sınıflarda okutulan kitaplar üzerinden inceleme yürütülmüştür. Bu sınıfların seçilmesindeki temel neden, belirtilen sınıfların geçiş dönemi olması ve bu sınıflarda okuyan öğrencilerin himayeci değerlerle ilgili etkilenmeye en açık oldukları dönem olması düşüncesidir. Araştırma evrenine diğer bir kısıtlama ise ders kitaplarının alan türü bakımından getirilmiştir. Bu çerçevede himayeci değerler sosyal alan ders kitaplarının konusu olabileceğinden, Tablo 1.1'de verilen tüm İlköğretim dersleri listesinden sadece bu alan içerisinde yer alan Türkçe,

Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve dolayısıyla kitapları ilgi alanını oluşturmuştur.

Tablo 1. 1. İlköğretim Okulu Ders Programı

Sıra No	Dersler	Sıra No	Dersler
1	Türkçe	10	Din kültürü ve Ahlak Bilgisi
2	Türkçe (Yazı)	11	Resim İş
3	Matematik	12	Müzik
4	Hayat Bilgisi	13	Beden Eğitimi
5	Fen Bilgisi	14	İş Eğitimi
6	Sosyal Bilgiler	15	Trafik ve İlk Yardım Eğitimi
7	Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi	16	Bireysel ve Toplu Etkinlikler
8	T.C.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	17	Seçmeli Dersler
9	Yabancı Dil		

Böylece, dersler evreninden araştırma kapsamına toplam 5 ders alınmıştır. Bu beş dersin seçilmesindeki gerekçe, tezin temel amacını oluşturan “himayeci değerlerin” bu ders kitapları üzerinden ölçülebileceği düşüncesine dayanmaktadır. 1994-1996/2001-2003 öğretim yılları arasında toplam 14 farklı ders kitabı okutulmuş bulunmaktadır. Dolayısıyla, himayeci değerlerin incelemesi de bu 14 farklı ders kitabı üzerinden yapılmıştır. Kitapların içerik, baskı yılları ve yazarları dikkate alınarak seçilmesine dayanak teşkil eden bilgiler detaylı olarak aşağıda verilmektedir.

“İlköğretim Türkçe 5” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Türkçe 8” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın

okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Sosyal Bilgiler 5” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 8” ders kitabı.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

“İlköğretim T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 8” ders kitabı;

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu, zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında da aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

I.I.II. İlköğretim Sosyal Alan Ders Öğretmenleri

İlköğretim 5. ve 8. sınıf sosyal alan ders öğretmenlerinin araştırma evreninde Ankara merkez ilçelerde yaklaşık on bin öğretmenin görev yaptığı varsayılmıştır. Ankara'daki İlköğretim öğretmenleri evreninden veri toplanacak öğretmen örneklem çapının belirlenmesinde Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan 2002-2003 öğretim yılı istatistiki bilgiler esas alınmıştır. İlköğretim öğretmenlerinin merkez ilçelere göre dağılımı Tablo 1.2.'de görülmektedir.

Tablo 1.2. İlköğretim öğretmenlerinin merkez ilçelere göre dağılımı

MERKEZ İLÇELER	ÖĞRETMEN SAYILARI		TOPLAM
	Kadın	Erkek	
Altındağ	1335	762	2097
Çankaya	2975	909	3884
Etimesgut	627	254	881
Gölbaşı	207	124	331
Keçiören	2302	1381	3683
Mamak	1460	875	2335
Sincan	831	630	1461
Yenimahalle	1860	995	2855
Toplam	11595	5930	17527

Araştırmanın öğretmen evrenini sadece 5 ve 8. sınıflar sosyal alan öğretmenleri oluşturmasına rağmen, bu evreni temel alarak örneklem çapının belirlenmesinde bir problemle karşılaşmıştır. Çünkü, İlköğretim öğretmenlerinin alanlara göre dağılımı

bilgisi elde edilememiştir. Örnek çapının belirlenmesindeki bu problemin üstesinden gelebilmek için şöyle bir yol takip edilmiştir. Tablo 1.2’den de görüleceği üzere araştırmanın yapıldığı zaman itibariyle Ankara merkez ilçelerinde toplam 17527 İlköğretim öğretmeni bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 10.000’inin sosyal alan öğretmeni olabileceği varsayımından hareketle, araştırma evreninin çapı 10000 olarak benimsenmiştir. Buradan hareketle basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre, örneklem çapı aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$n = \frac{N \times Z^2 \times p \times q}{N \times d^2 + Z^2 \times p \times q}$$

Burada:²⁹

- N: Evren çapı
- Z: Güvenilirlik düzeyi
- d: Duyarlılık miktarı
- p: İncelenen olayın görülüş oranı
- q: İncelenen olayın görülmeyiş oranı
- n: Örnek çapı

Örneklem çapının “p” oranına dayalı olarak hesaplanmasının nedeni uygulanan anketteki soruların yapısından ileri gelmektedir. Şöyle ki, soruların ölçeği herhangi bir gerçek ölçme ölçeğine dayanmamakta ve dolayısıyla değişkenler de nicel değildir. Seçeneklere dayalı olarak düzenlenen anketin soruları “nitel değişken” karakterindedir. Bu nedenle her bir soruya denekler ya “katılıyorum” ya da “diğer seçenekler” olarak cevap vermektedir. Bu durum da p oranına dayalı bir örneklem çapı hesaplanması zorunluluğunu göstermektedir.

Örneklem çapının hesabında kullanılan yukarıdaki formüllerde “p” ve “q” oranları 0.5 olarak alınmış olup böylece çekilebilecek en yüksek örnek çapına ulaşılmıştır.

Yine örneklem çapının elde edilmesinde %95 güven düzeyi (Z=2) ve %5 duyarlılık düzeyleri (d=0.05) kullanılmıştır. Böylece, araştırmanın örneklem çapı aşağıdaki gibi hesaplanır.

²⁹ Bkz:Taro Yamane, **Temel Örnekleme Yöntemleri**, Çev: A. Esin, M.A. Bakır vd., Literatür, 2001, s.116-119.

Araştırma evreni için %95 güven ve %5 duyarlılıkla yapılacak tahminler için örneklem çapı 384 olarak belirlenmiştir.

$p=0.5$ ve $q=0.5$ alınarak en yüksek örnek çapının elde edilmesi ile, İlköğretim sosyal alan öğretmenleri evreninin büyüklüğünün bilinmemesi problemi böylece aşılmış olmaktadır. Evrenin büyüklüğü, tüm İlköğretim öğretmenlerin sayısı olarak (17527) alınmış olsa bile bu durumda örnek çapı sadece 7 birim artarak 391 olacaktır.

Bu araştırmada olası cevapsızlık durumları düşünülerek 500 İlköğretim sosyal alan öğretmenine uygulanan anket çalışmasında cevapsızlıklar ve eksik bilgilerin olduğu anketler çıkarıldıktan sonra toplam 396 İlköğretim sosyal alan öğretmeninden veri toplanmıştır. Böylece gerekli örnek çapının da biraz üzerinde bir veri kümesi elde edilmiştir.

I.I.III. Ders Kitapları İnceleme Uzmanları

Araştırmanın, temel verilerden (İlköğretim öğretmenleri anketi ve ders kitapları içerik analizi) elde edilen bulgularına destek olması amacıyla Talim Terbiye Kurulu ders kitapları inceleme uzmanlarının görüşleri de alınmıştır. İlköğretim öğretmenlerine uygulanan aynı anket uzmanlara da uygulanmıştır. Bu uygulamada örnekleme yoluna gidilmemiş, gönüllülük temeline dayalı olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 41 uzmana anket uygulanmıştır.

Çalışmanın uzman evreninin büyüklüğü 130 kişidir. Veriler bu gruptan araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 41 kişiye anket uygulanmak suretiyle derlenmiştir.

I.I.IV. İlköğretim Ders Kitabı Yazarları

Araştırmada bulgulara destek olması amacıyla diğer bir veri de ders kitabı yazarlarından toplanmıştır. Bu bilgilerin toplanmasında “açık uçlu görüşme tekniği” uygulanarak bir kanaat çalışması yapılmıştır. Yazarların belirlenmesinde örnekleme yoluna gidilmemiş olup, gönüllülük esasına dayalı olarak katılmayı kabul eden 9 ders kitabı yazarıyla görüşme yapılmıştır.

II. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada alt amaçlarda sorulan soruları cevaplamak amacıyla ihtiyaç duyulan verilerin bir kısmı literatür taraması, bir kısmı içerik analizi, bir kısmı da anket uygulaması ve görüşme yoluyla sağlanmıştır.

Araştırmada 1., 2., 3., 4., alt amaçlara ait veriler literatür taraması sonuçlarından yararlanılarak toplanmıştır. 5., 6., 7., 8., alt problemlere ait veriler içerik analizi yapılarak ve 9. ve 10. alt amaçlara ait veriler ise anket ve görüşme yoluyla elde edilmiştir.

II.I. İlköğretim Sosyal Alan Ders Kitaplarının İçerik Analizi

Çalışmanın evrenini oluşturan ders kitaplarında bağlam birimi olarak cümle seçilmiştir. Analiz ünitesi olarak belirlenen (itaat, saygı, hürmet, otorite (yetke), güven, itimat, bağlılık, tabi olma, sadakat, gelenek-görenek-adet-töre-örf, koruma, kollama, himaye (muhafaza), birlik, beraberlik, bütünlük, biz, yardımlaşma (yardım), dayanışma, fedakarlık, paylaşma) alt kategorilerin her bir cümlede ne sıklıkta geçtiği saptanmıştır. Her bir cümle içindeki, alt kategorilere karşılık gelen sözcükler, belirtilen alt kategorileri açıklayan ifadeler ya da doğrudan anlamı veren cümleler sayılmıştır. Değerlendirmede nesnelliği sağlamak amacıyla kategorileri nicel içerik analizine göre sayma yoluna gidilmiştir.

Cümledeki her bir analiz ünitesinin ağırlığı bir puan olarak değerlendirilmiştir. Kategorileri oluşturma, tanımlama ve kodlama işlemi araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır.

Çalışmanın güvenirliliğini sağlamak için daha önce İnal (1998) ve Kepenekçi (1999) tarafından takip edilen yöntem esas alınmıştır. İnceleme kapsamındaki 14 ders kitabı arasından iki kitap basit tesadüfi örnekleme ile seçilerek, iki ayrı eğitim bilimleri uzmanı tarafından tekrar kodlanmıştır. Araştırmacının ve iki uzmanın elde ettiği kategorilere ilişkin dağılımlar karşılaştırıldığında, dağılımların kod frekansları arasında %81 oranında uyum gözlenmiştir. aynı kodlamaların yapıldığı gözlenmiştir. Böylece, araştırmacı ve uzmanların kodlamaları arasında yaklaşık olarak %81'lik bir görüş birliği

olduğu belirlenmiştir. Genelde bu tür çalışmalarda %70 oranındaki görüş birliği araştırmanın güvenilirliği için yeterli görülmektedir.

Çalışmanın geçerliliğini sağlamak için ise içerik analizi uygulanan kitaplardan örneklem alınmamış, tüm kitaplar hiçbir bölüm çıkarılmadan incelemeye tabi tutulmuştur. Kitapların nesnel bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak amacıyla konuyu bütün boyutlarıyla kapsayan en uygun kategoriler, literatür çalışması yapılarak belirlenmiştir. Böylece geçerlilik kriteri olan “ölçme aracının ölçmesi gereken özelliği gerçekten ölçtüğü” ve çalışmanın geçerliliğinin sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Ders kitaplarındaki içindekiler, konu planları, hazırlık soruları, çalışma soruları, kronoloji, kaynakça ve sözlük kısımları inceleme dışı bırakılmıştır. İncelenen toplam sayfa sayısı, kitabın içerisindeki resim, fotoğraf, kroki, harita, grafik gibi kısımlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan metin, şiir vb. yazıların toplam alanı sayfa sayısına dönüştürülerek bulunmuştur.

Her bir kitap için, frekans, yüzde ve yoğunluk puanı hesaplaması aşağıdaki formüllere göre yapılmıştır. Bir kitabın toplam sözcük sayısı tahmin edilerek bulunmuştur. Bunun için kitabın baş, orta ve sonlarından tesadüfi olarak birer sayfa seçilerek bunlardaki tüm sözcük sayıları belirlenip, ortalama sayfa başına sözcük sayısı tahmin edilmiştir. Sonra, bu değer kitabın sayfa sayısı ile çarpılarak toplam tahmini sözcük sayısına ulaşılmıştır.

$$\text{Kategori yüzdesi(\%)} = (\text{Kategori frekansı} / \text{Tüm Kategorilerin Toplam Frekansı}) \times 100$$

$$\text{Kategori Yoğunluk Puanı} = \text{Kategori Frekansı} / \text{Tüm Kitaptaki Toplam Sözcük Sayısı}$$

Yoğunluk puanları hesaplanırken çıkan sayıların çok küçük olması ve küçük sayılarla çalışmanın yorumlamada çıkaracağı zorluktan dolayı, tüm kategorilere ait yoğunluk puanları 1000 (bin) ile çarpılmıştır. Böylece, değerlendirmede ve puanların anlaşılmasında kolaylık sağlanmıştır.

II. II. Himayeci Değerlere İlişkin Öğretmen ve Uzman Anketi

Öğretmen ve uzmanlara uygulanacak ankete ilişkin ölçeğinin geliştirilmesi gerçekleştirilen bir ön çalışmaya dayanmaktadır. Çalışmada, himayeci değerlerin ölçülmesine yönelik olarak hazırlanan sorular ilgili literatür incelemesine dayanarak oluşturulmuştur. Hazırlanan anket taslağı, anketin uygulanacağı İlköğretim öğretmenlerinden 15 kişilik bir gruba uygulanarak, soruların anlaşılabilirliği ve işlerliği ile ilgili sorunlar tespit edilmiştir. Öğretmenlerin anlamakta bir şekilde sorun yaşadığı sorular cümle yapıları ve nitelik bakımından gözden geçirilerek aynı grup üzerinde tekrar uygulanmıştır. Bu ön çalışmaya dayalı gözlemlenen durumlar ışığında, soru kağıdı eğitim bilimleri alanında Prof., Yrd Doç., ve Araştırma Görevlilerinden oluşan alan uzmanları ile tartışılarak olgunlaştırılıp son formuna ulaşmıştır. Bütün bu aşamalardan sonra alanda uygulanacak soru formuna son şekli verebilmek ve halen ortaya çıkabilecek muhtemel problemleri bertaraf edebilmek amacıyla son bir defa daha başka bir 20 kişiden oluşan İlköğretim öğretmenleri grubuna bir uygulama daha yapılmıştır. Yine, geri bildirimlerin ışığında gerekli olan düzeltmeler yapılarak uygulanacak forma ulaşılmıştır.

Bu aşamadaki ön çalışmada öğretmenlerin anlamlı bir kısmı beş seçenek halinde hazırlanmış sorulara cevap verirken, seçenekler arasındaki ayrımın belirgin olmadığını ve seçimde zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle bu durum ciddi bir sorun olarak dikkate alınmış olup, cevap güvenilirliğini düşürmemek için, konu istatistik uzmanları ile de tartışılarak, tüm sorular için ölçek üç seçeneğe (katılıyorum-kısmen katılıyorum-katılmıyorum) düşürülmüştür.

Anket formuna ilişkin yukarıda bahsedilen birinci aşama çalışma tamamlandıktan sonra, ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması aşamasına geçilmiştir. Bu amaçla anket, 100 İlköğretim öğretmenine (daha sonra bu gruba uygulama yapmamak üzere) geçerlilik ve güvenilirlik için uygulanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen verilerin, SPSS paket programı kullanılarak geçerlilik ve güvenilirliğin istatistiksel analizleri yapılmıştır.

Güvenilirlik çalışması için madde analizi ve faktör analizi yapılmıştır. Madde analizi, yaygın olarak kullanılan Cronbach Alpha ölçütü kullanılmıştır. 100

öğretmenden elde edilen 18 soruya ilişkin verilere dayanarak gerçekleştirilen istatistiksel analiz sonuçları Tablo 1.3’de verilmiştir.

Tablo 1.3. Himayeci Değerlere Yönelik Anketin Faktör Analizi ve Madde Analizi Sonuçları.

Madde No	Faktör Yük Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu
01	,36	,32
02	,39	,35
04	,34	,31
06	,32	,25
07	,48	,43
08	,58	,50
09	,40	,28
10	,60	,54
11	,74	,65
12	,66	,55
13	,67	,54
14	,30	,25
15	,68	,58
16	,46	,39
17	,74	,63
18	,72	,62

Açıklanan Varyans: %31

Cronbach Alpha: %82

Himayeci değerlere yönelik anketin faktör analizi ve madde analizi 18 soru için yapılmıştır. Ancak, yapılan analizde 3. ve 5. sorulara ilişkin faktör yükleri düşük olduğundan bireylerin cevaplarını açıklama gücü düşük olup, bu sorular anketten çıkarılmıştır. Tablo 1.3’te 16 madde için faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları görülmektedir. Bu sonuçlardan görüleceği üzere, 16 maddenin 1. faktördeki yük değerleri 0,30 ile 0,74 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 31 dir. Bu durum ölçeğin yapı geçerliliği için bir kanıt oluşturmaktadır. Buna göre 16 sorudan (maddeden) oluşan himayeci değer ölçeğinin himayeci değerleri ölçmeye yönelik bir araç olarak kullanılabileceği kabul edilmiştir. Ankette yer alan maddelerin madde toplam korelasyonları ise 0,25 ile 0,65 aralığında değişmektedir. Anketin güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise oldukça yüksek olup % 82 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu anketin tüm maddelerinin (16 maddenin) himayeci değerlere ilişkin algılar açısından kişileri ayırt ettiğini ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anket formunda yer alan üç tane açık uçlu soru bulunmaktadır. Bunlar güvenilirlik çalışmasına tabi tutulmamıştır. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar okunarak, yoğunluk kazanan, 16 maddenin ölçüm değerlerinin dışındaki ortak görüşler nesnel bir analize tabi tutulmadan değerlendirilmiştir.

İl Milli Eğitim aracılığıyla Ankara Valiliği'nden alınan anket uygulama izni ile birlikte, merkez ilçelerde daha önceden kabaca tespit edilmiş okullar, bizzat araştırmacı tarafından tek tek ziyaret edilmiştir. Okul müdürlerinin de onayı alınarak, öğretmenler odasında çalışmanın amacı anlatılmış ve öğretmenlerden yardımları istenmiştir. Anketin teneffüslerde bizzat öğretmenlere araştırmacı tarafından verilerek açıklamalar yapılmıştır. Bazı okullarda öğretmenlerin geniş bir zamanda cevaplama istekleri doğrultusunda anketlerin okul müdüründe toplanması istenilerek, ileri bir tarihte anketler okul müdürlerinden alınmıştır.

384 olan anket yeterli sayısı, aksaklıklar vb. nedenlerle elenebileceği ihtimali yüzünden 500 adet çoğaltılmış. Fakat bazı anketlerin tam olarak cevaplanmaması, bazı öğretmenlerin ise cevaplama amacıyla anketi aldıkları halde geri vermemeleri gibi nedenlerle cevaplanan toplam anket sayısı 396 olarak belirlenmiştir. Anketler bilgisayar ortamında SPSS paket programına aktarılarak değerlendirilmiştir.

Bilgisayar ortamında istatistiksel değerlendirmesi yapılan soruların tabloları oluşturulmuştur. Oluşturulan tabloların yorumları yapılmış ve bu yorumlar, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü öğretim elamanlarının görüşlerine sunulmuştur.³⁰ Uzmanların önerileri doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

Ders kitapları ile ilgili Bakanlık uzmanlarına anketin uygulanmasında önce ilgili birim sorumlularıyla görüşülerek izin alınmıştır. Uzmanlara tahsis edilen dinlenme salonunda kurum yetkililerinin yardımlarıyla uzmanlara toplu olarak anket hakkında açıklama yapılmıştır. Gönüllü olarak cevaplamak isteyen uzmanlara anketler dağıtılarak cevaplamaları istenmiştir. Bazı uzmanların cevaplamayı daha sonra yapmak istemeleri üzerine anketlerin ilgili birim sekreterinde toplanması sağlanarak anketler ileri bir tarihte alınmıştır. Öğretmenlerin anketlerinin istatistiksel işlemlerinde takip edilen aşamalar uzman anketlerinde de izlenerek çözümlemesi ve yorumu yoluna gidilmiştir.

³⁰ Görüşü alınan öğretim elemanları: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Şener Büyükoztürk, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. M. Akif Bakır ve Araştırma Görevlisi Bülent Altınkaynak.

II.III. Ders Kitabı Yazarları İle İlgili Görüşme

Araştırmanın görüşme kısmında, önce görüşme yapılacak İlköğretim sosyal alan ders kitabı yazarlarının belirlenmesine çalışılmıştır. İnceleme yapılan tarihlerde okutulan ders kitaplarının bir kısmı komisyonlarca yazılmış olup bazı kitaplarda yazarların ismi yerine sadece komisyon ibaresinin yer aldığı görülmüştür. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü’nde ders kitapları ile ilgili birimden bu yazarların isimlerine ulaşılmaya çalışılmış. Bazı komisyonlarda yer alan yazarların Ankara dışından geldiği ve birçoğunun adreslerinin bulanamayacağı bilgisine ulaşılmıştır. İsimleri tespit edilen yazarlarla önce telefonla ön görüşme yapılarak, konu ile ilgili bilgiler verilmiş ve katkıları istenmiş. Görüşülen yazarlardan bir kısmı zaman problemleri olduğunu ve yardımcı olamayacaklarını belirtirken, bazıları da bu konuda yardımcı olmak istediklerini ama konunun kritik olması nedeniyle problem yaşamak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya destek vermeyi kabul eden dokuz yazarla önce telefonla görüşülerek görüşme için gün, yer ve zaman belirlenmiştir. Belirlenen zamanda görüşmeye gidilmiştir. Yazarların birçoğu, görüşmelerin ses kaydıyla değil de yazılı olarak not edilmesini istedikleri için tüm görüşmelerde yazarların söyledikleri birebir not edilmek suretiyle yazıya geçirilmiştir.

III. İlgili Araştırmalar

Uluslararası bir çalışma alanı olarak ders kitabı incelemesi, başlangıçta daha çok tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi kitapları odaklı başlamıştır. Son yıllarda dil/edebiyat ders kitapları da araştırma konusu olmaya başlamıştır. Uluslararası ortak bir girişim olarak ders kitaplarının “revizyon”, kalıp-yargılar ve yabancı düşmanlığına karşı mücadele” başlığıyla daha I. Dünya savaşı sonrası yıllarda Milletler Cemiyeti’nin gündemindedir. 1937’de 26 devletin imzaladığı tarih öğretimi okul ders kitaplarının revizyonu- deklarasyonu, uluslararası gerilimin arttığı bir döneme denk gelse de, bugün halen geçerli ilkeleriyle bu alanda bir dönüm noktasıdır. Deklarasyon, Kuzey Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde uygulama şansına da kavuşur. Fakat asıl gelişme 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, UNESCO’nun kurulmasıyla yaşanır. 1949 yılında ilk olarak

uluslararası bir ders kitabı revizyon ve yazım kriterleri yayınlanır. 50 ve 60'lı yıllarda asıl üzerinde durulan nokta, çok-uluslu projelerden çok, ikili projelere önem verilmesidir.

Ders kitapları üzerine, özellikle de ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı üzerine çalışmalar ABD, İskandinav Ülkeleri, İngiltere ve Fransa'da araştırmalara konu olmuştur.³¹

“Grauerholz ve Pescosolido 20. yüzyıl boyunca yayınlanan 2216 resimli kitap incelemişler. Weitman ve arkadaşları da 1967-1971 yılları arası Coldecott ödülü alan resimli kitapların içerik analizini yapmışlardır.”³²

Ders kitapları ile ilgili olarak Türkiye’de yapılan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir.

1. Yücel Kabapınar, “Eğitim Pedagojisi ve Tarihsel Metodolojisi Açısından İngiliz Tarih Ders Kitaplarına Bir Bakış”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Şubat 2003, Sayı 230, s.104-111.

Çalışma, tarih öğretimi, tarih ders kitaplarına ilişkin deneyim ve yaklaşımlar, Türkiye’deki sorunların tanımlanması ve çözüm yollarının belirlenmesine katkı sağlamak amacıyla İngiltere’de okul düzeyindeki tarih öğretiminin düşünsel dayanakları ve bunların tarih ders kitaplarına nasıl yansıtıldığını incelemeye yönelik bir çalışmadır. Çalışma; İngiliz tarih ders kitapları genel çerçeve, İngiliz tarih ders kitaplarında tarihsel bilgi, İngiliz tarih ders kitaplarında kaynak kullanımı ve İngiliz tarih ders kitaplarında aktiviteler ve işlevler gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca kitaplardan örnekler verilerek açıklamalar yapılmaktadır.

2. Kemal İnal, “Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, 309 s.

Çalışmanın genel amacı, Türkiye’de askeri müdahaleler ile ders kitapları arasındaki ilişkiyi saptamak şeklinde belirtilmektedir. Bu amaç çerçevesinde, 27 Mayıs ve 12 Eylül askeri müdahalelerin ideolojileri ile müdahaleler sonrası dönemlerde okutulan ortaokul düzeyi ders kitaplarındaki iki temel değer kategorisinin içeriği/niteliği arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. 1961-1962/ 1982-1983 öğretim dönemlerinde okutulan ortaokul düzeyi sosyal alan ve tarihsel ders kitapları üzerinde, literatür taraması sonucu belirlenen, yedisi milliyetçi ve yedisi demokratik değerler olmak üzere

³¹ Arslan, a.g.e., 2002, s.34.

³² Aynı, s.34.

14 değer kategorisi içerik analizine tabi tutulmuştur. Kuramsal kısımda siyasal iktidarların, genelde eğitim özelde de ders kitapları üzerindeki etkisi ya da yansıması belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, milliyetçi değer kategorilerinin demokratik değer kategorilerinden daha yüksek puanlar alması, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal örgütlenmesinin ulus devlete, dolayısıyla milliyetçiliğe dayalı olmasıyla açıklanmaktadır.

3. Yasemin Karaman Kepenekçi, “Türkiye’de Genel Ortaöğretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, 270 s.

Çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı’na belirlenen sözel nitelik taşıyan lise ders kitaplarında insan hakları ile ilgili bir içerik analizi çalışmasıdır. Türkiye’de insan hakları ile ilgili durum ve insan hakları ile ilgili olarak belirlenen kategorilerin ders kitaplarında ne sıklıkta geçtiği araştırılmıştır.

4. Yasemin Esen Sevrge, “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik. İlköğretim Ders Kitapları Üzerinde Yapılmış Bir İçerik Çözümlemesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, 198 s.

Çalışmada, İlköğretimin ilk beş yılında okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan resimlerdeki yetişkin ve çocuk figürlerinin, kimlerle birlikte gösterildiklerini, eylemlerini, içinde bulundukları mekanları ve bağlantıda oldukları nesneleri araştırmak için, oluşturulmuş kategorileri kullanarak cinsiyetlerine göre belirlemek ve incelemek amaçlanmıştır.

5. Nuri Doğan, **Ders Kitaplarında Sosyalleşme (1876-1918)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Bu çalışma 1993 yılında İstanbul Üniversitesi’nde hazırlanan doktora tezinin 1994 yılında kitap olarak bastırılmasıyla oluşmuştur. Çalışma, II. Abdülhamit Devri (1876) ile II. Meşrutiyet (1918) döneminde okutulan ders kitaplarında idealize edilen insan tipinin özelliklerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. 9 ders kitabı kategorileştirme yapılmadan içerik analizi ile ele alınmıştır. Araştırma sonucunda, II. Meşrutiyet Dönemi’nde iktidarın ders kitaplarına daha fazla müdahale ettiği belirlenmiştir.

6. Hayrettin Parlakyıldız, “İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, 418 s.

Çalışma, 1948-1968 yılları arasında ilkokul 4. ve 5. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatına yönelik metinlerin moral değerler açısından öğrencilere kazandırdıklarının neler olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Metinler, kişilik modelleri, milli değerler, ahlaki değerler ve evrensel değerler yönünden içerik analizine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak; milli ve ahlaki değerlerin yeterince ele alındığı, kişilik modelleri ve evrensel değerlerin daha az ele alındığı ortaya konulmuştur.

7. Tülay Toprak, “İlkokul Ders Kitaplarının Öğretim Programına Uygunluğunun Değerlendirilmesi,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, 136 s.

Araştırma çerçevesinde Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik ders kitaplarının öğretim programına uygunluğunun belirlenmesi için Adana ili merkez ilçesinde görev yapan 4. ve 5. sınıf öğretmenlerine anket uygulanmıştır. Çalışmada İlkokul 4. ve 5. sınıflarda okutulan ders kitaplarının programla yeterince uygunluk göstermediği, içeriğin seçilmesinde özenli davranılmadığı sonucuna varılmıştır.

8. Şeyda Özdil ve Nilüfer Tapan, **Türkiye’nin Ders Kitapları, Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 5, İstanbul, 1991.

Değişik ders kitapları ile ilgili yapılmış olan çalışmaların toplandığı bir kitaptır. Kitapta yer alan yazarlar ve çalışmaları şunlardır:

1. T. Polat, “Ortaokullarda Türkçe: Türkçe Dersleri 1”. 2. Y. Çötüksöken, “Ortaöğretimde Dil Bilgisi: Türkçe Dilbilgisi Öğretimi ve Dilbilgisi Kitapları”. 3. N. Tapan, “Türk Dili Edebiyatı Ders Kitapları”. 4. T. Polat, “Liselerde Almanca Öğretimi ve Lise Ders Kitapları”. 5. O. Senemoğlu, “Ortaöğretimde Fransızca”. 6. L. Ilgın, “Ortaöğretimde İngilizce Ders Kitapları”. 7. S. Özbaran, “Liselerde İzlenen Tarih Ders Kitapları”. 8. Y. Kabapınar, “Lise Tarih Ders Kitapları İle İlgili Öğretmen ve Öğrenci Değerlendirmesi”. 9. K. Aka, “Ortaöğretimde Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Ders Kitabı”. 10. R.Nas, “Ortaokullar İçin Vatandaşlık Bilgisi”. 11. N. Direk, “Liselerde Sosyoloji”. 12. N. Mardin, “İki Psikoloji Kitabı”. 13. F.T.Belentepe,

“Felsefeye Giriş Ders Kitabına İlişkin Gözlemler”. 14. N. Direk, “Mantık Dersleri”. 15. J. Baysal, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları”. 16. A. Ödekan, “Ortaöğretimde Sanat Tarihi Ders Kitapları”.

Kitapta yer verilen çalışmalarda ders kitapları ile ilgili olarak şu sonuçlar ulaşılmıştır: Konuların çoğunlukla öğrencinin bilgi düzeyinin üstünde olduğu, değişik dersler arasında yeterli ilişki kurulamadığı, örnekler çok az yer verildiği, alıştırmaların yetersiz ve çok eksik olduğu, kullanılan dilin yetersizliği.

9. Hatice Diler, “İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, 114 s.

Bu çalışmada, İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarını, bu yaş çocuklarını merkeze alarak biçim ve muhteva yönünden incelemek bu yönde çözüm öneriler geliştirme amaçlamıştır. Araştırma sonucunda incelenen kitapların kapak kalitesinin iyi olmadığı ve dayanıklı olmadığı tespit edilmiştir. Konuların öğrencinin bilişsel seviyesine uygunluğu, kullanılan dilin öğrencilerce kolay anlaşılır olduğu tespit edilmiştir. Konuların günlük yaşantıya ilişkin somutlaştırılmadığı, desteklemek amacıyla yeterli hikaye ve tarihi örneklerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Konuların kendi aralarında ve diğer derslerle ilişkilendirildiği, anlatım sırasında öğretim ilkelerine uygun davranıldığı ve konuları zenginleştirici resim, şekil vb. noktalara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

10. Erol Dayak, “İlköğretim 5. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Eğitim-Öğretime Uygunluğunun Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, 177 s.

Bu çalışmada, İlköğretim 5. sınıf öğrenci ve öğretmenlerinin 5. sınıf matematik ders kitapları hakkındaki düşüncelerini tespit etmek ve elde edilen veriler ışığında önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Sonuç olarak 5. sınıf matematik ders kitaplarının matematik öğretimi için yeterli düzeyde olmadığı ve öğrencilerin çoğunluğunun etkili biçimde kitaptan yararlanamadıkları belirtilmektedir.

11. İsmail Koçak, “Liselerde Cumhuriyet Tarihi Ders Kitapları (1935-1990)”, Hacettepe üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000, 148 s.

Çalışmada ağırlıklı olarak 1950-1995 yılları arasında ortaöğretim kurumlarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları ele alınmıştır. Sonuç olarak; bütün İnkılap Tarihi kitaplarında, Atatürk döneminde basılmış olan Tarih IV kitabının çizgilerinin sürdürüldüğü, yeni dönemin tanıtıldığı ve eskinin abartılı şekilde yerildiği, İnönü döneminde ise yeni rejimin ilkelerinin benimsetilmesine önem verilmekle beraber Kemalizm'e yönelik anlatımlardan kaçıldığı, 12 Eylül sonrasında ise Atatürk İlke ve İnkılapları'nın diğer dönemlere göre olağanüstü bir yoğunlukta verildiği, milliyetçilik ve laiklik kavramlarının yeterince açıklanmadığı belirtilmektedir.

12. Emine Kutlu, “Genel Liselerin Birinci Sınıflarında Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000, 160 s.

Çalışmada üç Türk Dili ve Edebiyatı kitabı; Türk Dili ve Edebiyatı müfredatına uygunluğu, baskı tertibi, kalitesi, metin altı soruları ve imla gibi yönlerden incelemeye tabi tutulmuştur. Sonuç olarak Türk Edebiyatının dönemlerinin kitapta aynı oranda yer aldığı, kitaplardaki nesir ve nazım parçaların yaklaşık aynı sayıda olduğu, metin altı sorularının öğrenci hazır bulunuşluk seviyesine uygun olmadığı belirlenmiştir.

13. Aziz Erkan, “Hayat Bilgisi Kitaplarında Resimleme ve Metin İlişkisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, 164 s. Çalışmada, Hayat Bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf kitaplarının birbirleriyle ve kendi içlerinde karşılaştırması yapılmıştır. Bunun yanında tasarım boyutu resimleme adı altında ankete dayalı bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca, ders kitaplarının hazırlanmasıyla ilgili esaslar değerlendirilerek yabancı kitaplardaki resimlerle Hayat Bilgisi kitaplarındaki resimler karşılaştırılmıştır. 14 yayınevine ait 38 Hayat Bilgisi ders kitabının incelenmesinde, kitapların büyük bir kısmının eğitimde ciddi sorumluluk taşıyabilecek seviyede olmadığı sonucuna varılmıştır.

14. Zekeriya Akkuş, “İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Derslerinde Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Konusunun Öğretimi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, 113 s.

Çalışmada; sosyal bilgiler öğretmenlerinin Osmanlı Kültür ve Uygarlığı ünitesini öğretirken hangi yöntem, teknik, strateji metot ve araç gereçleri kullandıklarını, aynı zamanda dersin planlanması, düzenlenmesi, sunuşun yapılması,

öğrencilerle iletişim kurulması, sınıf yönetimi, değerlendirme ve kayıt tutma gibi etkinliklerini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda; ders kitaplarının ve de sosyal bilgiler dersinin hazırlanmasında öğretmenlerin Osmanlı Kültür ve Uygarlığı konusunun öğrencilere kavratılmasında eksiklikleri olduğu görülmüştür. Kitapların içerik, harita, resim, şekil ve grafik yönünden yetersiz olduğu belirlenmiştir.

15. Z. Canan Karababa, “İlköğretim 3. ve 5. Sınıf Türkçe ve İngilizce Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, 294 s.

Çalışmada, İlköğretim aşamasındaki çocuklara anadili gelişimi ve anadili öğretiminde kullanılan kitapların bu gelişim sürecine katkılarını belirlemek amaçlanmıştır. Sonuç olarak; Türkiye ve İngiltere’deki anadili eğitimi derslerinin amaçlarının aynı olduğu, hedef davranışların paralellik gösterdiği, konuların aynı olmasına karşılık bunların öğrenciye sunuluşu ve işlenişinde çok fark olduğu, İngilizce kitaplarda resimlerin renkli ve bol olduğu Türkçe kitaplarda ise az ve yazı puntolarının hep aynı olduğu, Türkçe kitaplarda daha çok şiir, anı, öykü vb. yer alırken İngilizce kitaplarda ise açıklamalara ve güncel materyallerden (gazete, dergi vb.) alıntılara yer verildiği tespit edilmiştir.

16. Şengül Altan Arslan, Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, TC. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2000, 130 s.

Çalışmada toplum içindeki imajları diyalektik bir etkileşim sürecinden geçen kadın ve erkeklere ait cinsiyet kalıp yargılarının oluşturulması ile okul kitaplarını ilişkilendirmek ve bunun yansıması olarak kadınların toplumdaki profilini çizmek amaçlanmıştır. Araştırma içerik analizi tekniğiyle yapılmıştır. 1996-1997 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın önerdiği ilk ve ortaöğretim sosyal alan ders kitaplarından 337 ders kitabı incelenmiştir. Çalışma sonucunda, kadınlara uygun görülen kimlikle, erkeklere uygun görülen kimliğin birbirine zıt anlamlar içerdiği; İlköğretimin başında nasıl kadın ve erkek olunacağını öğretildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında kadınlara edilgen, erkeklere etken roller verildiği, erkeklerin kamusal alanda, kadınlarınsa ev işlerinde üretken olmaya ve eşleri ve de çocuklarına bakmaya yönlendirildiği görülmüştür.

17. Firdevs Helvacı, **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, 1928-1995**, Kaynak Yayınları, 1996, 213 s.

Ders kitaplarında cinsiyetçilikle ilgili bu çalışmada, kadın ve erkeklere biçilen kimliklerin zıt olduğu, kadının durağan, erkeğin ise hareketli bir şekilde gösterildiği yönünde bulgular elde edilmiştir.

18. Metin Öztürk, “İlköğretim Ders Kitaplarının Sosyalleşme Süreci Açısından Değerlendirilmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, 219 s.

Çalışmada, ders kitaplarında nasıl bir vatandaş istenildiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın bastırdığı 2000-2001 eğitim-öğretim yılında okutulan İlköğretim ders kitaplarının bireyin sosyalleşme sürecine etkileri araştırılmıştır. İçerik analizi tekniğiyle yapılan çalışmada resimler ve metinler ele alınarak belirlenen kategoriler araştırılmıştır.

19. Turan Temur, “İlköğretim 5. Sınıf Ders Kitaplarında Bulunan Metinler İle Öğrenci Kompozisyonlarının Okunabilirlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, 90 s.

Bu çalışmada 2001-2002 yılında Ankara ili Çankaya ilçesinde bulunan bazı İlköğretim okullarında okutulan Türkçe 5 kitapları incelemeye alınmıştır. Araştırmada; ders kitaplarında bulunan metinlerde, bir sözcükteki ortalama hece sayısının öğrenci kompozisyonlarındaki ortalama hece sayısından fazla olduğu, kitaplarda bulunan metinlerin ortalama okunabilirlik değerinin, öğrenci kompozisyonlarının okunabilirlik değerlerinden büyük çıktığı tespit edilmiştir.

20. Sibel Şimşek, “1960-2000 Yılları Arasında Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırılmalı İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, 177 s.

Çalışmada; yeni ders kitaplarının eskilere oranla sayfa sayısı bakımından az olması, eski ve yeni kitaplarda savaş sonrası dönemin, modern dünya ve Türkiye tarihinin hiç yer almaması, eski çağ tarihinin ise yeterince ele alındığı sonuçları elde edilmiştir.

21. Dilek Türker, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitabının Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, 100 s.

Çalışmada İlköğretim okullarında okutulmakta olan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarında bulunması gereken özelliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada öğretmenler ve derste kullanılan materyaller örneklem olarak belirlenmiştir. Anket uygulamasıyla öğretmenlerden bilgi toplanmıştır. Elde edilen bulgulardan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitapların içeriği ile amaçlarının tutarlı olmadığı ve amaçların demokrasi rejimini kavratmada yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

22. Alev Sınar, “İlkokul Okuma Kitapları (1921-1933)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990, 312 s.

Çalışmasında, 1921-1933 yılları arasında yayımlanan okuma kitapları incelemeye alınmıştır. İncelenen metinler, beşeri değerleri, milli değerleri telkin eden ve Türk tarihi ile ilgili olan ve de genel bilgileri içeren metinler olmak üzere üç başlıkta toplanmıştır. Tespit edilen 110 kitaptan 58’ine ulaşılma imkanı bulunmuştur. Çalışmada; çocuğa olumlu davranış kazandırmaya yönelik metinlerin fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında merhamet, yardım, şükretmek, yalan söylememek, iyi kalpli olmak, neşeli olmak, yalancılığın zararları, küçükleri koruma, terbiyeli olma, sofrası terbiyesi, saygı ve sevgi, vatan, millet, bayrak, arkadaş, öğretmen, tabiat sevgileri, Türklük bilinci yer almaktadır.

23. Firdevs Gümüşoğlu, “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Sayı 1, İstanbul, 2006, s.75-81.

Makalede, Cumhuriyet’in ilk yıllarından bugüne ders kitaplarında kadın ve erkek modellerinin nasıl yaratıldığı ele alınmıştır. 1928-2006 yılları arasında yayımlanmış bin beş yüzden fazla ilköğretim ders kitabının analizini içermektedir. Çalışmada, 1930’larda ders kitaplarının kaliteli oluşu, 1950’lerde ise günümüze oranla ders kitaplarının daha anlaşılır ve sıcak bir üslupla yazıldığı, ders kitaplarında resmedilen kadınların toplumsal konumlarının giderek düştüğü belirlenmiştir.

24. Betül Çotuksöken, Orhan Silier, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, 2003, 346 s.

“Ders kitaplarında İnsan Hakları Projesi” kapsamında Betül Çotuksöken ve Orhan Silier’in editörlüğünü yaptığı kitap çalışması değişik yazarların değişik bildirilerinden oluşmaktadır.

Kitapta yer alan bildirilerden bazıları şunlardır.

Mehmet Semih Gemalmaz’ın “Ders Kitaplarının İnsan Hakları Ölçütleri Açısından Taranmasıyla Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışması Sosyal Bilgiler, Tarih, Din Kültürü, Hayat Bilgisi, Edebiyat, Coğrafya ve Sosyoloji ders kitaplarının insan hakları açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Elde edilen sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir. Ders kitaplarında “otorite”, her ilişki düzeneği içerisinde yüceltilmekte ve itaat ödevi ile bütünleştirilmektedir. Otoritenin yüceltilmesi, hatta kutsallaştırılmasına dayalı bir itaat kültürü üretilmektedir. Birey kavramı belirsizleştirilerek devlet kavramı içerisinde eritilmektedir.

Tanıl Bora’nın “Ders Kitaplarında Milliyetçilik” başlıklı yazısında elde edilen sonuçlardan bazıları şu şekildedir. Ders kitaplarındaki metinlerde milliyetçilik zorunlu ideoloji olarak sunulmaktadır. Birlik-beraberlik değeri güçlü bir tehdit algısıyla birlikte birleştirilerek tabulaştırılmaktadır. Ders kitaplarında yer alan güçlü tehdit algısı beraberinde yine güçlü bir birlik-beraberlik geliştirmektedir.

Kenan Çayır’ın “Ders Kitaplarında İnsan Hakları ve Demokrasi Bilinci” isimli çalışmasında ulaşılan sonuçlar kısaca şu şekilde özetlenebilir. Ders kitaplarında demokrasi çağdaş niteliklerden soyutlanarak tek boyutlu sunulmaktadır. Ağırlıklı olarak devlet, demokrasi, anayasa gibi kavramlar öğrencilere aktarılmaktadır. Devletin vatandaş karşısında yüceltilmesi, farklılıklara kapalı birlik-beraberlik söylemi öne çıkarılmaktadır.

Hülya Uğur Tanrıöver “Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı” konulu yazısında, cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili öğelerin her tür ders kitaplarında bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca, kitaplarda işbölümünün cinsiyete dayandırıldığı ve bu durumunda insan hakları ihlali görülmektedir sonucu çıkarılmaktadır.

Betül Çotuksöken’in “Ders Kitaplarında Eğitim Felsefesi Ve Eleştirel Düşünme” başlıklı çalışmasında ulaşılan sonuçlardan bazıları şunlardır. Ders kitapları yaratıcı/eleştirel düşünmeyi harekete geçirmemektedir. Ders kitaplarında rastlanılan aksamaların bir bölümü özcü yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitapları” başlıklı yazısında Fatma Gök, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarında devlet otoritesinin üstünlüğünün vurgulandığı, haklardan çok ödevlerin öne çıkarıldığı, geleneksel otorite, inanç ve geleneklerin yüceltildiği, devlet otoritesinin yüceltilerek mutlaklaştırıldığını söylemektedir.

“Türkiye’de Din Öğretimi Kitaplarında İnsan Hakları Problemi” başlıklı çalışmada Bülent Akdağ şu tespitlerde bulunmaktadır. Din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarında dinsel ve geleneksel otorite, eleştirel aklın ve hür iradenin önüne çıkarılmıştır. Yetenekleri geliştirmek yerine onları bir şeylere inandırmak söz konusudur.

Gürol Irzık’ın “Lise Sosyoloji, Psikoloji ve Felsefe Ders Kitaplarında İnsan Hakları” başlıklı yazısında elde edilen sonuçları şunlardır. Sosyoloji ders kitaplarında sosyoloji toplumu inceleyen disiplin olmaktan çıkmakta adeta toplumsal düzeni sağlamanın aracı haline gelmektedir. Toplumsal roller ve statüler insan iradesinin dışında değişmez ve değiştirilemez olarak verilmekte, devlet bireyin üzerinde gösterilmektedir.

Ayşe Gül Altınay, “Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersleri”. Yazarın çalışmada ulaştığı sonuçlardan bazıları şunlardır. Ders kitaplarında en çok belirlenen ihlaller arasında ayrımcılık, ölümün yüceltilmesi barış hakkının ihlali ve savaşın kaçınılmazlığı, görev ve sorumlulukların öne çıkarılmasıdır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında; Ders Kitaplarının Eğitimdeki Yeri, Toplumsal Değerler, Gelenek ve Göreneklerin Toplum Yaşamına Etkisi ve Himayeci Değerler, Eğitim ve Himayeci Değerler, Toplumsal Değerler ve Ailenin İşlevleri, Sözlü ve Yazılı Kültürde Himayeci Değerler, Atasözlerinde (Özdeyişlerde) Himayeci Değerler, Mensubiyet Duygusunun Ortaya Çıkardığı İtaat/Bağlılık Anlayışı ve Devlet Baba Geleneği, Cemaat Ruhu ve Birlik-Beraberlik Duygusunun Ortaya Çıkışı konuları incelenmektedir.

I. DERS KİTAPLARININ EĞİTİMDEKİ YERİ

İnsanlığın ilk dönemlerinde bireyler, öğrenmeleri gereken şeyleri sözel olarak gözlem ve taklit yoluyla yetişkinlerden öğrenerek hayatlarını sürdürebilmekteydi. Teknolojinin gelişmesi ve bilgi birikiminin artması, öğrenilmesi gereken bilgilerin çoğalmasına neden oldu. Yetişkinlerin bildiklerini yeni kuşaklara aktarmaları onların hayatlarını sürdürmelerinde yetersiz kaldı. Öğrenilecek bilgilerin artmasıyla bireylerin bu bilgileri her zaman akıllarında tutmaları zorlaştı. Durum böyle olunca da mevcut bilgilerin bir şekilde muhafaza edilerek yeni kuşaklara aktarılması gereği ortaya çıktı.

İnsan, canlılar içerisinde her zaman yeni şeyler üretme durumunda olan tek varlıktır. Her an yeni şeylerin ortaya çıkması ve bunların yeni nesillere aktarılması bilgilerin kayda geçirilmesi gereğini ortaya çıkardı. Dolayısıyla “bilgiyi üreten tek varlık olan insan onu yeniden kullanmak için kaydetmek gereğini de hissetmiştir.”³³ Bilgilerin kaydedilmesi gerekliliği ise yaşanan dönemin şartlarına göre farklı şekillerde gerçekleşmiştir.

Bilgiler önceleri çeşitli deri, ağaç, yaprak vb. nesneler üzerine yazılmıştır. Ortaya çıkan yazılı ve basılı nesnelerin bir araya getirilmesi yoluyla bilgilerin bir arada toplanması amacı güdülmüştür. Böylece “fikir, sanat, kültür ve iş sahasındaki

³³ İsmail Kaya, “İlköğretim Ders Kitaplarında Tasarım Sorunu”, **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**, Alman Kültür Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Ortak Yayını, Ankara, 1996, s.52.

çalışmaları yeni kuşaklara tanıtan yazılı bir metin”³⁴ olarak kitap ortaya çıkmıştır. “Yaygınlaştırma ve koruma amacıyla bir yazılı metnin taşınabilecek ve kolayca kullanılabilir bir şekilde çoğaltılmış biçimi; basılmış ya da elle yazılmış, ciltli ya da ciltlessiz olarak bir araya getirilmiş kağıt, deri ya da parşömen sayfalar topluluğu”³⁵ olarak adlandırılan kitabın eğitim aracı olarak kullanılması ise ders kitabı kavramını ortaya çıkarmıştır.

Eğitim ve öğretim materyalleri içinde önemli bir yere sahip olan ders kitapları, “belli sınıf ve dersler için öğrenme-öğretme sürecini doğrudan etkileme niteliğine sahiptir.”³⁶ Ders kitapları hem öğreten, hem de öğrenen için temel kaynak niteliğindedir. Dolayısıyla öğretmen ve öğrenci için önemli bir öğrenme kılavuzudur.

29/05/1995 Tarih ve 22297 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği, ders kitabını, “her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış öğrenim amacı ile kullanılan basılı eser” olarak tanımlamaktadır. Öğretim programları doğrultusunda hazırlanma gerekliliği, ders kitaplarının ortaya çıkan en önemli özelliğidir. Her ders kitabının, o dersin programı doğrultusunda hazırlanması ise ders kitabının işlevini artırmaktadır. Çünkü öğretim faaliyeti önceden hazırlanan bir program dahilinde yürütülür. Programa göre düzenlenmiş bir ders kitabı da programın başarısını daha da ileri götürebilir. Bu nedenle, ders kitaplarının hazırlanması işinin programlara göre ayarlanması gelişen toplumlarda bir gereklilik olarak görülmektedir.

Öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynak oluşturan ders kitapları, “yazılı ve basılı gereçler grubunda yer alan önemli çalışma gereçlerinden biridir.”³⁷ Ayrıca öğretmenlerin derslerini anlatmalarında önemli bir rehberdir. Önceden hazırlanmış program dahilinde öğrenilecek bilgilerin belli bir düzen içerisinde sıralanması ve her seviyedeki öğrencinin özelliğine göre bilgilerin, bilgi akışının düzenlenmesi ders kitaplarının öğretimdeki önemini daha da artırmaktadır.

Gelişen teknoloji ile birlikte öğretimde yeni teknolojik araçların öğretim materyali olarak eğitimdeki yerini alması ders kitaplarının önemini ortadan

³⁴ Muhsin Hesapçıoğlu, **Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Programları ve Öğretim**, Beta Basım Yayım, Ankara, 1992, s.271.

³⁵ Akif Ergin, Dilek Gözütok, “İlkokul Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Hayat Bilgisi Örneği)”, **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**, Ankara, 1996, s.77.

³⁶ Fatma Gök, “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitapları”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.158.

³⁷ Cevat Alkan, **Eğitim Ortamları**, Ankara Ü. Eğitim Fak. Yayınları, No. 85, Ankara, 1979, s.244-245.

kaldırmamaktadır. Ders kitapları tasarım, işlev, içerik vb. açılardan farklı şekillerde kullanılmış ve farklı önem derecelerine sahip olmuş olsa da, eğitim-öğretim sürecindeki stratejik konumunu daha uzun süre koruyabilecektir. Ders kitabı dışında araç-gereçlerin pek yaygın olmadığı, görsel işitsel materyallerin üretim ve kullanımının sınırlı olduğu düşünüldüğünde, nitelikli ders kitabı özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan toplumlar için önemli bir yere sahiptir.

I.1. Ders Kitaplarının Gelişimi

Bir şeye duyulan ihtiyacın niteliği o şeye duyulan ihtiyacın derecesiyle orantılıdır. İhtiyacın şiddeti ve öneminin artması, o ihtiyacı karşılayacak nesne ya da şeylerin özelliklerinde farklılığı da beraberinde getirir. Ders kitabın ortaya çıkması ise insanların, bilgileri saklama ve saklanan bilgileri geleceğe taşıma ihtiyaçlarından doğmuştur. Ders kitabın önem derecesi, ihtiyaçların önem derecesiyle orantılı olarak gelişmiştir. Eğitim-öğretime verilen önem beraberinde ders kitabının önemini ve kalitesini de artırmıştır.

Ders kitabı ilk olarak “eski Mısır’da M.Ö. 4000 yıllarında papirüs rulesi üzerine yazılmış tıp ve matematik kitapları halinde ortaya çıkmıştır.”³⁸ Baskı tekniklerinin gelişmesiyle birlikte ders kitaplarında yer alan bilgilerin belli çerçeve ve belli ölçüler içinde standartlaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu gelişim seyri içinde ders kitapları eğitim-öğretim faaliyetlerinin önemli araç-gereçleri içerisinde yerini almıştır. Hemen her toplumda ders kitabının ortaya çıkması ve gelişimi belirli dönemler içinde aşama aşama gelişerek bugünkü konumuna ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ders kitapları ile ilgili gelişmeler şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından 1933 yılına kadar geçen sürede ders kitaplarının basım ve kabul işi herhangi bir düzenleme olmaksızın yapılmıştır. Ancak “3 Haziran 1933’de kabul edilen bir yasa, kitap basımını düzenlemiştir. 2259 sayılı bu yasa “Maarif Vekilliğine Bağlı Mekteplerde Okutulacak Ders Kitaplarının Basılması ve

³⁸ Hüseyin Hüsnü Tekişık, “Ders Kitabı Nedir, Seçimi Nasıl Olmalıdır?” **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı.110, Ankara, 1986, s.1.

Dağıtılmasıyla Bu Maksat İçin Kurulacak Mektep Kitapları Sandığı Hakkında Kanun”³⁹ adını taşımaktaydı.

1949 yılına kadar tek kitap sistemine göre, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan kitaplar okutulurken, aynı yıl çıkarılan 5429 sayılı kanunla çok kitap sistemine geçilmiştir. 1949 yılından 1973 yılına kadar geçen 24 yıllık süre içerisinde uygulanan çok kitap sistemine son verilmiştir. “1973 yılında 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile çok kitap sistemine ait 5429 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra Milli Eğitim Bakanlığı açtığı yarışmalarla her ders için tek kitap yazdırıp seçme yoluna gitmiştir. Çeşitli nedenlerle yarışmalara kimse iştirak etmeyince sipariş yoluyla kitap yazdırmaya başlanmıştır.”⁴⁰

1985 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarının yeniden yazılması için bir kitap yazma seferberliği başlatmıştır. Bu çalışmada, “Bakanlık müşavirleri, Bakanlık müfettişleri, İlköğretim müfettişleri ve öğretmenlerden oluşan 471 komisyon, iki ay içinde 1275 ders kitabını gözden geçirip, 114 dersin programını hazırlayacak ve 516 ders kitabının yazılmasını sağlayacaktı. Ders kitabı hazırlanması deneme ve değerlendirme süreçlerini zorunlu kılan bir uygulama olması nedeniyle bu dönemde hazırlanan kitaplar Talim ve Terbiye Kurulu tarafından yetersiz görülmüştür.”⁴¹ Bu uygulama ve hazırlanan kitaplar eleştirilere konu olmuştur. Ders kitaplarına yönelik olarak yapılan eleştirilerin “toplumda ve kamuda daha yaygın bir biçimde yer alması olgusuyla Türkiye 1970’li yılların başlarında tanışmıştır. 70’li yılların ortalarında yazılan bir grup ders kitabı, Türk Dil Kurumu’nca hazırlanan bir kitapta⁴² ayrıntılı bir biçimde eleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda da sivil toplum kuruluşlarının, toplumsal duyarlılıkları her bakımdan somutlaştıran etkinlikleri doğrultusunda, ders kitapları eleştirel nitelikli çalışmalarla gündeme getirilmiştir.”⁴³ 1998 yılından yürürlüğe giren ortaöğretim alan öğretmenliği yetiştirme programında “Ders Kitabı Eleştirisi” başlıklı ders konulmuştur. Lisans programlarında ise, “Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi” isimli ders bazı öğretmenlik programlarında okutulmaya başlanmıştır. Son dönemde

³⁹ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s.105.

⁴⁰ Tekişik, **a.g.e.**, 1989, s.2.

⁴¹ Hüseyin Hüsnü Tekişik, “Tek Ders Kitabından Çok Ders Kitabına Geçerken”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı.164, Mart 1991, s.2.

⁴² Ismarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

⁴³ Betül Çotuksöken, “Giriş”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.4-5

özellikle ders kitapları ile ilgili akademik düzeyde çalışmaların ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Ders kitapları ile ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalar⁴⁴

Ders kitaplarıyla ilgili çalışmalar Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna kadar gitmektedir. Milletlerin karşılıklı yabancı düşmanlığının sonlandırılması ve bununla mücadele amacıyla bu çalışmalara hız verilmiştir. Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan, “Düşünsel İşbirliği Uluslararası Komitesi” bütün ulusal komisyonların hatalı ve yanlış metinlerin düzeltilmesi ve böylece yanlış anlamaları ortadan kaldırmak amacıyla çalışmalara başlamıştır.

Komite 1932 yılında ders kitapları üzerinde uluslararası görüş alışverişi için model hazırlama kararı almıştır. Bu çalışma daha çok tarih öğretimi ile ilgili yanlış anlaşılmalara önlemeyi hedeflemiştir. 26 devlet, okul ders kitaplarını düzeltme konusunda hazırlanan “Tarih Öğretimi Bildirgesi”ni imzalamıştır. Ders kitabı çalışmalarında hükümet kurumları ve komisyonlarının yanı sıra “Uluslararası Öğretmen Dernekleri Federasyonu” gibi öğretmen birlikleri de yer alıyordu.

Unesco'nun devreye girmesiyle bu konuda daha kararlı bir yaklaşım izlenmeye başlanmıştır. 1946'daki Unesco'nun ilk toplantısında “Uluslararası Anlayışı Geliştirmeye Yardımcı Olmak İçin Ders Kitaplarını Yetkinleştirme Programı” hazırlandı. Program İkinci Dünya Savaşı öncesinde bu alanda elde edinilen tecrübelerin titiz bir şekilde incelenmesine dayanıyordu. 1949'da yayımlanan “Uluslararası Anlayışı Geliştirmeye Yardımcı Olmak İçin Ders Kitaplarını Yetkinleştirme El Kitabı” ile ilk kez ders kitaplarının uluslararası anlayışı güçlendirecek bir bakışla yazılmasına ve düzeltilmesine ilişkin bir dizi kriter ortaya koydu. Burada amaç, özellikle sanayileşmiş ülkelerin ders kitaplarında yeterince yansıtılmayan, dünyamızda çok sayıda bölgenin ve kültürün varlığına ilişkin bir bilinci geliştirmektir.

Unesco 1992 yılından itibaren Georg Eckert Uluslararası Ders Kitabı Araştırma Enstitüsü ile birlikte Unesco Uluslararası Ders Kitabı Araştırma Ağı'nı geliştirmiştir. Bu Ağ bünyesinde 51 ülkeden 322 uzman barındırmaktadır. Bu Ağ, çeşitli ülkelerde ders kitabı tasarımı araştırmalarına ve tarih, coğrafya ve sosyal bilimler ders kitaplarını

⁴⁴ Bkz: Falk Pingel, **Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.1-9.

düzeltilme çalışmalarına ilişkin yeni yaklaşımlar, kurumlar ve projeler hakkında bilgi vermektedir.

I.2. Ders Kitaplarının Eğitimdeki Yeri ve İşlevi

Her alandaki gelişmelerin hız kazandığı bir ortamda birey kendisini sürekli yenilemek durumundadır. Her iki yılda mevcut bilginin iki misli arttığı bir dönemde insanın bu hıza yetişmesi gerekmektedir. Bugün bunun gerçekleşmesinde öğretimin rolü oldukça fazladır. Öğretim faaliyetlerinin, bireyi hızla gelişen ortamlarda karşılaşılabileceği zorluklara hazırlayacak yönde olması gerekmektedir. Bu hazırlıkta ise ders kitapları önemli bir materyaldir.

İnsanın zorluklara karşı durması, onların üstesinden gelmesi, mücadele ile olmaktadır. Bu mücadelede donanımlı olmanın önemi büyüktür. İnsanın donanımlı olması diğer insanların da donanımlı olmasına yardımcı olacaktır.

“Toplumdaki yaratıcı güçlerin en güçlüsü, yaratıcısı ve dinamiği olan insan, yine kendi eliyle kendini biçimlendirir. İşte tam bu noktada kitabın önemi ortaya çıkar. İnsanın insanı üretmesi eğitim süreciyle olur. Eğitim sürecinin temelini ise kitap oluşturur. Batıda Gutenberg, bizde ise İbrahim Müteferrika kitabın eğitim sistemindeki yerini ve işlevini pekiştiren kişilerdir. Aslında kitabın eğitimdeki önemi matbaanın icadından çok öncelere dayanır. Tek Tanrılı dinlerin kitaba dayandığı düşünülürse, ideolojik bütünlüğün sağlanması bakımından yazılı yapıtların işlevi ortaya çıkmaktadır. Çünkü her dünya görüşü, kendi bütünlüğü içinde, gerekli eğitimin yapılmasını yazılı yapıtlara bağlamıştır.”⁴⁵

Ders kitapları, sınıfta en çok kullanılan materyallerden biridir. Ders kitapları birçok “toplumda sadece temel eğitim aracı olarak değil, büyük ölçüde başat öğretim aracı olarak görev görürler.”⁴⁶ Her ne kadar bilgi teknolojisinin gelişmesiyle birlikte bilgisayar, internet, elektronik bilgi bankaları eğitimde önemli bir yer işgal etse de, ders kitaplarının önemi geçerliliğini korumaktadır.

Çeşitli alanlardaki bilgi birikimini aktarma yanında, siyasal ve toplumsal normlar da ders kitapları aracılığıyla bireylere aktarılır. Birey ve de toplumların “nereden gelip nereye gidildiğini, neyin nasıl öğrenildiğini ve neyin nasıl

⁴⁵ Kongar, a.g.e., 1982, s.95-96.

⁴⁶ İlber Ortaylı, “Ders Kitabından Tarih Nasıl Öğrenilir”, **Bilim ve Sanat, Aylık Kültür Dergisi**, 1983, s.7.

değerlendirildiğini, nerede nasıl davranılması gerektiğini, kim olunduğunu ve kim olunması gerektiği gelecek kuşaklara ders kitapları aracılığıyla öğretilir.”⁴⁷

Ders kitapları öğrencinin “öğretim yaşantılarının birleşiminin yapılmasına ve yeni öğretim yaşantıları kazanmasına yardım eder. Öğretim programlarının gösterdiği eğitim ve öğretim amaçlarına daha kısa yoldan, daha kısa zamanda ve tam olarak ulaşmaya büyük ölçüde destek verir.”⁴⁸ Öğretmene ise öğretim etkinliklerine yön verme ve yardımcı olma anlamında yarar sağlar.

Bireylerin toplumsallaşmalarında önemli olan toplumsal kültürün aktarımında ders kitaplarının yeri inkar edilemez. Eğitimin açık işlevlerinden olan “toplumsallaşmayı sağlama” ders kitapları aracılığıyla daha kolay ve düzenli şekilde yapılabilmektedir. Hemen her toplumda ders kitapları, toplumun kültürel değerlerini yansıtır. Milletin ve milleti oluşturan bireylerin entelektüel gelişmesine yardım eder. Birey, aile, ve toplum üzerinde etkisi küçümsenemez. Öğrenciye güzeli göstermek, estetik olguyu aşlamak ve değerleri aktarmak açısından da önemli tesirleri vardır. Kısaca ders kitaplarının eğitimdeki yeri ve önemi her dönemde etkisini göstermiş, bundan sonra da göstereceğe benzemektedir.

I.3. Siyasal İktidar ve Ders Kitapları

Eğitim sisteminin siyasal işlevleri içerisinde, siyasal sistemin devamlılığı açısından rejimin özelliklerini bireylere öğretmek ve toplumları yönetecek ve yön verecek bireyler yetiştirmek yer alır. Toplumsal huzur ve mutluluğu sağlamak, siyasal sistemin devamlılığını sürdürmek önemlidir. Bu durum sistemin, bütün üyeler tarafından öğrenilmesi ve özelliklerinin uygulanması ile mümkündür. Bunu sağlamanın yolu ise eğitimden geçmektedir. Bu noktada okul da, eğitim sisteminin dolayısıyla devletin yasal bir kurumu olması nedeniyle, “devlet sistemindeki politik iktidar ilişkilerinin bir kısmını da tabii olarak yansıtmaktadır.”⁴⁹

Siyasal iktidarlar her dönemde siyasal sistemin devamlılığını korumak için değişik uygulamalar ve yaptırımlara yönelmişler, değişik araçlar kullanmışlardır.

⁴⁷ Ders Kitaplarını İnsan Hakları Kriterleri Açısından Tarama Kılavuzu, 9 Eylül 2002, s.4.

⁴⁸ Cavit Binbaşıoğlu, “Ders Kitapları Üzerine”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Sayı.195, Ocak 1994, s.31.

⁴⁹ Mustafa Ergun, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak Yayınları, Ankara, 1994, s.119-121.

“Eskiden beri, devlet kurmak isteyenlerin ilk yaptıkları işlerden birisi, kendi adına hutbe okutmak olduğu gibi; modern okul sistemini kurmuş olan bütün devletler de kendi siyasi felsefelerini, ideolojilerini, hakimiyet anlayışlarını ve kanunlarını öğretmek, benimsetmek istemişlerdir.”⁵⁰ Bu durum eğitimin siyasal işlevini daha da öne çıkarmıştır. Genelde eğitimin, özelde ise okulun bu işlevi yerine getirebilmesinde kullanılan çok değişik araçların içinde ders kitaplarına da önemli bir yer tutar.

Farklı kuruluşlarca bastırılsa da ders kitapları, genelde ağırlıklı olarak devletin resmi ideolojisi doğrultusunda şekillenmektedir. Hükümetlerce bastırılan ders kitapları, “hükümetlerin bakış açılarını, yani devlet propagandasını yansıtan bir medyadır.”⁵¹ İktidarlar, resmi ideoloji yanında kendi siyasi ideolojilerini de halka aktarma ve onlara benimsetmede ders kitaplarını bir araç olarak kullanmaktadır.

Siyasi iktidarların kendi dünya görüşlerini ders kitaplarına yansıtmaları birçok dönemde görülmektedir. Bu uygulamalar şu şekilde özetlenebilir:⁵² II. Meşrutiyetle birlikte kimilerinin “Seignobos Saltanatı” dedikleri, Fransızca tarih kitaplarının basit kopyaları okullarda okutulmaya başlanmıştır. 1924 yılında toplanan II. Heyeti İlmîye’nin kararları çerçevesinde teşkilatlanma, müfredat ve imkanlar üzerinde bir takım uygulamalara gidilmiştir. En önemli yenilik ise “Malumatı Vataniye Dersi”yle birlikte tarih eğitiminde Osmanlı tarihinin saltanat ruhundan tecrit edilmesi, İstiklal Savaşı’nın tarihi, Türkiye Devleti’nin kuruluşu, Sevr ve Lozan, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi konuların müfredata girmesi olmuştur. Türk Tarih Tezi çerçevesinde yazılan kitaplara dayanılarak hazırlanan müfredatta ilk olarak Türk Milleti’nin medeniyete önderliği ve Orta Asya’nın dünya medeniyetine merkezlik ettiği tezi yer almıştır. Yurt Bilgisi ve Sosyoloji derslerindeki konularda Türk İnkılabının ideallerinin topluma tarih şuuru çerçevesinde yerleştirilmesi hedeflenmiştir. 1929 yılına kadar süren bu dönem içinde ideolojik yapılanmasının anahtarlarını belirginleştiren Cumhuriyet kadroları, ders kitabı yazımında ve basın-yayınında belli bir standart koyup serbest bir ortam oluşturmuşlar. Devlet kendi ideolojisi ile ilgili kitapların basımını ve yazımını üzerine almış, diğer kitapların basım ve dağıtımını serbest bırakmıştır. Bugün

⁵⁰Ergun, a.g.e., 1994, s.119-121.

⁵¹ Lory-Gregory Koullapis, “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve Unesco’nun Önerileri”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu**, İzmir, 1994, s.276.

⁵² Bkz: Metin Heper, “Türkiye’de Unutulan Halk ve Birey”, **75 Yılda Tebaadan Yurttaş’ A Doğru**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s.71-110.

bir çok kitap, inkılap kavramı ve Atatürkçülüğün öğrenilmesi gerekliliği üzerine bir girişi tercih ederken ilk dönem ders kitaplarında bu tür bilgiler bulunmamaktadır.

I.4. Kültür Aktarım Aracı Olarak Ders Kitapları

Her alanda birçok bilgi içeren ve toplumsal değerleri yeni kuşaklara aktaran ders kitapları bu özellik nedeniyle kültür aktarıcı rolünü yerine getirir. Özellikle de okulda bu işlev daha da öne çıkar.

Toplumsal kültürü yeni kuşaklara aktararak sağlıklı ve huzurlu bir ortam oluşturmak önemlidir. Bu süreçte birçok araç kullanılmaktadır. Bu araçlardan biri de ders kitaplarıdır. Ders kitapları “öğrencilere verilmeye çalışılan bilgileri içeren, toplumsal norm ve değerleri aktaran onların algılayış biçimlerini etkileyen”⁵³ özellikleriyle öne çıkar. Eğitim-öğretim etkinliklerinde öğrenci, bilgilerin çoğunu ders kitaplarından öğrenmektedir. Öğrencinin de, öğretmenin neredeyse ilk başvuru kaynağı ders kitaplarıdır.

Bir toplumun eğitim sisteminde okutulan kitapların içerikleri, o toplumun kültürel birikimlerini, değer ve inançlarını yansıtır. Bu nedenle ders kitapları toplumun kültürel unsurlarını koruma ve yeni kuşaklara aktarmada önemli görülür. Çünkü kitabın en basit özelliği tekrar tekrar okunabilmesi, istenildiği her an bilgilerin tekrarlanabilmesidir. Bu önemi nedeniyle ders kitapları toplumsal kültürün nesiller arası aktarımında önemli ve kestirme yol olabilmektedir. Ders kitapları “içerik ve söylemleriyle, çocuklara ve gençlere, sistemli bilgi veriyorsa ve bu bilgilerle birlikte ya da onların yanı sıra, içinde yaşadıkları toplumda meşru kabul edilen ortak değerler, davranış biçimleri ve zihniyet kalıpları aktarıyorsa,”⁵⁴ hiç de küçümsenmeyecek etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Ders kitapları incelenerek toplumların değişik dönemlerdeki, özellikleri hakkında bilgi edinmek mümkün olabilmektedir. Çünkü ders kitapları, “ait oldukları dönemdeki egemen siyaseti ve bu dönemin toplumsal yapısını yansıtabilmek açısından

⁵³ C. D. Baker, P., Freebody, **Children's First School Books: Introductions to the culture of literacy**, Oxford. Basil Blackwell, 1989, Hooper, J.H. B.A., **Children's U.S. History textbooks. 1787-1865. Social Education**, 1993, p.18.

⁵⁴ Hülya Uğur Tanrıöver, “Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı” **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.110.

ipuçları taşıyabilmesi gibi bir özelliğe de sahiptir.”⁵⁵ Ayrıca ders kitapları toplum içerisinde ortak kültürün oluşmasına, geçmişle bugün, bugünle yarın arasındaki köprünün kurulmasına ve ortak bir anlayış geliştirilmesine katkı sağlar.

1.5. Ders Kitaplarında Bulunması Gerekli Özellikler

Çok sık gerçekleştirilen sistem değişikliklerinde ders kitaplarının da değişmesi yoluna gidilmektedir. Kısa sürede -öğretim yılına yetiştirmek amacıyla- acele edilerek kitap yazdırılması ya da eski kitapların yeniden basılarak okutulması bu değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, gelişmelerin ders kitaplarına yansıtılmasını, yeniliklerin ders kitaplarında yer almasını zorlaştırmıştır. Ayrıca, bir başka olumsuzluk da işinin ehli olmayanların ya da bu alanda yeterli donanıma sahip olmayanların ders kitaplarının yazımında etkin olmasıdır. Ders kitaplarının hazırlanması ve basımı uzun süreli bir deneme ve değerlendirme gerektirmektedir. Hangi özelliklerin, hangi kriterlere göre yer alacağı uzun araştırmalar sonucu belirlenmesi, ortaya çıkacak olumsuzlukları engelleyecektir. Olumsuzlukların ortadan kalkmasının bir yolu da ders kitaplarında bulunması gerekli özelliklerin göz önüne alınarak ders kitabı yazımının yapılması ve uzmanlar denetiminden geçerek uygulamaya konulması ile mümkündür.

Ders kitapları ile ilgili dikkat edilmesi gerekli niteliklerin başında “çağdaş ve gerçek bilginin yanı sıra aynı derecede, hatta belki daha ileri bir önemde olan görsel, estetik ve teknik değerlerin de dikkate alınarak”⁵⁶ ders kitaplarına yansıtılması gelmektedir.

1929’da kabul edilen “İlmektepler Talimatnamesi”nde⁵⁷ ders kitapları “talebenin ezberlemesi için değildir. Belki onun öğrenme faaliyetine yardım içindir. Talebe ders mevzuunu derste öğrenir. Bunu zihninde köklendirmek, teferruatı ile kavramak, unuttuğu cihetlerini yeniden öğrenmek, uğradığı bir müşkülü halletmek için de kitaptan istifade eder. Kitabın pek mühim olan bu mahiyeti gözden

⁵⁵ Hayati Tüfekcioğlu, “Ders Kitapları Üzerine Yapılmış İki Çalışma ve Yetişkinlere Okuma Yazma Öğreten İki Kitap Hakkında İnceleme”, *Sosyoloji Dergisi*, 1993-1995, Sayı.4, İstanbul, 1997, s.61.

⁵⁶ Nevin Gökaydın, “Temel Eğitimin Önemli Bir Parçasını Oluşturan Çocuk Yayınları’nın Yaşamsal Önemi,” *Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları*, Ankara, 1996, s.33.

⁵⁷ 1929’da kabul edilen İlkmektepler Talimatnamesi, “tedris” bölümü, Madde 50.

kaçırılmamalıdır”⁵⁸ hükmü de ders kitaplarının önemini vurgularken, aynı zamanda dikkat edilmesi gerekli hususlara da işaret etmektedir.

Bir uzmanlık ve ekip çalışması gerektiren ders kitabı hazırlama işi, uzun süreli deneme ve değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk kitap hazırlamada görev alacak ekipte “yazar, öğretmen, sosyolog, psikolog, program geliştirme uzmanı, tasarımcı, öğrenci, ressam, iletişim uzmanı, konu uzmanlarının bulunmasını”⁵⁹ gerektirmektedir. Bu uzmanların aynı zamanda programla ilgili bilgi sahibi olmaları, hatta program geliştirme alanında yetişmiş olmaları hazırlanacak kitabın kalitesinin yüksek olmasında da etkili olacaktır.

Ders kitabı hazırlama ekibinde buluna kişilerin başında ders kitabı yazarı gelir. Ders kitabı yazarı “öğrenme psikolojisini ve bunun eğitsel sonuçlarını iyi bilmelidir.”⁶⁰ Ayrıca eğitim sosyolojisi ve felsefesi verilerinden de yararlanma yoluna gitmelidir. Ders kitabı yazarı, toplumun temel değerlerini tanımalı. Toplumsal değerlerin, günün şartlarına göre yeni anlam ve işlevlerle yüklenerek kitaplardaki yerini almasında etkin rol oynamalıdır. Bireysel gelişimin hızlanmasını, bireylerin kendi ayakları üzerinde durabilmelerini, kendi kararlarını kendilerinin verebilmelerini sağlamaya dönük örnekler ve metinler seçmelidir.

Ders kitabındaki metinler, öğrencide öğrenmeye motive olmayı sağlayarak öğrenme ilgi ve isteği uyandırmalıdır. Öğrencinin gelişim özelliklerine uygunluk taşımakla birlikte öğretim ilkelerine de uygun olmalıdır. Ders kitabında yer alan metinler ve bunlarla ilgili sorular öğrenciyi hayata hazırlamaya yönelik olmalıdır. Metinlerin içeriği öğrencinin düşünme, analiz, sentez ve değerlendirme yeteneklerini geliştirici özellikler taşımalıdır.

Kitaplarda öz yanında biçimsel özelliklere de dikkat etmek gerekmektedir. Bunlar arasında kullanılan harflerin biçimi ve büyüklüğü önemlidir. Daktilo harfleriyle, öğretmenin sınıfta öğrencilere öğretirken kullandığı harflerin yazılışı arasında tutarlılık olmalıdır. Sayfaları dolduran yazılar öğrenciyi sıkmadan okuma hevesini geliştirici bir biçimsel özellik taşımalıdır. Resimlerin ders kitabına yerleştirilmesi ve konuyla ilişkisi de öğrencinin konuyu kavramasında oldukça önemlidir. Resimler yoluyla verilmek

⁵⁸ Necdet Sakaoğlu, “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları,” **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Buca Sempozyumu 29 Eylül- 1 Ekim 1994 Yayına Hazırlatan Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.138.

⁵⁹ Selim Özyüksel, “Yeni Ders Kitapları Hazırlanırken”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Ağustos 1985, s.22.

⁶⁰ Binbaşıoğlu, **a.g.e.**, 1994, s.33-34.

istenilen mesajlarla metinlerde verilmeye çalışılan mesajlar arasında tutarlılığa dikkat edilmelidir. Resimlerin, rengi, büyüklüğü, içeriği gibi özellikler hedef kitlenin özellikleriyle uyumluluk taşımalıdır.

Uzmanların programları hazırlarken çocukların gereksinimlerini bilmeleri ve bu özelliklere göre hareket etmeleri gerekmektedir. “En genel anlamıyla ders programlarının insanileştirilmesi, çocuğun gereksinimlerinin ve yeteneğinin ders programlarında eşitlik içinde olması”⁶¹ bu özelliklere uygun ders kitaplarının hazırlanmasıyla daha da netleşecektir. Aksi durum büyük hataları beraberinde sürükleyebilir. “Hatalı veya iyi bilgi veremeyen bir ders kitabı yazmak ve okutmak uygarlığa karşı işlenen bir cinayettir. Kötü ders kitapları, yetişen insanların kafasını çarpıtan ve yanılgılarla dolu temel üzerinde yanlış birikime yönelten veya daha beteri genç insanları bilginin belirli dallarından tümüyle soğutan”⁶² bir araçtır. Bu nedenle de doğru ve güncel bilgiler ders kitaplarında yer almalıdır. Gelişme ve yeniliklere göre kitaplar güncellenmelidir.

Ders kitaplarını olumsuzluklardan, “salt eğitim araç ve gereci olmaktan kurtarıp, onları sanatsal bir anlatımla zenginleştirerek daha faydalı hale getirmek gerekmektedir.”⁶³ Kişiliğin şekillendiği, her okuduğunu doğru kabul edebilmek verilenleri olduğu gibi alan bireylerin bulunduğu İlköğretim kademesinde okutulacak kitapların hazırlanmasında daha da özenli davranılması gerekmektedir. Ders kitabının kapak tasarımı, cildi, yazıların puntosu ve sıklığı ve daha birçok ayrıntı kitabın hangi yaştaki bireylere hitap edeceğine karar verilerek hazırlanmalıdır.

⁶¹David Elkind, **Çocuk ve Toplum**, Çeviren: Demet Öngen, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.111.

⁶² Ortaylı, **a.g.e.**, 1983, s.7.

⁶³ Erkmen, **a.g.e.**, 1996, s.37.

II. TOPLUMSAL DEĞERLER

Bireylerin ve toplumun yaşam biçimine etki ederek onların hayatlarına yön veren, var olma nedenlerini ortaya koyan değerler önemli davranış kalıplarıdır. “Bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği varolma ya da hareket etme tarzı”¹ olan değer kavramı, “hayranlık duyulan, ilham ve model alınan bir üst davranış kalıbının varlığı ve kabulü düşüncesine işaret eder.”² Bir toplumda bireylerin yaşama biçimlerinde ve günlük alışkanlıklarında etkili olan toplumsal davranış kalıpları olarak işlev üstlenirler. Sözlük anlamıyla değerler, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı nitelik olma özelliğine sahiptirler. Öyle ki, değerler bireyin günlük yaşamında bilinçli ya da bilinçsiz olarak sergilediği tüm “tavır ve hareketlerin genel yöneticileri”³ konumundadır.

Hem bireysel hem de toplumsal hayatta “sosyal ilişkilerin gelişmesinde ve anlaşmazlıkların çözümünde yardımcı olan değerler,”⁴ birey hayatını her yönüyle kuşatır. Bireyin yaşamına yön veren, tavır ve davranışlarını belirleyen kurallar manzumesidir. Birey ve toplum hayatında önemli etkiye sahip olan değerler birey için önemli işlevlere sahiptir. Bu işlevleri nedeniyle de değerler farklı tanımlarda, grup ve özelliklerde değerlendirilmektedir.

II.1. Değerlerin Gruplandırılması ve Özellikleri

Değerler, birey hayatının amacını ortaya koyarlar. Birey hayatının yanında toplum hayatı için de amaç olması istenilen davranış kalıplarıdır. Karşıladıkları ihtiyaçlara göre değişik anlamlar yüklenilir ve sınıflamalara tutulurlar.

Değerlerin tam anlaşılabilmesi onların bazı temel özelliklerinin bilinmesine bağlıdır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir:⁵

1. Değerler Değer Yargılarının Etkisi Altındadır: Değer yargıları gerçeğin ne olduğunu belirtir. Olayların şu ya da bu şekilde geçtiği ve hangi faktörlerden meydana geldiği söylendiği zaman bir gerçeğin karşısında yargı belirtilmiş olur. Buna karşılık, değer yargıları nesnelerin özellikleri veya onlara verilen değer ile ilgilidir. Eğer dinin ya da ateizmin gelişmesinde yararlı olduğu için bazı olayların memnuniyet verici

¹ Rocker, 1968'den aktaran: İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, PegemA Yayınları, Ankara, 2004, s.233-235.

² İsmail Doğan, “Küresel Değerler ve Eğitim: Türkiye Örneği” **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi, Ulusal Sempozyumu**, Ankara, 1999, s.47.

³ Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Beta Yayınları, İstanbul, 1990, s.253.

⁴ Aynı, 1990, s.254.

⁵ Doğan, **a.g.e.**, 2002, s.341-343.

olduğu söylenirse değer yargısı öne sürülmüş olur. Durkheim'in yaptığı bu ayırım, bir başka ayırıma götürür. Değer ve değer yargısı farkı. Bir değer yargısı farkı bazı değerler ışığında yargılanan varlıklara ya da davranışlara yönelir; yani değerlerden esinlenen bir yargıdır. Uygulamada değer ve değer yargısının kolay karıştırılması mümkündür. Kimi değerlerin kimi değer yargıları doğrultusunda benimsendiği; kimi yargılar aracılığıyla öğrenilip kabul gördüğü, bir şahıs veya bir grup için değer in değer yargıları aracılığıyla netleştiği, somut gerçeklere taşındığı doğrudur.

2. Değerler ve Davranışlar: Değerler yargıların olduğu kadar davranışların da ilham kaynağıdır. Örneğin nezaket ya da tören kurallarının yalnız başına pek o kadar anlamı yoktur. Bu bakımdan gülünç de görünebilirler. Onlara gerçek anlamını veren, muhtemelen diğerine saygı olan daha derin bir şeyi somut olarak açıklar. Nezaket kurallarının korunduğu ve elverişli kılındığı toplum, sosyal hayat ve toplu yaşam için saygıyı ifade eder.

3. Değerlerin Göreceliği: Değerler görecelidir. Sosyologların gözüyle gerçek olan değerler sadece belirli bir toplumun değerleridir; bunlar bir grubun sahiplendiği ideallerdir. Bu nedenle değerler daima bir topluluğa özgüdür. Üstelik belirli bir zaman aralığına aittirler.

4. Değerlerin Duygusal Yükü: Bir değer in kabul görüşü ve benimsenmesi genellikle zihinsel aşamalardan geçmiş mantıklı bir hareket sonucu oluşmaz. Daha çok anlık ve doğrudan meydana gelen bir usa vurma ve sezgi karışımıdır. Bu karışım da duygusallık büyük rol oynar. Duygu yükü hali aslında değeri dolduran ve anlamlandıran boyuttur. Değer bu duygu yüklülüğünden grupların ve şahısların hareketlerini yönlendirmede önemli bir faktör meydana getirir. Bu durum zaman içinde de değerlerin durağanlığını ve toplumdaki bir değerin değişim karşısındaki dayanıklılığını açıklar. Aynı zamanda bu durum değerler dünyasının her zaman bir parça çelişkili değerler bulundurmasını açıklar. Duygular mantığın tek başına savunmakta zorlanacağı yerlerde değerler arasında bağ kurar.

5. Değerlerin Hiyerarşik Yapısı: Değer dünyası hiyerarşik bir yapı arz eder. Bu durum insan ya da insan gruplarının kabul ettikleri ideallere yönelmelerini basamak basamak gerçekleştirmeyi amaçladıkları bir hiyerarşiyi betimler. Bu olgu üzerinde bir takım varsayımlar üretilmiştir. Florckohn ve Freud Strodbeck'in varsayımları şöyledir: 1. İnsana dair temel sorunsallar vardır. Bu sorunlara tüm zamanlarda yaşamış insanlar çeşitli zamanlarda çözümler bulmak zorunda kalmışlardır. 2. Sorunsalların her birine karşılık gelebilecek çözüm sayısı sınırlıdır. 3. Diğerlerini saf dışı bırakan bir çözüm şekli, toplumun üyeleri tarafından seçildiği zaman bu çözüm, bu toplumda egemen olan bir değere tekabül eder. 4. Saf dışı bırakılan diğer çözümler toplumda yine de varlıklarını sürdürürler. Bu durum da değişken ya da vekil (gerçek olmayan) çözümler halindedir. Bir toplumun söz konusu değerler profiline antropologlar ve sosyologlar "ethos", daha çok da dünya görüşü adını verirler. Bu kelime Yunancada adetler anlamına gelmektedir.

Bu veriler ışığında şöyle bir değerlendirme yapmak mümkün olabilir: Değerlerle değer yargısı söz konusudur. Değer yargısı değerden etkilenecek ortaya çıkar. Değer in birey ya da toplum açısından önem derecesi, o değere atfedilen değer yargısıyla ilişkilidir. Yani değerler değer yargıları aracılığıyla netlik ve somutluk kazanırlar. Aynı zamanda değerler davranışlarında yönlendiricisidir. Değerler aynı zamanda görecelidir. Yani derler toplumlara özgüdür. Belirli zaman aralıklarıyla sınırlıdır. Değerlerin benimsenmesinde mantık fazla aranmaz. Duygusallık değerlerin benimsenmesinde öne çıkar. Bu duygu yükü de hareketleri yönlendirmede etkin olur.

Değer tanımları, birey ve toplum açısından ele alınış biçimlerine göre kendi içlerinde iki grupta toplanabilir:

Birey açısından değer: Uğrunda ulaşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken değerlerdir. Genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan; nesne, olgu ve olayların kendilerinde bulunmayan, fakat insan tarafından bunlara bireysel ve öznel olarak atfedilen, yüklenilen niteliklerdir.

Toplum açısından değer: Bir sosyal grubun veya toplumun bütününe kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen değerlerdir. Bir grubun, üyelerinin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır. Grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni belirleyen temel standartlarıdır.

Birey toplum içinde yaşamaktadır. Toplumun benimsediği birçok değer birey için de önemlidir. Bunun yanında birey toplumun benimsediği bazı değerlere farklı yargılar yükleyebilmektedir. Değer yargılarında bireyler arasında farklılık gösterenler olabilmektedir. Yani bireyler bazı değerlere farklı önem derecesinde sahip olabilirler. Bununla birlikte toplumun kabul ettiği ve önemsendiği bazı değerlerin birey tarafından fazla önemsenmemesi durumu da ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca değerler toplum açısından birlik ve bütünlüğü sağlamada önemlidir.

Değerlerin farklı şekillerde gruplandırılmasını yapanlar da vardır. Bunlardan biri de şöyledir: ⁶

1. Ferdi değerler: Ferdi değerler bir kişiyle sınırlı olup; toplumun genel beklentileriyle uyuşmadığı noktada o kişiye zarar verir. Uyuştugu ve beklentilere cevap verdiği zaman topluma yeni bir yaşam gücü, taze bir kan şırınga eder. Bir kişiye aitmiş gibi görünen değerlerdir. Ferdi değerlerin arkasında toplumun genel kabulleri, kanaatleri ve tarih içinde oluşturduğu birikimin parçacıkları vardır.

2. Milli değerler: Toplumunun tarihinden getirdiği gelenek ve görenekler, mensup olduğu dinden ilave ettiği iman, ibadet ve muamelata ait değerler ile başka kültürlerden alıp kendi damgasını vurduğu, hayatına sindirdiği değerlerdir. Milli değerler şuur altına kazınmış, gerektiği zaman ortaya çıkan, eski ataların ruhlarından bize doğru akıp gelen, tarih içinde devam etme gücü veren değerlerdir. Bu değerler, düşman güçlerin ortaya çıktığı, faaliyette bulunduğu, etkili olduğu zamanlar ile milli varlığın atılıma ihtiyaç gösterdiği zamanlar dışında tabi bir şekilde hissedilmez ölçülerde yaşar. Milli değerler, milletlerin başka

⁶ Sadık Tural, **Tarihten Destana Akan Duyarlılık**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.56.

milletlerden farklı oluşunu sağlayan, özel bir bütünlük olmasına yol açan, tavır alışa, benzeyişe ve davranışa dönüşen değerlerdir. Milli değerler insanı ortak değerler dünyasında yoğuran değerlerdir.

3. İnsanlığın veya dünyanın ortak değerleri: Bütün insanların paylaşacağı, benimseyeceği ve sahip çıkıp olumlu tavır alacağı türden değerlerdir. Bu tür değerler, kişiyi bağliyormuş gibi görünen, sınırları kişiyle bitiyormuş gibi sanılan, bir milletin tarihi birikiminin sonucunda oluşan değerlerdir. Bütün toplumlarda yaklaşık aynı etki gücüne ve anlam bütünlüğüne sahip olup bireyleri bu noktada birbirlerine yaklaştırma etkililiğine sahip değerlerdir.

Bu sınıflamaya örnek olarak Manas Destanı'nı verilmektedir. “Manas Destanı, öncelikle Nogaylar devri Kırgızların, sonra 1100 yıllık Kırgız Türklüğünün, daha sonra bütün Türk toplumunun ortak değerler dünyasının bir sembolüdür. Ancak bu destanda aynı zamanda dünyanın her milletinin ufuk çizgisinde göreceği, görmeyi istediği, insanlığın ortak değerlerinin yansıdığını da görmek mümkündür.”⁷

Bunların yanında değer çeşitleri şöyle sınıflandırılmaktadır:⁸ 1. Hazcı değerler, 2. Bilimsel değerler veya bilgi değerleri, 3. Ahlaksal değerler, 4. Estetik değerler, 5. Dinsel değerler.

Değerler zaman süreci içinde de değişir. Tüm bu değişmelere, “bütün kültüre rağmen topluma anlam ve önem veren ölçütler” olan değerler, dört özellik taşır:⁹ 1. Grup üyelerince ya da toplumca paylaşılma, 2. Toplumsal gereksinimleri karşıladıkları için ciddiye alınma, 3. Uğrunda mücadeleye değer bulunma, 4. İnsanların zihinlerine kavramsal olarak yerleşmiş olma.

Değerler, birey, toplum ve tüm insanlığın değerleri olarak sınıflandırılabilir. Ferdi değerler kişiyle sınırlı gibi görünmekle birlikte, bu değerler üzerinde toplumun genel kabulleri etkili olmaktadır. Yani ferdi değerler üzerinde toplumsal inançların tarihi birikimin ve geçmiş tecrübelerinin etkisi vardır. Toplumun geçmişinden devralarak taşıdığı, gelenek-görenek ve inançlarıyla şekillendirdiği ve üyelerinin çoğunlu tarafından kabul edilen değerler ise milli değerler olarak sınıflandırılır. Daha çok şuur altına yerleşen milli değerler her zaman hissedilmeyebilir. Bu değerler gerektiği zamanlarda kendini hissettiren değerlerdir. Milli değerler bir milleti diğer milletlerden ayıran önemli özellikler taşır. Milletlerin birbirinden farklılığını ortaya koyan ayıraç görevini üstlenirler. Bunların yanında tün insanlığın

⁷ Tural, a.g.e., 1998, s.57.

⁸ Doğan, Özlem “Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine”, **Bilgi ve Değer**, Vadi Yayınları, Ankara, 2002. s.283-284.

⁹ J., Ficher, **Sosyoloji Nedir?** Çeviren: Nilgün Çelebi, Ankara, 1994, s.43.

benimseyerek paylaştığı değerlerden de söz etmek mümkündür. Bunlar bütün toplumlarda hemen hemen aynı etkiyi gösterirler. Aynı etkiyi göstermesi bakımından da insanları birbirlerine yakınlaştırmaktadırlar.

II.2. Değerler, Birey ve Toplum

Genellikle değerler insanların nesnelere yükledikleri öznel nitelikler olup “herkesin yaşamına yol gösteren düzenleyicidirler. Bireylerin yaşamlarına anlam veren ve olması gereken gerçekleri yansıtan nesneler hakkındaki fikirlerdir.”¹⁰ İnsanın en önemli özelliklerinden birisi bilgi edinme ve bu bilgiye anlamlar yükleme özelliğidir. Düşünme ise bilgi edinme ile birlikte bu bilginin nasıl kullanılacağı ve geliştirileceğine yönelik bir özellik olup insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir farktır. İnsanın düşünme yeteneği yeni bilgilerin ortaya çıkmasında etkilidir. Ortaya çıkan bilgilere, bilgiler aracılığıyla geliştirilen davranış kalıplarına anlamlar yüklenerek değer atfedilebilmektedir. “Bir bilgi fiilinde önemli olan düşünmek olduğu halde, bir değerde önemli olan inanmaktır.”¹¹ İnsanın insan olma özelliğine sahip olmasını sağlayarak onu diğer canlılardan ayıran bir niteliğe sahip olan değerler, bireylerin hedeflerine ulaşmasında etkilidirler. Birey davranışlarının ilham kaynağı olan değerler “istek ve eğilimden önce gelir ve onun ortaya çıkmasını sağlar.”¹² Birey yaşamında, sahip olduğu değerler etkisi altında ve bu değerlerin ışığında iyiye, doğruya ve güzele karar verebilmektedir. Değerler, “insanların gerek maddi evrenleriyle, gerekse birbirleriyle -hatta kendileriyle- kurdukları ilişkilerde nasıl davranacaklarına ilişkin bir takım kuralların da belirlenmesine kaynak oluştururlar.”¹³

Bireyin toplumsal ortamlarda “kazandığı kültür unsurlarının bir yansıması”¹⁴ olan değerler, birey ve toplumun yaşamla ilgili amaçlarının belirlenmesinde ve bu amaçların davranışa dönüştürülmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle değerler davranışlara yön vererek bireylerde ortaklaşa benimsenirler. Dolayısıyla değerler, birey davranışlarında benzeşmeye ve kalıplaşmaya yardım ederek bireyle toplum arasında ortak bir bağ oluşturmada ve bu bağın devamlılığında etkilidir.

¹⁰ Zeynep Çopur, Şükran Şafak, “Aile Yaşamında Değerler ve Önemi”, **1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 2001, s.312.

¹¹ Ülken, **a.g.e.**, 2001, s.377.

¹² John S. Brubacher, “Değerler Özel Mi, Yoksa Nesnel Midir?”, Çeviren: Ferhan Oğuzkan, **Eğitim ve Bilim Dergisi**, Sayı 60, 1986, s.42.

¹³ Galip İsen ve Veysel Batmaz, **Ben ve Toplum**, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s.20.

¹⁴ Orhan Türkdoğan, **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.27.

Birey bir toplum içinde yaşamaktadır. Her toplumun kendine özgü bir kültürü mevcuttur. “Kültürel değerler ise, tıpkı bir soğanın cücüğü gibi kültürün çekirdek kısmındadır. Nasıl ki soğanın cücüğünü diğer tabakaları soymadan görmek mümkün değil ise, insanların davranışlarına, beklentilerine anlam veren, yön gösteren değerleri de etrafını çevreleyen tabakaları atlayarak anlamak ve keşfetmek imkansızdır.”¹⁵ Birey içinde yaşadığı toplumun kültürüyle şekillenmektedir. Toplum, “rolleri sosyal değer dereceleri ile çepeçevre kuşatır. Bireyler de davranış örüntülerini bu değerlere göre geliştirir.”¹⁶ Çünkü “her toplum bireylerinin nasıl davranması gerektiğine ilişkin çeşitli değerler üretir.”¹⁷ Toplum, üretilen bu değerlere ve normlara uyulması konusunda bir takım yaptırımlar uygular. Bu yaptırımlar yoluyla “bireyler için değerler zorunluluk haline gelir. Bireylerin her davranışı dolaylı ya da direkt olarak değerler tarafından yönlendirilir.”¹⁸

Toplumsal yaşamını çeşitli etkenlere bağlı olarak sürdüren birey “bir yönden kültüre, diğer yönden topluma bağlı bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle kültür ve toplum birey üzerinde kesişen, birey sayesinde varlık kazanan ve onun üzerinde ortak alanlara sahip bulunan iki çember gibidir.”¹⁹ Bu çemberin güç kazanması devamlılık arz etmesi değerlerin önemini ortaya çıkarır. Bireyle toplum arasındaki ilişkinin güçlenmesinde değerler öne çıkar. Toplum ve kültürün varlık kazanmasında toplum kültürünün birey tarafından benimsenip korunması önemlidir.

Toplum içerisinde var olan birey, toplumun özelliklerini kendi bünyesinde taşır. Çünkü birey toplumuyla vardır. Toplum, “aynı otoriteye itaat eden ve bundan dolayı aynı adetlere sahip olan insanların oluşturduğu topluluk”²⁰ olarak tanımlanır. Toplumun sahip olduğu bu özelliklerin bireye yansması doğaldır. “Toplum, gerek maddi, gerek manevi olarak, bireyi kuşatan işler, fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemidir.”²¹ Bu nedenle bireyi toplumdan ayrı dolayısıyla değerlerin etkisinden sıyrılmış olarak düşünmek mümkün gözükmemektedir. Bütün toplumlarda, hem sosyal çevrenin hem de doğal çevrenin algılanış biçimi, değerlerin oluşmasında ve günlük hayata yansımada etkilidir. Bununla birlikte değerlerin aynı toplumlarda farklı sosyal alanlarda farklı etkiye sahip olduğu da görülür. Bir sosyal alanda etkili olan değer/değerler başka bir sosyal alanda etkili olmayabilir.

¹⁵ Perihan Ügeöz, **Kültürlerarası İletişim**, Üstün Eserler Neşriyatevi, İstanbul, 2003, s.27-28

¹⁶ Fichter, 1990’dan aktaran: Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer,” **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.3, 2003, s.228.

¹⁷ İsen, **a.g.e.**, 2002, s.115

¹⁸ Bülent Dilmaç, **İnsanca Değerler Eğitimi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2002, s.1.

¹⁹ Nihat Nirun, **Sistematiik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Ankara Ün. DTCF Yayınları, Ankara, 1969, s.71.

²⁰ Hilmi Ziya Ülken, **Sosyolojiye Giriş**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1947, s.174.

²¹ Hilmi Ziya Ülken, **Veraset ve Cemiyet**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1957, s.IX.

Toplumsal birey üzerinde inkar edilemez bir etkisi söz konusudur. “Asker bir toplumda bireyler askerliğe, servete düşkün bir toplumda da servete önem verirler. Toplumun merkezi değerine göre diğer değerler de belli ölçülerde bu merkezi değer çerçevesinde şekillenir.”²² Bireylerin değerlere verdikleri önem de bu çerçevede biçimlenir. Yani birey içinde yaşadığı toplumdan etkilenme durumuna göre değerleri önem derecesine koyabilmektedir. Bu önem derecesine göre değerleri günlük hayatına yansıtabilmektedir.

Birey benimsediği değerler içinde yaşadığı toplumun kültürünün ürünü olarak şekillenir. Çünkü değer, “kültür dünyası içerisinde var edilir ve maddi yapının ötesinde ruhi bir öze dayanır. Bunlar bir defa oluşturuldu mu artık insanı, giderek insanlığı çepeçevre kaplar. Toplumların birbirlerini etkilemesi, nüfuzlarını dünyanın her tarafına ulaştırmaları da bu yüksek değerler sayesinde.”²³

Toplumsal değerler “günlük hayatı belirleyen ve hatta organize eden değerlerdir. Aile yaşamından hukuk ve siyasal sisteme kadar genişleyen bir manevra alanına sahiptir.”²⁴ Böylece birey ve toplum hayatı değerlerin etkisinde kalmaktadır. Bu etkiyle birey, değerlerle birlikte yaşamak durumunda kalarak değerler doğrultusunda hayatına yön vermektedir. Değerlerin günlük hayattaki etkisi zamanla alışkanlıklar şeklinde davranışa dönüşebilmektedir. Davranışların düzenlenmesi, “kötü hareketlerden kaçınma, toplum yapısıyla çatışma gibi kurallar aslında fertlerin almış olduğu kararlardan ibarettir. Bu kararların temelinde, toplumun kültürü, değerler sistemi, sevk edici ve besleyici vasıfları rol oynar.”²⁵ Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar “değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranışları, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını kabul etmektedir.”²⁶

Bir değer toplumdaki önem derecesinin ortaya çıkmasında diğer değerlerin de etkisi vardır. “Bütün toplumlarda her bir değeri dengeleyen, hatta bir tür sibop işlevi üstlenen başka değerler de bulunmaktadır. Böylece kültürel değerler arasında uyum ve denge sağlandığı gibi, herhangi bir değer aşırı miktarda güçlenerek başka yaşamsal değerleri ezmesi önlenmiş olur.”²⁷

Değerlerin birey üzerindeki etkisi, geleneksel ya da modern toplum olmayla da ilişkilidir. Geleneksel toplumlarda “değerlerin seçimi ve benimsenmesi bireye seçenek imkanı

²² Ali Osman Gündoğan, “Ahlaki Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk-Bireycilik Tartışması,” **Bilgi ve Değer**, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s.261.

²³ Tozlu, **a.g.e.**, 2003, s.51.

²⁴ Doğan, **a.g.e.**, 1999, s.47.

²⁵ Türkdoğan, **a.g.e.**, 1977, s.58

²⁶ İbrahim Ethem Özgüven, **Psikolojik Testler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1994, s.349.

²⁷ Ügeöz, **a.g.e.**, 2003, s.34-35.

tanımazken modern toplumlarda bireyler içinde bulunduğu çok sayıda ve çeşitli değişkenlerin etkisi altındadır.”²⁸ Bu durum modern toplumlarda değerlerin işlevini ortadan kaldırmaz. Tam tersine değerlerin işlevini pekiştirir. “Sonuçta modern toplumlarda da bireyi mensubiyetlerine mecbur hale getiren bir değerler dünyası ortaya çıkmaktadır. Bireylerin mensubiyetlerine grup, cemaat, dernek, aile, okul, mahalle, sokak vs. bağımlı hale gelmesinde değerlerin büyük ölçüde etkisi vardır.”²⁹

Toplumların dolayısıyla bireylerin sahip oldukları değerler ve bu değerlere yükledikleri anlamlar, toplumların gelişme ve yeniliklere karşı tutumlarını da belirler. Toplum içerisinde sosyal kontrol mekanizmasının işleminde önemli işleve sahip olan değerler toplumca onay verilmeyen davranışların engellenmesini, yapılması istenilen davranışların yerine getirilmesini sağlamada etkilidir. Bireylerin şekillenmesinde, toplumsal yapıya uyumlarında ve hayatlarına yön vermede değerler bireyi etki altına almaktadır.

II.3. Değerler ve Değişim

Mevcut durumdaki farklılaşma, bir durumdan başka bir duruma geçiş olarak tanımlanan değişim birey ve toplumlar için kaçınılmaz bir olgudur. Her toplum dolayısıyla da kültürün içeriği zamanla değişir. Değişim sürecinde ihtiyaçlar doğrultusunda bazı kültürel unsurlar atılırken, bazıları dışarıdan alınır, bazıları da toplum tarafından değişen şartlara bağlı olarak toplum bünyesine uygun hale getirilir. Bu durum kültürün bir parçası olan değerler için de söz konudur.

Toplumsal değerlere yüklenen anlam ve işlevlerin zamana ve şartlara göre farklı anlam ve işlevlerle donatılması gereği her dönemde hissedilmiştir. Gelişme ve yeniliklere açık toplumlarda bu gelişme ve yeniliklerin en kısa yoldan ve problemsiz gerçekleşmesinde değerlerin değişime uygunluğunun önemi oldukça fazladır. Aynı dönemde toplumdan topluma veya aynı toplumda farklı dönemlerde, mensup olunan toplumsal kategorilere göre değerler değişebilmektedir. Fakat değişimin en zor ve ağır olanı değerlerdeki değişimdir. Değişimin yönü ve hızı ise toplumların hayata bakışlarına, gelişmişlik düzeylerine ve değişimi algılayışlarına bağlı olabilir.

Bireyler hareketlerine yön veren ve onlara yol gösteren değerlerle çevrili bir ortamda yaşar. “Değerler dünyasındaki değişme, teneffüs edilen atmosferin değil, bu atmosfer içindeki

²⁸ Doğan, a.g.e., 1999, s.48.

²⁹ Aynı, s.48.

unsurların değişmesidir. Bunun anlamı, değer yargılarının değiştiği, ancak değerlerin hep aynı kaldığıdır.”³⁰ Değişim sürecinde “toplumun bir zamanlar gerçekleştirmiş olduğu değerler sürekli olarak ayıklanır. Ayıklamayı içinde yaşanan toplumun değer duygusu yapar. Bu duygu zamana uygun olanı bırakır. Uygun olmayanı atar.”³¹ Bazı değerler de zamana uygun hale getirilmeye çalışılır.

Değerlerin zamana uygun hale getirilmesi için “kuşkusuz, akılcı izleme, yönlendirme ve kurumsallaştırma gibi zaman isteyen değişme süreçlerine”³² tabi tutulması gerekmektedir. Bu ise toplumların değişimi algılayış ve değişime karşı tutumlarıyla ilgilidir. Toplumların sahip oldukları değerlerle yeni değerleri bütünleştirebilmeleri ve akılcı bir yapı oluşturmaları, eski ve yeni değerler arasında çatışma yaşanmadan uyumlu hale getirilmesinde yatmaktadır.

Eski ve yeni değerler arasındaki çatışma sosyal kargaşaya yol açabilmektedir. “Ferdî düzeyde ise, karmaşık bir sosyal yaşam biçiminde, dayanışmacı ve basit çözümler üretici bir cemaat ile özdeşleşme arayışına neden olmaktadır.”³³ Eski ve yeni değerler arasında çatışmayı şiddetli yaşayan ve çatışma istemeyen toplumlarda bireyler ellerindekini de kaybetmeme adına eskiye daha sıkı sarılarak yeniye karşı bir tepki oluşturabilmektedir. Çünkü bu tür bireylerin oluşturduğu toplumlar; geçmişi koruma adına yeniliklere körü körüne karşı çıkmakta, yeniliklerin toplumsal düzeni bozacağı, var olanı da yıkacağı, değer bunalımına neden olacağı düşüncesindedirler.

Değerlerle toplumsal yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışmanın sonucu bireylerde toplumsal yapıya karşı yabancılaşmanın ortaya çıkması söz konusudur. “İntiharlar, cürüm ve ceza fiillerinin artması, bir toplumda sosyal değerler düzeninin bozulmasının veya yabancılaşma halinin ortaya çıkmasının sebebidir.”³⁴ Toplumda bu tür bir bozulmanın ortaya çıkmasının önlenmesinde değerler sisteminin çağa uygunluğu ve bireylerin beklentileri ile değerlerin yüklendiği/yüklenildiği anlamların uyumluluğu önemlidir. Değerler sisteminin çağın gerisinde kalması, sahip olduğu toplumsal değerlerle içinde yaşadığı ortamın uyuşmaması bireylerde bu tür bir bunalımı kaçınılmaz kılmaktadır. Öyleyse önemli olanın, temel toplumsal değerlerle bireyin yaşadığı ortam ve çağın gerekleri arasında bir tutarlılık olması gerektiğidir. Değerlerin mevcut ortama ve çağa cevap verecek anlam ve işlevsellğe kavuşturulması birey ve toplum sağlığı açısından uyumu da beraberinde getirmektedir.

³⁰ Hakan Poyraz, “Dil ve Ahlak”, Vadi Yayınları, 1995, S.176, Aktaran: Neşet Tok, “Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik”, **Bilgi ve Değer**, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s.107.

³¹ Bedia Akarsu, “Değişen Dünyada Bilim ve Değerler.” **Bilgi ve Değer**, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s.28.

³² Orhan Türkdoğan, **Millî Kimliğin Yükselişi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.101.

³³ Türkdoğan, **a.g.e.**, 1999, s.203.

³⁴ Toklu, **a.g.e.**, 2002, s.59.

Sosyal kontrol mekanizması görevi üstlenen değerlerin söz konusu işlevini en iyi şekilde yerine getirebilmesi, toplum yapısında meydana gelen değişimlere, düzenlemelere ve adaptasyona göre yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Toplum yapısında ortaya çıkan değişimin, dünyadaki değişime paralel bir yapı ve hız izlemesi toplumsal ortamın huzuru için önemlidir. Hiçbir toplum kendisini diğer toplumlardan soyutlayamaz. Bu nedenle de “değerlerin küresel ve hiyerarşik yapısı sosyal değişimin açıklanması ve tahmin edilmesi açısından özellikle önemlidir. Çünkü, değişken değerler bir toplumun evriminde ipucu teşkil edebilirler.”³⁵

Dünyaya bakışı kendi gördüğü alanla, varolanları kendi tanıdığı kadarıyla ve değerleri bildiğiyle sınırlı sanan bireylerin değişime hazır olması ve yeni şeyler üretmesi mümkün gözükmemektedir. Her toplumun, değişen ve gelişen dünyada ayakta kalabilmesi için kendini yenilemesi gereği vardır. Bu gereklilik ise değişime ve gelişime hazır olmayla orantılıdır. Bu hazır oluştaki ise değerlerin önemi büyüktür. “Bir değer değişikliği, genellikle yeni değerlerin içindeki değerler hiyerarşisinde bir değişikliktir; değerlerin hiyerarşisi farklılaşırken egemen değerler önemini kaybeder ve yerini diğer değişkenlere bırakır.”³⁶ Egemen değerlerin değişmesi ise geleneksel toplumlarda oldukça zor ve zaman alıcı bir durumdur. Geleneksel toplumda “insan kişisel olmayan güçler ya da üzerinde hiçbir söz ya da karar hakkı olmayan bir yazgıya tabidir.”³⁷ Dolayısıyla geleneksel toplumlarda toplumsal yapının korunması, toplumda mevcut norm ve değerlerin değiştirilmeden yeni kuşaklara aktarılması önemli görülür. Böyle olunca da toplumda yenilik ve gelişmelere karşı isteksizlik hatta direnç ortaya çıkmaktadır.

İçinde yaşanan zaman ve şartların değişmesi, o ortamdaki değerlere yüklenen önemin de değişmesini gerekli kılmaktadır. Bir zaman paraya, gösterişe, üne, statüye vb. önem veren bireyin zaman içinde bu değer atfedişi değişebilmektedir. Fakat burada çoğu zaman kendini göstermeyen ya da birey tarafından dile getirilmeyen bazı değerlerin zamanla kendini hissettirmesi, bireyin onu değersiz kıldığı anlamına gelmemektedir. Bu tür değer atfedilen unsurların kendini göstermesiyle birey için diğer değerlerin neredeyse hiçbir önemi kalmamaktadır. Örneğin, sağlık konusuna “1” rakamı verilse, bundan sonra, paraya, lükse, güzelliğe, statüye hep sıfır rakamı verilse ve bu sıfırlar sağlığa verilen “1” rakamının arkasına eklense elde edilen toplam rakamlar hep birlikte çok yüksek miktarlara ulaşabilmektedir. Hepsinin bir bütün olduğu zaman bu durum birey için çok büyük anlam ve kıymet ifade

³⁵ Doğan, **a.g.e.**, 2002, s.343.

³⁶ Aynı, s.343.

³⁷ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, YKY, İstanbul, 2000, s.229.

edebilmektedir. Fakat burada bunların içinde, o olmadan diğerlerinin bir anlam ifade etmeyeceği bir özellik vardır ki o, kendini hissettirmede süreci problem yok gibi görülür. Ama sağlık ortadan kalktığında yani “1” rakamı buradan silindiğinde diğerlerinin hiçbir anlam ifade etmediği görülmektedir. Dolayısıyla birey yaşamında öyle değerler vardır ki her zaman ve zeminde kendini hissettirmez. Ama bu durum onun önemini de ortadan kaldırmaz.

Herkes aynı değere farklı derecelerde sahiptir. İnsanın sahip olduğu değerler kültürün, toplumun, kurumların ve bireylerin kişiliğinin bir ürünüdür. Her birey bir değere ve değerler sistemine sahiptir. Fakat bazı değerlerin tüm toplumlar için aynı önemde olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Birey doğumuyla birlikte içine girdiği toplumda değerleri hazır olarak bulur. Yani değerler bireyden önce de vardı, ondan sonra da var olacaktır. Değerlerin bireye öğretilmesi ya da benimsetilmesi, onun içinde büyüdüğü aile ortamından başlayarak ilerleyen dönemlerde her türlü faaliyet alanlarında gerçekleşmektedir. Birey değerleri kimi zaman farkında olmadan, kimi zaman da bilinçli bir eğitim faaliyetiyle öğrenmek durumunda kalmaktadır. Öğrenilmesi ya da öğretilmesi işinde yapılması gerekenin olduğu gibi aktarmaktan çok geliştirilmesi üzerinde durulması önemlidir.

II.4. Değerler ve İnanç

Bütün dinlerde dini öğretilerin toplumsal değerler üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Sadakat, fedakarlık, yardımlaşma, dayanışma, birlik-beraberlik, bağlılık, saygı, itaat gibi değerlerin önemli erdemler olduğu ve bunlara uyulması gerektiği bütün kutsal dinlerce vurgulanmaktadır. Manevi kültür unsurlarının oluşmasında önemli bir etkisi olan dinlerin “insanlığın kültür birikimini oluşturmak bakımından derin etkileri yadsınamaz. Başta İslam olmak üzere çeşitli dinlerin kültürlerinden söz etmek, manevi kültür alanında tümüyle olanaklıdır. Özellikle tek Tanrılı dinler, bütünüyle bir anlamlar, değerler ve kurallar bütünüdür.”³⁸ Böyle olunca da dinin etkisinin yoğun olarak yaşandığı geleneksel toplumlarda değerlerin dinsel bir güç kazanması ve korunması düşünülen değerlerin din aracılığıyla kutsallaştırılması oldukça manidardır.

Dini kurallarını insanlara öğretme görevini üstlenen din adamlarının tavır ve hareketlerinde, öğütlerinde değerlerin önemi ve uygulanışı sonucunda Tanrı katında elde edilecek mükafatlardan bahsedildiği görülür. Bu yolla, değerler önemli bir etki gücü

³⁸ Kongar, a.g.e., 1982, s.25.

kazanarak birey hayatını biçimlendirmekte ve yaşamına yön vermekte dini inançlar kadar etkili olabilmektedir.

Dinin önemli ilkelerinden olan inançlar, “kainata ve hayata anlam vermekte insanları derin biçimde etkilemektedir.”³⁹ İnsan hayatına anlam veren inançlar, değerler üzerinde de etkili olmakta, değerleri inançla güçlendirmektedir. Dolayısıyla inanç ve ahlak kaideleri gibi algılanmaya başlanan değerler bireylerin duyuş, düşünüş ve özlemlerini de etki alanı içine almaktadır. Öyle ki, inanca uygunluğu ya da uygunluk derecesine göre değerlere öncelikler yüklenir. Bu öncelikler toplumsal birlik-beraberliğin sağlanmasında öne çıkarılır.

Sosyal yapılandırma aracı olarak işlev gören din, aynı zamanda birlik-beraberlik telkinleriyle himayeci değerlerin de koruyucusu ve aktarıcısı durumundadır. Bundan başka dinlerin “denetim ve yol gösterme, değerlerin ifade edilmesi, beslenmesi ve yayılması gibi görevleri de vardır. Durkheim dinin toplumdaki görevlerini; 1. Belli kurallara uyarak kendini disipline etme, 2. Bireyler arasında birlik, bütünlük ve dayanışma sağlama, 3. Geleneklerin sürekliliğini sağlama, 4. Güven ve mutluluk sağlama şeklinde dört noktada toplamaktadır.”⁴⁰ Bu özellikler de dinin gelenek ve değerlerin pekiştirilmesinde ki önemini ortaya çıkarmaktadır.

Dini inançların değerler üzerindeki önemli etkisi yanında, dini olguların kabulünde toplumun bireyci ve toplumcu olmasının da etkisi söz konusudur. “Eğer toplumsal yapı cemaatçi (toplumcu) ise toplumdaki din de bu örgütlenme yapısına uygun kapalı ve otoriter özellikler içerir. Buna karşı toplumsal yapı bireyci ise din de bireysel ve girişimci olur. Var olan dinlerin durumu bunu kanıtlamaktadır. Örneğin Katolikliğin Fransa ve İspanya’ya etkisiyle ABD’ye etkisi çok farklıdır. Cemaatçi yapıya sahip olan Fransa ve İspanya’da din bir baskı aracı iken, bireyci bir yapıya göre işleyen ABD’de terbiye ve sorumluluk bilincine göre işlemektedir.”⁴¹ Buradan, toplumsal yapı dolayısıyla değerlerle dini inançlar arasında bir etkileşim olduğu sonucu çıkarılabilir. Himayeci değerlerin önde tutulduğu bir toplum yapısında, dinin himayeci değerlere uygun olan yönleri daha çok öne çıkarılarak bireyler tarafından uygulama alanında davranışlara yansıtılmaktadır. Ayrıca dini inançlar aracılığıyla sahip olunan himayeci değerlerin daha da pekiştirilmesi her alanda kendini göstermektedir. Himaye, sadakat, bağlılık, otorite, itaat, saygı gibi himayeci değerlerin inançların da etkisiyle bireye sunulması birey hayatında tam teslimiyeti pekiştirmiştir.

³⁹ İ. Agah Çubukçu, “Kültürümüzde Din Unsuru,” **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.65.

⁴⁰ İbrahim Arslanoğlu, “Kurumlar Sosyolojisi, Ders Notları, (Çoğaltma)”, Ankara, 2002, s.43.

⁴¹ Arslanoğlu, **a.g.e.**, 2002, s.50.

III. GELENEK VE GÖRENEKLERİN TOPLUM YAŞAMINA ETKİSİ VE HİMAyecİ DEĞERLER

III.1. Gelenek ve Görenek (Örf ve Adetler)

III.1.1. Gelenek (örf)

Gelenek, bir topluluğun veya bir toplumun geçmişten miras olarak aldığı ve geleceğe aktarmakla kendini sorumlu hissettiği davranış kalıplarıdır. Bu nedenle de bireylerin geleneklere uymaya zorlanması söz konusudur. Gelenekler toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak bir ruh ve yapı etrafında hareket etmesini sağlarlar. Toplumsal birlik ve huzur açısından yapı harcı olarak işlev görürler.

Gelenekler, toplumun “katı beklentileri olarak nitelenen bir takım örnek tutum ve davranışlardır. Aynı zamanda toplumun herhangi bir değer sisteminin bünyesini oluşturan temel taşlarını da temsil ederler.”⁴² Gelenekler, nesilden nesile sözlü ve yazılı anlatım yoluyla aktarılırlar. Bu nedenle gelenekler ait oldukları “kültürlerin üyeleri arasında ortak bir ruh ve dolayısıyla sağlam bir kalıp meydana getirerek”⁴³ kültürel devamlılığını sağlamada etkili olurlar.

Gelenekler toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olup, “ırktaki kafatası gibidir; kültürle soyu tayin ederler. Orijini mitolojiye dayanır. Gelenek bozulmadıkça milli soy da bozulmaz. Gelenek birliği orijin, kafa ve ruh birliğidir.”⁴⁴ Kısaca gelenek bir milleti millet yapan, diğerlerinden ayıran özelliktir. İnsandaki parmak izi gibi, gelenekler de milletlerin ayırıcı özellikleridir.

Gelenekğin ayırt edici özelliği “ritüel ve tekrar olup, gruplar, topluluk ya da kollektif yapıların özelliğidir. Geleneksel bir pratiğe uyan birisi başka alternatif arama ihtiyacı duymaz.”⁴⁵ Gelenekler benimsenmeleri durumunda, “onu benimseyenler için, eylem ya da inançlarının diğer parçaları kadar hayati”⁴⁶ öneme sahip olurlar.

⁴² Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.123.

⁴³ Nihat Nirun ve M. Cihat Özönder, “Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler”, **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, AKM Yayınları, Ankara, 1990, s.262.

⁴⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Türke Doğru**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s.33.

⁴⁵ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çeviren: Osman Akınay, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s.55.

⁴⁶ Edward Shils, “Gelenek”, **İnsan Bilimlerinde Prolegomena, Paradigma Yayınları**, 2002, s.157. Aktaran: Mehmet Aksoy, **Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine**, Açık Kitapları, İstanbul, 2003, s.17.

Gelenekler uzun bir geçmişin ürünü olarak ortaya çıkar ve “yine uzun bir devir içinde değişmeye uğrar, emirle, cebirle değişikliğe tabi tutulamazlar. Şayet bu yola gidilirse o toplumun iç bağı çözülür, ateşte (hare) erimiş bir duvar gibi (talar) boşalır tek tek dökülür.”⁴⁷ Dolayısıyla toplum, kendi istek ve arzusuyla benimsediği geleneklerini yine kendi istek ve arzusıyla değişikliğe uğratma eğilimindedir. Toplum bireylerini geleneklere uyma konusunda sorumlu tutar. Bu nedenle de gelenekler toplum hayatının her aşamasında etkilidir. Bireylerin nasıl hareket edeceklerini, nasıl düşüneceklerini, nasıl yaşayacaklarını düzenler.

Daha çok sözlü olarak ifade bulan gelenekler, yazılı olarak da ifade edilmektedirler. Toplum hayatının organizasyonu ve kontrolünde önemlidirler. Bu nedenle bireyin toplum ve de grubun benimsediği geleneklere ters düşmesi, karşı olması hoş karşılanmaz. Bu durumda grup ve de toplum tarafından yaptırım uygulanır.

III.1.2. Görenek (Adet)

Bir şeyi eskiden beri görüldüğü şekliyle yapma alışkanlığıdır. Sosyal alışkanlık şeklinde de tarif edilen görenekler, Max Weber tarafından “sosyal hareketin benzeşmesinin ihtimalleri olarak tarif edilmiştir. Sosyal hayatın düzenliliğinde etkilidirler.”⁴⁸

Yaptırım gücü geleneğe göre daha gevşek olan görenekler, “belirli ve alışıla gelmiş ölçüler içinde uygulanır. Topluluğun kültüründen beklenen ya da ondan güç alan, ona dayandırılan alışkanlıklardır.”⁴⁹ Bu alışkanlıkların yerine getirilmesi herhangi bir otorite tarafından istenmeden, kendiliğinden gerçekleşir. Daha çok “toplumsal, iktisadi ve kültürel bir ihtiyaca cevap verirler. İhtiyaçlara cevap verdikçe yaşar, yani yürürlükte kalırlar. İhtiyaçlara cevap veremez ise kendiliğinden yürürlükten kalkarlar.”⁵⁰

Kültürel antropolojik araştırmalar, bütün topluluklarda göreneklerin, “kişilerin faaliyetlerinde gözlenemeyecek kadar karmaşık bir durum gösterdiklerini ispatlamıştır. Kişinin dünya görüşü bile belirli düşünüş tarzı ile şartlanmıştır; insan felsefi düşünüşlerinde belli bir takım kalıplar dışına çıkamaz, doğru ve yanlış kavramları da bu görenekler tarafından şartlanmıştır.”⁵¹ Görenekler, toplumsal kültürden güç alarak bireyler üzerinde etkiye sahip olurlar. Bu etki bireylerin göreneklerini korumalarını ve gelecek kuşaklara aktarmalarını zorunluluk olarak hissettirir.

⁴⁷ Muhittin Arar, “İstiklalden İtaate”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı.25, Ocak 1984, s.13.

⁴⁸ Nirun, **a.g.e.**, 1990, s.263.

⁴⁹ Aydın Sayılı, **Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 75.

⁵⁰ Cihan Yamakoğlu, **Devlet Olmak İçin**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s.304.

⁵¹ Erdentuğ, **a.g.e.**, 1981, s.9-10.

III.2. Gelenek, Görenek (Örf, Adetler) ve Toplum İlişkisi

Toplumsal yapıya anlam veren kültürdür. Kültürün oluşmasında etkili olan unsurlardan biri de gelenek ve göreneklerdir. Birey hayatının her döneminde gelenek ve göreneklerin etkisinde kalır. Bu etkinin derecesi ise toplumların geleneksel ya da modern oluşlarına göre farklılık gösterir. Geleneksel toplumlarda gelenek ve göreneklerin etkisi daha fazla hissedilir. Gelenek ve görenekler “resmi kuralların olmadığı ya da bulunup da yetersiz kaldığı durumlarda insanların birbirleriyle şuurlu bir şekilde anlaşmalarına ve bu anlaşmaları güven içinde uygulamalarına yardım eder.”⁵² Dolayısıyla gelenek ve görenekler olmadan bir toplumun yaşaması zordur. “Gelenek ve göreneksiz yani milli ruhsuz hiçbir medeniyet mümkün değildir.”⁵³

Gelenek ve görenekler her dönemde her toplumda etkisini hissettirmektedir. Geleneklerin toplum üzerindeki etkisi, toplumların geleneksel veya modernliği ile ilişkilidir. Hem geleneksel hem de modern toplumlarda gelenek ve göreneklerin etkisi her dönemde hissedilir. Fakat bu etki modern toplumlara göre geleneksel toplumlarda biraz daha fazladır. Çünkü geleneksel toplumda geçmişe bağlılık daha çok öne çıkar. Geleneksel toplumda “geçmişe, önceki kuşakların deneyimlerini içerdiği ve sürdürdüğü için saygı gösterilir ve simgelerine değer verilir.”⁵⁴ Bu nedenle geleneksel toplum, gelenek ve göreneklerin korunması ve yeni kuşaklara aktarılmasında daha hassas davranır.

Gelenek ve görenekle toplum arasında varlık ilişkisi vardır. Gelenek ve görenekler bir toplum içinde ortaya çıkar, bu nedenle de toplumlara özgüdür. Toplumların varlıklarını sürdürmelerinde gelenek ve göreneklerin önemli etkisi vardır. Gelenek ve görenekler toplumsal dinamiklerin ayakta tutulmasında ve bireyler tarafından gerçekleştirilmesinde yaptırım uygular.

Geleneksel yaşam birey hayatını kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Birey yaşamı bir noktada belirlenmiş davranış kalıpları ve kurallar etrafında geçer. Geleneksel “bir pratiğe uyan birisi başka alternatifler arama gereksinimi duymaz.”⁵⁵ Belirlenmiş kurallar içerisinde yaşamaya çalışır.

⁵² Nirun, **a.g.e.**, 1990, s.252.

⁵³ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Çeviren, Selahattin Demirkan, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1976, s.86.

⁵⁴ Mehmet Aysoy, **Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine**, Açık Kitapları, İstanbul, 2003, s.29.

⁵⁵ Giddens, **a.g.e.**, 2000, s.55.

III.3. Geleneksel Toplum ve Birey

Her toplum kendi bünyesine uygun bireyler yetiştirmek ister. Bu nedenle toplumsal özellikler bireylere öğretilir. Toplamların birbirlerine benzeyen özellikleri yanında onları diğer toplamlardan farklı kılan özellikleri de mevcuttur. Bu farklılıklar nedeniyle toplamlar birbirlerinden ayrılır. Geleneksel toplumda kendine has özellikleri nedeniyle diğer toplamlardan ayrılır. Geleneksel toplumun özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır.⁵⁶

- Toplumsal pratik bağımsız akla göre değil, kutsala göre düzenlenir.
- İdeal toplumsal model, gelecekte değil geçmişte, kutsalın tezahür ettiği kökendedir.
- Geleneksel bir yapıda birey ve bireysel özelliklerden daha çok hiyerarşik fonksiyonlar ön plandadır.
- Gelenekçi hayat, dünyadan mistikçe bir kaçışı öngörmez. Aksine kutsalın insana bahşetmiş olduğu melekelerin insan tarafından belirlenen yönde yine insan tarafından kullanılmasını ister.
- Toplumsal değişme, belli ölçülerde zamanın geçişine bağlı ise de daha çok insanın düşünsel değişiminden kaynaklanır. Dolayısıyla geleneksel anlayış, kutsaldan sapma anlamındaki değişmeyi onaylamaz. Normal olarak kabul edilen değişme, eşyanın tabiatına ve kutsal ilkelere uygun gerçekleşen değişmedir.
- “Geleneksel toplum “cemaat ruhunun” egemen olduğu toplumdur. Böyle bir toplumda birey kayıtsız şartsız topluma adanmıştır. Özünde sahiplenmeyi ve himayeyi barındırır.”⁵⁷
- Geleneksel toplumda “iş bölümü ve uzmanlaşma geniş çapta değildir.genellikle ekonomik bakımdan kendi kendine yeter niteliktedir. Sosyal örgütlenmenin başıca biçimi hısımlıktır. Fiziki akıcılık (yer değiştirme) çok azdır. Toplumsal problemleri gelenekler ve otomatik tutum ve davranışlarla çözümlenir.”⁵⁸

Geleneksel toplumda, “geleneğin alanı dışında kalan hiçbir şey yoktur. Gelenek, bilginin de, ahlakın da, siyasetin de kaynağıdır.”⁵⁹ Geleneksel toplum geleneklerin etkisiyle şekillenen toplumdur. Geçmişe bağlılık ve özlem söz konusudur. Bu tür toplumlarda birey doğumuyla birlikte geleneklerle çevrilmiş bir dünyaya girer. Yaşamının her aşamasında yapacağı en küçük işten en büyük işlere ve davranışlara kadar -çoğu zaman farkında olmadan-

⁵⁶ Toklu, **a.g.e.**, 2002, s.21.

⁵⁷ Doğan, **a.g.e.**, 2000, s.6-7.

⁵⁸ Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. , İstanbul, 1990, s.245.

⁵⁹Toklu, **a.g.e.**, 2002, s.18.

geleneklerin etkisiyle hareket eder. Toplumu bütün yönleriyle saran gelenekler, toplum hayatının her aşamasında etkili ve yönlendirici rol oynar.

Bireylerin hareketlerini, düşüncelerini, tutumlarını yönlendiren davranış kalıpları geleneksel toplumda özellikle aile ve eğitim kurumlarınca bireylere hazır olarak sunulur. Durum böyle olunca da, “toplumun kültürünü oluşturan bu davranış kalıpları ve kurumlar, üyeleri için hayati önemi olan bir amaç etrafında bütünleşir ve toplum kimliğini belirler.”⁶⁰ Kültürel yapının oluşmasında etkili olan geleneklerin en çok etkili olduğu ve korunduğu toplumlar geleneksel toplumlardır. Bu tür toplumlarda birey hayatının her aşaması geleneklerin etkisindedir.

Geleneksel toplumda bireyi, değişime geleneğin izin verdiği oranda açıktır. Birey karşılaştığı her değişim durumunda kutsal saydığı şeylerle uyum arama yoluna girmektedir. Uyum yolunda bir bulguyla karşılaştığında değişime karşı direnmemektedir. Aksi durumda değişim onun için yok olma, ya da başkalarının emrine girme anlamındadır.

Geleneksel toplumun değerleri aile ortamından toplumsal çevreye, buralarda kurulan ilişkilere ve hatta günlük hayatın yaşandığı mahalle ve ev yapılarına da şekil vermede etkili olmaktadır. Öyle ki, insanlar oturdukları ev mimarisini belirlerken dahi inançlarına, örf ve adetlerine uygun mimari yapının oluşmasına özen göstermektedir. Avlu duvarlarının yüksekliği, odaların dağılımı, misafir odalarının ayrı bir öneme sahip olması, haremlik-selamlık sisteminin bulunması toplumsal yapıyı şekillendiren inanç, gelenek ve değerlerin etkisiyle biçimlenir. Hatta mahalle mensubiyetinin ön plana çıkmasında da geleneksel toplum özelliğinin etkisi vardır. Çıkmaz sokak, mahalle namusu vb. kavramlar da bu etkiyle şekillenmektedir. Birey aileden aldığı değerlerin etkisiyle böyle bir hareket tarzını içselleştirir. Dolayısıyla “evden mahalleye ve semte yönelen bu sürecin tüm aşamalarında aile değerleri etkili olmuştur.”⁶¹ Geleneksel toplumun bireyi, geleneğin belirlediği sınırlar içerisinde hayatını sürdürür. Bu sınırlar ise ihlal edilmeyecek derecede katı ve yüksektir. İhlale kalkışmak yaptırımlarla karşı karşıya kalmaya neden olur.

⁶⁰ Erdentuğ, **a.g.e.**, 1981, s.9-10.

⁶¹ İsmail Doğan, “Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt. 35, Sayı. 1-2, Ankara, 2002, s.16.

III.4. Türk Toplumunda Gelenek ve Göreneklerin Etkisi

Toplumları birbirinden ayıran, onlara farklı bir kimlik kazandıran önemli unsurların başında kültür gelmektedir. “Kültür unsurları, kültürün belirlediği davranış kalıpları, o toplumun gelenek ve göreneklerinden başka bir şey değildir.”⁶² Toplumsal kültürün önemli bir unsuru olan değerler, gelenek ve göreneklerin etkisiyle toplum içerisinde yerleşirler. Türk toplumsal hayatı da böyle bir etkiyle süregelen değerlerin etkisi altında birey yaşamına yön vermektedir.

Türk toplumunda gelenek ve görenekler, her dönemde toplumsal yapının şekillenmesinde etkisini göstermektedir. Türk toplumunun yaşam tarzı, devlet siyaseti, hayat felsefesi, giyimi, hareket ve tavırları, sözlü ve yazılı kültür unsurları incelendiğinde gelenek ve göreneğin oldukça fazla etkili olduğu görülmektedir.

Eski Türklerde gelenek ve göreneklerin (töre⁶³) toplumsal yapıya etkisinin oldukça fazla olduğunu görülmektedir.

“Askerlik ve savaş eğitimi gelenek ve göreneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü anlamına gelen töre içinde gerçekleşiyordu. Hunlar ve tüm eski Türklerin en belirgin özelliklerinden biri siyasi anlamda bağımsız devletler halinde yaşama azimliydi. Bu fikir, töre içinde insanların ruhlarına işlenirdi. Dünyaya egemen olma düşüncesinin kaynağında da yine töre ve yaşama biçimi vardır. Göktürkler de eğitimi töre içinde ve töre kanalıyla verilirdi ve ayrıca çocukların ve gençlerin toplumsallaştırılıp eğitilmesinde toplumun töresi önemli bir rol oynardı.”⁶⁴

Türklerin çeşitli dönemlerde büyük devletler kurmaları ve dönemlerindeki dünya siyasetinde etkili olmalarında gelenek ve göreneklerin etkisi önemli olmuştur. Gelenek ve görenekler bağlılık İslamiyet’in kabulden sonra devam etmiştir. Hatta birçok gelenek ve görenekler İslami kurallarla bütünleştirilerek, bazı durumlarda ise İslami kurallar ve uygulamalar gelenek ve göreneklere uydurularak ya da ilişkilendirilerek dini bir kalıba sokulmaya çalışılmıştır. Böylece insanların geleneklerine sıkı bir şekilde bağlanmaları sağlanmıştır.

Türklerde gelenek ve göreneklerin etkisi toplumsal yaşamın her alanında hissedilmektedir. Özellikle devlet yönetiminde bu durum daha da öne çıkar. Devlet büyüklerine hürmet, sevgi, bağlılık ve itaat çok önemli bir değer olarak vurgulanır. Gelenek ve göreneklere karşı gelinmesi affedilmeyen bir durumdur. Bunun en belirgin örneği Oğuz

⁶² Erdentuğ, a.g.e., 1997, s.10.

⁶³ Töre: Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşam biçimlerinin, kuralların, gelenek ve göreneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü.”

⁶⁴ Akyüz, a.g.e., 2001, s.5-11.

Han ve Mete Han'ın törenin korunması uğruna babalarını öldürmelerinde görülür. Türklerde gelenek ve göreneklerin katı biçimde uygulanmasının temelinde, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve devamlılığın sürdürülmesi yatmaktadır.

Türklerin gelenek ve göreneklerine ne derece önem verdiklerini gösterir örneklerle her dönemde rastlamak mümkündür. Bu örneklerden biri de Göktürkler'in ikiye bölündüğü dönemde Şe Tu Kağan'ın (592 yılında) Çin Kağanına yazdığı mektuptur.⁶⁵ 592 yılında Göktürkler ikiye bölündüğü dönemde Çin Kağanı Doğu Göktürkler'in başında bulunan Şe-Tu Kağan'a mektup yazarak bütün Türklerin Kağan'ı olabilmesi için kendisine yardım edebileceğini söyler. Buna karşılık da Çin Kağan'ına bağlı olmasını, Türklerin kılık-kıyafetlerinin, dillerinin, geleneklerinin, görenek ve yasalarının hülasa, Türkleri millet olarak yaşatan maddi ve manevi değerlerinin değiştirilmesini ister. Onların yerine Çin adetlerinin, Çin dilinin, Çin gelenek ve yasalarının kabulünü şart koşar. Bu istekler karşısında Şe-Tu Kağan'ın "oğlum, şimdi yanınızda olacaktır. Size her yıl vergi olarak kutsal soydan üretilmiş atlar göndereceğim. Her gün bütün zamanımı size verecek, buyruklarınızdan başka boyun eğeceğim bir şey olmayacaktır. Ancak, giysilerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saçlarımızı çözmeye, dilimizi de değiştirmeye ve sizin yasalarınızı benimsemeye gelince, bizim törelerimiz ve geleneklerimiz çok uzak çağlardan gelir ki, ben bile bunlardan bir tekini değiştirmeye şimdiye kadar cesaret edemedim. Çünkü, bütün bir Türk milleti aynı kalbi taşıyor" ifadelerini içeren cevabi mektubu Türklerdeki gelenek ve göreneklere bağlılığın derecesini ortaya koymaktadır. Bu ifadeler hangi şartlarda ve ortamda olursa olsun gelenek ve göreneklerden taviz verilemeyeceğinin açık bir göstergesidir.

"Türkler arasında, Türkleri birbirine bağlayan siyasi bağdan ve siyasi birlikten daha kuvvetli gizli bağlar vardır. O bağların da kaynağı, çok eski çağlara kadar dayanan ve Türklerin ortak eseri olan gelenek ve görenek, töre ve yasalarıdır. Bu anlayış Türklerin aynı şekilde düşünmelerini, aynı şekilde duymalarını, aynı özellikte bir hayat sürmelerini sağlamış ve onları birbirine bağlamıştır. Burada Çin Kağanı, Türk milletinin maddi ve manevi kültürüne dayanan töresini, gelenek ve göreneklerini değiştirmeyi ve yerine Çin halkının adet ve geleneklerini, töresini yerleştirmeyi hedeflemiştir. Böylece Türk milletini Çinlileştirmeyi düşünmüştür. Bu nedenledir ki, Bilge Kağan ısrarla geleneklerin, törenin yaşatılmasını, bozulmamasını istemektedir. Bilge Kağan, kendi başarılarından ve kendinden önceki güçlü Kağanların başarılarından bahsederken, daima ülkeyi töre ile tanzim ettiklerini söyler. Bu durumu, Kültiğin Kitabesi'nin doğu cephesinden alınan şu cümle de destekler niteliktedir. "Bumin Kağan, İstemi Kağan (Tahta) oturmuş. Oturarak Türk milletinin ülkesini, töresini idare edivermiş, tanzim edivermiş. Bilge Kağanlar imiş, Alp Kağanlar imiş, buyrukları yine bilge imiş, Alp imiş, beyleri yine, halkı yine uygun imiş. Anın için ülkeyi böylece tutmuş, ülkeyi tutup, Töre tanzim etmiştir."⁶⁶

⁶⁵ Bkz. Ali Öztürk; **Ötüken Türk Kitabeleri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001, s.128.

⁶⁶ Aynı, s.128-129.

Milleti bir arada tutmanın, devleti kurmanın ve yaşatmanın, dirlik ve huzurun sağlanmasında gelenek ve göreneklerin ne denli önemsendiği birçok olayda görülmektedir.

Bireyler arasındaki birlik-beraberliği ve bağlılığın önemini gelenek ve göreneklerle daha da sağlamlaştırmak mümkündür. Bu durumu gelenek ve görenekler “daha devamlı kılabilir, bağlılık daha içten olur.”⁶⁷ Milletin belli bir düzen içinde yaşamasında, töreye değer verilmiştir. Törelere yaşatılması her ortamda ve fırsatta telkin edilmiştir. Özellikle devlet büyükleri törenin yaşatılmasını önemle belirtmişlerdir. “Bilge Kağan’ın ifadesiyle topluma telkin etmişlerdir. Bilge Kağan, önemle üzerinde durduğu milli birliğin teminini ve gelişmesini, askeri üstünlükten ziyade, Türk’ü Türk yapan töreye ve bunun yanı sıra, milleti içten kuvvetlendirecek maddi ve manevi değerlere bağlamaktadır.”⁶⁸

Türk devlet geleneğinde gelenek ve görenekler “ilahi menşeli hakimiyetten (kut) ayrılmaz. Bir kağan, hususiyetle devlet kurucu Türk Kağanı mutlaka bir törü koymalıdır. Yazıcızade Selçukname’de Oğuz Han’ın “vasiyet edip törü koyduğunu” anlatır. Orhun Abidelerine göre, Kök Türk Devleti’nin kurucusu Bumin Kağan tahta oturunca “Türk Milletinin ülkesini, törüsünü edivermiş, tanzim edivermiş” ondan sonra dört tarafa hakimiyetini yaymış ve imparatorluğu kurmuştur. Türk devlet geleneğinde törenin o kadar ehemmiyetli bir yer tutması, onun kabileler arasında çok titiz bir şekilde gözetilen örfi hukuka dayanmasından ileri gelmiş olmasıdır.”⁶⁹

Halkın kağan ve beylere töre gereği saygı gösterip bağlılık duymalarının temelinde, töredeki Tanrı inancı -Tanrıya bağlılık- düşüncesi vardır. Halkın itaat ettiği asıl otorite Tanrı, sonra da hükümdar olmaktadır. Bu anlayış ve inanç Türk toplumu içerisinde nesilden nesile aktararak devam etmiştir. Benzer uygulamalar diğer Türk devletlerinde de görülebilmektedir. Bu durum İslamiyet’in kabulü ile birlikte dini bir temele dayanarak daha da kök salmıştır. Osmanlı döneminde, özellikle halifelikle birlikte gelenek ve görenekler dinle bütünleştirilerek yaşam alanına daha da derin etkilerde bulunmaya başlamıştır. Türk toplumunun toplumsal ve siyasal kültürünün belirlenmesinde geçmişten gelen kültürel birikimlerinin etkisi önemli olmaktadır. Bu etki birey yaşamına da nüfuz ederek hareketlerin yönlendiricisi konumuna gelmektedir.

⁶⁷ Öztürk, a.g.e., 2001, s.129-130.

⁶⁸ Aynı, s.129-130.

⁶⁹ Halil İnalcık, “Kutatgu Biliğ’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, **Reşit Rahmeti Arat**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966, s.268-269.

IV. EĞİTİM VE HİMAyecİ DEĞERLER

IV.1. Eğitim ve Toplum

İnsanın sosyal varlık olma özelliği, onun sosyal bir ortamda bulunma gereksinimini ortaya çıkarır. Bu gereksinimin sağlıklı bir şekilde giderilmesi ise eğitim yoluyla karşılanmaktadır. Bireyin içine girdiği topluma sağlıklı uyumu, toplumun kurallarını öğrenerek gerçekleşmektedir. Eğitim yoluyla bireylere toplumun duyuş, düşünüş, hareket ediş, inanış, gelenek ve değerler sistemi öğretilerek topluma uyumu ve geleceğe hazırlanması sağlanmaktadır. Eğitimin en temel görevleri arasında sayılan, bireyi hayata hazırlama işlevi bu yolla gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu nedenle eğitim ve toplum arasında önemli bir ilişki vardır.

Eğitim ile toplum arasındaki bağlantının önemli nedeni, “biçim ve şartlardaki farklılaşmaya rağmen, toplumlardaki eğitilmek ve öğretilmek zorunluluğunun duyulmasıdır.”¹ Bütün toplumlarda, bireylerin yeniliklere ve gelişmelere hazırlanması amacı önemsenir ve bu amacın gerçekleştirilmesi için çaba harcanır. Özellikle yeni kuşakların çağın gereklerine cevap verecek bir bilgi birikimi ile donatılması önemli amaçlar içinde yer alır. Toplum bu amaçları bir taraftan aile, diğer taraftan da eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü yeni kuşaklar “başlangıçta gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak için, gerekse ileride kendilerine öğretilmesi gereken “kültür geleneği” açısından yardıma muhtaçtır.”² Bu nedenle, her toplum sahip olduğu eğitim sistemi ile gelenek, görenek, ahlak ve dil kurallarını ve bunlarla ilgili davranışlarını kuşaktan kuşağa aktarır. Bu süreçte bireylerin topluma sağlıklı uyumlarının sağlanarak toplumsallaşmalarının gerçekleştirilmesine çalışılır.

Birey dünyaya geldiğinde sosyal olmayan bir varlık olarak toplum içine girer. Toplum “öyle bir çevredir ki, bu sosyal olmayan varlıkları, içine girdiği andan itibaren kendisine benzetmeye çalışır. Bireylerin topluma uyumu yani sosyalleşmesi toplumsal devamlılık için gereklidir. Bir toplum, bireylerine dilini, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını, teknik yeteneklerini aşılamazsa yaşayamaz.”³ Toplumlar uzun süre yaşayabilmek için bireylerine kendi

¹ Nermin Erdentuğ, “Kişiliğin Oluşması ve Türk Kimliği”, **D.T.C.F Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi**, No: 323, Ankara, 1982, s.373.

² Aynı, s.373.

³ Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri**, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s.113.

değer hükümlerini aktarmak durumundadır. Değer hükümlerinin bireylere öğretilmesinde farklı kurumların etkisi söz konusudur. Bu süreçte eğitim kurumu önemli bir görev üstlenir.

Eğitim sürecinin gerçekleşebilmesi toplumsal ortamın varlığıyla mümkündür. Bu nedenle de eğitim bireyi toplumun “sahip olduğu düşüncenin etrafında şekillendirmek durumundadır. Dolayısıyla bireyin eğitimiyle ilgili bütün faaliyetleri, toplumsal zemine dayanan düşüncelerin birer yansıması olarak kabul edilmektedir.”⁴ Toplumsal zemini oluşturan bu düşünceler, o toplum içinde doğup büyüyen ve hayatını o toplum içerisinde geçirecek bireylerin topluma uyumunda etkisini göstermektedir.

Toplumun bireylere yönelik bütün faaliyetini eğitim olarak değerlendirmek mümkündür. Eğitim “toplumu aksettirir, toplum da eğitimde ifadesini bulur. Bu etkileşim göz önüne alındığında, eğitim ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiler, eğitime toplumun damgasının basılmasına sebep olduğu gibi, toplum da eğitimin sunduğu kimliği kazanır.”⁵ Bu nedenle bireyin yaşadığı çevreyi oluşturan toplum ve bireyin uyumluluğunda temel rolü üstlenen eğitim arasında doğrudan bir ilişkiler vardır.

Bireyin toplumsallaşmasına etkide bulunan bir başka faktörde çevredir. Toplumsallaşmada etkili olan çevre; değerler ve normlardan oluşan kültürel çevre, insan ilişkilerinden meydana gelen toplumsal çevre olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki çevre arasındaki uyumsuzluk gerilimleri ortaya çıkarır. Çünkü toplum, bireylerine mevcut norm ve değerlere göre hareket tarzını benimsetmeye çalışır. Benimsenen norm ve değerler toplumsal ortamda insan ilişkilerine yön verir ve ortak hareketi ortaya çıkarır.

Sosyal varlık olma sürecinde birey, içinde yaşadığı sosyal ortamlarla birlikte şekillenir. “Aile, okul ve iş çevresi söz edilen bu ortamların başında gelir. İnsan bu ortamların ufku ve gereksinimleriyle kuşatılmıştır. Bu nedenle insanın gereksinim ve istekleri büyük ölçüde toplumun gereksinim ve istekleridir.”⁶ Bireyin bu ortamlarda edindiği alışkanlıklar ve ön yargılar “Bir kez yerleşip kökleşti mi, artık onları değiştirmeye kalkmak, hem tehlikeli, hem boşunadır; hekimi görünce titremeye başlayan ödleğ ve akılsız hastalar gibi tıpkı, dertlerine el sürülmesini, bu dertlerin yok edilmeleri için bile olsa, istemezler.”⁷

Geleceğini güvence altına almak isteyen toplumların yatırımları eğitime olmaktadır. Geleceğe daha güvenli ve sağlam bakabilmek isteyen toplumların eğitime gereken önemi verdikleri görülür. Çünkü eğitim, “milletlerin yaşayış ve düşünüşüne ait bütün değerlerini

⁴ Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s.156.

⁵ İhsan Kurt, **Psikolojiden Kültüre**, Eğitim Kitapevi, Konya, 2000, s.39.

⁶ İsmail Doğan, “Eğitimin Toplumsal Temelleri,” **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Ankara, 2002, s.144.

⁷ J. J. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren, Alpagut Erenulu, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s.84.

tarihi süreç içerisinde nesilden nesile aktararak ve de geliştirerek sürdürdüğü çalışmaların en büyüğünü oluşturur.”⁸

Bireyin toplumsallaşmasında rol oynayan kurumlar aynı zamanda onun şahsiyetinin de şekillenmesinde etkilidir. Çünkü, “bireyler dünyaya geldiklerinde beraberlerinde bir şahsiyet getirmemişlerdir. Fertlerin şahsiyeti, cemiyetin gerek kollektif vicdanından, gerekse mesleği ve ihtisası dolayısıyla bağlı olduğu örflerinden husule gelir. Buna göre, fertlerin şahsiyeti, sosyal şahsiyetin aksinden başka bir şey değildir.”⁹ Bireysel gelişimi şekillendiren sosyal şahsiyet ise, toplumların gelenek ve görenek, inanç ve değer hükümleriyle oluşmaktadır. Korumacı bir toplumda yetişen birey bu doğrultuda bir kişilik kazanır. Sadakat, itaat, dayanışma, fedakarlık, paylaşma, yardımlaşma, otoriteye saygı gibi değerlerin hakim olduğu toplum yapısı, kurum ve kuruluşlarıyla bu değerlerin etkisi altında gelişir. Bu kurumlar, yeni yetişen bireylerine değerleri her ortam ve fırsatta aktarmak ister. Ailede başlayan bir eğitimle değerler içerisinde yoğrulan birey, aile dışında da bu değerlere uyması konusunda baskıyla karşılaşır. Böyle bir toplumda huzurlu ve mutlu olmanın yolu toplumun uyulmasını istediği bu değerlere uygun hareket etmekte yatmaktadır.

IV.2. Siyasal Sistem ve Eğitim

Siyasal sistem ile eğitim sistemi arasında güçlü bir etkileşim söz konusudur. “Eğitimde birçok uygulamanın kökenini siyasal sistemin özelliğinde görmek mümkündür.”¹⁰ Her siyasal sistem kendi beklentilerine cevap verecek bireyleri yetiştirmek ister. Bunu gerçekleştirirken de sistemin özelliklerini bireylere öğretmeye çalışır. Öğretim işinde eğitim kurumu önemli yer tutar. Siyasal sistemin özelliklerini eğitim kurumları aracılığıyla bireylere aktarmak ise en önemli ve kolay yoldur. Böylesi önemli bir işlevi yerine getiren eğitim kurumlarını kendi kontrolünde tutmak siyasal sistemlerin beklentilerini gerçekleştirmede önemlidir. “Eğitimi ‘‘eğitimcilerle bırakmayacak kadar önemli’’ bulan ‘‘siyaset’’ eğitimi himayesine almak suretiyle’’¹¹ eğitimin ne denli önemli olduğuna da işaret etmiş olur. Dolayısıyla siyasal sistemin, eğitim sisteminin programından, amaç ve ilkelerine ve ders kitaplarına kadar her türlü uygulamasını kendi kontrolü altında gerçekleştirmesi durumu ortaya çıkar. Çünkü ‘‘eğitim, siyasal-toplumsal bir kurum olarak bu süreçte bir yandan devlete siyasi, ideolojik ve ekonomik nitelikte güç sağlarken diğer yandan da belirtilen güçler arasında aracı bir değişken

⁸ Hilmi Ziya Ülken, **Eğitim Felsefesi**, İstanbul, 1967, s.11.

⁹ Gökalp, **a.g.e.**, 1992, s.118.

¹⁰ İrfan Erdoğan, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.43-44.

¹¹ İsmail Doğan, **Sivil Toplum Ondan Bizde de Var**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 200, s.168.

olarak onların birbiriyle olan iletişimlerini sağlar ve siyasal sistemi dengede tutar. Eğitim sistemlerinin amaçlarında, bireye, siyasi, ideolojik ve ekonomik güçlere verilen önem düzeyi, siyasal sistemlere göre farklılık göstermesine karşın tüm siyasal sistemlerde eğitim siyasal bir araç olarak kullanılmaktadır.”¹² Bu nedenle eğitime “siyasal işlev” de yüklenmiştir. Eğitim, toplumu yönetenler için önemlidir. Toplumu yönetmek, “insanların eylemlerini yönetmek demektir.”¹³ İnsanların eylemlerine ise eğitim yoluyla şekil verilmektedir.

Sistemin ayakta ve hayatta kalabilmesi kendini besleyen damarlarda kendi yapısına uygun bilginin dolaşmasını sağlamakla mümkün olacaktır. Öyleyse, sistemin amacına en çok hizmet eden bir kurum olarak eğitimin istenilen şekilde bireyler yetiştirmesi; uygun program, araç-gereç ve elemanlarla sağlanabilir. Onun için de bütün bunların kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu anlayış çerçevesinde, siyasal sistemler hemen her dönemde eğitim kurumları üzerinde etkili olabilmektedir. Çünkü her siyasal sistem kendini en uzun süre yaşatma istek ve arzusundadır. Bu arzunun gerçekleşmesinde ise bireylerin sistemin istediği yön ve doğrultuda davranışlar sergilemesi önemli bir etkidir. Bunun yolu da eğitimden geçmektedir.

IV.3. Geleneksel Toplumda Eğitimin Değişim İşlevi ve Değerler

Geleneksel toplum gelenek ve göreneklerin etkisi altında şekillenen toplumdur. Böyle bir toplumda birincil ilişkiler egemendir. Üyeleri arasında geçmişe ve topluma bağlılık güçlüdür. Geçmişe karşı yapılan her türlü hareket şüphe ile karşılanır. Eğitim yoluyla geçmişin değerlerinin korunması ve yeni kuşaklara aktarımı önemlidir. Çünkü değerler ve gelenekler toplumsal düzenin korunmasında etkilidir. Düzenin korunmasına yönelik bu tutum değişime karşı direnci de beraberinde getirir. Değişim her zaman hoş karşılanmaz. Değişim geçmişin değer ve alışkanlıklarına yönelik olursa tepki ortaya çıkar.

Geleneksel toplumlarda bireyler değişmeyi kabul etmekte isteksizdirler. Çünkü bu tür toplumda bireyler “arasında gelenek daha ağır basar ve yeni, daha iyi gibi özellikler, bu insanlarda bunları tecrübe etmek için bir arzu uyandırmaktan çok, onları geleneklerine daha sıkı tutunmaları yönünde zorlar. Değişmeyi teşvik eden dürtüler bu değişmeye karşı gelen

¹² Feyyat Gökçe, “Eğitim Sistemlerinin Amaçları ve Devletin Siyasi,ideolojik, Ekonomik ve Güçler Arasındaki İlişkisi”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi, Ulusal Sempozyumu**, Ankara, 1999, s.9.

¹³ İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.25.

dirençlerle çarpışırlar.”¹⁴ Geleneğe çok sıkı sarılan toplumlarda geçmişe yönelik itiraz hoş karşılanmaz. Çünkü böyle bir toplumda “geleneğe yapılan itiraz topluluğun hayatına yönelmiş bir tehlike demektir.”¹⁵ Bu nedenle geleneğin şekillendirdiği toplumlar aşırı koruyuculuk özelliği gösterirler. Aileden, eğitime, siyasetten, ekonomiye birçok alanda değerlerin korunması üzerinde durulur. Dolayısıyla da değişimin hızı ve şekli bu toplumlarda değerlere uygunlukla orantılı olmaktadır.

Katı bir değerler dünyasında yaşamaya alışmış bireyler, değerlerin izin verdiği oranda değişime açıktırlar. Bu nedenle “mensup olduğu zümrenin kendisine sunduğu yaşam kolaylığını engin bir rehavet ve mutluluk ölçütü olarak alan insanların yaşamdan beklentileri de sınırlıdır.”¹⁶ Çünkü geleneksel toplumda bireylerin beklentileri sahip olunanların korunması yönündedir. Değişim kolay kolay kabul edilememektedir.

Değişim bireyi etkin kılar. Gruba, topluma ya da birilerine bağlılıktan kurtarır. Kişisel ve toplum yaşamında üretkenliğe yönlendirir. Birey olma bilincini oluşturarak yeteneklerini kullanmasını sağlar. Bu durumlar ise geleneksel toplum bireyleri için oldukça zordur.

Eğitim aracılığıyla gerçekleştirilen değişim sürecinin başarılı olması muhtemeldir. Fakat burada gerçekleştirilmeye çalışılan değişim sürecinin toplumsal yapıyla uyumlu olması gerekmektedir. Toplumun temel dinamiklerinin, kültürel unsurların, değerlerin dikkate alınması değişimin başarısında etkili olmaktadır.

Toplumun bulunduğu medeniyet seviyesi nasıl olursa olsun, “mutlaka kendine özgü bir insan yetiştirme düzenine sahiptir. Hemen her toplumun kendine özgü bir insan anlayışı olduğu gibi, kendini değerlendirecek özel bir bakış açısı da mevcuttur.”¹⁷ Bu bakış açısını oluşturan unsurlar arasında ise, inanç, kültür ve değerler sisteminin önemli bir etkisi söz konusudur. Her toplum kendi özünü koruyarak varlığını devam ettirme isteğinde olduğundan, bu özün korunmasında eğitim öne çıkmaktadır. Eğitimin en önemli işlevi “koruma, değiştirme ve geliştirme işlevidir. Eğitim bir taraftan toplumun sahip olduğu çeşitli bilgileri korurken, diğer yönden de bunları sistemli bir şekilde geliştirerek kullanılacak hale sokar.”¹⁸ Bugün eğitimden beklenen, toplumun sahip olduğu değerlerini geliştirerek çağı yakalamasında üzerine düşen görevi yerine getirmesidir. Eğitim bu işlevini yerine getirirken toplumsal yapıdan etkilenir. Eğitim toplumu oluşturan bireylerde değişime karşı tutuculuğu ortadan

¹⁴ Nermin Erdentuğ, **Türkiye’de Çağdaşlaşma ve Kültür Münasebetleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.25.

¹⁵ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990, s.33.

¹⁶ İsmail Doğan, **Sokaktaki Yabancı**, Sistem Yayınları, Ankara, 1999, s.17.

¹⁷ Hüseyin Akyüz, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s.156.

¹⁸ Aynı, s.157

kaldırmasıyla değişim işlevini daha kolay yerine getirebilecektir. Çünkü “toplum düzeninin değişebilir ya da kalıcı olması, bireylerin ona bakışıyla orantılıdır. Eğer bireyler genelde düzene Tanrı iradesi, tabii bir oluş şeklinde bakıyorlarsa kalıcılık biraz daha sürekli olabilir. Fakat bireyler onu tarihi, iradi ve şuurlu hareketlerin hakkı tevzi etmek üzere sistemleştirmesi olarak görürlerse değişebilirlik oranı artacaktır. Bu da birey ve grupların almış oldukları eğitime ve etkilere bağlıdır.”¹⁹

Geleneksel yapıya sahip toplumda, geleneğin şekillendirdiği himayeci değerlerin çağa uygun yeni anlam ve işlevlerle donatılması toplumun gelişmesinde önemli bir fayda sağlayacaktır. Dağarcığında bir şey olmayanın pazardaki yeri ne ise, çağa uygun bilgi ve beceriden yoksun olan kültürlerin de değişen dünyadaki yeri aynıdır.”²⁰ Toplumların değişen ve de gelişen dünyada kendine yer bulabilmesi ve ayakta kalabilmesinde önemli bir etken olarak, toplumun temelinden en üst kademesine kadar her türlü kurum ve kuruluşlarında etkili olan temel değerlerini çağın şartlarına göre hazırlaması gereği ortaya çıkmaktadır.

IV.4. Eğitim ve Bireysellik

Bireyselleşme bireyin yaşadığı çağa uyumlu olması, ayakta ve hayatta kalma mücadelesinde başarılı olmasıdır. “Kişisel ve toplumsal yeteneklerin geliştirilmesi ve bu yetenekleri kullanabilme beceri ve alışkanlığını kazanma sürecidir.”²¹ Bireyin kendi bilgi ve becerilerini çağa uygun şekilde yenileyebilmesi ve kullanabilmesidir. Çünkü bireyselleşme bağlamında kendini yetiştiremeyen, çağa uygun bilgi ve beceri ile donanamayan bir insanın, yaşadığı toplum ve dünya ile uyumlu olması mümkün olmadığı gibi toplumsal refahtan pay alması da beklenemez. Bireylerin toplumsal refahtan pay almaları ve topluma katkıda bulunmaları bireyselleşmeleri ile ilgili ve orantılıdır.

Bireylerin, bireyselleşme konusunda çaba göstermeleri bağımlılıktan kurtulmalarında önemlidir. Bireyselleşmenin gerçekleşmesinde çeşitli etkenler söz konusudur. Bunlardan birisi de bireyin içinde bulunduğu toplumsal sistemdir. Bu nedenle “bireyin gelişimine, kendini ifade imkanı ve fırsatının engellenmesine yönelik her hareket, toplumsal sistemin ihmali, gaflet ve yanlışlığı olarak değerlendirilir. Eğitim toplumsal sistem adına bu konuda

¹⁹ Akyüz, **a.g.e.**, 1991 s.165

²⁰ Doğan, **a.g.e.**, 1999, s.7.

²¹ **Aynı**, s.120.

ihmalin başlıca muhatabıdır.”²² Çünkü bireylerin kişisel yeteneklerinin, bireysel beceri ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasında eğitim önemli bir etkidir.

Eğitim yoluyla bireylerde araştırma, inceleme, sorgulama, eleştirme, merak duygusu gibi beceri ve yetenekleri geliştirmek mümkündür. “Bilinmeyeni bulan, onunla sentez yapan, sentezin sonuçlarını yeni bir araştırmanın unsurları olarak kullanan,”²³ bireyler düşünen bireylerdir. Düşünme yeteneğini geliştirme ise farklı olmak, üretken olmak ve yeni şeylere açık olmaktır.

Düşünmenin gerçekleştiği yerde farklılıklar, orijinallikler, yenilikler ve bireysel hareket etme vardır. “Düşünme mekanizmasını işletemeyen insan, yenilikçi ve icatçılığa ulaşamayacağı gibi, taklitçilik hariç, hiçbir kabiliyetini gereğince geliştiremez. Olaylar karşısında daima pasif kalır. Hayatın sürekliliği ve değişkenliği karşısında ezilir. Dünyayı ve olup bitenleri yorumlamada ve anlamada zorlanır.”²⁴ Bireyselleşmiş bir bireyin hayata bakışı ve beklentisi farklıdır. Her şeyi düşünce dünyasında arar ve bulmaya çalışır. Çünkü “insan, düşünce ile görür ve duyar. Her şeyden faydalanan, onları düzene sokan ve yöneten düşüncedir.”²⁵ Bireylere düşünmeyi öğretmek onların önce bireyselliklerini kazanmalarını sağlamakla mümkündür. “Napolyon; İki şey dünyaya hükmeder biri kılıç, biri düşünce. Kılıç sonunda düşünceye yenilir demektedir.”²⁶ Kılıcı da düşünceyi de kullanacak olan insandır. Önemli olan insanın bu ikisinden hangisini tercih edeceğidir. İstenen ise düşüncenin tercih edilmesidir. Düşünen, düşündüğünü faaliyete geçirebilen insan ise hürriyetini elde etmiş böylece de bireyselleşmiş insan demektir.

Gerçek anlamda yapıcı ve yaratıcı hürriyet ise; “neyi isteyeceğini, nelerden kaçınması gerektiğini bilmek, arzu, ümit, hayal, zevk, sürur ve ihtiraslarını, bir muhasebenin süzgecinden geçirerek, şeref ve menfi heveslerin buyruğuna tabi olmamakla elde edilebilir.”²⁷ En basit konularda dahi kendi aklıyla düşünerek karar veremeyen, başkalarının düşüncelerinden hareketle hayatını yönlendiren bireylerin her zaman başkalarına ve onların düşüncelerine mahkum olması kaçınılmazdır.

Dinamik bir süreç olan eğitimden, bu süreçte birey davranışlarında çağın şartlarına göre olması gereken değişiklikleri gerçekleştirmesi beklenir. Ayrıca toplumsal şartlar ve bu şartları geliştirmesi söz konusu olan bireyin, bilimsel gerçekliği olan bilgiyle donatılması

²² Doğan, a.g.e., 1999, s.120.

²³ Cihan Yamakoğlu, **Devlet Olmak için**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s.2.

²⁴ Necmettin Tozlu, **Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler**, Mikro Yayınları, Konya, 2003, s.6-7.

²⁵ Montaigne, **Denemeler**, Çeviren: S. Eyüboğlu, İstanbul, 1964. s.18.

²⁶ Albert Camus, “Denemeler ve Bir Alman Dosta Mektuplar,” Çev. S. Eyüboğlu- V. Güzyol. İstanbul, 1965, s.40. Aktaran: N. Tozlu, **Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler**, Mikro Yayınları, Konya, 2003, s.8.

²⁷ Semiha Ayverdi, “Yaratıcı Hürriyet ve Aile,” **Türk Kültürü Dergisi**, S.333, Ocak 1991, s.2.

oldukça önemlidir. Bunu sağlamanın yolu da, bilimsel geçerliliği olan bilgiyi eğitim sistemine uygulayacak temel kuralları belirleyerek, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ifadesini bulan “bireylerin beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından, dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, bireysel kişilik ve teşebbüse değer veren” bir eğitim uygulamasından geçmektedir. Çağdaş toplumlarda uygulanan eğitimin amacı, bireyleri disiplin altına alma yanında kişisel gelişimlerini destekleyerek, her bireyde bağımsızlık, özerklik, düşüncede ve seçmede serbestlik gibi davranışları geliştirmektir.

Eğitimin temel amacı, “yeni şeyler yapabilen, yalnız diğer kuşakların yaptıklarını yinelenemeyen, yaratıcı, yenilikçi ve buluşçu erkekler ve kadınlar yetiştirmektir. Eğitimin diğer bir amacı ise, kendilerine sunulan her şeyi doğrulamadan, körü körüne kabul etmeyen, eleştirici beyinler oluşturmaktır.”²⁸ Başka bir ifadeyle başkalarının düşüncesiyle hareket etmeyen, emir altında yaşamaktan hoşlanmayan, zihin dünyasını karanlıklar içinde bırakmamış bireylerin yetiştirilmesi önemlidir.

Toplumların yaşam felsefeleri yine o toplumların değer yargılarından oluşmaktadır. Bu yargılar toplumun ve bireylerin hayata bakışlarında, sosyal ilişkilerinde, gelecek hakkındaki düşüncelerinde etkili olmaktadır. Bireylerin yetiştikleri toplumsal ortam bireyselliklerinin ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır.

Birey kendi başına bir değerdir. Hiçbir şekilde başkasının emri ve himayesine mahkum edilmemelidir. Çünkü hiç kimse “kişisel olarak bir başkasına, sermayesi olduğu gerekçesiyle boyun eğmek zorunda değildir.”²⁹ Bu durum bireyin insan olma özelliğine aykırıdır. Hangi toplumda olursa olsun her birey ayrı bir varlık ve değer olarak kabul edilmelidir. Duyduklarını, okuduklarını, dolayısıyla öğrendiklerini analize tabi tutan, eleştirel bir yaklaşımla ele alan, akıl süzgecinden geçiren, sorgulayan bireyler olarak yetiştirilmelidir.

Tüm toplumsal ve ekonomik alanlarda en yüksek değer insandır; toplumun amacı “insanın bütün gelişimini, yaratıcılığını olanaklı kılacak koşulları sağlamaktır. Tüm sosyal düzenlemeler yabancılaştırmanın, çarpıklığın üstesinden gelebilmek ve insanın gerçek özgürlüğü, bireyselliği kazanabilmesini mümkün kılmak üzere etkinleştirilmelidir.”³⁰ Bu noktada eğitimin amacı ise bireyleri başkalarına bağımlı yaşamaktan kurtarmak, düşünme ve akıl yürütme becerilerini geliştirerek bireyselleşmesine katkı sağlamak olmalıdır.

²⁸ H.C. Neal, “Social Studies in the Primary Grades: A Key to Intellectual Development.” The Social Studies, 1980, s.71, Aktaran: Nefise Balamir, **Kırsal Türkiye’de Eğitim ve Toplum Yapısı**, Ara Yay. s.4.

²⁹ Erich Fromm, **İtaatsizlik Üzerine**, Çeviren: Ayşe Sayın, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.92.

³⁰ Aynı, 2001, s.91.

V. TOPLUMSAL DEĞERLER VE AİLENİN İŞLEVLERİ

V.1. Aile ve Toplum

Anne, baba ve çocuklardan oluşan birliktelik olarak tanımlanan aile toplumun en küçük birimidir. Toplum ve aile ilişkisi, vücuttaki hücreler ve atomdaki çekirdek ilişkisine benzemektedir. Yani vücudun bütünlüğü için hücrelerin, atomun varlığı için de çekirdeğin hayati önemi vardır. Vücudun sağlıklı devamı ve bütünlüğünün sağlanmasında hücrelerin uyumu ne kadar önemliyse, toplum açısından da ailenin toplumsal yapıya uyumu, toplumsal devamlılık ve sağlıklı bir ilişki için o derece önemlidir.

Birey toplumla birlikte vardır. Toplum da kendini oluşturan bireylerle anlam bulur. Bu durum birey ve toplumunun birbirlerine ihtiyacını da beraberinde getirir. Çünkü toplumun oluşmasında aile, ailenin oluşmasında da bireylerin varlığı gereklidir. Toplumu bireyler meydana getirmektedir. Yeryüzünde hiçbir toplum aile olmadan varlık gösteremez. “Ancak her toplum, kendi kültür çevresi içinde bir aile örneği oluşturur.”¹ Toplumun kültürel özellikleri aileye, oradan da bireylere yansır. Aile her toplumun önemli ve sürekli kurumlarından birisi olma özelliğine sahiptir.

Birçok toplumda siyasi, ekonomik ve toplumsal alandaki “temel ve köklü değişiklikleri en fazla etkileyen ve sonuçlarından en fazla etkilenilen kurumlardan birisi belki de en önemlisi ailedir.”² Bu nedenle ailede alınan eğitim, birey yaşamının şekillendirilmesinde ve topluma uyumunda önemli bir faktördür.

Toplumsal devamlılığın sağlanmasında kültürel unsurların yeni kuşaklara aktarılması önemlidir. Burada ise ailenin rolü oldukça önemlidir. Aile, bireylerini topluma uyumlu hale getirebilmek için toplumun özelliklerini doğumla birlikte bireylerine öğretir. Bu süreçte toplumun inançları, gelenek-görenekleri ve dolayısıyla da alışkanlıkları öne çıkar. Toplumların hem sosyal hem de kültürel gelişmelerinin hemen hemen tüm aşamalarında ailenin varlığı görülür. Ailede atılan temeller birey hayatının her aşamasında etkisini gösterir.

Bireyin ilk tecrübeleri, yaşamının ileriki aşamalarında onun kişiliğinin biçimlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocuk ailede gördüğü temel davranış modellerini çoğunlukla benimseyerek uygulamaya çalışmaktadır. Özellikle kişiliğin biçimlenmesinde

¹Orhan Türkdoğan, “Aile Sosyolojisi Modeli”, **Türk Aile Ansiklopedisi. Cilt I**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.25.

² Belma Tokuroğlu, “Türkiye’de Aile Araştırmaları”, **Türk Aile Ansiklopedisi Cilt I**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.37.

etkili olan okul öncesi yaş dikkate alındığında ailenin ne derece önemli bir işlevinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Doğumdan itibaren daima korunan, gözetilen, üzerine titrenen çocuk, yaşamının hemen her aşamasında bu uygulamaların farklı görünümleriyle karşılaşmaktadır. Özellikle geleneksel toplumlarda aile bağlarının güçlü olması, aile sadakati, aile sevgisi, aile bağlılığı ve aileye itaati vb. birçok uygulama, gelenek ve inançlarında etkisi ile bireyler üzerinde yaptırım gücüne sahip olmaktadır. Daha da önemlisi bu yetiştirme tarzı birçok ortamda, bireyde anne ve baba gibi koruyucu birilerinin ihtiyacını hissettirmektedir.

V.2. Değerler ve Aile Eğitimi

Ailenin birey yetiştirme düzenini, geçmişten gelen kültürel temellerde aramak toplumsal değerler ve dolayısıyla himayeci değerlerle ilgili önemli ipuçlarını ortaya çıkarmada etkili olmaktadır. Ailenin toplumsal geçmişi, sahip olduğu kültür unsurlarıyla orantılıdır. Ailenin ve toplumun şekillenmesinde rol oynayan değerler, gelenek-görenek ve inançların etkisiyle değişime uğramaktadır. Kültürü biçimlendiren bu etkenler bireylerin eğitiminde ve rollerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu değerler bireylerin günlük hayatını belirleyen ve yönlendiren değerlerdir. Bu nedenledir ki, “insan yaşamının ilk önemli toplumsal ünitesi olan ailenin bütün toplumsal kurumlara yönelen bir etkisi söz konusudur. Ailedeki norm ve değerler günlük yaşamla birlikte, ahlaksal, hukuksal ve siyasal yaşamların tümünü belirlemektedir.”³

Aile içindeki ilişkilerin şekli ve derecesi bireyin yaşamında yönlendirici durumuna gelmektedir. Devamlı nasihat veren, koruyan, kollayan, itaate, boyun eğmeye zorlayan, körü körüne saygıyı ön planda tutan ailelerde çocuk bu ortamın etkisiyle, içine kapanık, aileye bağımlı, pasif bir kişilik sahibi olacaktır. Ailede, önce babaya sonra anneye daha sonra da aile büyüklerine saygı, itaat ve bağlılık yönünde yapılan aşırı telkinler, onların bir otorite olarak benimsenmesinde etkili olmakta, onlarsız bir hayat düşünülememektedir. Birey her hareketinde ve kararında aile büyüklerinin onayını almadan birey yapamaz duruma gelmektedir. Böylesi bir ortamda büyüyen bireyin yetişkinlik döneminde de bu etkinin ortaya çıkardığı davranışları sergilemesi söz konusudur.

Aile ve eğitim sistemindeki “değer yargılarını ve temel özelliklerini değiştiremeyen toplumlarda pasif, bağımlı, girişkenlik gösteremeyen, araştırmacıktan yoksun, güvensiz ve

³ Doğan, a.g.e., 2002, s.345

başkalarınca yönetilen özellikler gelecek kuşaklara da aktarılmaktadır.”⁴ Söz konusu olumsuzluklar bireylerde otoriteye boyun eğme, otoritenin himayesine girme, itaat etme gibi durumları pekiştirmektedir. Otoriter kişiliğin temelleri aile ortamında atılır. Bu dönemde çocuğun babaya boyun eğişi, giderek otoriteyi temsil eden diğer kişi ve kurumlara doğru aynı davranışların sergilenmesinde etkili olur.

Bireyin toplumsallaşması yani, “bireye toplumsal değer ve kuralların aktarılması sürecinde, birey ve aile arasındaki ilişkinin “bağımsızlaşma” temelinde değil, “duygusal açıdan karşılıklı bağıllık” yönünde geliştiği söylenebilir.”⁵ Dolayısıyla otoriteye saygının gerçek nedeni, aile ve sosyal çevre tarafından kabul edilebilmek için normları benimsemek ve bunlara boyun eğmektir. Sosyal çevre ise birey için vazgeçilmezlerden biridir. Bu nedenle bu benimseme ve boyun eğiş kendiliğinden gerçekleşir.

Toplumsal değerlerine, “inançlarına ve davranışlarına sosyal çatışmanın içine düşmeden, beklentiler yönünde etkiler yaparak gelişmeye ulaşmak aile ve eğitim ile sağlanabilmektedir.”⁶ Bu nedenle “kişiliğin gelişiminde doğrudan etkili olan aile, bireylerinde beklentilerini, fertlerinin beklentileri haline dönüştürebilir.”⁷ Birey yaşamını bu denli kuvvetli bir etki altına alan değerlerin öğretilmesi yani yeni kuşaklara aktarılması oldukça önemlidir. Bu süreçte, bireyin temel eğitim yeri olan ailenin değerlere karşı bakışı oldukça önem arz etmektedir.

V.3. Aile Eğitimi - Birey ve Himayeci Değerler

Bütün toplumlarda ailenin bireylerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu işlevleri vardır. Bunlar arasında; eğitim, koruyuculuk, sevgi, şefkat, güven, bağıllık, vb. sayılabilir. Aile, bireylerine karşı sorumluluklarını yerine getirirken, içinde bulunduğu toplumsal yapının özelliklerine uygun yaptırımlar uygular. Bu yaptırımlar bireyin toplumsallaşmasında temel alınan unsurlardır. Her ailenin temel görevlerinden birisi çocuklarının sağlıklı toplumsallaşmasını gerçekleştirerek iyi vatandaş olmalarını sağlamaktır.

⁴ Birsöz Sunar, “Geleneksel Türk Aile Yapısının Kişilik Gelişimi ve Toplum Yaşamı Üzerine Etkileri”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.359.

⁵ Mübeccel Kıray, **Büyük Kent ve Değişen Aile, Türkiye’de Değişen Aile**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s.78,

⁶ Nihat Nirun, **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.127.

⁷ Nihat Nirun, “Türkiye’nin Sosyal Gelişmesinde Ailenin Rolü ve Önemi”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.161.

Aile, bireylerini yetiştirirken aynı zamanda onları kontrol altında tutmaya da çalışır. Her türlü olumsuzluklardan, kötülüklerden, dışarıdan gelecek kötü etkilerden korumak ailenin en önemli görevleri arasında sayılır. Ailenin bu koruyuculuk işlevi bütün toplumlar için önemlidir. Koruyuculuğun derecesi ailenin dolayısıyla da toplumun genel özellikleriyle orantılıdır. Geleneksel yapıya sahip toplumlarda ailenin koruyuculuk işlevi modern aileye göre daha fazla öne çıkar. Geleneksel toplumda aile, bireylerini geleneksel yapının değerleri ile yetiştirme çabasıdadır. Bu süreçte farkında olmadan bireylerin aileye aşırı bağımlılığı da ortaya çıkarılabilmektedir. Tanımadığı kişilerle konuşmaması, her olur olmaz şeye karışmaması, kendini tehlikelerden koruması gibi telkinler bireylerde zamanla “adam sende,” “neme lazımcılık,” “bana dokunmayan yılan bin yaşasın,” “görmedim duymadım” gibi anlayışların da yerleşmesinde etkili olmaktadır. Durum böyle olunca da bireyin haksızlıklar karşısında susması, başkalarıyla ilişkilerinde çekingen olması, tanımadığı kişilere güvenmemesi, onlara şüpheli yaklaşması gibi davranışlar kazanması kaçınılmaz olmaktadır.

En mükemmel evlat, en hayırlı evlat yetiştirme anlayışıyla bireylerin önüne konulan örneklerde, hep onlar gibi olunması istenmektedir. Büyük insanların ya da beğenilen kişilerin örnek olarak bireylere sunulmasında, bireylerin kendi kişiliğine göre değil de istenilenlere (örneklerle) göre bir karakter oluşturma çabası öne çıkabilmektedir.

Aileden sonra okulda da birey, benzer bir eğitim uygulamasıyla karşılaşır. Ders kitaplarında örnek olarak verilen kişilerin hayatları, yaptığı olumlu işler aktarılırken farkında olmadan, o kişilerle özdeşleşme, onları taklit etme duygusu ortaya çıkarılabilmektedir. Burada önemli olan verilen örneklerle, bireylerin bu örneklerden yola çıkarak kendilerini, o kişileri taklit etmeden, örnek alarak yetişmelerini sağlamak olmalıdır.

Hep başkalarını taklide yönlendirilen birey, taklit ettiği kişide yok olacaktır. Kalıplaşmış, sıkı kuralların uygulandığı bir eğitim ortamında aynı kalıptan çıkmış bireyler yetiştirilmektedir. “Donan, kalıplaşan, her şeyin sıkı prensip ve kaidelere bağlandığı toplumlarda insanın hareket alanı gittikçe daralır. Ona sürekli istikametler gösterilir. Toplumsal çeşitlilik, canlılık, hayatîyet ve mücadele kaybolur. Yapma, inşaa ve icat söndürülür. Böyle toplumlar insanın sahneden çekildiği toplumlardır.”⁸ Oysaki hareket alanı geniş, mücadele ve icat yeteneği gelişmiş, daima sahnede olan bireylerin eğitim yoluyla yetiştirilmesi temel amaç olmalıdır.

Etkili bireylerin yetiştirilmesinde bireyi merkeze alan bir anlayış gerekmektedir. Bu da güvenli bir aile ve eğitim kurumu ile olmaktadır. Gelişim hızını dikkate alan, kişiliğe ve

⁸ Necmettin Tozlu, **Bilim ve Hayat**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.114.

düşünceye saygılı olan bir anlayışla bireye yaklaşmak gerekmektedir. Sorumluluk bilincine sahip, yaptıklarının farkında olan ve gerektiğinde ‘bana göre,’ ‘hayır, katılmıyorum,’ ‘evet öyle olmalı’ gibi kendi düşüncelerini rahatça ortaya koyabilen bireyler etkili bireylerdir. Aksi durumda etkili olmayan ya da olamayan bireylerin cansız varlıklar gibi istenildiği şekilde kullanılan, gerektiği zaman faydalanılan bir nesneden farkı kalmayacaktır.

Özellikle anne ve babalar; çocuklarının, kendilerinin yetiştiği çağda yaşamayacağını, onların yaşayacağı ortamların farklı olacağını göz önünde tutarak, çocuklarını geleceğe hazırlayacak bir eğitime tabi tutulmalıdır. Ancak bu şekilde eğitilmiş ailelerden araştıran, sorgulayan, ileriye bakan, geleceğe her zaman hazır, bilime ve teknolojiye inanan, kendine güvenen bireyler ortaya çıkacaktır.

V.4. Geleneksel Toplum ve Aile

Geleneksel toplumda aile geleneksel yapıya uygun özellikler taşır. Geleneksel ailede çocuğa bakış, daha çok onun aileye sağladığı/sağlayacağı fayda ile orantılı olmaktadır. Özellikle geleneksel ailede; çocuğun bir an önce büyüyerek -bir yetişkin olarak- aileye ve dolayısıyla topluma faydalı olması önemlidir. Küçük yaştan itibaren, çocuktan bir yetişkin olma yönünde davranışlar beklenir. Çocuk bir an önce büyümeli ve aileye katkı sağlamalıdır. Çocuk aileye sağladığı katkı oranında değer kazanmaktadır. Çocukluk dönemi bu tür toplum yapısında neredeyse yok gibidir. Küçük yaştan itibaren yetişkin gözüyle bakıldığı için, çocukluğun yaşanması fazla önemli görülmemektedir. Çocuğa yönelik geliştirilen değer algısı da bu doğrultuda ortaya çıkmakta ve gelişmektedir.

Bireyin sağlıklı bir gelişime sahip olmasında çocukluk döneminde kazanılan deneyimlerin etkisi oldukça fazladır. Bu dönemde ise aile eğitimi ilk sırada yer alır. “Gelişim süreci boyunca kişiliğin biçimlenmesinde çocuğun yakın toplumsal ve ruhsal ortamını oluşturan ailenin katkısı büyüktür.”⁹ Aile ve çocuklar arasındaki ilişki biçimi, bireyin davranışlarını etkilemenin yanında gelecekteki davranışlarının belirlenmesinde de önemli bir etkidir. Geleneksel aile çocuğunu yetiştirirken “beklentilerini de büyütürler. Çocuklarından, yaşadıkları sürece saygı beklerler. Onlar için daha önceden yaptıklarını hatırlatarak, ömür boyu minnet duymalarını ister.”¹⁰

⁹Gelengül Haktanır vd., “Türkiye’de Anne-Baba Tutumu Araştırmalarına Gelen Bakış”, **Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara Ün. Yayınları, Ankara, 1999, s.331.

¹⁰ Zafer İlbars, “Türk Toplumunda Çocuk Anlayışı ve Çocuğa Bakış”, **Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1999, s.427.

Anne-babaların dolayısıyla ailenin çocuklara yönelik değer algıları aynı zamanda toplumun çocuğa bakışını ortaya koyar. Toplumun dolayısıyla ailenin çocuğa “atfedilen değer ve çocuktan beklentileri ailenin işlerlik türünü yansıtır. Çocuğa faydacı değerler atfedilen aile sisteminde çocuğun aileye gerçek katkısı da yüksek düzeydedir. Bu katkı, hem çocukken aile ekonomisine katkı şeklinde, hem de ilerde ana-babaya yaşlılık güvencesi sağlamak şeklindedir.”¹¹ Koruyucu işleviyle bireylerine güven veren ve himaye sağlayan bunlarla birlikte saygı, itaat, bağlılık gibi değerleri üreten ve yaşatan bir kurum olarak aile, “karakteristik örneğine ulaşan geleneksel toplumda bireyi koruyan, kollayan, eğiten, dinlendiren, eğlendiren, manevi tatminler veren bir ünite”¹² olarak varlığını devam ettirmektedir.

Geleneksel toplumlar doğumundan ölüme kadar geçen süreçte çocuğu daima koruma ve kollama içgüdüleriyle yetiştirir. Bu yetiştirme tarzı bireylerde hep biri ya da birilerine sığınmayı ortaya çıkarır. Aile bütünlüğü ve bağlılığı her zaman ve her zeminde vurgulanır. Aile bağlarının güçlülüğü önde gelen özellikler olarak belirir. Durum böyle olunca da birey kişiliği toplumun ve ailenin istediği şekilde gelişir. Çünkü, “aile-kişilik ve toplumsal yapı arasında önemli bir etkileşim vardır.”¹³ Toplumun yapısına göre kendini biçimlendiren aile, aynı zamanda toplumun şekillenmesinde de etkin rol üstlenir. Bu nedenle de aile içinde barındırdığı bireyin kişiliğini kendi yapısına uygun olarak biçimlendirir.

Geleneksel aile yapısında çocuk, büyüklerinin sözünü dinleyecek, uslu olacak, soru sormayacak, tartışmaya girmeyecek bir biçimde yetiştirilmek istenir. Büyüklerinin sözünden çıkmayacak, onların isteklerini ve emirlerini sorgulamayacak bir evlat olarak yetiştirmeye çalışılır. Evde ana-babalar, okulda öğretmenler, mahallede ya da sokakta komşular hep bu çaba içindedir. Bu süreçte ortaya çıkan; “sus konuşma”, “o ne biçim soru”, “büyükle böyle konuşulmaz”, “utanmıyor musun”, “çocukluğunu bil” gibi uyarılar çocuğun gelecekteki ilişkilerinde “pasif, bağımlı, girişkenlik gösteremeyen, araştırmacıktan yoksun, güvensiz vb. kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.”¹⁴ Anne ve babanın çocuğu bir yetişkin olarak değil de, çocuğu çocuk olarak görerek onun eğitiminde ona göre davranması gerekmektedir. Çocuğun bir yetişkin olarak görülerek, ondan yetişkin davranışlarını beklemek çocukta kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Öyle ki, “çocuk ana-babasının sevgi ve şefkat dolu ilgilerini sadece iyi davrandığı (ana-babanın istediği gibi) zaman

¹¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.32.

¹² İsmail Doğan, **Sivil Toplum**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.124.

¹³ Necla Arat, “Geleneksel Normlar-Çağdaş Normlar ve Çağdaş Aile”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.254.

¹⁴ Birsöz, **a.g.e.**, 1990, s.358.

gösterdikleri duygusuna kapılmamalıdır. Böyle olacak olursa, eleştirel yargı gelişemez ve büyüyünce kendi kendine yönetmesi gereken bir dünyada şaşırır kalır.”¹⁵

Geleneksel toplumda, ailenin bireylerini himaye etmesi, aile olma özelliğinin bir gereği olarak ortaya çıkar. Annenin çocuklarını aşırı himayesi, babanın aile fertlerini himayesi altında bulundurma isteği aile olmanın bir gereği haline gelmiştir. Fakat bu himaye duygusunun gereğinden fazla olması; bireylerin her şeyleri ile aileye çok sıkı bağlı kalmaları, onlardan izinsiz bir şey yapamaz duruma gelmeleri, yapacakları her işte ve atacakları her adımda anne-babadan izin alma gereğini hissetmelerini ortaya çıkarır. Her zaman ve her zeminde ailenin himayesine ihtiyaç duymalarını zorunluluk haline getirir.

Himayeye yatkın insanlar bireysel teşebbüs ve bireysel karar vermede güçlük çekerler. Kendilerini biri ya da birilerinin himayesi altında görmeye her zaman hazır insanlardır. Bu tür insanlar, kendi başlarına bir iş yapakta, kendi başlarına girişimde bulunama zorlanırlar. Bu tür bireyler kendilerini yönlendirecek, himaye edecek birilerini gördükleri zaman her şeyleriyle onlara bağlanırlar. Korumacı geniş aile ortamında yetişen bu insanlar aile ortamından gelen bu alışkanlıklarını hayatları boyunca sürdürme eğilimindedirler. Bu tür bir ortamda yetişen insanların bireysel hareketliliği de oldukça zor gerçekleşir.

V.5. Türk Ailesi ve Himayeci Değerler

Geleneksel yapıya sahip toplumlarda aile kurumu da geleneksel özellikler taşır Genel anlamda bir sınıflandırma yapılacak olursa Türk aile yapısının da geleneksel aile özelliği taşıdığı söylenebilir.

Türk ailesi çocuğun, ana-babaya bağımlılık ve itaat eğiliminin ödüllendirildiği, bu durumunun da pasiflik ve bağımlılık gibi bazı özellikler geliştirdiği belirlenmiştir. Türk toplumunda çocuğa ilk görevinin, devlete, millete sonrada aileye ve diğer otoritelere karşı sorumluluk olduğu öğretilir. Türk aile yapısında çocuktan beklentiler ve aranan nitelikler olarak, “uysallık, söz dinleme, usluluk, sessizlik, mahcubiyet ve bağlılık”¹⁶ gibi özellikler öne çıkmaktadır. Bunlar ise uzun bir tarihi geçmişin mirası olarak nesiller arası aktarılmaktadır. Bu özellikler değişmez genel nitelikler halini almıştır.

¹⁵ Ashley Montagu, **Çocuklarımıza Ahlaki Değerleri Nasıl Kazandırabiliriz?** Çeviren, Remzi Öncül, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.45.

¹⁶ Sunar Birsöz, “Geleneksel Türk Aile Yapısının Kişilik Gelişimi ve Toplum Yaşamı Üzerine Etkileri”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.358.

Türk ailesinin bugün dahi değişmeyen genel nitelikleri vardır. “Babaya-anaya saygı, karşı gelmemek, küçükleri korumak, kuşaklar arası kopmaları ortaya çıkarmamak gibi değerler”¹⁷ bu nitelikler arasında yer alır ve sıkı bir disiplin içerisinde verilmeye çalışılır. Toplum genelinde, aile ve toplum birliğinin sağlanmasında bu disiplinin önemli bir işleve sahip olduğu görüşü hakimdir.

Sıkı bir aile ve toplum disiplinine sahip olan Türk toplumunda; ailede herkesin yeri ve görevleri belirlenmiştir. Öyle ki, evde dahi kimin nerede oturacağı, hangi işleri yapacağı bellidir. Belirlenen değerlere göre hareket edip etmemek aynı zamanda kişisel olarak vasıflandırılmayı da beraberinde getirmektedir. Ailede kadın ve erkeğin konumu ve görevleri belirlenmiştir. Bu görevleri hakkıyla yerine getiren aile üyeleri övülmektedir. “Gelenegin övdüğü erkek, eşi ve çocukları üzerindeki tüm tasarrufunu Tanrı adına kullanan erkektir. Gelenegin övdüğü kadın güzeldir. Çünkü, erkeğine itaatkardır. Gelenegin övdüğü çocuk büyüklerine, anne-babaya itaatkardır. Orta Asya, Uzakdoğu ve Ortadoğu’nun geleneksel tarihinden süzülüp gelen bu değer öncelikle bireyi, sonra aileyi ve de toplumu niteleyecek bir güç ve genişliğe ulaşmıştır.”¹⁸

Ailede kadının saygıdan dolayı erkeğine ismiyle hitap edememesi, aile büyüklerinin yanında sesini duyurmaması (özellikle erkeklere) önemli bir gelenek olarak uzun süre devam etmiştir. Anne-babanın büyüklerin yanında çocuklarını kucağına almasının, sevmesinin saygısızlık sayılması, evladın babanın yanında izinsiz oturamaması gibi “gelenek ve dinin getirdiği toplumsal boyut aile gibi toplumsal kurumlar aracılığıyla kültürün derin tarihinden modern zamanlara kadar bütün Türk toplumlarına intikal etmiştir.”¹⁹ Bu saygı sadece aile bireylerine değil akrabalara, komşulara, hatta tüm yetişkin insanlara yani kendinden büyüklere uygulanır olmuştur.

Özellikle Türk aile geleneğinde, çocukların iyi evlat, iyi vatandaş, iyi kul, iyi asker, vb. olmaları onlara daha küçük yaşlarda aşılarmaya çalışılmaktadır. Toplumun değerleri ve inançlarıyla, gelenek ve görenekleriyle çatışmayan, onlara bağlı ve onları koruyan, uygulayan bir evlat yetiştirme her Türk ailesinin özlemle istediği bir durumdur. İş böyle olunca da, bireyin eğitilmesinde baş aktör olarak bu özellikler rol oynamaktadır.

Türk ailesinde çocuğa karşı mesafeli davranmak, duyguları gizlemek, büyüklere karşı mutlak saygı ve söylenenleri araştırmadan kabullenme, aileye bağımlılık gibi özelliklere sık rastlanır. Bu özellikler aynen korunarak bireylere öğretilir. Böyle bir öğretme ortamında

¹⁷ Nirun, **a.g.e.**, 1994, s.110.

¹⁸ Doğan, **a.g.e.**, 2001, s.19.

¹⁹ Aynı, s.27.

yetişen bireyler, aldıkları eğitimin etkisiyle aileye ve topluma bağlı, biz duygusuyla hareket eden kişilikler durumuna gelmektedirler. Bireyselliğini ailesi ve toplumuyla özdeş sayarak ve kabul ederek, onlar olmadan ayakları üzerinde duramayacak, bir iş yapamayacak, kararlarında isabetli ve doğru olamayacak bir kişilik yapısında bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise başta aileyi ve sonrada toplumu rahatsız etmemektedir. Tam aksine böylesi bir yetişme tarzı, ile ve toplumun istediği ve beklediği durum olmaktadır. Çünkü bireyin bağımsızlığı, sanki onun aile ve toplumdan kopacağı, başkalaşacağı yönünde algılanmaktadır.

VI. SÖZLÜ VE YAZILI KÜLTÜRDE HİMAyecİ DEĞERLER

Sözlü ve yazılı kültür ürünleri toplumların sosyal yapıları, kültürü, yaşam biçimleri ve hayat felsefeleri hakkında derin bilgiler içermektedir. Sözlü kültür ürünleri aracılığıyla , “insan büyük dramatistler ve hikayecilerden toplum psikolojisi üzerine yüz ders kitabının, ne kadar değerli de olsalar, verebileceğinden çok fazlasını öğrenebilir.”¹ Toplumların geçmiş dönemlerindeki yaşam tarzları, inançları, kültürleri, değer hükümleri dolayısıyla sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler taşıyan destanlar, masallar, hikayeler yazıldıkları dönemin toplum yapısı hakkında önemli ip uçları vermektedir.

Sözlü kültürün “henüz yazının hayata geçmediği dönemlere tuttuğu ışığın simgesi olarak destanlar, efsane ve mitler kültürlerin canlı tanıkları olarak kabul edilir. Toplumun ortak bilincine, bireyin imgelem dünyasına katkıları ile tüm sözlü kültür ürünlerinin, her dönem için geçerli ve kalıcı etkileri bulunur.”² Bu etkiler nedeniyle ki toplumsal değerler ve günlük alışkanlıklar sözlü kültürün kuşaktan kuşağa aktardığı bu etkiyle şekillenir. Toplumun imgelem dünyasını ortaya çıkarır. Bu imgelem dünyası, “toplumsal olan her şeyin modelin, işlev ve rol kalıplarını sunmaktadır.”³ Ortaya çıkan rol kalıpları ise oldukça fazla önemsenir.

Toplumların yaşamının, düşünce dünyasının ve inanışlarının araştırılmasında “milli destan, menkıbe ve efsaneler bazen tarihi vesikalar arasında birinci derecede ehemmiyet kazanır. Bunlar sadece tarihin eksikliklerini doldurmakla kalmaz; içtimai ruhun akislerini, düşünce ve inançlarını meydana koymak bakımından da çok önemli bir konum işgal ederler.”⁴ Çünkü “tarihsel süreç içerisinde insan, sorunlarını, korkularını, umutlarını ve kültürünü hep edebiyata taşımıştır.”⁵ Halk edebiyatı, “halkın yaşayışının, inanç ve değer hükümlerinin bir hazinesidir. Bu edebiyat beşikten başlayarak insan hayatının bütün safhalarını içine alır.”⁶ Farklı dönemlerde ve çağlarda yazılmış bir milletin destanlarında aynı ortak temaları görmek mümkündür. “Manas Destanı’ndan ve Oğuzname’den tutunuz da Dede Korkut’a kadar tüm sözlü edebiyatımızdaki kültürel

¹ Sabri F. Ülgener, **Zihniyer, Aydınlar VE İzimler**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s.29.

² Doğan, **a.g.e.**, 2000, s.202.

³ **Aynı**, s.202.

⁴ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s.75.

⁵ Necdet Neydim, “Çocuğun Hayata Dokunmasında Edebiyatın İşlevi,” **I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı**, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.203.

⁶ Mehmet Kaplan, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.16.

benzerlikler, bugün hem Türk Cumhuriyetlerinde hem de Türkiye’de yaşamaktadır.”⁷ Bu başlık altında destanlar, masallar ve hikayeler ile çocuk yayınlarında himayeci değerler ele alınmıştır.

VI.1. Destanlar

Destanlar, ait oldukları milletin beklentilerini, inançlarını, sevinç ve coşkularını, üzüntü ve kederlerini yansıtır. Dolayısıyla destanlar ait oldukları toplumların heyecanlarını hareketlendiren, duygu ve düşünce yapısını zenginleştiren hazineleridir. Destanlar, efsaneler ve masallar toplumların “standart kültür normlarını belirleyen folklorun en mühim kısmını teşkil eder.”⁸ Bu özellikleri nedeniyle destanlar, “bir kişinin kendi duyguları ya da hayalinin şahsi ve serbest ürünleri değildir. Bütün bir milletin maneviyatından, ruhundan, tarihi ve bedii varlığından kendi kendine doğmuş ma’şeri verimleridir.”⁹ Destanların önemi “tarihi olayları yansıtmaktan çok, eski dönemlerdeki insanların inançlarını, hayata bakış tarzlarını ve değer hükümlerini içermesinden kaynaklanır.”¹⁰

Destanlarda anlatılan olay ve kahramanların doğru şekilde anlatılmasından çok, o olay ve kahramanın millet vicdanında bıraktığı izler, milletin duygu, sevgi, nefret ve saygısı daha öne çıkmaktadır. Böylece “destanlar bir milletin düşünüş ve yüksek duygularını, ortak vicdanda yaşayan ülkülerini aksettirir. Bu nedenle destanlar ferdi değil toplumsal”¹¹ olup toplumun ortak duygularını yansıtır.

Bir toplumun, tarihinde karanlıkta kalmış ya da açıklanamamış belgeleri olan destanlar, ilkel çağlardan beri milletlerin ekonomik ve toplumsal düzeni, bu düzen içinde erkeğin, kadının durumu hakkında bilgiler içermektedir. Geçmiş dönemlerin insanların “üretim biçimleri ve bölüşümleri, belli başlı inanışları, değer yargıları, giyimleri, yiyip içtikleri, kullandıkları eşyalar, gelenekleri, ilişkileri vb. hakkında bilgi edinilebilmektedir.”¹² Kısaca destanlar milletler hakkında her yönüyle bilgi verdiği gibi, milletlerin oluşturduğu devlet ideolojisi hakkında da bilgiler içerir. Edebi metin

⁷ Orhan Türkdoğan, **Milli Kimliğin Yükselişi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.242.

⁸ Orhan Türkdoğan, “Dede Korkut Kitabında Milli Kültür Tipleştirmeleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.234, s.780.

⁹ M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s.41.

¹⁰ Mehmet Kaplan, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul: 1979, s.14.

¹¹ Faruk K. Timurtaş, “Türk Destanları”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.33, Ankara, 1965, s.578.

¹² Ali Çiçek, **İslamlık Öncesi Türk Edebiyatı ve En Eski Metinler**, May Yayınları, İstanbul, 1970, s.35.

özelliğine de sahiptirler. “Her edebi gelenek, belli bir kültür birikimi, dünya görüşü ve inanç sisteminin, yaşama tarzının sanatkarlar tarafından özümlemesi ve eserlerine yansması, edebi tarzda yaşanması ile hasıl olur.”¹³ Edebi bir metin olmanın daha da ötesinde destanlar, milletlerin özlerinin birer kimlik belirleyicisidir. Kimliğin şekillenmesinde ise kültür önemli bir unsurdur. “Destanlar cemiyetin kültür kodlarını, sürekliliğini belirleyen bir takım sosyal değerlerini ve kültür inançlarını yansıtır.”¹⁴ Dolayısıyla destanlarda milletleri millet yapan bütün unsurları bulmak, gelişim basamaklarını ana hatlarıyla ayırmak mümkündür. Türk kültürünün geçmiş zamanlardan beri süregelen temel özelliklerini, bu özelliklerin bireyler tarafından uygulanış biçimini, değerlerini destanlar aracılığıyla öğrenmek mümkün olmaktadır.

VI.1.1. Milli Destanlar

Milli destanlar bir milletin “ruhundan çıktığından milli benliği yansıtır. Milletlerin değerler sistemi (din, örf-adet) ile yurt edindikleri yerler, harp ettikleri yer ve milletleri anlatmaları bakımından birçok ilme de yardımcılık ederler. Milli destanlar milli şuuru ayakta tutan müessir etkili edebi türdür.”¹⁵ Bu nedenle asırlar sonra dahi milli destanlar aynı milletin fertleri üzerinde aynı etkiyi gösterebilmektedir. Dolayısıyla destanların içeriği bir topluma özgüdür. Bütün unsurları “ortak duyuş ve zekanın, kısaca milli benliğin ifadesidir. Bir destandaki motifler, iman, ahlak, ruh, heyecan ve zekanın ve diğer kıymet hükümlerinin ifadesi olması bakımından millet hayatının üst yapısını; yeme, içme, giyinme, ziraat ve zanaat kolları vb. unsurları ile de alt yapısını oluştururlar.”¹⁶ Kısaca milli destanlar, ait oldukları, içinden çıktıkları milletlerin bütün yönleriyle alt ve üst yapısını sergilemekte, bu yapılar hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedirler.

Milli destanların bir başka özelliği de “millet hayatının maddi ve manevi yönlerini ayrıntılarıyla belirtmeleridir. Milli destanların olağanüstülük taşıyan bölümleri

¹³ Umay Günay, “Ercişli Emrah ve Aşık Tarzı Şiir Geleneği”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.316, 1989, s.491.

¹⁴ Orhan Türkdoğan, “Dede Korkut Destanında Sosyal Hareketler,” **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı. 269, 1985, s.56.

¹⁵ Sadık Tural, **Tarihten Destana Akan Duyarlılık**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.33.

¹⁶ **Aynı**, s.35.

o milletin hayal gücünü, olaylara bakışını, değerler sistemini (din, ahlak, örf-adet) gösterir.”¹⁷ Bu nedenle de bir millete ait olan bir destanın başka bir milletin özelliklerini yansıtması beklenemez. Bir millete ait olan bir destan “başka bir milletten birinin mantığını zorlayabilir, hatta ona gülünç gelebilir.”¹⁸ Her milletin milli destanlarında ancak o milletin kültürel özellikleri bulunabilir. Milli destanlarda, ait oldukları milletin değerlerini, bu değerlere yüklenen anlamları ve değerlerin birey ve toplum üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Değerlerin, toplum hayatına yön verişini, duyuş ve düşüncesini, hayat felsefesini nasıl etkilediğini destanlar aracılığıyla da öğrenmek mümkündür.

VI.1.2. Türk Destanlarında Himayeci Değerler

Geleneksel yapı arz eden toplumlar, birçok edebi alanda olduğu gibi destanlar aracılığıyla da değerlerini koruma ve gelecek kuşaklara aktarma eğilimindedir. Geleneksel yapıya sahip olan Türk toplumunun destanlarında da himayeci değerlerle ilgili önemli ipuçları bulunmaktadır. Bu durum İslam öncesi Türk destanlarında olduğu gibi, İslam etkisinde ortaya çıkan destanlarda da görülür.

İslamiyet öncesi Türk destanlarında himayeci değerlerin ikamesine ilişkin önemli mesajlar yer almaktadır. Bu döneme özgü önemli destanlar içerisinde ilk sırada Türeyiş Destanı yer almaktadır. Türeyiş Destanı’nda, kız çocukların güzelliğinin, iyi huylu olmalarının ölçüsü, “babalarının bilgisi dışında bir şey yapmamaları, uysal, itaatkar olmaları”¹⁹ olarak belirtilmektedir. Destanın iki önemli kahramanı olan Ay Atam ve Ay-va Hatun’un iki kızları şöyle betimlenir: “Öteki kızlar gibi uyduk dil-i divaneye, dil uydu hevaya demezler ve burada akşam orada sabah etmezler; Ayva Hatun’un dizleri dibinde ve Ay Atam’ın gözleri önünde günlerini geçirirlerdi.”²⁰ Buradan da görüleceği gibi çocukların, anne-babasının emrinden ve yanından ayrılmayan, onların her dediğini yapan, anne-babaya bağlı, sadık ve itaatkar özellikleri öne çıkmaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla da güzel, iyi huylu, vefalı evlatlar oldukları vurgulanmaktadır.

¹⁷ Tural, **a.g.e.**, 1998, s.36-37.

¹⁸ Sadık Kemal Turaloğlu, “Milli Destanlarımız Üzerine” **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 90, Ankara, 1970, s.395 .

¹⁹ İsmail Doğan, **Akıllı Küçük**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.256.

²⁰ Mustafa Sepetçioğlu, **Türeyiş Destanı**, 1969, s.59.

Yaratılış Destanı'nda ise, itaatsizliğin sonucunda başa gelenler vurgulanmaktadır. Destanda Doğanay'ın (Hz. Adem) cennetten kovulması öyküsünde bu durum şu şekilde hikayeleştirilmektedir: “O insanların bütün yükünü ve sorumluluğunu sana yüklüyorum; çekeceksin! Bundan sonra karnını doyurmak için, yiyeceklerini uzanıp almak yok; bir avuç toprağa minnet edeceksin. Belin böyle dik; başın böyle çevik ve güvenlik ve korkusuz olmayacak. Eğik, eğik, eğik olacak; yarın korkusu uykularını kaçırarak... ve ölümü tadacaksın! Bütün yaptıklarını ölüm bir anda unutturacak toprak olacaksın!”²¹

Oğuz Kağan Destan'ında da itaat kültürünün ağırlıklı olarak vurgulandığı görülmektedir. Destanda çocukların babalarına karşı davranış biçimleri belirgin bir itaat kültürünü ortaya çıkarır. Çocukların saygı ve itaatte kendilerini babalarına kanıtlamak için yarıştıkları görülür. Ayrıca, destanlarda sözü dinlenen, danışılan, her darda kalana, özellikle de kahramanlara yardım eden yüce kişiler de vardır.

Kahramanın aradığı kişiyi tek başına bulamaması, yapmaya çalıştığını tek başına yapamaması, kötülöklere tek başına karşı koyamaması durumunda ona yardımcı olan kişiler devreye girer. Onların yardımıyla kahraman başarıya ulaşır. Türk halk hikayelerinde de görölen bu özellikler, “halk hikayelerinin daha başlangıcında, kahramanlara yardım etmeye başlarlar. Bu derviş ya da pir, aynı zamanda kahramanın adını koyan ve daha hikayenin en başından itibaren ona dolaylı yoldan yardım eden kişidir.”²² Bu kişiler herkes tarafından saygı gören kişilerdir. Toplumu oluşturan temel değerleri en iyi bilen ve yaşatmaya çalışanlardır.

Kültürün nesiller arası aktarımı yazıdan çok söze dayanır. Geleneklerin “sözle aktarılması topluluğun hayatı bakımından çok önemli olduğu için, bu sözlü aktarmayı yapmakla ihtisas kazanan kimseler, aynı zamanda bilgi ve hikmeti temsil eden şahıslardır. Bunlar daha sonraki devrin kutsal kitap yorumcuları gibidir. Geleneği en iyi onlar bildiği için, doğru yolun ne olduğunu da elbette onlar bilir”²³ anlayışı bu kişilere duyulan güveni ortaya çıkarır. Bu kişilerin sözleri halk nazarında kutsal emirler gibidir. Dolayısıyla, bu kişiler doğruyu, güzeli, iyi ve faydalı olanı öğütlerler. Bu nedenle bu kişilerin söyledikleri boş sözler değildir. Öyleyse her yapılan işten önce bunların

²¹ Sepetçioğlu, a.g.e., 1969, s.59.

²² Gonca Gökalp Alparslan, XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkinlikleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.848.

²³ Erol Güngör, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s.96.

öğütlerini, tavsiyelerini almak önemlidir. Bu kişiler, darda kalana, ihtiyacı olana yardım eder, yol gösterir, öğüt verirler. İnsanlar başı sıkıştığında bu kişilere danışırlar. Önemli işlere başlamadan önce bu kişilerin onayını ve duasını alarak işe başlarlar. Toplumun genelini ilgilendiren veya toplumca ortak yapılacak işlerde önce bunlara danışılarak onların fikirleri doğrultusunda karar verilir. Türk destanlarında bu özellikleri taşıyan ve hemen her destanda bilge kişiliğiyle öne çıkan Dede Korkut vardır.

Dede Korkut, rivayetlerde anlatıldığına göre “Peygamberimize gönderilmiş ve Selman-ı Farisi ile dönerek Oğuz Kavmine İslamı öğretmiş, Selman-ı Farisi Onu Oğuz şeyhi yapmıştır. Dede Korkut Müslüman Türklerin atasıdır, öncüsüdür, keramet sahibidir. Oğuzun manevi ve kültürel değerlerine sahip çıkarak, onların varlığını korumalarını, güçlü bir topluluk haline gelmelerini kendisine mesele edinmiş; belki böyle bir görevi üstlendiği için çeşitli yerlerde dolaşmış, iz bırakmış, adına bağlı değer yargılarının unutulmamasını sağlamıştır.”²⁴ “Korkut Ata Oğuz kavminin müşkülünü hallederdi. Her ne iş olsa, Korkut Ata’ya danışmadan yapmazlardı. Her ne buyursa kabul ederlerdi. Sözünü tutup yerine getirirlerdi”²⁵ sözleri de bu görüşü desteklemektedir.

Oğuznameye göre Dede Korkut çok yaşlı, ak sakallı, çok akıllı ve tecrübeli, keramet sahibi bir insandır. Hanların tayinlerinde, devlet işlerinin müzakerelerinde, kurultay ve toylarda başlıca söz sahibidir. Çünkü an’aneye göre Dede Korkut’un kerametleri, hikmet ve hikayeleri çoktur. ”Dede Korkut kitabının başında: “Resul (a.s.) zamanına yakın Korkut-ata dirler bir er koptu. Ol kişi Oğuz’un bilicisi idi; ne dirse olurdu; gaipten haber söylerdi. Hak Taala onun kalbine ilham iderdi”²⁶ denilmektedir. Bütün bu özellikleri onu itaat edilen, sevilen biri haline getirmiştir. Türk destanlarda yer alan bir başka ulu kişi ise Hızır’dır.²⁷

Hızır, bir çok “Türk destan ve masallarında olduğu gibi Dede Korkut hikayelerinde de kahramanların yardımcısıdır. Kitaplardaki hikayelerde meleklerde rol sahibidirler. (...) Bütün hikayelerde kahramanların muvaffakiyetleri Allah’ın inayetiyledir. (...) Hikayelerde mücadeleler tehlikesiz değildir. Kahramanlar tehlike anında Peygamberden medet umarlar. Kan Turalı’nın boğa ve Basat’ın Tepegöz ile savaşlarında Hz. Muhammed’e salavat getirdikleri görülür. Kahramanlar felaket anında Allah’a sığınır.

²⁴ Miyasoğlu, a.g.e., 1999, s.10

²⁵ Aynı, s.29

²⁶ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1998, s.79.

²⁷ İslam halk itikadında mistik bir varlık olarak Hızır, bizzat peygamber, “üçler, yediler, kırklar” halinde dünyayı dolaşan ruhlar, doğa üstü güçlere sahip yardımcılardır ve işlevleri başı daraldığı anda kahramanın yardımına koşmaktır. (Otto Spies, Türk Halk Kitapları, Çev.: Behçet Gönül, İstanbul. 1941, s.55.)

Basat, Tepegöz'ün gözünü kör ettiği sırada mağara içindedir. Koyun postuna girerek dışarı çıkınca Tepegöz nasıl kurtulduğunu sorar. Basat, Tanrı'nın kendini kurtardığını söyler.”²⁸

Zor durumlardan kurtulmak için “tevekkül etme, Allah’a sığınma, Allah’tan yardım dileme Müslümanların en çok başvurdukları yollardandır. Bu durum destanlarımızda da görülmektedir.”²⁹ İslam inancında Yaratan’a güvenme, her durumda ona yönelme elbette ki bir dini vecibedir. Fakat burada vurgulanmak istenen, zorluklar karşısında hiçbir şey yapmadan, her şeyi Allah’a havale etmenin olumsuzluğudur.

Kutatgu Bilig’de de bu konuyla ilgili öğütler yer almaktadır.³⁰ “Tanrıdan ne gelirse, ona razı ol; her şeye razı olmak kulluk icabıdır.”³¹ Değerlerle ilgili olarak yine Kutatgu Bilig’de³² “Ayutgu kerek söz kişi sözlese, Ayıtmasa sözni katıg kizlese (insanın konuşması için kendisine bir şey sorulmuş olmalı; sorulmadığı takdirde ağzını açmamalı).”³³ “Özüng kullukı ol tapılık tapı (her şeye razı olmak kulluk icabıdır).” Serine bulur kul bu beglik kurın (kul sabırlı olursa beylik mertebesini bulur)³⁴. “Serip turdacı er örüng kuş tutar (sabredip bekleyen avcı ak kuş tutar).”³⁵ “Serinse bulur er mesel kökke yol (insan sabrederse, göğe bile yol bulur).”³⁶ “Kişi imini kör usallık kılur (bak, kendinden emin insan gaflete düşer)”³⁷ sözleriyle, itaat, saygı, sabır, kendine fazla güvenmeme gibi değerler öne çıkarılmaktadır. Yine Kutadgu Bilig’de, anne-babaya, çocukların korumacı bir anlayışla yetiştirilmesi noktasında önemli uyarılar yapılmakta, bunun yapılmaması durumunda ise pişman olunabileceği anlatılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı’ndaki hikayelerde, kuralları ve değerleri belirlenmiş, bunların toplumun üyeleri tarafından benimsenmiş sistemli bir hayat sergilenmektedir. “Anlamlar değerler-kurallar bütünlüğünü etkileyen ihmal ve ihlal, aile ve toplum hayatında problem haline gelmekte ve çatışmalara sebep olmaktadır.”³⁸ Kazan’ın evini

²⁸ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977. s.34-37.

²⁹ Elçin, **a.g.e.**, 1977.s.179.

³⁰ Bkz: Yusuf Has Hacı, **Kutadgu Bilig**, Çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1998, s.162.

³¹ Kutatgu Bilig, Fragman, 2159.

³² Tuncer Gülensoy, “Kutadgu Bilig’den Hikmetler” **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 98, Ankara, 1970, s.171.

³³ Kutatgu Bilig, Fragman, 978.

³⁴ **Aynı**, Fragman, 588.

³⁵ **Aynı**, Fragman, 1319.

³⁶ **Aynı**, Fragman, 1322.

³⁷ **Aynı**, Fragman, 444.

³⁸ Umay Türkeş-Günay, “Dede Korkut Kitabı ve Değerlerin Tahlili”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Söleni Bildirileri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.200.

yağmalattırırken Boz Okları çağırması sonucu çıkan kargaşa ve huzursuzluk da bu tür bir ihlalin sonucudur. Dede Korkut Destanında, “sosyal sistem çevresinde geliştirilen model, bir yanda değer yönlendirilmesi diyebileceğimiz inançlar ve ideolojileri, öte yanda sosyal yapı, rol, statü ve normları yansıtmaktadır.”³⁹

Dede Korkut Destanlarında mensubiyet duygusunu ve bu duygunun bireye verdiği güven hissini ortaya koyan örnekler de mevcuttur. Bunlardan biri de Basat’ın Tepegöz’e hitabında ortaya çıkmaktadır. “Karanlık gecede yolu kaybetsem ümidim Allah, savaş günü önden at tepen Alaş oğlu Salur Kazan, Babamın adını sorarsan Koca Ağaç, Anamın adını dersen Kükremiş Aslan, Benim adımı sorarsan Uruz oğlu Basat.” Sözleri mensubiyetin ne derece önemsendiğini gösterir.

Ayrıca destanlardan toplumun bireye bakışı ve istediği insan tipi hakkında da bilgiler edinilebilmektedir. “Dede Korkut destanlarında toplumun istediği insan tipinin “hırslı ve tamahkar olmama, herkesin yerini ve vazifesini bilmesi, töreye saygılı olması,”⁴⁰ atalara, ululara itaatli olma gibi özellikleri öne çıkmaktadır.

Destanlarda çocukların, toplumun istediği yönde yetiştirilmesi için özel bir çaba harcandığı da görülmektedir. Öne çıkan insan tipi “alp” insan tipidir. Doğan her çocuğun, daha doğmadan, doğacak çocuğun iyi bir alp tipinde yetişmesi arzusu söz konusudur. “Göçebe toplumların derin özlemlerinin ifadesi olan “alp tipi” önemlidir.”⁴¹ geleneksel toplumlarda aileler kendi beklentilerine uygun evlat isterler. Çocuklarını bu hayal ettikleri tiplere göre yetiştirirler. “Manas Destanı’nda da Manas, daha doğmadan önce belirli sıfatlar alırken, doğar doğmaz da ailesinin ve toplumun özlemlerine cevap verecek şekilde yetiştirilmeye başlanır. Çünkü O da Oğuz ve Kazan Han’da olduğu gibi belirli bir tarihi şahsiyet değil, toplumun idealize ettiği tipi çizer.”⁴² Toplumun beklenti ve arzularını, istek ve yönelimlerini gerçekleştirecek gücün ve kuvvetin ondan olduğuna inanıldığı için, o artık toplumu için vardır ve var olmalıdır.

³⁹ Orhan Türkdoğan, “Dede Korkut Destanında Sosyal Hareketler”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı. 269, 1985, s.571.

⁴⁰ İhsan Kurt, **Psikolojiden Kültüre**, Eğitim Kitapevi, Konya, 2000, s.203.

⁴¹ **Aynı**, 216.

⁴² **Aynı**, s.216.

VI.I.3. Destanlarda Otoriteye Saygı

Belirli bir makam ve mevkiden kaynaklanan güç, itaat ettirme iktidarı olarak tanımlanan otorite birey yaşamında önemli bir etki gücüne sahiptir. Özellikle geleneksel toplumlarda aileden başlayan bu güçle devlete ve dolayısıyla devlet başkanına karşı duyulan saygı ve itaat anlayışı, ailede babanın, iş yerinde amirin vb. en üst düzeyde itaat edilen/edilmesi gereken yüce bir güç olarak algılanmasını ortaya çıkarır. Bu tür toplumlarda birey otorite olarak kabul edilen kişiyi yüce bir güç olarak algılar ve tabulaştırır. Dolayısıyla da otorite, toplumda yönlendiren, hareket alanını belirleyen bir unsur olur. Böylece otoriteye saygı ve itaat geleneksel toplumun bireylerine öncelikle öğretmekle yükümlü olduğu öğretiler olarak ortaya çıkar. Bu öğretiler toplumsal hayatın her alanında bireylerin karşısına değişik şekillerde çıkar/çıkarılır. Destanlar da bu öğretilerin önemli taşıyıcıları arasındadır. Türk destanlarında da otorite kavramı oldukça fazla vurgulanan değerler arasında yer almaktadır. Burada vurgulanan otorite, bazen babaya, bazen komutana, bazen devlet başkanına/hakana/beye bazen de devlete yönelen şekliyle bireylerin karşısına değişik söylemlerle çıkar.

Dede Korkut Oğuz Beyleri içinde deyiş söylerken devletin önemini devletin kutsallığını şu sözlerle vurgulamaktadır; “baba malından ne fayda, başta devlet olmasa. Devletsizin şerrinden Allah saklasın Han’ım sizi.”⁴³ Devlete ve devlet başkanına karşı saygı, hükümdar telakkisi, Dede Korkut hikayelerinden “Beğil Oğlu Emre Destanı” adlı hikayede açıkça görülmektedir. Bir sözü üzerine Bayındır Han’a kırılan Beğil’in, Han’a asi olması üzerine Beğil’in Hatunu, onun Bayındır Han’a asi olmasını önlemek için “Yiğidim, bey yiğidim, padişahlar Tanrı’nın gölgesidir. Padişaha asi olanın işi rast gelmez”⁴⁴ diyerek devlet başkanına saygı anlayışının açık ifadesini ortaya koyar. Devlet büyüklerine kutsallık yüklenerek saygı ve sadakat göstermek gerektiği vurgulanmaktadır. Saygı, dayanışma, birlik-beraberlik, itaat, gibi değerlerin korunması ve aktarımı sıkça vurgulanmaktadır. “O zamanlar oğul baba sözünü iki eylemezdi. İki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi.” Sözleri evladın ataya ve atanın otoritesine mutlak itaatini göstermektedir.

⁴³ Miyasoğlu, a.g.e., 1999, s.30.

⁴⁴ Aynı, s.165.

Aile bağılılığı ve baba soyunun önemi ile ilgili olarak da; “baba adını yürütmeyen hoyrat oğul, baba belinden düşünce, düşmese daha iyi; Ana rahmine düşünce, doğmasa daha iyi, baba adını yürütünce devletli oğul daha iyi.”⁴⁵ Ataya saygıyı gösterir bir örnek de Salur Kazan’ın anasının kafir elinde esir olmasına dayanamayarak onu istemesinde görülür: “Gölgelik altın başı evlerimi götürdün, sana gölge olsun; Ağır hazinemi, bol akçanı götürdün, sana harçlık olsun, Kırk ince belli kızla Burla Hatun’u götürdün, Sana esir olsun; Kırk yiğitlen oğlum Uruz’u götürdün, Kulun olsun; tavla tavla güzel atlarımı götürdün, sana binit olsun, Katar katar develerimi götürdün, Sana yüklet olsun; İhtiyar anamı götürdün, Bire kafir! Anamı ver bana”⁴⁶ diyerek de anaya saygının önemini vurgulamaktadır.

Bamsı Beyrek, Banı Çiçek’i istemeye karar verince babası Bay Büre, “Ey oğul güçlü Oğuz beylerini odamıza çağıralım, nasıl uygun görürlerse, öyle yapalım”⁴⁷ şeklinde aralarında geçen konuşma, ortak karar alma ve büyüklere danışarak karar vermeye bir örnektir. Bireyin eşini seçmesinde dahi ferдин kendi başına karar veremeyip, büyüklerin onayının alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kazan’ın oğlu Uruz’un bir hüner gösterememesine üzülmeye karşısında, Uruz, babasına “A bey baba!, devece büyümüşsün, yavrusu kadar aklın yok. Tepece büyümüşsün, darıca beynin yok, hüneri oğul atadan mı görür öğrenir, yoksa atalar oğuldan mı öğrenir sen beni alıp da ne zaman kafir sınırına çıkardın, önümde kılıç çalıp baş kestir? Ben senden ne gördüm, ne öğrendim?”⁴⁸ diyerek aile ilişkilerinde babanın oğula yol göstermesi, oğulun babanın gösterdiği yoldan gitmesi gereğini, baba oğluna hüner göstermeden, ona yol açmadan oğulun kendi başına bir şey yapmadığı/yapamayacağı anlatılmaya çalışılır.

Savaşta Uruz’la babası arasında geçen bir konuşmada da baba otoritesine saygının ne denli önemli olduğu görülmektedir. “Uruz, babasının sözünü kırmadı, geri döndü. O zamanlar oğullar babalara karşı çıkmazdı, oğul atasının sözünü ikiletmezdi, ikiletirse o oğlanı kabul etmezlerdi.”⁴⁹

Deli Dumrul, canı yerine can bulmak için eşine gidince eşi, “Göz açıp gördüğüm, Gönül verip sevdiğim, Koç yiğidim, şah yiğidim altın akçanı harcar olsam,

⁴⁵ Miyasoğlu, a.g.e., 1999, s.30-31.

⁴⁶ Aynı, s.60-61.

⁴⁷ Aynı, s.73.

⁴⁸ Aynı, s.100.

⁴⁹ Aynı, s.104.

kefenim olsun; tavla tavlâ şahbaz atına; biner olsam benim tabutum olsun; senden sonra bir yiğidi sevip varsam, birlikte yatsam; ala yılan olup beni soksun; senin o muhannet anan-baban bir canda ne var ki sana kıyamamışlar? Yer tanık olsun gök tanık olsun, Kadir Tanrı tanık olsun, benim canım senin canına kurban olsun!”⁵⁰ diyerek kocasına olan sadakatini göstermektedir. Sadakat ve vefa ile ilgili bir başka örnek de; Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı’ndadır. Banıçiçek’in gerdek gecesi kaybettiği Beyrek’i on altı yıl bekleyip yeniden evlenmemesi kadının kocasına olan sadakatinin göstergesidir.

Kadının güzelliği ve diğer hünerlerindeki üstünlüğü daha çok sadakatiyle ölçülmektedir. Manas Destanı’nda da, kadının güzelliğinin itaati ile orantılı olduğu vurgulanmaktadır. Başka bir örnekte ise; Uşun Koca Oğlu Seğrek kardeşinin esir olduğunu düğün gecesi öğrenince, gerdeğe girmeden kardeşini kurtarmaya gider. Karısına da kendisini üç yıl beklemesini, üç yılsonunda gelmezse evlenmesini söyler. Bunun üzerine karısı; “Yiğidim, ben seni bir yıl bekleyeyim, Bir yılda gelmezsen iki yıl bekleyeyim, iki yılda gelmezsen üç, dört yıl bekleyeyim, dört yılda gelmezsen beş, altı yıl bekleyeyim. ... erkek sineği üzerime kondurmayayım” diyerek kocasına olan sadakat ve vefasını ortaya koymaktadır.

Geleneklerin etkisiyle şekillenen Türk Töre’sinin etkisi Türk Kitabeleri’nde de görülebilmektedir. Halkın büyüklere ve devlete saygı ve sadakati yanında devlet büyüklerinin de halkı koruma ve kollama, doğruluk ve iyilik için öğüt verme anlayışı yaygın bir şekilde görülür. Bilge Kağan’ın sözlerinde yer alan, “Türk Milleti! Acıksan tokluğu düşünmezsin, bir doysan açlığı düşünmezsin. Çin milletinin tatlı sözüne, yumuşak ipekli kumaşına aldanıp çok öldürüldün” ifadeleri, bireylerin her zaman korunması, kollanması ve de himaye edilmesi gerekli kişiler olarak algılandığını göstermektedir. “Aç milletimi besledim. Az milletimi çok kıldım. Türk Milleti, vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, seni beslemiş olan kağanına, hür ve bağımsız iyi eline karşı kendin hata ettin, kötü hale soktun” sözleri de, devlet başkanının halkını, himayeye muhtaç, kendi kendini idare edemeyen, düşünemeyen, kendi kararlarını kendi veremeyen bir varlık olarak gördüğünü ortaya koyar. Halkın idare edilmeye yönlendirilmeye ihtiyaç duyduğu, kendi başının çaresine bakamayacak bir yapıda olduğu anlayışını belirtir. Halkın başına gelen felaketlerin, zor duruma düşmelerinin

⁵⁰ Miyasoğlu, a.g.e., 1999, s.125-126.

nedenini törelere ve dolayısıyla değerlere bağlılığın zayıflaması ya da yok olması, kağanlarına asi olmaları sonucu olduğunu anlatır.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi destanlarda himayeci değerler oldukça fazla vurgulanmaktadır. Devlet yönetiminde devlet başkanına, aile içi ilişkilerde aile reisine itaat, bağlılık ve sadakat hep öne çıkarılan değerlerdir. Himaye ve bağlılık buna bağlı olarak da güven duygusu yine önemli değerler arasında yer alır. Başkalarından özellikle Tanrı ve kutsal kabul edilen kişilerden yardım bekleme, zorda kalındığında, başarısızlık durumunda yardım beklenen biri ya da birileri yani sığınılacak bir yer, kişi hep öne çıkmaktadır. Gelenek-göreneklere bağlılık ve bunların korunması da vurgu yapılan konular içindedir. Birlik, beraberlik ve toplumsal huzur için geleneklere bağlılık her ortamda ve durumda söz konusudur.

VI.2. Masallar ve Hikayeler

VI.2.1. Masallarda Himayeci Değerler

Masallar da diğer sözlü ve yazılı kültür ürünleri gibi, toplumlar hakkında önemli bilgiler sunar. Halk masalları hem geçmiş devirler hakkında bilgi verir, hem de bir ölçüde bu günkü kişiler arası ilişkileri yansıtır. Masallar ortaya çıktıkları toplumların “sosyo-kültürel aynalarıdır. Onlarda bir toplumun tüm gelenekleri, görenekleri, ekonomik yapısı, üretim-tüketim ilişkisi, etik değer yargıları görülür.”⁵¹ Masallar toplumların hayal ettiği şeylere ulaşma çabasının ürünüdür. Bu nedenle masallar “toplumun kuruluşunu ve ana unsurunu nitelendirmede, halk kültürünün temellerini araştırmada değerine paha biçilmez bir belgedir.”⁵²

Birçok halk masalında kahramanlara öğüt veren, onlara yol gösteren, düştükleri zor durumdan kendi akıl ve mantıklarını kullanmalarına fırsat verilmeden yardımlarına koşan birileri, özellikle de bilge kişiler vardır. Bu kişiler halkın geneli tarafından sevilen, sayılan, sözüne güvenilen ve en küçük bir problem durumunda yardıma koşan ya da yardımı istenen kişilerdir. Benzer durumla destanlarda da karşılaşılacaktır.

⁵¹ Muhsine Helimoğlu Yavuz, “Türk Masallarında Çocuk İmgeleri”, **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1997, s.132.

⁵² Naki Tezel, **Türk Masalları**, Cilt I, MEB Yayınları, Ankara, 1992, s.13.

Masallarda öne çıkan ve ağırlıklı olarak vurgulanan “iki farklı insan tipi söz konusudur. Birincisi iyi yiğit kahraman, ikincisi ise, kötü ve kurnaz kahramandır. İyi-yiğit kahraman tipinin özellikleri arasında, otoritenin sözünü dinleyen, otorite karşısında çocuk rolünde olan, otoritenin aklına güvenen, otoriteyi bilgi kaynağı olarak kabul eden”⁵³ kişilik özellikleri öne çıkar.

Masallara yansıyan bu özellikler günlük hayatta da karşılaşılan özelliklerdir. Otoritenin sözünü dinleyen, otoriteye karşı çıkmayan ve onu bilgili olarak kabul edenler her zaman iyi, akıllı, toplum tarafından kabul gören kişilerdir. İyi olmak, beğenilen ve kabul gören biri olmak için her zaman bağımlı ve iyi niyetli olmak gerekir. Büyüklere saygıda kusur etmemek, onların görüşlerini bir işe başlamadan alarak o doğrultuda hareket etmek gerekmektedir. En sıradan ihtiyaçlarda dahi büyüklerden bir şey istemeye -saygıdan dolayı- çekinen, bu isteği ancak çeşitli imalarla duyurmaya çalışan tipler iyi tipler olarak öne çıkmaktadır. Masallarda büyüklerin küçüklerle, küçüklerin kendi aralarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin biçimi hakkında önemli ipuçları bulunmaktadır.

Saygı ve itaatin gereği olarak, özellikle çocukların yetişkin olsalar dahi büyükleriyle iletişimleri zor olmaktadır. Bireylerin yetişkin olarak iletişimde bulunamadığı durumlarda imalı iletişime yöneldikleri görülür. Bu durum geleneksel toplumlarda hala varlığını korumaktadır. Evlilik çağına gelmiş erkeklerin bu durumlarını ailelerine çeşitli imalı yollarla anlatma eğilimine girmeleri, kızlar ve erkeklerin çeşitli isteklerini -doğrudan özellikle babaya iletme yerine- diğer aile büyüklerinin aracılığını seçmeleri her dönemde görülmektedir.

Bazı masallarda, kahramana nasıl davranması gerektiğini söyleyen “İhtiyar bilge ile kahraman arasında çocuk-ana-baba etkileşimi vardır. Her şeyi bilen -fakat nereden bildiği belli olmayan- ihtiyar bilgeler, kahramanları koruyan koruyucu ana babalardır.”⁵⁴ Masallarda kahramanlar arasında imalı ya da dolaylı anlatıma ve etkileşime sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür etkileşiminin bulunduğu ortamlarda ise bireyler birbirlerini özellikle de küçükleri anlamak yerine, mevcut toplumsal hiyerarşiyi koruyarak, emir verme şeklindeki iletişimi tercih etmektedirler. Kahramanların, otoritenin sözünü dinlemeleri önemli bir erdem kabul edilir. Kendi akıllarını ve iradelerini kullanmaları saygısızlık olarak algılanır. Söz dinlemek yerine kendi

⁵³ Dökmen, a.g.e., 2001, s.199.

⁵⁴ Aynı, s.193-194.

düşüncelerini ortaya koyan, kendi aklını kullanarak problemlere çözüm arayan kahramanların en azından çevreleri tarafından kınanmaları söz konusudur.

Aşağıda verilen örnekler de bu düşünceleri desteklemektedir.⁵⁵

“Kırk Oğlan” masalında, kırk oğlu olan Padişah oğullarını evlendirmek istemektedir. Bu isteğin birinci derece muhatapları olan oğullarına açmak yerine bu durumu vezirlerine açar. Çünkü onları kakar vermede yetersizdirler ya da baba ve büyükler varken onlara söz düşmez. “Ben oğullarımı evlendirmek istiyorum. Bunlara uygun kızlar nerede varsa haber veriniz” der. Vezirler düşünüp taşınırlar ve “müsaittir evlendirin Padişahım” derler. Çocuklarını çağıran Padişah durumu oğullarına açar. Bunun üzerine kırk oğuldan 39’u kabul eder sadece bir tanesi itiraz eder. Burada da görüldüğü gibi çocukların fikri önemsenmemekte, büyüklerin uygun gördüğünü onlar da uygun bulmak zorundadırlar.

“Kısmetimi Arıyorum” masalında, babasının yerine geçen vezirden kurtulan Acar, babasının verdiği kılıcı alarak ülkeden kaçır. Baş her darda kaldığında, sihirli olan kılıcı kınından çıkararak ortaya çıkan on Arap’tan yardım isteyerek, kendi başına iş yapmaktansa, yardım edeceğine inandığı Arapların yardımıyla zor durumlardan kurtulur.

“Konuşan Tavşan” masalında ise; masal kahramanının her başı sıkıştığında tavşanın, onun yardımına koşması ve onu zor durumdan kurtarması konu edilmektedir. Burada da aklını kullanarak zorlukların üstesinden kendi başına gelme yerine, başkalarının yardımıyla zorluklardan kurtulma durumu öne çıkarılmaktadır.

“Peynir Tulumu” adlı masalda da padişahın, kızlarını peynir tulumuyla evlendirmek istemesine karşılık kızların hiç itiraz etmemesi; ayrıca evlenen kızın sonunda, kocasına itaat ederek kazandığı mükafatı ve ayrıca kocasının sözünü tutmayan kadının başına gelen felaketler anlatılmaktadır.

“Altın Bülbul” masalında; “Hızır Dede” başı sıkışan padişah çocuklarına yardım etmekte, onlara doğru yolu göstermektedir. Bunun yanında padişah çocuklarının zorda kaldığı her durumda bir değişik kişi onların yardımına koşmakta, onları zor durumdan kurtarmaktadır. Bunlar gibi hemen hemen bütün masallarda kahramanlar çok değişik zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zor durumlardan kendi çabalarıyla kurtulmaktan ziyade

⁷⁰ Bu kısımda incelenen masallar Naki Tezel tarafından derlenen ve MEB tarafından yayınlanan “Türk Masalları I ve II” adlı kitaptan alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Naki Tezel, **Türk Masalları**, MEB Yayınları, Ankara, 1992. I. ve II. Ciltler.

her zaman yardımlarına koşan, onlara çıkış yolunu gösteren birileri ya da bir şeyler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca masallarda çocuklar hep itaat eden, daha doğrusu etmesi gereken kişiler olarak gösterilmektedir. Aile büyükleri çocuklar için yapılması gerekenleri onlara sormadan onlar adına karar vererek yapmaktadırlar. Böylece masallar yoluyla, otoriteye itaat, saygı, bağlılık gibi değerler vurgulanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca kendi başına karar verebilen, kendi problemini kendisi çözebilecek bireyler yerine hep başkalarına bağlı, her zaman birilerinin desteğiyle hayatta ve ayakta kalabilen bireyler anlatılmakta ve vurgulanmaktadır. Bireyselliğini öne çıkaran tipler, olumsuz, kötü; itaatkar tipler ise sevilen, kabul gören tipler olarak yer alır ve sunulur.

“Kara Kedi” masalında yine bir padişah ve üç kızı konu edilmektedir. Padişahın kızları evlilik çağına gelince isteyenleri çoğalır. Kimseyi kırmak istemeyen anne ve baba kızların kırılıp kırılmayacağını dikkate almak yerine, İsteyenleri kırmamak için bir altın topu atarak, top kimin yanında durursa kızlarını sırasıyla onlara vermek istemektedirler. Burada da çocukların kendileri ile ilgili işlerde-kararlarda anne babalarının düşüncesinin ön plana çıktığı, çocukların fikrinin önemli olmadığı görülür. Bireyin doğrudan kendini ilgilendiren kararlarda dahi kendi başına değil de, büyüklerin onayının önemli ve gerekli olduğu düşüncesinden hareketle karar alması gerektiği anlatılmak istenir. Ayrıca bu masalda, ailenin onayıyla evlenmeyi kabul etmeyerek saraya dönen iki kızın daha sonraki pişmanlıkları anlatılarak her şeyde bir hayır vardır anlayışı ile sabırlı olunması gerektiği işlenmektedir. En küçük kızın ise ailenin isteğine istemeyerek de olsa boyun eğmesi ve sabırlı olması sonunda elde ettiği mükafat ve başarı öne çıkarılarak sabrın ve büyük sözü dinlemenin önemi vurgulanmaktadır. “Kırkinci Oda” masalında da yine büyük sözü dinlemeyenlerin başına gelebilecekler anlatılmaktadır.

“Keloğlan” masallarında, Keloğlan aklını kullanarak zorlukların üstesinden gelmektedir. Fakat bu tür masallarda da Keloğlan, kimsenin yerinde olmak istemeyeceği bir tip olarak sergilenmektedir. Bu masallarda kahramanların mutlu olmaları ve tehlikelerden korunmaları, ya şanslarının yaver gitmesi ya da ihtiyar bilgenin öğütlerini dinlemelerine bağlıdır. Her iki durumda da kahramanın kendi iradesini kendi aklını kullanması söz konusu değildir. Benzer durum, “Ali Baba ve Kırk Haramiler” masalında da görülür. Ağabeyinin sözünden çıkamayan Ali Baba, her işte ve her anında onun emir ve isteklerini ön planda tutarak hareket etmeye çalışmaktadır.

Kendi akıllarına güvenen, bu yüzden de bağımlı ilişki yerine bireyselliğe yönelen Keloğlan'ın ve Tilki'nin yetişkin rolüne sahip oldukları düşünülebilir. Fakat bunların ikisi de çevreleriyle sağlıklı ilişki kuramamaktadır.

Keloğlan masallarındaki benzer durumları “Nasrettin Hoca fıkralarında da görmek mümkündür. Nasrettin Hoca bir yetişkindir, akılcıdır, fiziksel gerçeği ve kuralları, aklını kullanarak test etmeyi sever. Bireyselleşmiştir; çevreye, ana-baba otoritesine boyun eğmek yerine, aklı kullanmayı önerir. Hoca ana-baba otoritesine saygısız değildir. Esnektir; spontandır; gerektiğinde aklını kullanarak kurallar üretir.”⁵⁶ Burada da Nasrettin Hoca'nın olumlu yanları anlatılmakta, fakat yine Keloğlan'da olduğu gibi kimse Nasrettin Hoca yerinde olmak istememektedir. Çünkü Nasrettin Hoca kendi aklıyla hareket eden yani aklını kullanan, bireysel davranan, başkalarına bağımlı yaşamayı sevmeyen biridir. Bu davranışları nedeniyle de diğer insanların onun yerinde olmak istemedikleri biridir. Hoca masallarda yerinde olunmak istenmeyen, gülme, eğlenme ihtiyacını gideren bir tip olarak yansıtılır.

Nasrettin Hoca'nın çocuğun eline testi vererek suya göndermeden önce tokat atması da çocuğa güvenmemeden kaynaklanan bir davranışı göstermektedir. Çünkü çocuk, adı üstünde çocuktur, baştan tedbiri almak, gerekli yaptırımını uygulamak gerekmektedir, “kızını (çocuğunu) dövmeyen dizini döver” anlayışında bir hikmet vardır düşüncesi burada ağır basmaktadır.

Örneklere görüldüğü gibi geleneksel cemaat tipi toplumlarda, bireyler aykırı olmaktan, toplumun beklenti ve arzularına ters düşmekten kaçınırlar. Toplum içinde sevilmeyen kişi olmaktan korkarlar. Çünkü onların hayat kaynakları toplumda kabul görmeleriyle bağlantılıdır. Sevilen kişi olmak cemaatle bütünleşmeyi gerektirir. Bu nedenle toplumdan soyutlanmamak için de ne gerekirse yapmaya -istemeyerek de olsa- kendilerini zorlarlar. Büyüklere saygı, itaat, değerlere bağlılık her ortamda vurgulanır. Korunması ve aktarımı öne çıkar. Saygı gösteren, itaat eden, otoritenin sözünü dinleyen kişi iyi, sevilen kabul gören kişidir. Aklını kullanan, başkalarına bağımlı yaşamak istemeyenler ise istenmeyen, hor görülen kişilerdir.

⁵⁶Dökmen, a.g.e., 2001, s.277.

VI.2.2. Hikayelerde Himayeci Değerler

Hikaye, kaynağını gerçek yaşamdan alan, anlatıya sazın-ezginin eşlik ettiği, ses ve mimiklerin kullanıldığı uzun soluklu anlatım türüdür. Boyutları açısından ikiye ayrılırlar:

1. Efsaneden, masaldan ya da gerçek yaşamdan alınmış, bir tek olay çevresinde geçen yapısı basit, kısa hikâyelerdir. Türküleriyle birlikte en çok iki saatlik anlatma süresi vardır.

2. Daha çok kalabalık kişileri, birbiri ardından gelen beklenmedik durumları ve bunun sonucu olarak da az çok çapraşıklı olan olayları birbirine ekleyerek anlatıya uzun bir süre sağlayan hikâyeler. Bu hikâyeler 1-7 gece devam edebilir.

Destanlarda ve masallarda olduğu gibi hikayelerde de himayeci değerlere ilişkin önemli bulgulara rastlanmaktadır. Hikayelerde, değerler sisteminin toplum yapısı ve özellikle aile içi ilişkilerde etkili olduğu görülür.

Hikayelerde konu edinilen aile içi ilişkilerde baba her zaman otoritedir. Bu otoritenin sarsılması endişesi, babanın çocuklarla çok fazla içli dışlı olmasını engellemektedir. Yüz-göz olma düşüncesiyle babalar çocuklarını çok fazla şımartmazlar. Onlara fazla yüz vermezler. Çocuk babasından bir şey isteyeceği zaman annesini, baba da çocuğa önemli bir şey söyleyeceği zaman hanımını aracı yapmaktadır. Bu durumdaki en büyük etken de yine baba ile çocuk arasındaki mesafenin kapanması korkusu ve otoritenin zayıflayacağı endişesidir. Bununla birlikte çocukların ataya itaatsiz olmaları korkusu bu durumu perçinlemektedir. Çocuklara katı bir disiplin uygulanması, onların daima sıkı bir denetim ve gözetim altında tutulması “kızını dövmeyen dizini döver” deyişi ile örtüşen bir düşünce ürünü olarak ortaya çıkar.

Çok yaygın olarak anlatılan ve benimsenmiş olan Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Ashı, Leyla ile Mecnun ve daha bir çok halk hikayelerinde birbirlerini deliler gibi seven gençlerin kendi iradeleriyle evlenmeleri, aile büyüklerinin karşı çıkması sonucu gerçekleşemez. Çünkü aile büyükleri evliliklere karşıdır. İstememektedirler. Onlar istemediği için -gençlerin aşkları önemli değildir- evlenemezler. Evlilik için önce aile büyüklerinin isteği ve rızası önemlidir. Aileler neyi doğru görürlerse çocuk için o doğrudur. Çocuk buna boyun eğmelidir. Yetişkin de olsa anne-baba onu ondan daha iyi düşünür. Onun için en uygun olanı ailesi yani anne-

babası daha iyi bilir. Gençlerin kendi iradeleriyle evlenmeye karar vermeleri mümkün olmamaktadır. Bunda ise geleneklerin, törelerin engelleyici etkisi zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Geleneksel toplumlarda, birey hayatının her aşamasında etkin olan ve yönlendiren değerler sistemi burada da kendini göstermektedir.

VI.3. Gölge Oyununda Himayeci Değerler

Gölge oyunu, deriden yapılan tasvirlerle bir perde arkasından ışık gönderilerek, tasvirlerin perde üzerine gölgelerinin yansıtılması şeklinde uygulanır. Işıkla aydınlatılmış bir perde arkasında hareket ettirilen resimlerin gölgelerinden yararlanılarak oynatılan gölge oyunu Türk toplumunun eğlence hayatında önemli bir yere sahiptir. Oyunun “Hacivat ile Karagöz” olmak üzere temelde iki karakteri vardır.

Hacivat ile Karagöz adıyla bilinen bu oyunda, toplumsal konulara ve sosyal olaylara eğlence ağırlıklı yer verilmektedir. Karagöz, Hacivat’la birlikte oyunun iki temel karakterinden biridir. Tahsil görmemiş bir halk adamıdır. Sokak dili ile konuşur. Cahil cesareti denilebilecek cesarete ve korkusuzluğa sahiptir. Bu nedenle başı sık sık derde girer. Sürekli Hacivat’ın yardımını görür. Okumamış ama zeki ve hazırcevaptır. Hacivat’la söylediklerini yanlış anlıyormuş gibi eğlenir. Sözlerine farklı ifadeler yükler. Genelde işsizdir. Hacivat’ın bulduğu işlerde çalışır. Yerinde duramayan, her şeye burnunu sokan meraklı bir tiptir. Bunun sonucu başı dertten kurtulmaz. Özü sözü bir, düşüncesini söylemekten çekinmeyen patavatsız bir kişi olduğu için kendini hep zor durumların içinde bulur. Zor durumlara düşmesine karşılık işin içinden sıyrılmasını bilir.

Hacivat, medrese eğitimi görmüş, Arapça ve Farsça kelimelerle, tamlamalarla konuşan, her konuda bilgi sahibi olan biridir. Karagöz’le sürekli bir didişme içindedir. Ders verir tavrı, bilgiçliğe döner. Bazen bu çokbilmiş tavırları başlarını derde sokar. Yine de çeşitli badireler onun sayesinde atlatılır. Bu özellikler Karagöz’ü Hacivat’ın yardım ve desteğiyle zor durumlardan kurtulan bir kişi olarak ortaya koyar. “Bir çocuk-ana-baba olan Karagöz, yetişkinliği oldukça gelişmiş Hacivat karşısında rahatsız olmaktadır. Çünkü Hacivat, kendi aklını kullanan, oldukça bireyselleşmiş, bağımsız bir kişidir. Bağımlı bir kişi olan Karagöz, karşısındaki bu bireyselleşmiş, bağımsızlaşmış, dolayısıyla “yalnız kalmış” adamdan ürkmektedir; onun gibi olmaktan, yalnız

kalmaktan korkmaktadır.”⁵⁷ Kendi kararlarını verebilen, bağımsız hareket edebilen kişilerin toplumdaki yalnızlığı, diğer kişilerle iletişimde zorlanmaları, onların iletişim beceriksizliğinden değil, diğer insanların kendileri gibi olmayan, girişken, bireysel olanlarla iletişimden kaçınmalarındandır.

Karagöz oyunlarında her perde kapanışında “her ne kadar sürçü lisan ettikse af ola” sözleri bir anlamda izleyicileri kırmama onlara karşı saygısızlık etmemiş olma anlamı taşısa da aslında bir korku, hata yapma, sanatta dahi söylenenlerin birilerinin istediği doğrultuda olması, bilerini incitmeme, kırmama, küstürmeme vb. dolayısıyla başkalarını memnun etme adına birçok şeyden feragat etme yönünde bir istek belirtmektedir. Karşıdakini memnun etme adına taviz verme, yapılması gerekenlerden gerekirse vazgeçme vardır.

VI.4. Romanlarda Himayeci Değerler

Türk romanlarda da himayeci değerlerle ilgili bulgulara rastlanmaktadır: “Fatma Aliye Hanım’ın romanlarındaki ideal çocukların anne ve babalarına karşı son derece saygılı oldukları görülür. Özellikle kız çocuklarının babalarına karşı gösterdikleri saygı ve bağlılık dikkat çekicidir. Genellikle ailenin idarecisi durumunda olan bazı babaların otoriter tip olarak karşımıza çıktığı görülür.”⁵⁸

İntibah, Mubadarat, Mai ve Siyah, Kiralık Konak romanlarında da benzer örnekler vardır. İntibah’ta Ali Bey’in babasının ölmüş olması, hayatta önemli adımlar atarken yönlendirici birinin olmaması, genç adamı yanlış yollara sürüklemektedir. Mubadarat’ta, Sai Efendi zayıf bir aile reisidir. Karısının elinde oyuncak olur. Bu kadına inanarak ilk karısından olan çocuklarına zulüm yapar. Mai ve Siyah’ta babanın ölmesi Ahmet Bey’in yol gösterensiz kalması demektir. Başlarında güçlü bir aile reisinin olmayışı sonucu ailenin başına türlü felaketler gelir. Kiralık Konak’ta ise, aile reisi olan Nedim Efendi’nin çok yumuşak oluşu evde otorite kuramamasına neden olur. Aile fertleri başı boş olduklarından serseri olurlar. Kötü yola saparlar.⁵⁹ Dolayısıyla da

⁵⁷ Dökmen, a.g.e., 2001, s.253.

⁵⁸ H. Emel Aşa, “İlk Türk Kadın Romancısı Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Aile ve Kadın”, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.654.

⁵⁹ Nüket Esen, “Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansıması”, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.674.

romanlarda, ailede bir otoritenin olmayışı nedeniyle aile fertlerinin hayatlarını düzene koymada zorlandıkları vurgulanmaktadır. Yani çocukların iyi evlat, hayırlı evlat olmaları için başlarında bir baba otoritesinin gerekli olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır.

VI.4.1. Türk Romanında Himayeci Değerler: İki Örnek (Çalıkuşu ve Kıralk Konak)

Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" romanının kahramanı Feride, çevresindeki yaşlılarından oldukça farklı davranan, başkalarının istek ve beklentileri, yönlendirmesi doğrultusunda değil de kendi istek ve arzularına kendi doğrularına göre yani bireysel hareket etmeye çalışan biridir. Fakat yaşadığı çevresindeki büyükleri, onun bu durumundan hoşlanmamaktadırlar. Feride'nin de yaşlıları gibi -daha doğrusu o yaştaki çocuklardan beklenen şekilde- davranmasını istemektedirler. Çünkü onlara göre çocuk, büyüklerinin istek ve beklentilerine cevap verebilmeli, onların istediği doğrultuda tavır ve davranışlar geliştirmelidir. Feride, bu beklentilere cevap vermediği için de farklı bir çocuk olarak algılanmaktadır. Onlara göre Feride, asi, şımarık, çocuk ruhlu biridir. Oysa ki büyüklerine göre Feride yani çocuk dediğin akıllı, uslu, büyüklerin sözünü dinleyen, saygılı ve itaatkar biri olmalıdır.

Çalıkuşu'nda çocuğun çocukça davranışları asilik, yaramazlık olarak algılandığı için cezalandırılması gereken bir davranış olarak görülmektedir. Bunun için de Feride bu durumu şu şekilde anlatır. "Yaramazlığımdan, gevezeliğimden bıkan öğretmenler, o sınıfta beni arkadaşlarımdan ayırmışlar, bir köşede tek kişilik bir sıraya oturtmuşlardı. Müdüre'nin söylediğine göre uslu uslu muallimi dinlemeyi öğreninceye kadar orada bir sürgün hayatı geçirmeye mahkumdum" demektedir.

Feride, küçüklüğünde babasının yaveri Hüseyin'le oyun arkadaşlığı yapmaktadır. Fakat bu oyun arkadaşlığı, onun oynayabileceği yaşlılarının olmamasından kaynaklanan bir mecburiyetten ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da Feride bu oyun arkadaşından olmamak için istemese de onun isteklerine uymak zorunda kalmaktadır. Bu durumu Feride şöyle anlatır. "Hüseyin ile aramızda sıkı bir mukavele vardı. Oyunda canım yanarsa ağlamayacak, onu kimseye şikayet etmeyecektim. Bu benim doğruluğumdan ziyade onun bir daha benimle oynamamasından korktuğum için büyük bir adam gibi sır saklamaya alışmış olmamdandı." Burada çocuklardaki olumlu

davranış geliştirme alışkanlığının, onların doğal gelişimleri içinde ve kendiliğinden gelişmesi yerine, yalnız kalma korkusundan dolayı, oyun arkadaşlarından olmamak için ister istemez yaşından beklenmeyecek davranışlara yöneldiği görülmektedir.

Romanda Feride'nin okuduğu okulda itaat etme davranışının oldukça fazla vurgulandığı ve kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bir küçük hayvanı korumaya çalışan Feride öğretmenlerin isteklerine uymadığı için bu olumlu davranışı dahi olumsuz olmuştur. Romanda “küçük hayvanları korumak güzel şey, fakat itaatsizlik etmek hiç öyle değil” denilmesi de bunu göstermektedir. Ayrıca daha sonra yaşadığı akrabalarının konağında da Feride'nin diğer çocuklar gibi akıllı, uslu bir çocuk olması yönünde hep nasihatler yapılmakta, örnekler gösterilmekte, onun da yaşıtları gibi itaatli ve saygılı olması istenmektedir.

Bir ağaç dalına at gibi oturarak gülerek oyun oynamaya çalışan Feride'yi gören bir yaşlı adamın “bravo hanım kızım, sana hiç yakıştıramadım, maşallah sizin gibi erişmiş, yetişkin koca bir hanıma...” ifadeleri, çocuklardan da yetişkin davranışları beklendiğini göstermektedir. Feride ise, “herkesin benden istemiş olduğu gibi, bir büyük insan ağırbaşlılığıyla konuşmağa başladım” diyerek bu beklentilerin aslında çocukların yaşının üstünde bir beklenti olduğunu fakat toplumun beklentilerine cevap vermek durumunda oldukları için de yetişkinlerin istediği gibi davranmaya mecbur olduklarını anlatmaktadır.

Feride'nin öğretmen olarak ilk tayininin çıktığı yer olan Zeytinli Köyü'ndeki öğrenci Vehbi de çocukluğunun gereğini yerine getirerek, hareketli davranışlarıyla, ben duygusuyla ve diğerlerinden farklı olarak kendini gösterdiği için olumsuz biri olarak algılanmakta ve cezalandırılması gerektiğine inanılmaktadır. Çünkü Vehbi bulunduğu ortamda büyüklerin beklentileri doğrultusunda bir çocuk olamamaktadır. Yani bir çocuk olan Vehbi'den çocuk gibi değil de yetişkin gibi davranması istenmektedir. Bu nedenle de sandığa kilitlenme cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Bir çok okulda ve aile eğitiminde çocukların korkutularak eğitildiği, oyunlarında dahi ölüm, cenaze, haramiler vb. korkutucu şekillerle süslendiği, böyle yapılarak çocukların devamlı bir korku içinde sadık, itaatkar ve otoriteye saygılı olmaları sağlandığı anlamına ulaşılabilir.

Yine Feride, gittiği hemen her yerde toplum beklentilerinden farklı davrandığı için, ben diyebildiği için, kendi doğrularını söyleyip yaptığı için halk tarafından hor

görülmüş, istenmeyen biri ya da hakkında farklı düşünülen biri durumuna gelmiştir. Bu nedenle de istemediği halde birçok yerden tayin istemek durumunda kalmıştır. Çünkü o bireysel davranmasını seven biridir. Fakat yaşadığı ortam buna hazır değildir. Bu nedenle de zor durumda kalmakta, hakkında olmadık dedikodular ortaya atılmaktadır.

Feride görev için gittiği bir yerde ahabap olduğu Hacı Kalfa'nın, oğlunu hemen her iki yılda bir farklı farklı okullara göndererek oğlunun kendi istediği şekilde yetişmesine çalışması da, ailelerin çocukları kendi istek ve arzuları doğrultusunda, çocuğun istek ve beklentilerini, kabiliyetlerini dikkate almadan yetiştirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Ayrıca romanda insanın bir işini yaptırmada, bir müşkülünü halletmede devlet kapısında bir tanıdığı olmadan, biri ya da birilerinin himayesinde olmadan hak ettiği şeyi ya da şeyleri almasının neredeyse imkansızlığı vurgulanmaktadır. Feride'nin öğretmenlik müracaatında ve gittiği değişik yerlerde tayininin yapılmasında karşılaştığı olaylar bunu ortaya koymaktadır.

Feride'nin son görev yerinde, dost, arkadaş ilişkisi içinde yaşlı bir doktorla yakınlaşması, çevre tarafından yanlış algılanarak olmadık dedikoduları ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşısında daha önceden beri onu her zaman himaye eden, koruyup kollayan doktorun Feride'yi nikahına almak istemesi ve Feride'nin de bu durumu, toplumsal baskıdan kurtulmak ve birinin himayesinde olmadan yaşayamayacağını bildiği için kabul etmesi, toplumun bireyselliği ve himayesiz yaşamaya özellikle kadınlar için ne kadar ters baktığını göstermektedir. “İşte bu fevkalade ihtiyaçlar karşısında her başım sıkıştıkça bu keseye el atmışımdır. Demek beş ayın bütün macerasına, bütün yorgunluklarına rağmen beni yaşatan yine ailemin yardımı olmuştu” sözleriyle Feride, insanın kendi ayakları üzerinde durmayı, kimseye muhtaç olmadan yaşamayı, birilerine boyun eğmeden el açmadan, himayesine girmeden ayakta durabilmeyi ne kadar istese de başaramayacağını göstermektedir. Çünkü toplumsal anlayış buna izin vermemektedir. Bireysel ihtiyaçların karşılanmasında tek başına yürütülen çabalar yeterli olmamaktadır.

Yaşanılan olaylar ve içinde uzun süre bulunulan ortam, sonunda insanı kendine benzetebilmektedir. Bireysel davranmayı, farklı olmayı seven, itaat etmeyi ve baskı altında yaşamayı sevmeyen romanın baş kahramanı Feride'nin zaman içerisinde belki de farkında olmadan değiştiği görülmektedir. “C... nin kadınları pek hoşuma gidiyordu.

Vefakar, çalışkan, hayatlarından memnun, munis ve sade insanlar.” “Hayrullah Bey, beni artık bir mektep çocuğu gibi idare ediyor. Hastalığımın sonra, zayıflayan irademle ona karşı koymak mümkün değil, hem daha tuhafı, bundan şikayet de etmiyorum, bu itaat, adeta hoşuma gidiyor” ifadeleri de insanın yaşadığı ortamın sosyal ve kültürel yapısından etkilenecek zamanla o ortama uyum sağladığını desteklemektedir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Kiralık Konak” adlı romanında, nesiller arası değer çatışmaları ağırlıklı olarak işlenmekle birlikte, eski kuşağın yeni kuşak üzerinde geleneksel himayeci değerlerin korunması yönünde istek ve baskı uygulamaya dönük yaptırımlarına da rastlanmaktadır. Romanda yeni kuşağın Avrupai bir yaşam özlemi ve taklidi, geniş bir şekilde işlenmektedir. Yeni kuşağın bu Avrupai yaşam özlemi ve kendilerini geleneklerden, eski değer ve alışkanlıklardan soyutlamaya çalışmasındaki gariplikler ve içine düştükleri olumsuzluklar, ağırlıklı olarak sunulmaktadır.

Eski kuşağın geleneklere, örf ve adetlere, değer yargılarına bağlılığı ve bu bağlılıkla ilgili olarak yeni kuşağın tavır ve davranışları arasındaki çatışma, romanın hemen her bölümünde yaşanmaktadır.

Romanın kahramanı Seniha’nın dedesi olan Naim Efendi, memuriyet hayatında yakından gördüğü resmi ve gayri resmi pisliklere rağmen, devlet ve devlet adamlarına karşı derin bir saygı beslemektedir. Bu durum, devlete ve devlet adamlarına olan saygı ve itaatin her koşulda devam ettiğini, bağlılığın sonsuz bir hürmetle sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Seniha’nın bütün olumsuzluklarına, aykırılıklarına ve sahip olduğu değer ve geleneklere ters davranışlarına rağmen Naim Efendi anlaşılabilir bir himaye içgüdüleriyle ona olan sevgisini kaybetmemektedir. Her şeye rağmen torununu sonsuz bir sevgi ile sevmektedir. Onun kendisini çok fazla üzmesine rağmen, her sıkıştığı zaman maddi ve manevi yardıma hazırdır. Bu ve buna benzer durumlar, geleneksel toplumda ailelerin evlatlarını sonsuz bir himayeye alışkın olduklarını ortaya koymaktadır. Seniha’nın bir yetişkin olmasına rağmen Avrupa’ya gittiğinde bütün ailenin, onun ne yapacağını, nasıl geçineceğini, kimlerle arkadaşlık yapacağını, kısaca başına “ya ola ki bir olumsuzluk gelirse” nasıl baş edeceğini düşünmesi, çocukların kaç yaşında olursa olsun anne-babanın gözünde hala çocuk olması, korunmaya muhtaç olması anlayışının bir göstergesidir. Çocukların itaatsizliğinin hiç hazmedilemeyeişi, “vallahı, size hiç

gelmeyişimizin sebebi, bu çocukları görmemek içindir; ya biri ya öbürü tarafından, mazaallah, saygısızca bir muameleye maruz kalırım diye adeta tir tir titriyorum” sözlerinde belirginleşmektedir.

VI.5. Çocuk Yayınları

Destanlar, hikaye ve masalların yer aldığı çocuk yayınlarının ele alınış ve yer verdiği konuların, özellikleri bu yayınlarda himayeci değerlerin çocuklara hangi önemde verilmeye çalışıldığının belirlenmesinde önemlidir. Toplumun çocuğa bakışı ve eğitiminde değerlerin hangi yönde ne kadar vurgulandığı bu yayınlar aracılığıyla belirlenebilmektedir.

Türkiye’de çocuklara yönelik kitap yayıncılığının geçmişi “19. yüzyılın ilk yarısına, Tanzimat Fermanı sonrasına uzanır. Tanzimat yazarlarının Fransızca’dan çevirdiği hayvan öykülerini, dünya çocuk klasiklerinin çevrilmesi izlemiştir. Türk çocuk edebiyatı çocuklara kendi yaşamakta oldukları dünyayı yorumlayarak vermekten çok, o dünyayı melodramlaştırarak vermekte ya da içinde yaşamakta olduğu dünya yerine, çocuk için doğrunun, güzelin bulunduğu dünyayı benimsetmeye çalışmaktadır.”⁶⁰

Tanzimat ve Mutlakiyet dönemlerinde çıkan çocuk dergilerinde⁶¹ himayeci değerlerle ilgili önemli yaptırımlara rastlanmaktadır. 1869 yılında yayımlanmaya başlayan Mümeyyiz Dergisi’nde annenin oğlundan beklediği ve kendini mutlu edecek hareketleri arasında oğlunun uslu, akıllı biri olması belirtilmektedir. “Bu derginin çocuk anlayışında; itaat, ağırbaşlılık, saygılı olma, uslu olma, hocanın ve büyüklerin sözünden çıkmama”⁶² vb. gibi değerlerin ağır bastığı belirtilmektedir. Mümeyyiz Dergisinin 19. sayısında yayımlanan bir makalede, çocuklar için öne çıkan temel ilkeler arasında “uslu olan çocuğun herkes tarafından sevildiği, yaramaz olan çocuktan ise herkesin nefret ettiği” belirtilmektedir. Yine bu dergide; çocukların öncelikle kendi görevlerini bilmeleri belirtilir. Bu görevleri arasında ise itaat ve saygı kavramı öne çıkarılmaktadır.

⁶⁰ Fetih Erdoğan, “Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatımızın Yeri”, **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu**, 23-24- Nisan 1993, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.85-91.

⁶¹ Bkz. Hiseyin Şimşek, “**Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemlerinde Çıkan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**,” Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.63.

⁶² Şimşek, **a.g.e.**, 2002, s.64.

“Mümeyyiz Dergisi’nde sosyal ve ahlaki değerlere büyük önem verilmiştir. Öncelikle Allah’a, Peygambere saygı ve Padişaha itaat edilmelidir. Öğretmene itaat ve saygı, ana-babaya itaat ve sadakat gerekir. Bunların yanında, kanaatkarlık, yardımlaşma”⁶³ gibi himayeci değerler de öne çıkan değerler arasındadır. Şimşek; dergide yayınlanan bir çok hikayede de bu tür değerlerin sıklıkla yer aldığını belirtmektedir. “Bu değerlere dikkatlice bakıldığında, sosyal değerlerin özenle korunmasına yönelik bir kaygının güdüldüğü anlaşılmaktadır. Hikayelerde sosyal düzenin korunması için özel bir çaba gösterilmiştir. Bireyselliğe asla pirim verilmemiştir.”⁶⁴

Himayeci değerlerin öne çıkarıldığı bir başka dergi ise 1875 yılında yayımlanmaya başlayan Etfal Dergisidir. Bu dergide yardımlaşma, paylaşma, sabırlı olma, her şeyden önce büyüklere hürmet ve itaat edilmesi vurgulanmaktadır. Dergide “çocuklar için tavsiye edilen değerlerden bir tanesi de tevazudur. Çocuklara hitaben “daima kendini herkesten aşağı farz eylemelidir”⁶⁵ denilir. 1876 yılında yayına başlayan Arkadaş Dergisi’nde yayımlanan hikaye ve makalelerde ise, alçak gönüllü olma, sabırlı olma, kanaatkar olma, itaatkar olma, büyüklerinin sözünü dinleme gibi değerlere vurgu yapılmaktadır. “Derginin savunduğu temel değerlerden biri de sadakattir.”⁶⁶ 1880 yılında yayına başlayan Tercüman-i Hakikat Dergisi’nde ise, üzerinde durulan değerler arasında; tevekkül etme, sadık olma, şükür, himmet, sabır, edep, tevazu yer almaktadır. Aynı yıl yayımlanmaya başlayan Bahçe Dergisi’nde de; anne-babaya saygı ve itaat ve diğer insanlara saygılı olma, yardım sever olma gibi değerler öne çıkarılmaktadır. Bu dergide insanı yücelten temel değerler olarak; sadakat, iffet, kanaat, dayanışma gibi değerlere de yer verilmektedir.

Bireysel düşünmeden her fırsatta kaçınılması gerektiğini vurgulayan bir başka dergi ise “Çocuklara Arkadaş Dergisi’dir(1882). Dergide önemle üzerinde durulan değerlerden biri de itaattir. İtaat dergide sosyal yaşamın gerekliliği olarak öne çıkarılır. İlk sayısında yayınlanan itaat başlıklı makalede, kimlere itaat edilmesi gerektiği hiyerarşik bir yapıyla anlatılmaktadır. Özellikle alimlere ve padişahlara itaatin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bir başka değer olarak kanaat üzerinde durulur.

⁶³ Şimşek, a.g.e., 2002, s.64.

⁶⁴ Aynı, s.66.

⁶⁵ Aynı s.107.

⁶⁶ Aynı, s.140.

Kanaati olmayanın hırslı olacağı ve sürekli başkalarıyla üstünlük yarışı içinde olacağı, bunun da nefsanî ve şeytanî fikirlerden kaynaklandığına işaret edilir.”⁶⁷

Çocuklara Kıraat Dergisi’nde (1881), yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı sosyal yönü ağır basan değerlerin öne çıktığı görülmektedir. 1887’de yayınlanmaya başlayan Çocuklara Talim Dergisi’nde ise itaat ve kanaatkarlık üzerinde önemle durulan değerlerdir. “İtaat konusu gerek Tanzimat gerekse Mutlakîyet dönemi çocuk dergilerinde üzerinde en çok durulan konulardandır. İtaat konusunun anlatıldığı bir makalede bazı hayvanların sahiplerine gösterdikleri itaat örnek verilmektedir.”⁶⁸

Eğitici yazarların benimsedikleri çocuk tiplerinin 1869-1928 yılları arasında yayınlanmış çocuk dergilerin incelenmesinde aşağıdaki gibi bir durum ortaya çıkmaktadır:⁶⁹ 1913 yılında yayınlanmış “Çocuk Duygusu” adlı dergiden bir alıntıda çocukların pısrık, anne-babaya bağımlı yetiştirildiğine güzel bir örnek sunmaktadır: “Beyoğlu çocukları hayattan korkmazlar. Her vakit görüyorum, 7-8 yaşında çocuklar çantaları arkalarında, yemek sepetleri ellerinde vapura biniyorlar, Arnavutköy’e mektebe gidiyorlar. Böyle büyüyen çocuk elbette hayattan korkmaz. Sizin hayatınız, sizin terbiyeniz böyle mi? On dakika, nihayet yarım saatlik mesafedeki mekteplere, kendini idareden aciz bir muhassır, her tarafı çanta ve sepetlerle dolmuş, sizi önüne katmış, makineli bebek haline sokmuş, sevk eder durur. Böyle bir terbiye altında yetişen çocuklar elbette pısrık, yılgın, cesaretsiz olurlar.” Bu görüşlere rağmen yine aynı yazarların bu durumu eleştirmeleri yanında, itaatin, sonsuz sabrın, kanaatkarlığın, kısaca susmanın, hak aramamanın bir anlamda kişiliksiz olmanın erdemlerini sıralayan yazılarla çocuğa ve çocuğun otoriteye bağımlılığına nasıl önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Belirtilen bu yıllar arası çıkan dergilerde bütün dünyada benimsenen eğitim amaçları yanında, kaderciliği, kanaati, sabrı, itaati, hem de Tanrı buyruğu olarak, aklın süzgecinden geçirilmesine bile izin verilmeden, eğitim amaçları içine katmış olmalarıdır.

Bir başka örnek olarak Lütfiye-i Vehbi, “yazıldığı çağın çocuklarını yaşama bağlayacak, mutlu kılacak, bir çok etkinliği günah, suç, ayıp ve gereksiz kilitleri altına

⁶⁷ Şimşek, a.g.e., 2002, Aynı s.140.

⁶⁷ Aynı, s.238.

⁶⁸ Aynı, s.333.

⁶⁹ Bkz: İsmet Kür, “1869-1928 Yılları Arasında Türkiye’de Yayınlanmış Çocuk Dergilerinde, Eğitici Yazarların Benimsedikleri Çocuk Tiplerini, **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1997, s.151.

almayı; çocukları edilgen, suskun, gülücüksüz, korkak ve kaderci olmaya yönlendirmeyi amaçlamış gözüküyor.”⁷⁰

Münif Paşa, Batı’da ve Osmanlı’da çocuğu kıyaslarken ilginç tespitlerde bulunmaktadır. “Bizde çocuk evlendirilirken ailesi hiçbir masraftan kaçınmaz. Adeta bir yuva kurarken bir yuva yıkılır. Bu da onların iyi bir ev-bark sahibi olması için ve de ana-babanın görevi olduğu için yapılır. Oysaki Batıda da çocuğa çok büyük masraf yapılır fakat orada çocuğa yapılan masraf, çocuğun uzak diyarlarda iyi bir eğitim alması içindir.”⁷¹ Batı’da çocuğa yapılan yatırım, çocuğun kendini yetiştirmesi, kendi ayakları üzerinde kalabilmesi, kendi kendine yetebilmesi içindir. Türk toplumunda hala bazı bölgelerimizde kısmen devam eden bu anlayış, çocuğun aileyle birlikte hareket etmesi, ailesi için var olması, kendi başına, bireysel olarak bir şeyler yapamaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çocukların koruyucu bir şekilde yetiştirilmesi, her yaşta aileye bağlılığın vurgulanması, çocuklarla ana-baba arasında bağımlı ilişkinin gelişmesine neden olmaktadır.

Ömer Seyfettin’in hikayelerinde de himayeci değerlerle ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Hemen her hikayede farklı bir karakterde karşımıza çıkar. Efruz Bey, kendini farklı tanıtmak adına halkı çok kolay kandırarak arkasından sürükleyebilmekte ya da halk Efruz Bey’e çok kolay inanmaktadır. Burada bazı noktalar öne çıkmaktadır. Bunlar: Halkın aslında söylenenlere fazla anlam verememesine, inanılır bulmamasına rağmen itiraz edememesidir. Bu böyle olmamalı diyememesi durumudur. Halkın istenildiği gibi yönetilecek, kandırılacak, her şeyi sorgulamadan kabul edecek biri olarak görülmesidir. Hayır, böyle olmamalı, olamaz diyecek bireyselliği kendinde görememesidir. “Seciyeleri, mütemayız vasıfları “iman, itikat” olan Bucak’lılar yine hiç seslerini çıkarmadılar.”⁷² “Halk yok demektir. Halkın söylediği yanlış, benim söylediğim doğrudur”⁷³ sözleri ise, halkın devlet erkanına ya da kendinden üstün gördüklerine itirazsız itaat etmesi, onları otorite olarak kabul etmesi alışkanlığını göstermektedir.

Son dönem aile ile ilgili filmlere yansıyan kültür öğelerinde de himayeci değerlerle ilgili yansımalar rastlanmaktadır. Bu dizilerde (En Son babalar Duyar,

⁷⁰ Necdet Sakaoğlu, “Lütfiye-i Vehbi’de Çocuk Eğitimi İle İlgili Görüşler”. **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1997, s.95.

⁷¹ İsmail Doğan’ın 15.01.2004 tarihli “Türk Aile Sosyolojisi” adlı yüksek lisans dersinden.

⁷² Ömer Seyfettin, **Bütün Eserleri I**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, s.131.

⁷³ **Aynı**, s.195.

Çocuklar Duymasın) çocuk akıllı, uslu, anne-babanın sözünden çıkmayan, büyüklerine karşı saygılı, itaatkar bir evlat olarak yetiştirilme eğilimindedir. “Çocuklar Duymasın” dizisinde çocuk, çoğunlukla yemek masasında aile ile birlikte olmakta, yemek sonrası ailenin isteğiyle hemen odalarına çekilerek derslerini (görevlerini) yapmaları istenmektedir. Eve bir misafir geldiğinde de çocukların, yine hemen kendi odalarına gitmeleri ve derslerine çalışmaları aileleri tarafından istenmektedir. Dizinin “taş fırın erkeği” rolündeki kişisi dahi babasının yanında kişiliği yok olmuş, ezilmiş bir insan olarak son derece itaatli, saygılı bir evlat rolü üstlenmektedir.

“En Son Babalar Duyar” dizisinde de benzer yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Çocukların yaşlarının bir hayli ilerlemiş olmasına karşılık, hala ailenin kontrolü altında yaşamaya zorlanmaktadır. Anne-babalarının istediği bir meslek, bir yaşam seçmeleri yönünde itaate yönlendirilmektedir. Özellikle baba otoritesinin öne planda tutulur gibi gösterildiği fakat annenin de babayı idare ettiği, ondan birçok şeyi sakladığı bu dizide, anne-baba çocukların koruyuculuğunu yapmaktadır.

Bu örneklerin dışında, birçok televizyon kanalında yayınlanan yerli dizilerde çocuklar hep itaat eden, emirlere uyan, akıllı, uslu bireyler olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca yine dizilerde herkesin itaat edeceği, saygı duyacağı, onun emir olmadan hiçbir şeyin yapılamadığı ağalar vardır. Bireyler, kendilerini ağanın emrinde oldukça emniyette hissetmektedirler. Ağa olmadan yaşayamayacakları ya da tek başlarına bir şey yapamayacaklarını düşünmektedirler. Her zorluk ve sıkıntıda ağanın ya da büyüklerin çözümü gereklidir. Kendilerini bu durumda aciz hissetmektedirler.

Korumacılığın bir sonucu olarak gelişen bu anlayışta geleneksel cemaat toplumunun tipik özellikleri ortaya çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda bireyin dolayısıyla da çocuğun biz duygusuyla hareket etmesi, yetişmesi önemlidir. Çünkü bu tür toplum yapısı birlik ve beraberliğe, dayanışmaya, aile ve toplumsal birlikteliğe oldukça fazla önem vermektedir. Bu durumda da birey daha doğumuyla, hatta doğmasına karar verilmesinde dahi toplum ve aile menfaatleri çerçevesinde bir yetiştirme tarzına tabi olmaktadır. Yani çocuğun ele alınışı, ailesine, vatanına, milletine ve çevresine hayırlı, faydalı bir evlat olması yönündedir. İtaat eden, saygılı olan, otoriteye bağlı bir evlat yetiştirme anlayışı ön plandadır. Temenniler, dualar, niyazlar hep bu yönde olmaktadır. Bu nedenlerle de çocuğun itaatkar, otoriteye saygılı, devlete

ve ailesine bağlı, sadakatli, kişiliği gelişmemiş, başkalarının güdümünde ve idaresinde bir insan/evlat olması önemlidir.

VII. ATASÖZLERİNDE (ÖZDEYİŞLERDE) HİMAyecİ DEĞERLER

Bu bölümde, atasözlerinin Türk toplumunda ne derece önemli olduğu, toplum ve bireyler üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Atasözleri, ataların söylediği sözlerdir. Uzun bir geçmişin ürünü olup, eğitici-öğretici, yol gösterici işlevleri vardır. Mecazi anlamlar içerir. Duruma göre değişik anlamlar yüklenilebilir. Daha çok sözel olarak kulaktan kulağa dolaşarak nesillere intikal eden ve bireylerin hayatlarının şekillenmesinde etkili olan sözlerdir.

Atasözlerinde, toplumların dünya görüşünü, hayat felsefesini, düşünüş biçimini felsefi bir anlatımla bulmak mümkündür. Bu durum daha çok “birer yaşam açıklaması, birer olay anlatımı niteliğindedir.”¹ Dolayısıyla atasözleri “halk hikmetleridir, halk felsefesidir; dilinden çıktıkları milletin nasıl düşündüğünü, yani fikirlerinin ne mahiyette olduğunu anlatır.”² Bu nedenle atasözleri, halkın felsefesi ve milletin öz fikirleri, öz değerleri olarak en iyi halkın içinde yaşar ve canlılığını korurlar.

VII.1. Türk Atasözlerinde Himayeci Değerler

Türk toplumunda sözlü kültürün öteden beri önemli bir yeri vardır. Bu nedenle Türk atasözleri her dönemde önemli bir işleve sahip olmuştur. Türk atasözleri, “ihtiva ettiği felsefesiyle, şiiri ve dini anlatımıyla Türk milletinin gelenek, görenek, dünya görüşleri ve ahlak anlayışlarını zamanımıza kadar ulaştırmışlardır.”³

Türk toplumunda ataya saygı, atasözünün kutsallığı, ataların her söylediğinin, her yaptığının önemli olması tarihten beri bir yaşam felsefesi olmuştur. Bu anlayış atasözlerine verilen önemi daha da pekiştirmiştir.

“Atalarsözü Kur’an’a girmez yanınca yel yel yaruşur.” (Atalar sözi Gur’ana girmez, amma Gur’an yanınca yalın yalın yalışur.) şeklindeki atasözü, Türk kültüründe, atasözlerinin adeta dini emirlerin kutsallığına benzer bir kutsama sürecinden geçmelerinin en açık delili olarak ortaya çıkmaktadır. İslamiyeti kabul etmiş bir toplum içinde, Kur’an’ın yanı sıra toplumsal yapıyı düzenleyip organize etmek hususunda onunla yarışan ve bu konuda meşruiyetinden şüpheye düşülmeden bir kaynak olarak atasözlerinin bundan daha ileri bir şekilde kutsanması düşünülemez. Oğuzname’nin bir nüshasında yer alan, “Atalar sözünü tutmayan yabana atılır, Ahirette tamu ehline kalur” şeklindeki atasözü, ataların buyruklarına uyulması gereğini vurgulamaktadır, aksi halde bu uygulama “cehennem” cezasıyla

¹ Türker Acaroğlu, **Türk Atasözleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.7.

² Milli Kütüphane Başkanlığı, **Türk Atasözleri ve Deyimleri I**, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, s.V.

³ Şevket Kosova Planya, “Türk Atasözleri ve Deyimleri,” **Türk Kültürü Dergisi**, S.238, 1983, s.100.

cezalandırmaya kadar götürmektedir. Ataya dolayısıyla onların sözlerine saygı, anayasa hükmündeki Türk töresinin toplumda sosyal ve kültürel düzenlemeler işlevinde olmasından kaynaklanmaktadır.”⁴

Uzun bir tecrübe ve birikimin sonucu ortaya çıkan atasözleri, bu özellikleri nedeniyle bireylerin yaşamlarında öğreticiliği ve yol göstericiliğiyle her zaman önemli başvuru kaynağı olmuştur. Özellikle öğreticilik işlevi nedeniyle her konuda atasözlerinden yararlanılma yoluna gidilmiştir.

Atasözleri içinden çıktıkları toplumların kültürünü, inançlarını, geleneklerini ve değerlerini de yansıtmaktadır. Türk atasözlerinde himayeci değerlerle ilgili oldukça fazla vurguya rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde örneklendirilebilir:

Saygı Türk toplumunda her dönemde önemli bir değer olarak önemini korumaktadır. Saygı ile ilgili atasözlerinden bazı örnekler şunlardır:

“Atasını tanımayan, Allah’ını tanımaz.”

“Büyüklerle hürmet eden saadet bulur.”

“Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır.”

“Atanın söylediği söz altından değerlidir.”

“Ataların bir sözü, bin öğüde geçer.”

Bu atasözlerinde görüldüğü gibi büyük sözünü dinlemenin, büyüklere saygının dini emirle bir tutulması gerektiği açıkça belirtilmektedir. Ayrıca, atalara saygının Allah’a saygıyla bir tutulduğu vurgulanarak, büyüklere saygıyı kayıtsız şartsız gerekli kılmaktadır.

Birlik-beraberlik değeri de Türk toplumunun önemli değerleri arasındadır. Birlik-beraberliğin toplum açısından önemi ve millet olmak için birlik-beraberliğe ihtiyaç olduğu noktasında atasözleri önemli mesajlar içermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Sürüden ayrılanı kurt kapar.”

“Bir elin nesi var? İki elin sesi var.”

“Kendi başına buyruk”,

“Bir taşla duvar olmaz.”

“Çöreğin büyüğü un çokluğundan olur.”

“El eli boyar, iki el yüzü boyar.”

“El eli yuyarsa, el de yüzü yuyar.”

“Birlik olmadan dirlik olmaz.”

“Sıkıntılar paylaşıldıkça azalır. Sevinçler paylaşıldıkça çoğalır”

⁴ Özkul Çobanoğlu, “Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik ve Değişme Üzerine Tespitler”, **Türkbiliğ**, Nisan 2003, s.5-6.

Belirtilen atasözleri birlik-beraberliğin önemini vurgulamakta, grup hareketliliğini, paylaşmayı öne çıkarmaktadır. Bu durum, bireylerde -ortaya çıkardığı psikolojik etkiyle- birlikte olma, beraber iş yapma, grup, cemaat ve ileri aşamada toplumsal bütünlük için birlik-beraberlik içinde hareket etme gibi alışkanlıkları bilinçaltına yerleştirmede etkili olabilmektedir. Ayrıca;

“İnsan insana muhtaçtır.”

“Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”

“Ev alma komşu al.”

“Komşuda pişer bize de düşer.”

“Aklına güvenme, ey koca aşık, akla uyar, beşer şaşar.”

“Bir bilersen bin bilene danış.”

“Soran yanılmamış”

Atasözlerinde de insanların birbirlerine daima muhtaç olabileceğini, bu nedenle de her zaman birlikte bulunmayı, toplu hareket etmeyi, grup bilincini, biz duygusunu öne çıkarmaktadır.

“Sofrada elini, mecliste dilini kısa tut!”

“Herkesin uyduğu imama sen de uy.”

“Körler arasında sen de gözünü yum” atasözleriyle bireysel davranmadan ziyade, toplum içinde ortak davranışlara uyma, biz bilinciyle hareket etme öne çıkarılırken, ben duygusunun ortaya çıkması engellenmektedir.

Türk toplumunda önem verilen değerlerden bazıları da Sadakat, otorite, bağlılık gibi değerlerdir. Bu değerlerle ilgili örneklerden bazıları da şunlardır:

“Beyin verdiği atın dişine bakılmaz.”

“Beyler sözü gevherdir, kırmak olmaz.”

“Beylerin sözü, sözlerin beyidir.”

“Çobansız sürüyü kurt kapar.”

“Yalnızlık Allah’a mahsustur.”

“Rehbersiz gidilmez, yollar dolaşık” gibi atasözleri büyüklere sadakati, onların sözlerine itiraz etmemeyi vurgulayarak otoriteye saygının ve bağlılığın gerekliliğini anlatmaya çalışmaktadır. Her ne olursa olsun otorite ya da ağa, bey/lider/önder/padişah/hükümdara karşı gelmek olmaz. Onun her dediği doğrudur. O doğruyu ve iyiyi bilir. Öyleyse ona itaat gereklidir. Beyler boş söz söylemez, onların sözleri üzerine söz üretilmez. Onlar varken senin düşünmene gerek yok. Onlar senin için gerekeni yaparlar gibi düşünceler ağırlık kazanmaktadır.

“At sahibine göre kışner.”

“At pazarında eşek izi aranmaz.”

“Atalar sanatı oğlana mirastır.”

“Boz atın yanında duran ya huyuna ya tüyüne çeker.”

“Oğul atadan gördüğünü işler” atasözlerinde insanların içinde yaşadıkları toplumdan etkilendikleri ve ortama göre hareket ettikleri, toplumsal anlayışı benimsedikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca; bireyin yetiştiği ortamdan etkilendiği, içinde yetiştiği ailenin/toplumun özelliklerini taşıdığını, kişiliğinin ve karakterinin bu duruma göre biçimlendiğini yansıtan atasözleri de mevcuttur:

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”

“Aslı ne ise nesli de odur.”

“Her şey aslına döner.”

“Arabanın arka tekerleği ön tekerleği takip eder.”

“Atanın sanatı oğluna mirastır.”

“Baş başa bağlı, baş da padişaha bağlı.”

“Baş gidince ayak payidar olmaz.”

“Başı boş bırakmaya gelmez.”

“Devletsizin oğlu olmaktan, devletliye kul olmak yeğdir.”

“Devletsizin yedi ev komşusuna dek ziyarı dokunur.”

“En kötü devlet devletsizlikten iyidir” atasözleri de otoriteye bağlılığı ve sadakati öne çıkarmaktadır. Otoriteyi kutsallaştırarak her ne pahasına olursa olsun otoriteye başkaldırmanın doğru kabul edilemeyeceği anlatılmaktadır.

Belirtilen atasözlerine bakıldığında hemen hepsinde himayeci değerlerin öne çıkarıldığı, uyulması gereken temel kurallar olarak bireylere öğütlendiği görülmektedir. Geçmişine bağlı, geçmişten devraldığı izler ve miras doğrultusunda hayatını şekillendiren geleneksel toplumlarda bu tür yaptırım gücü olan düsturların birey ve toplum üzerinde etkisi oldukça fazladır. Bu nedenle geleneksel toplumlarda himayeci değerlere ilişkin vurguların olduğu atasözlerinin önemle üzerinde durulduğu ve bireylerin bu doğrultuda yetiştirilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu durumun etkisi, aileden okula, okuldan diğer kurumlara ve devlet yönetimine kadar hemen her alanda hissedilebilmektedir.

Atasözlerinde verilen mesajlara uygun bir yaşam tarzının korunması ve sürdürülmesi bireylerce önemli bir mesaj olarak algılanabilmektedir. Bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesinde, birey aile ilişkilerinde, birey devlet ilişkilerinde, bireyin çevresiyle, komşularıyla ilişkilerinde atasözlerinin önemli bir etkisi görülmektedir. Dolayısıyla atasözleri

her devirde toplumların hayatını şekillendiren, yapılması ve yapılmaması gereken davranışların belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu nedenle atasözleri toplum ve dolayısıyla birey yaşamının informal düzenleyicileri olarak işlev görmektedir. Bu noktada himayeci değerlerle ilgili vurguların ağırlıklı olduğu atasözleri geleneksel toplumlarda daha da çok öne çıkarılmaktadır.

VIII. MENSUBİYET DUYGUSUNUN ORTAYA ÇIKARDIĞI İTAAT/BAĞLILIK ANLAYIŞI VE DEVLET BABA GELENEĞİ

VIII.1. Bağlanma (Sadakat)

Birey bağlanacağı şeye güven duymayı, ondan kendisine bir zarar gelmeyeceğinden emin olmayı ister. Bireyin bağlanacağı kişi ya da grup değerleriyle kendi değerlerindeki uyumu bağlanmanın gücünü arttırır. Bağlanma bir kişiye karşı olabileceği gibi, bir gruba karşı da olabilir. Bu çerçevede “grubun hedef ve değerlerine yönelik inançların kabulü, grup yararına dikkate değer şekilde çaba harcama isteği ve grubun bir üyesi olabilmek için şiddetli istek”¹ grupla birey arasındaki bağlılığın sonucudur. Bireyin çevresi, milleti ve devletiyle bütünleşmesi ve onlara bağlılığı, onun kendisini devleti, milleti ve de çevresiyle bir bütün olarak görmesinde yatmaktadır.

VIII.2. Bireysel Gelişim ve Bağlılık

Bireylerin grup içerisindeki güven duyguları gruba bağlılıklarını da kuvvetlendirir. Liderin ve grubun güvenilirliğine ne kadar fazla inanılırsa bağlılığın da o oranda fazla olacağı düşünülebilir. “Her insan, yaşamak ve üstün vasıflara ulaşmak için yaratılıştan birçok şeylere muhtaç olup bunların hepsini tek başına sağlayamaz. Dolayısıyla başkalarının yardım ve desteğine ihtiyaç duyar. Her fert bu ihtiyaçlarını ancak muhtelif insanların bir araya gelmesiyle elde edebilir.”²

İnsanların birbirlerine karşı sorumlulukları insan vücudundaki organların birbirlerine olan ihtiyaçları gibidir. Organların bir araya gelmesiyle oluşan vücut ancak onların birbirleriyle ilişkileri ve birbirleriyle olan koordineli çalışmaları sonucu hayatîyet bulmaktadır. Bu nedenle organlardan birinin olmaması ya da çalışmaması organizmanın işleyişini aksatır. İşte toplumsal yapı da buna benzetilebilir. İnsan yaratılış itibarıyla başkalarının varlığına ve yardımına ihtiyaç duyar. İnsanın toplumsal varlık olma özelliği de buradan kaynaklanmaktadır. Fakat burada önemli olan, ihtiyaç hissinin, zamanla körü körüne

¹ J.C., Wahn, Sex Differences in the Continuance Component of Organizational Commitment. Group ve Organization Management, 1998, 23 (3): 256-266, Aktaran: Meltem Kamer, “**Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Kavramlarına Etkileri**” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 200, s.27.

² Farabi, **El-Medinetü'l Fazıla**, Çeviren: Nazif Danışman, İstanbul: 1989, s.79.

bağlanmaya yönelmesi, bireyselliği bir kenara bırakarak her şeyiyle topluma/gruba ait olma duygusunun öne çıkarılmamasıdır.

“Biz atadan, dededen böyle gördük, böyle işittik” anlayışı bağlılığın en açık göstergelerinden biridir. “Atalara olan saygı ve bağlılığın toplumsal kültür alanındaki en önemli göstergesi, onlardan miras kalan davranış kalıpları, ahlak normları ve hayat ilkelerine olan bağlılıktır”³ İnsanlar mensubiyetlerinden bağımsız yaşamak durumunda kaldıklarında sudan çıkmış balık misali yaşayamayacaklarını sanmaktadır. Birey hayatını, mensubiyetleri öylesine sarmıştır ki adeta ait olma duygusundan yoksun kalınca dışlanmış, yalnızlığa itilmiş hissine kapılmaktadır. Kendini tanıtırken kendi şahsiyetini, ismini öne çıkarmadan önce mensubiyetini ön plana çıkarmaktadır. “Ben falanım” derken, isminin hemen akabinde ya da isminden önce “falanlardanım, falan sülaledenim” diyerek; ailesini, aşiretini, sülalesini vurgulamaktadır. Benden çok biz duygusuyla hareket etmektedir. Aynı şekilde biri tanıtılmak istendiğinde, o kişinin isminden önce ailesi, sülalesi ya da aşireti ile birlikte tanıtmak istenmektedir. “Kimlerdensin?” gibi sorularla tanımaya çalışılmaktadır. Burada da bireyden önce onun mensubiyetinin, bağlı olduğu kişi/ler ya da aile-sülale, cemaat vb. durumların önemli olduğu düşüncesi söz konusudur. Bireysel davranamayan, ben bilinci gelişmemiş kişilerde mensubiyet dolayısıyla, biz duygusuyla bağlı olduğu şeylerle yaşam kaçınılmaz olmaktadır. Birey kendisini grup ve cemaat ortamlarında daha güvende hissetmektedir. Bu durum bireyde zamanla bağlı bulunulan grup ve cemaat kurallarını itirazsız kabul etmeyi, grubun ve cemaatin liderlerine itaati ortaya çıkarmaktadır. Birey bu ortamlardan dışlandığı zaman yalnız kalacaktır. Yalnızlık ise onun için başa gelebilecek en kötü durumdur.

VIII.3. Devlet Baba Geleneği ve Otoriteye Bağlılık-Sadakât ve İtaat Anlayışı

İnsanların hayat tecrübeleri, daha sonra önemli yol göstericiler olarak işlev görür. Alışkanlıklar ve tecrübeler birey hayatının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Türk toplumunun tarihinden gelen devlet baba geleneği her dönemde, devlete bağlılığının bir göstergesi olmuştur. Ayrıca devlet büyüklerinin halka bakışları ve uygulamaları insanlarda - olumsuz da olsa- bazı davranışları zamanla alışkanlık haline gelmesine neden olmuştur. Öyle ki bu alışkanlıklar, insanlarda yaşam biçimi haline gelerek her şeyi devletten bekler, her işte devletin yardım ve desteğini arar duruma getirmekte, Devleti “ata-baba” olarak görmesini sağlamaktadır.

³ Halis Çetin, **Türk Toplum Sözleşmesi**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s.112.

“En iyi patron devlettir, devlet kapısı garanti, akmasa da damlar” gibi anlayışların yerleşmesi eski alışkanlıkların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bireysel girişimi geliştirecek uygulamaların azlığı da bu anlayışın kök salmasında rol oynamaktadır.

Devlet, geçmişten yani atalardan kalan yadigardır. Ne pahasına olursa olsun korunması gereken bir emanettir. Emanete ise ihanet edilmez. Bu nedenle devletin varlığını korumak önemlidir. Çünkü “devlet kurmak Tanrı emri gibi karakterize edilmektedir. Bu düşünce devletin kutsallığı ile denk düşmektedir.”⁴ Devletin kutsal olması, Tanrı isteği olması düşüncesi Türk toplumunun önemli bir anlayışıdır. Bu durum Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte daha da gelişmiştir.

Devletin işlevi, ailede babanın işlevine benzer. Ailenin başında baba, milletin başında da devlet vardır. “Devletin babaya benzetilmesi Türk düşüncesinin karakteristik tarafıdır. Çünkü milleti millet yapan, milli şuuru, dünya görüşünü şekillendiren, kalıplaştıran yalnız devlettir. Milletin maddi ve manevi varlığı, kimliği devlet yaşadığı sürece mevcuttur.”⁵ Bu derece kutsallaştırılan devlet anlayışı yanında tabii ki devlet başkanlarının da kutsallıkları olan kişiler olarak algılanması normal gözükmemektedir. Bu anlayış etkisinde güçlenen otoriteye bağlılık, itaat ve sadakat duygusu cemaat anlayışının da güçlenmesini sağlamıştır. Cemaat anlayışı birlik-beraberliği ortaya çıkarır. Sevincin, üzüntünün, başarının ve başarısızlığın ortak bir ruhla paylaşıldığı yapı pekiştirir. Bu yapı hakanın/liderin/sultanın grubu adına her şeyi düşünmesini, her türlü zorluğa katlanmasını beraberinde geliştirir. Böyle bir yapıda, lidere her şeyiyle bağlılık, saygı ve itaat ortaya çıkar. Belirtilen bu anlayış örnekleri Türk toplumsal tarihinde oldukça fazla görülmektedir. Çünkü “bütün tarihler boyunca Türkler üzerinde cemiyetçi bir ruh hakim olmuştur. Onlar sevinci de, felaketi de hep birlikte karşılıyorlardı. VIII. yüzyıldaki Gök-Türk Kağanının: “Türk budunu için gündüz oturmam, gece uyumadım” demesi bu ruhun güzel bir ifadesidir.”⁶ Hakanın/sultanın ve beyin en önemli görevlerinden biri de milletini her şeyin üstünde tutmasıdır. Milletini her türlü sıkıntı ve felaketlere karşı korumaktır. Açları doyurmak, çıplakları giydirmek, yardıma muhtaçlara yardıma koşmak önemlidir. Hakanlık vazifelerindendir. Hakan olmanın gereğidir.

Geleneksel toplumlarda öne çıkan bu durum özellikle Türk toplumunda daha da önemli görülmüştür. Çünkü bu özellikler geleneklerle, göreneklerle, inançlarla ve değerlerle desteklenmektedir.

⁴ Fuzuli Bayat, “Dede Korkut Kitabında Devletçilik,” **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.64.

⁵ Aynı, s.64.

⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.400.

“Türk devlet başkanları, hayattaki ödevlerinin, açları doyurmak, çıplakları giydirmek ve fakirleri refaha kavuşturmak olduğuna inanarak, milletine hizmet ederler. Bu amaçla Türk hakanları, yerine getirilmesi gereken görevleri nedeniyle, gece uyumaz, gündüz dinlenmek nedir bilmezler. (...) Türk toplumu, devletini öteden beri niçin baba olarak tanır ve öylece görmek ister; “Allah devlete zeval vermesin” dileğini niçin dilinden düşürmez, sorusunun cevabı, Leon Cahun’un şu tespitlerinde yatar: Sınıf fikrini reddeden; devleti halkın tümüne hizmet götüren bir siyasi birlik olarak algılayan bir toplumda, başka türlü bir uygulama da esasen beklenemez.”⁷

Türk tarih geleneğinde sultana ilahi vasıflar yükleme anlayışının ilk dönemlerden beri örnekleri görülmektedir. Bu anlayışın izlerini kitabelerde de görmek mümkün olmaktadır. Kültiğin Kitabesi’nde, “Tanrı gibi, Tanrı olmuş Türk Bilge Kağan. Beyleri, halkı itaatsiz olduğu için, Tanrı milletin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, anam hatunu yükselten Tanrı, onlara il veren Tanrı, Türk milleti adı sanı yok olmasın diye, Tanrı beni, Kağan (olarak) oturttu tabi. Tanrı yardım ettiği (koruduğu, güç verdiği) için, şansım olduğu için, kismetim olduğu için ölecek olan halkı dirilttim. Tanrı gibi gökte olmuş, Türk Bilge Kağanı”⁸ sözlerinin hemen hemen aynısı Bilge Kağan Kitabesi’nde de görülmektedir. Sultanların gücü, iktidarı Tanrı tarafından verilen bir güç ve iktidar olarak gösterilmekte ve kutsallaştırılmaktadır. Çünkü tanrı her durumda Kağan’a yardım etmektedir.

Yukarıdaki ifadelerin yanında sultanlara “Kan Tengri, yani Han Tanrı, en Yüce Tanrı dedikleri, Türk Kağanları Tanrı’nın elçisi idiler. Büyük Hun İmparatorluğu’nun meşhur hükümdarı Mete’nin unvanı da, “Tengri’nin oğlu” idi.”⁹ Bu nedenle bu yüce ve kutsal varlık olarak görülen, Tanrı’nın elçisi kabul edilen devlet başkanının tek otorite olarak kabul edilmesi normal gözükmemektedir. “Devlet içerisinde tek otorite prensibi” Türk sosyal örgütlenmesinin temel düzenini teşkil ederdi. Ak-Han adlı bir Han, yanındaki adamına şöyle diyordu: “Gökle yer yaratıldığında ben de vardım.”¹⁰ Türk destanlarında işlenen olaylar ve bu olaylarda rol alan kahramanların “Türk toplumunun düşünüş ve inanış sistemlerinden kopuk bir şekilde ortaya çıktığını iddia etmek, destanları meydana getiren toplum, çevre ve şartları göz ardı etmek anlamına gelecektir.”¹¹ Çünkü butür bir anlayışın ortaya çıkmasında geçmiş yaşantıların, alışkanlıkların etkisi önemli. “Türk milletin geçmişteki kağan (han), devlet ve Tanrı telakkileri, doğrudan onun tarafından meydana getirilen destan metinlerinde de yansıtılmıştır. Kök Türk yazıtlarındaki Türk Bilge Kağan ile Kül Tigin’in gece uyumadan gündüz oturmadan Kök Türkleri esaretten kurtarıp yeniden büyük millet ve devlet haline

⁷ Aydın Kezer, **Türk ve Batı Kültürü Üzerine Denemeler**, Kültür Bak. Yayınları, Ankara, 1990, s.35.

⁸ Ali Öztürk: **Ötüken Türk Kitabeleri**, MEB Basımevi, Ankara, 2001, s.53-58.

⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, 1. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.116.

¹⁰ Aynı, s.122.

¹¹ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, 16. b., İstanbul, 1992, s.38-39.

getirme maceralarıyla”¹² Oğuz, Manas gibi destan kahramanlarının maceraları arasında elbette ki, paralellikler olacaktır. “Tanrı’nın yeryüzündeki halifeleri olan kağanlardır. Üstte Tanrı, altta devlet ve onun başındaki kağan yer almaktadır. Kağanlar, bizzat Tanrı tarafından gönderilmiştir. Onlar ulusu koruyup yücelterek kozmosun (törenin) devamlılığını sağlarlar.”¹³ Eski Türklerde devlet başkanlığının Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Hakan olacak kişi, “bir Tengri tarafından seçilmiş, güçlü kılınmış, atanmış ve kendine kut (siyasi iktidar) verilmiştir. Bu anlayış ve inanış etkisiyle, hem Göktürk hakanları ve hem de İslam sonrası Türk hükümdarlarının doğumları ve başlarından geçen bazı olaylar, hep kutsal olarak yorumlanmış ve hatta bazen yakıştırılmıştır.”¹⁴ Türk Kağanı, “göğün yerdeki bir temsilcisi” gibi idi: Türklere göre kendi kağanları, Göğün yerde kendisi adına tayin ettiği bir temsilci idi.”¹⁵ Böyle olunca da padişah /hakan kayıtsız şartsız itaat edilen, emirleri yerine getirilen kişi olarak kabul edilmiştir. Bağlanma duygusu oldukça güçlenmiştir. Bu anlayış zaman içinde değişmeden intikal etmiştir. Devlet başkanına, “Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesine kayıtsız şartsız gönüllü olarak bağlanma psikolojisi o kadar bulaşıcı olmuştur ki, akli başında sayılan hemen hemen hiç kimse yıllarca bunun büyüsünden kurtulamamıştır. Hatta Avrupa’daki yeni Jön Türklerin birçoğu dahi, Abdülhamit yönetimine karşı savaştıkları yıllarda bile, onun temsili halifelik ve saltanat makamına karşı beslenen itaatkarlık duygusundan kendilerini kurtaramamışlardır.”¹⁶ Padişaha verilen değer öylesine abartılmıştır ki, “vatan dahi onun malı olarak kabul edilmiştir. Vatanı padişahın çok sevmek doğru değildi. Çünkü padişah kulları için vatandan daha önemli idi.”¹⁷ Namık Kemal’in 1870’de İstanbul’a dönüşünden sonra, 1873’de “Vatan Yahut Silistre” oyununun sahnelenmesiyle birlikte seyircilerin oyunda anlatılan vatan kavramı karşısında coşması, oyundan sonra sokaklarda heyecanlı gösteriler yapmaları üzerine oyunun yasaklanması ve yazarının Mağosa’ya sürülmesinde de bu anlayış söz konusudur. Bu durum “vatanı sevmek, padişahı ihmal etmek anlamına geldiği gibi, bu sevgi ülkeyi sahiplenmek anlamını da içerir.”¹⁸ Çünkü ülkede kullar gibi vatan da yani toprak da padişahındır. Bu derece kutsallaştırılma karşısında devletin başındakilerde, halkın hiçbir şey bilemeyeceği, onların bir sürü gibi güdülmesi gerektiği düşüncesi yerleşmeye başlamıştır.

¹² Ergin, a.g.e., 1992, s.38-39.

¹³ Jean-Poul Roux, *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, Çeviren: Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1999, s.33-47.

¹⁴ Selahattin Tozlu, “Türklerde Devlet Yönetimi,” *Türk Tarihi ve Kültür*, Pegem A Yayınları, Ankara, 2004, s.209.

¹⁵ Bahaddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.32.

¹⁶ Niyazi Berkes, “Türkiye’de Çağdaşlaşma”, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.343.

¹⁷ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınları, Ankara, 1996, s.29.

¹⁸ Aynı, s.29

Belirtilen anlayışın Osmanlı döneminde de devam ettiği açıkça görülür. Osmanlı sisteminde “padişah, şahsında devlet, din özdeşliğini temsil eden en yüksek iktidar merciidir. Devletin başı olması itibariyle siyasal otorite, şeyhülislamlık aracılığıyla da kurumsallaştırılmıştır. Buna ilaveten halife-sultan sıfatıyla İslam’ın ve müminlerin hamisi olarak en üst makamını işgal etmiştir.”¹⁹ Osmanlı sisteminde bu durum oldukça açık bir şekilde görülebilmektedir. Toplum düzeninin korunması için otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Otorite olarak dini yönden de desteklenen sultan vardır. Çünkü Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olan ve O’nun iradesini temsil eden sultana boyun eğmek, emirlerini yerine getirmek ilahi bir emir olarak algılanmaktadır.

“Padişahın iktidar ve hakimiyetinin İslami temelde meşrulaştırıldığının bir göstergesi olmak bakımından büyük bir önemi bulunan “sultan” unvanının, İbn-i Sina, el Gazali ve Nasirru’d Din-i Tusi gibi ileri gelen İslam uleması ve düşünürleri tarafından Hz. Muhammed’e atfedilen hadislerle İslami bir temele oturtulmak istendiği bilinmektedir. Böylece sultana kayıtsız şartsız boyun eğmenin dini bakımdan da farz olduğu telkin ve kabul ettirilmek istenmiştir. “Sultan, Allah’ın her mazlumun sığındığı yeryüzündeki gölgesidir” veya “Kim sultanın önderliğini inkar ederse zındıktır” yahut “Habeşli bir köle dahi olsa sultana itaat ediniz” vb. şeklindeki bu mevzu hadisler, gerçek İslam dünyasında dahi 9. ve 10. yüzyıllardan itibaren, siyasal otorite buhranını ve bunların yol açtığı toplumsal kargaşaları önlemek amacıyla, saltanat kurumuna nasıl bir dini statü kazandırılmaya çalışıldığını göstermeleri itibariyle önemli tarihsel belgelerdir.”²⁰

Bütün bu uygulama ve anlayışlar, bireyler üzerinde, terk edilmesi neredeyse imkansız etkiler bırakmaktadır. Öyle ki, devletin şahsında devlet başkanına kayıtsız şartsız itaat ve bağlılık anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış ailede aile büyüklerine özellikle de babaya yönelmiştir. Daha sonra mensup olunan gruba, topluluğa ve cemaate bağlılık beraberinde bunların başındakilere yani otoriteye itaat anlayışını doğurmuştur. Bu derece güçlü bir etkiyle bağlanılan otoriteye karşı her yönüyle teslimiyet de kendiliğinden gelişmektedir.

¹⁹ Ocak, a.g.e.,1999, s.85.

²⁰ Aynı, s.87.

IX. CEMAAT RUHU VE BİRLİK-BERABERLİK DUYGUSUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Bireyler arası ilişkilerin daha çok gelenek ve göreneklerle belirlendiği, cemaat olgusu “özünde sahiplenmeyi ve himayeyi barındıran bir sistemdir.”²⁷⁹ Cemaat ruhu geleneksel toplumda bireylere “kolaycı bir yaşam alanı”²⁸⁰ sunar. Bu kolaycılık cemaatle birey arasında vazgeçilmez bir bağ oluşturur. Bu durumun bireyin “yaşamını kolaylaştırması karşılığında birey, cemaatin ve gerçekte cemaat liderinin empoze ettiği her şeyi yapacaktır. İşte bu aşamada geleneksel toplumlarda cemaat bireyin tüm dünyası olur.”²⁸¹ Birey bu dünyada cemaati ile vardır. Cemaat olmadan birey kendini yalnız hatta yok olmakla bir görür. Bu durum bireyde cemaati ve cemaat üyeleriyle birlik-beraberliği kaçınılmaz kılar. Birlik-beraberliğin bozulması ise cemaatin yok olacağı duygusuna neden olur. Bu yok olma da bireyi yalnızlığa iter. Oysaki geleneksel toplumun cemaat eksenli hayat tarzına alışan birey cemaatsiz yaşayamaz. Bu nedenle bireyin varlığı cemaatin varlığı ile ilişkilidir.

Cemaat üyelerinin bütün yaşamı, cemaatin hayatıyla sınırlıdır. “Cemaat üyelerinin yaşamının tamamı veya çoğu cemaat içinde gerçekleşir. Bu nedenle cemaat, fertlerin duygu ve anlayış bakımından uyum içinde bulundukları bir topluluktur.”²⁸² Birey cemaat içinde kendini güvende hisseder. Bu güven hissinde ise cemaatin tüm uygulamalarının doğruluğu inancı vardır. Öyle ki bireye ters gelen şeylerde dahi bir hikmetin varlığına inanılır. Onu bireyin anlaması zordur. Çünkü o anda ters gelen şeyin daha sonra doğru olarak algılanacağına inanırlar. “Cemaatte yapılması istenen ya da uyulması beklenen her şeyin mutlaka bir nedeni vardır. Belki de birey o anda onu anlayamamıştır” düşüncesi cemaat üyelerinin sahip oldukları ortak duygulardır. Bu ortak duygu ve düşünceler cemaat toplumların özellikleri içerisinde sayılabilir.

Cemaat toplumlarının özellikleri şu şekilde belirtilmektedir:²⁸³ Üyeleri nispeten sabittir. Üyeler arası ilişkiler duygusal temele dayanır. Belli amaçlara dayanmış kümelerdir. İlişkileri düzenleyen kurallar gelenek ve göreneklere dayanır. Bunların

²⁷⁹ İsmail Doğan, **Sivil Toplum**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.6

²⁸⁰ Aynı, s.7.

²⁸¹ Aynı, s.7

²⁸² Eyyüp Sanay, **Genel Sosyoloji Dersleri**, Gazi Üniversitesi, Yayınları, Ankara, 1991, s.143.

²⁸³ İsmail Doğan, **Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem A Yayınları, 2006, s.81.

yanında; cemaat toplumlarının özellikleri arasında şunlar da sayılabilir: Biz şuuru. “Ben”lerin “biz” haline gelmesi. Üyeler arasında ortak bir fikir dünyasının hakim olması. Devamlı bir arada yaşama tarzı. Üyeler arasında uyuşmazlık ve mücadelenin yok denecek kadar az olması. İlişkilerin samimi ve gerçek olması ve bunun etkisiyle “bugün ona olan, yarın bana” anlayışının yerleşmesi cemaatlerde birlik-beraberlik, dayanışma ve himaye içgüdüsünü de beraberinde getirir. Kişisel çıkar ve menfaatlerden ziyade birliğin devamlılığı için ortak çıkarların ön planda tutulması, birlikteliğin sağlanması ve devamlılığı için bazı kişisel menfaat ve isteklerden feragat edilmesi önemlidir.

İnsanın toplumsal varlık olma özelliği, cemaat ruhunun gelişmesinde ve ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Hemen her türlü ihtiyaçların karşılanmasında bireylerin birbirlerine ihtiyacı söz konusudur. Bu ihtiyaç birlikte olmayı, beraber hareket etmeyi, himayeyi, bağlılığı beraberinde getirmektedir. Fakat burada önemli olan, birlik-beraberlik uğruna bireyin kişisel gelişiminin engellenmemesi, bireysel hareket ve kabiliyetlerinin arka plana atılmamasıdır. Birlik-beraberlik ruhu verilirken bireylerde, kendi kararlarını kendisinin almasının, düşünme ve eleştirme yeteneğinin gelişmesinin engellenmemesi gerekmektedir. Birlik-beraberliğin bozulmaması adına kişisel düşünce ve isteklerinden vazgeçmemesi, kendi benliğini, birlikte olunan grup içerisinde kaybetmemesi önemlidir.

İnsanları birlik ve beraberlik içerisinde ortak bir ruh çerçevesinde hareket etmeye iten çeşitli etkenler vardır. Bunlar toplumdan topluma farklılık gösterse de, birçok ortak nokta bulunmaktadır. Genel olarak bunlar; kültür ve inanç bağlarıdır. Bazı noktalarda bu bağlar öylesine güçlü ortaya çıkar ki, birey birlik-beraberlik bağına sağlamak için kendi çıkarlarından önce topluluğun çıkarlarını düşünmek zorunda kalır. “Birlik anlaşması yapıldığı anda birliğe katılan bireylerin kişisel varlıkları ortadan kalkar.”²⁸⁴ Bundan sonra birey birliğin kendisi olma durumuna gelir. Bu durumda bireysellikten çok birlik ruhu ön plandadır. Birey bu durumda daha çok kendine karşı yükümlü olmaksızın birliğe yani bütüne karşı sorumluluk hissiyle hareket eder. Yapılan hemen her türlü kişisel hareket ve işlerde “acaba içinde bulunulan grup ya da cemaate bir zarar verir miyim?” düşüncesi bireysel hareketlere engel teşkil edebilmektedir.

²⁸⁴ J. J., Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren: Alpagut Erenulu, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s.47.

IX. 1. Birey ve Birlik Beraberlik İhtiyacı

Bireyin birlik-beraberlik ihtiyacı onun toplumsal varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Birey aile, çevre ve toplum serüveninde birlik-beraberlik içerisinde bulunur. Zamanla grubun bir üyesi olan birey grubun amaç ve ideallerini daha doğrusu ideolojisini paylaşmak durumunda kalır. “Grubun üyeleri belli bir amaç, inanç ve ideolojiyi paylaşırlar ki; bu ideoloji, bir takım değerler, inançlar ve normlar ile grup üyelerine belli bir davranış empoze eder. Grup üyeleri zaman içerisinde bu ideolojinin belirlediği davranış kalıbının dışına çıkamaz hale gelir.”²⁸⁵ “Bireylerin belli bir sosyal grup içerisinde yetişmeleri ve yaşamları ve zamanlarının büyük bir kısmını bu gruplar içinde geçirmeleri sahip oldukları değer yargılarını değiştirmelerine engel olmaktadır.”²⁸⁶ Çünkü birey doğumla birlikte bir toplum içine bulunur. Toplum bireye kendi kültürünü aşılar. Bireyi zaman zaman kültürel kalıplara uymada zorlar.

İnsanlar bazen çıkar ilişkilerinden, bazen çaresizliklerinden bazen de yalnızlıktan kurtulmak için çeşitli gruplara katılmak zorunda kalır. Bu gruplar içine girildikten sonra birey kendisini o birliktelik içerisindekilerle bir bütün olarak görür ve onlarla bütünleşir. Bu bütünleşme içinde bütüne yönelik her türlü olumlu ve olumsuzluklara ortak göğüs gerilir. Çünkü “bir insan kalabalığı bir kez bir araya geldi mi, üyelerinden birine saldıran, bütüne saldırmış, bütüne saldıran da tüm üyelere saldırmış olur. Böylece sözleşmeyi yapan iki yan da ödevleri ve çıkarları gereği yardımlaşmak zorunda kalırlar ve aynı insanların, bu çifte ilişkinin sağladığı yararları aynı ilişki çerçevesinde birleştirmeye çalışmaları gerekir.”²⁸⁷ Birey kendini bir gruba ait olarak gördükten sonra kolay kolay ayrılamaz. Ayrılık sonucu grubun sağladığı avantajların kaybedilmesi istenilen bir durum değildir. Özellikle geleneksel toplumda yetişen birey için bu durum daha da zordur. Çünkü geleneksel toplumun bireyi bu ortamlara daha yoğun bir alıştırma süreci içinden geçerek gelmektedir. Çocukluktan itibaren bu ortama uygun yetişme tarzı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Geleneksel toplum “cemaat ruhunun egemen olduğu toplum biçimidir. Böyle bir toplumda birey kayıtsız şartsız topluma adanmış varlıktır. Kendi ayakları üzerinde

²⁸⁵ Nihat Nirun, M. Cihat Özönder, “Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Gelenekler, Görenekler” **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 1990, s.257.

²⁸⁶ Coşkun Can Aktan, “Değişimi Kimler Engelliyor.” *Milliyet* 3.6.1996. Aktaran: Şaban Ali Düzgün, **Din Birey ve Toplum**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.90.

²⁸⁷ Rousseau, **a.g.e.**, 1999, s.50.

kalamayan insanların, ayakta ve hayatta kalma çabasında yöneldikleri grup büyük ölçüde onların sığınakları olmaktadır. Bireysel yaşamı maddi ve manevi boyutlarda kolaylaştıran böylesi sığınakların bireyin kimliği üzerinde de birebir etkisi bulunur. Bireyle cemaatin gizli anlaşmasında bireysel yaşamın kolaylaştırılmasının karşılığında bireyin, cemaatin empoze ettiği kimliği takınmış olması gerekmektedir. Cemaat olgusu özünde sahiplenmeyi ve himayeyi barındıran bir toplumsal olgudur. Bu nedenle de herhangi bir grubun veya cemaatin üyesi olan kişiler daha başlangıçta gönüllüce bu himayeye kendilerini teslim ederler; severek ve isteyerek bu himayeyi benimserler.”²⁸⁸ Durum böyle olunca da, “cemaat bir dereceye kadar sosyal bağlılıkla alametlenmiş bir sosyal hayat sahası”²⁸⁹ olarak kendini kabul ettirir.

Bireyin cemaatten bağımsız olması, kendi başına varlığını sürdürmesi, kendine özgü bir dünya kurması kolay değildir. “Bunun için öncelikle toplumsal mensubiyetlerin açık ve gizli yaptırımlarından sıyrılması yani bağımsızlaşması gerekir. Her ne kadar mensubiyetler sabit ve değişmez olmayıp tarihsel nitelikli iseler de mensubiyetlerin toplumsal gerçeklikle açıklanan varlıkları onlar üzerinde tartışmasız bir nüfuz sahibi yapmaktadır.”²⁹⁰

Geleneksel toplumdaki “cemaatlerin işlevinde yeni ve modern cemaatler, cemiyetler ve dernekler devreye girdi. Bireyin yeteneklerine, ifade ve etkinliklerine ortak olan bu modern cemaatleri bir çeşit “himaye şirketleri” olarak da nitelemek mümkündür.”²⁹¹ “Ancak “himaye eden himaye ettiği kişiden bazı hizmetler bekler.”²⁹² Bu hizmetlerin karşılığında da himayesine aldığı kişiye koruma ve güven kaynağı olma güvencesi sağlar. Karmaşık ve mücadele gerektiren bugünün toplumlarında bu tür bir güvence bireylerin hayata daha emin bakabilmeleri durumunu ortaya çıkarır. Bu durum bireylerin biri ya da birilerinin dolayısıyla grup ya da cemaatlerin himayesi altına girmelerini kolaylaştırır. Birey kendinin yapması gereken, düşünmesi gereken birçok şeyi cemaat liderine havale etmiştir. O birey için yapılması gerekeni yapar. Öyleyse bireyin birçok şeyi düşünmesine, dert etmesine gerek kalmamaktadır. Böylesi bir kolaylığın sağlandığı cemaat yapısının bireyleri kendisine çekerek cemaat ruhuyla

²⁸⁸ İsmail Doğan, “Demokrasi ve Erdem İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bil. Fak. Dergisi**, Cilt:30, Sayı:1 Ankara,1990, s.86-87.

²⁸⁹ MacIver, **a.g.e.**, 1994. s.15.

²⁹⁰ Doğan, **a.g.e.**, 1990, s.85.

²⁹¹ **Aynı**, s.87-89.

²⁹² **Aynı**, s.87.

yaşayan bireyler oluşturmaları da kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu tür bir ilişkiler ağında bireyin hakkı, hürriyeti söz konusu değildir. Onun hakkı ve hürriyeti cemaatin hakkı ve hürriyetiyle bütünleşmektedir. Böyle bir ortamda doğup büyüyen bir insanın bu ortamın özelliklerini ve toplumun bireyden beklediklerini tüm benliğine sindirmesi ve onlarla özdeşleşmesi durumu zaten kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM III

I. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmaya konu olan İlköğretim sosyal alan ders kitapları ile ilgili içerik analizi, İlköğretim öğretmenlerine ve Talim Terbiye Kurulu'nda görevli uzmanlara uygulanan anket ve ders kitabı yazarları ile yapılan görüşme sonuçları yer almaktadır.

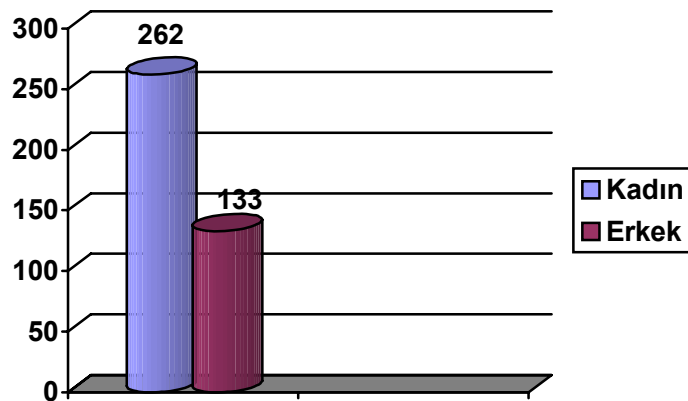
I.1. Veri Toplama Kaynakları Profili

I.1.1. İlköğretim Sosyal Alan Ders Öğretmenleri

Tablo 3.1. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı.

Cinsiyet	f	%
Kadın	262	66.3
Erkek	133	33.7
Bilinmeyen	1	-
Toplam	396	100

Grafik 3.1. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı.

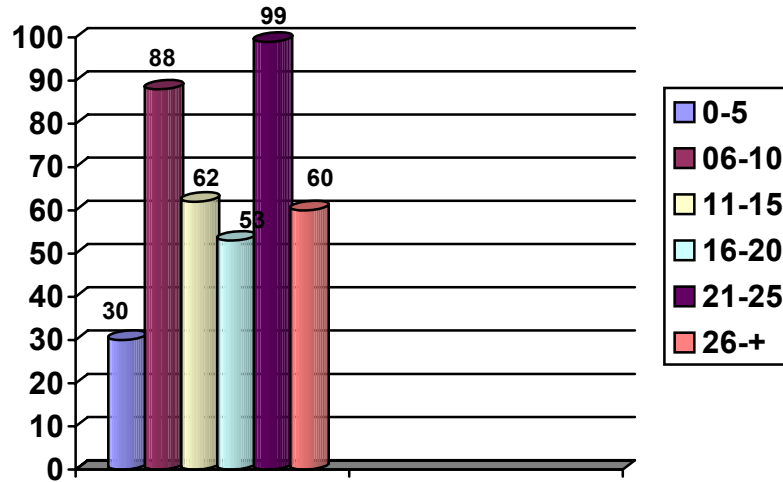

Öğretmenlerin % 33.7'si erkek, % 66.3'ü kadındır. Uygulamaya katılan öğretmenlerden bir kişi cinsiyetini belirtmemiştir. Araştırma kapsamında anket uygulanan Ankara merkez ilçelerdeki İlköğretim sosyal alan öğretmenlerinin genel toplamlarındaki cinsiyet dağılımı ise kadınlarda “11595 kişi ile % 66.16”, erkeklerde “5930 kişi ile % 33.83”tür. Bu durum uygulamaya katılan öğretmenlerin cinsiyet dağılımları ile genel toplamdaki cinsiyet dağılımı arasında orantı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.2. Öğretmenlerin kıdemlerine göre dağılımı.

Kıdem	f	%
0-5 yıl	30	7.7
6-10 yıl	88	22.4
11-15 yıl	62	15.8
16-20 yıl	53	13.5
21-25 yıl	99	25.3
26-+ yıl	60	15.3
Bilinmeyen	4	-
Toplam	392	100

Grafik 3.2. Öğretmenlerin kıdemlerine göre dağılımı.

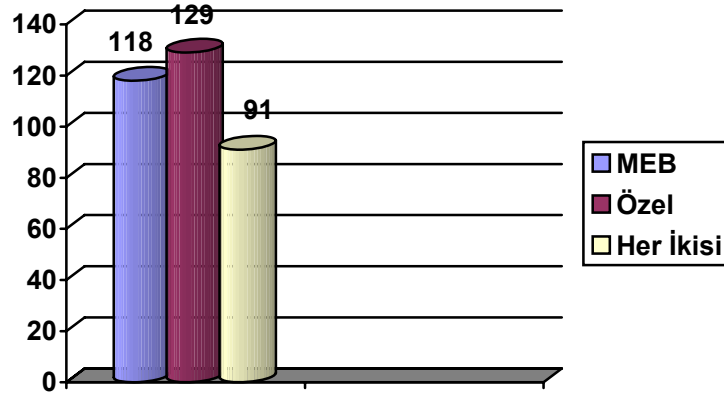
Öğretmenlerin % 7.7'si 0-5, % 22.4'ü 6-10, % 15.8'i 11-15, % 13.5'i 16-20, % 25.3'ü 21-25, % 15.3'ü ise 26 ve daha fazla kıdemi olanlardır. Öğretmenlerin kıdemlerine göre dağılımlarında en yüksek oranı % 25.3 ile 21-25 yıl arası kıdemi

olanlar temsil etmektedir. Bunu % 22.4’le 6-10 yıl arasında kıdemi olanlar takip etmektedir. En düşük orana ise % 7.7 ile 0-5 yıl arası kıdemi olanlar sahiptir. Öğretmenlerden dördü ise kıdemlerini belirtmemişlerdir.

Tablo 3.3. Öğretmenlerin kullandıkları ders kitaplarının yayınevlerine göre dağılımı.

Yayınevi	f	%
MEB	118	34,9
Özel	129	38,2
Her İkisi	91	26,9
Bilinmeyen	58	14,6
Toplam	396	100

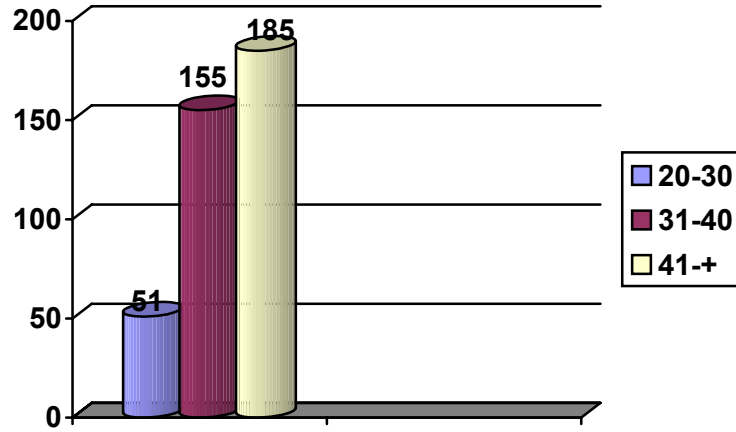
Grafik 3.3. Öğretmenlerin kullandıkları ders kitaplarının yayınevlerine göre dağılımı.

Öğretmenlerin % 38.2’si özel yayınevlerinin kitaplarını, % 34.9’u ise Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayını olan kitapları kullanmaktadır. Hem özel yayınevlerinin ders kitaplarını hem de Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayını olan ders kitaplarını birlikte (bazı derslerde özel yayınevlerinin, bazı derslerde ise Milli Eğitim Bakanlığı’nın bastırdığı ders kitaplarını) kullananların oranı ise % 26.9’dur. Öğretmenlerin % 14.6’sı bu soruyu cevaplamamıştır. Soruyu cevapsız bırakanların oranının yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Anketin uygulanması sırasında yapılan gözlem, görüşme ve sorulan sorulardan, öğretmenlerin bir kısmının kullandıkları kitapların hangi yayınevi tarafından basıldığına bilinmesini istemediklerini ortaya çıkarmıştır.

Tablo 3.4. Öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımı

Yaş	f	%
20-30	51	13,0
31-40	155	39,6
41-+	185	47,3
Bilinmeyen	5	-
Toplam	391	100

Grafik 3.4. Öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımı

Öğretmenlerin % 13'ü 20-30, % 39.6'sı 31-40 ve % 47.3'ü 41 ve üzeri yaştadır. Öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımında 41 ve üzeri yaşta olanların fazla olduğu görülmektedir. Beş öğretmen yaşını bildirmemiştir. Uygulamaya katılan öğretmenlerden 20-30 yaş arası olanların azlığı, uygulamanın Ankara ili merkez ilçelerinde yapılmasından kaynaklanmaktadır.

I.1.2. Uzmanlar

Tablo 3.5. Uzmanların yaşlarına göre dağılımı.

Yaş	f	%
20-30	7	17.07
31-40	9	21.95
41-+	24	58.53
Bilinmeyen	1	2.43
Toplam	41	-

Uzmanların % 17.07'si 20-30, % 21.95'i 31-40, % 58.53'ü ise 41 ve üzeri yaştadır. Bir uzman ise yaşını belirtmemiştir.

Tablo 3.5. Uzmanların cinsiyetlerine göre dağılımı.

Cinsiyet	f	%
Kadın	20	48.78
Erkek	17	41.46
Bilinmeyen	4	9.75
Toplam	41	-

Uzmanlardan % 48.78'i kadın, % 41.46'sı ise erkektir. Tablo 3.5'de görüldüğü gibi uzmanların cinsiyet dağılımlarındaki oranlar birbirine yakındır. Dört uzman cinsiyetini belirtmemiştir.

Tablo 3.6. Uzmanların kıdemlerine göre dağılımı.

Kıdem	f	%
0-5 yıl	18	43.90
6-10 yıl	10	24.39
11-15 yıl	5	12.19
16-20 yıl	-	-
21-25 yıl	5	12.19
26-+ yıl	1	2.43
Bilinmeyen	2	4.87
Toplam	41	-

Uzmanların % 43.90'ı 0-5 yıl, % 24.39'u 6-10 yıl, % 12.19'u 11-15 yıl, % 12.19'u 21-25 yıl, % 2.43'ü ise 26 ve daha fazla kıdemi olanlardan oluşmaktadır. Uygulamaya katılan uzmanlar arasında 16-20 yıl arası kıdemi olanların bulunmadığı görülmektedir. İki uzman yaşını belirtmemiştir.

I.II. İLKÖĞRETİM SOSYAL ALAN DERS KİTAPLARININ İÇERİK ANALİZİ

Bu başlık altında incelemeye konu olan İlköğretim ders kitaplarının içerik analizleri ile ilgili elde edilen bilgiler yer almaktadır.

Araştırmaya konu olan her ders kitabı; kaynakça bilgisi, içerik bilgileri, derse yansıtılan felsefe ve beklentiler, kitaptan seçilen örnekler başlıkları altında incelenmiştir. Daha sonra himayeci değerlerle ilgili içerik analizi tablolar halinde verilmiştir.

İçerik analizinde değerlerin sıralanışı şu şekilde yapılmıştır:

İtaat=İtaat, Saygı-hürmet=Saygı, Otorite-yetke=Otorite, Güven-emniyet-itimat=Güven, Bağlılık-tabi olma-sadakat-bağlanma=Bağlılık, Gelenek-görenek=Gelenek, Koruma-kollama-himaye-muhafaza=Himaye, Birlik-beraberlik-biz=Birlik-beraberlik, Yardımlaşma-yardım-dayanışma=Yardımlaşma, Fedakarlık-Özveri=Fedakarlık, Paylaşma=Paylaşma

I.II.I. İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER DERSİ

Sosyal Bilgiler dersi İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda okutulmaktadır. İncelemeye konu olan zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitapların okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yılları ile ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi Okutulan Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı.

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Güler Şenünver / Ezdihar Karabulut / H. Samim Kesim / Rıfat Turgut / Aliye Akay/ Hasan Uslu / Mürşide Kılıç / Mustafa Küçükbaycan / Ayten Toker / İsmet İnan / Bahir Gürer, **Sosyal Bilgiler 5**, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, 240 s.

İçerik Bilgileri:

Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, altı üniteden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Ünite: Osmanlı Devleti.
2. Ünite: Dünyamız, Yurdumuz ve Komşularımız.
3. Ünite: Osmanlı Devleti'nin Duraklama ve Gerileme Devri.
4. Ünite: Cumhuriyet'e Nasıl Kavuştuk.
5. Ünite: Türk Dünyasına Toplu Bakış.
6. Ünite: İkinci Dünya Savaşı, Demokratik Hayat ve Anayasamız.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 61335'tir.

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Birlik-beraberlik duygusunun güçlendirilmesi, gelenek-göreneklerin önemi, vatan ve millet için fedakarlıktan kaçınmama dersin temel felsefesi olarak öne çıkmaktadır.

Kitaptan Seçilen Örnekler:

“Venedik ve Macarlar da Balkanları ele geçirmeye çalışıyorlardı. Balkanlarda siyasi birlik olmadığı gibi sosyal birlik de yoktu. İnanç ayrılıkları, çatışma ve savaşlar yüzünden buralar karışıklıklar içindeydi.”²⁹³

²⁹³ Güler Şenünver vd., **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, MEB Yayınları, Ankara, 1996, s.13.

“Anadolu’nun siyasi birliği bozulmuştu. Beylikler, bu siyasi birliği yeniden sağlayabilmek için birbirleri ile mücadeleye başladılar. Bu mücadele, halk arasında hoşnutsuzluk ve güvensizlik yarattı.”²⁹⁴

“Çelebi Mehmet, Balkanlar ve Anadolu’da kaybedilen toprakları geri almak için yeniden harekete geçti. Önce Anadolu’da Türk birliğini sağlamaya çalıştı.”²⁹⁵

“Padişahlar geniş yetkilere sahipti. Fakat bunlar yetkilerini kanun, nizam ve törelere uygun olarak kullanırlardı.”²⁹⁶

“Türkler, yönetiminde yaşayan milletlerin dini inançlarına karışmayarak onları kendi örf ve adetlerinde özgür bırakmışlardı.”²⁹⁷

“Türkler dil, din, gelenek ve göreneklerini sürdürmektedir. Güçlü bir dayanışma içindedirler. Milli duygularını ve benliklerini korumaktadırlar.”²⁹⁸

“Duraklama devrine kadar başa geçen padişahların hepsi, ordularının başında savaflara giderek parlak zaferler kazandılar. Devlet yönetiminde adaletli davranıp kanun ve geleneklere saygı gösterdiler.”²⁹⁹

“Bir toplumun dili, düşüncesi, gelenekleri, kanunları, kullandığı aletler, sanat eserleri o toplumun kültürünü oluşturur. Kültür bir toplumun yaşayışını yansıtır. Milli kültürün temelleri milli tarihtedir. Yani kültür değerlerimizin köklerini tarihte aramak gerekir.”³⁰⁰

“Türk ahlakı, milli değerlerde birleşmeyi, ailede, okulda ve toplum hayatında huzuru sağlamayı amaç edinmiştir. Karşılıklı sevgi ve saygı esasına göre kurulmuş ve gelişmiştir.”³⁰¹

“Atatürk, birleştirici bir önderdir. Yurdumuz işgal edildiği günlerde Türk Milletini aynı amaç etrafında topladı. Türk Milletine, milli benlik duygusunu aşıladı. Milli birlik ve beraberliği gerçekleştirdi... O, birlik ve beraberliğin oluşturacağı gücü çok iyi biliyordu. Kurtuluş Savaşı’nı da bu güçle kazandı.”³⁰²

²⁹⁴ Şenünver, **a.g.e.**, 1996, s.114.

²⁹⁵ **Aynı**, s.120.

²⁹⁶ **Aynı**, s.41.

²⁹⁷ **Aynı**, s.46.

²⁹⁸ **Aynı**, s.105.

²⁹⁹ **Aynı**, s.108.

³⁰⁰ **Aynı**, s.175.

³⁰¹ **Aynı**, s.175.

³⁰² **Aynı**, s.189

Bu örneklerde görüldüğü gibi; kitapta birlik-beraberliğin önemi ve geleneklere bağlılık oldukça fazla vurgulanmaktadır. Dersin işlevi gereği bu değerlerin öne çıkması da beklen bir durum olarak kabul edilebilir.

Tablo 3.7. 1994-1995/1995-1996 Öğretim Yıllarında Okutulan **Sosyal Bilgiler V** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk puanı YP
Himaye	59	13.31	0.96
Güven	33	7.44	0.53
Bağlılık	62	13.99	1.01
Otorite	5	1.12	0.08
İtaat	-	-	-
Saygı	26	5.86	0.42
Yardımlaşma	52	11.78	0.84
Birlik-beraberlik	195	44.91	2.47
Fedakarlık	1	0.22	0.01
Paylaşma	-	-	-
Gelenek	10	2.57	0.163
Toplam	443	-	-

Kitapta geçme sıklığına göre değerlerin kendi içerisinde bir sıralaması yapıldığında en yüksek oran (% 44.91) “birlik-beraberlik” ve (% 13.99) “bağlılık” değerlerindedir. En düşük oranda ise “fedakarlık” yer almaktadır. “İtaat” ve “paylaşma” değerleri ise kitapta hiç yer almamaktadır.

Değerlerin kitaptaki yoğunluk puanlarına bakıldığında, en yüksek yoğunluk puanına “birlik-beraberlik”, en düşük yoğunluk puanına ise “fedakarlık” değeri sahiptir.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Güler Şenünver / Ezdihar Karabulut / H. Samim Kesim / Rıfat Turgut / Nesime Ercan / Mustafa Küçükbaycan / Hasan Uslu / Aliye Akay, **Sosyal Bilgiler 5**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, 159 s.

İçerik Bilgileri:

Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, altı üniteden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Ünite: Vatan ve Millet.
2. Ünite: Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk.
3. Ünite: Güzel Yurdumuz Türkiye
4. Ünite: İslamiyet'in Doğuşu Yayılışı ve Türkler.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 26062'dir.

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Birlik-beraberlik ve dayanışmanın anlam ve öneminin kavratılması, vatan ve millet için hiç bir fedakarlıktan kaçınılmaması gerekliliği öne çıkmaktadır.

Kitaptan Seçilen Örnekler:

“Türk milleti olarak biz, vatan için seve seve canımızı veririz. Türkler, vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde tutarlar. Milli amaçlar uğrunda fedakarlığa her zaman hazırdırlar. Vatan cepheye düştüğü zaman cepheye koşarlar. Gerektiği yerde, vatanları uğruna canlarını bile feda etmekten çekinmezler.”³⁰³

“Aile bireyleri, nasıl birbirine sevgiyle bağlı ise, milletin bireyleri de birbirine o denli bağlıdır. Bu bağlılıktan, bireyler arasında dayanışma; beraberlik ve birlik doğar. Bu beraberliği ve birliği korumayan topluluklar ise millet halinde yaşayamaz; dağılır, yok olurlar.”³⁰⁴

“Ona göre (Atatürk); insan, kendi milletini sevmekle birlikte, diğer milletleri de sevmelidir. Onların milli, dini duygularına, gelenek ve göreneklerine karşı saygı duymalıdır.”³⁰⁵

“Geleneklerimiz gibi alışkanlıklarımız ve inançlarımız da kültürümüzü oluşturan öğelerdendir.”³⁰⁶

“Bir toplumun dili, inançları, düşünce hayatı, hukuk anlayışı, gelenekleri ve ekonomisi o toplumun kültürünü oluşturur. Kültür en geniş anlamıyla, bir toplumun tüm

³⁰³ Güler Şenünver vd., **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, MEB Yayınları, Ankara, 2001, s.10.

³⁰⁴ Aynı, s.11.

³⁰⁵ Aynı, s.13.

³⁰⁶ Aynı, s.17.

yaşam biçimidir. Türk milletinin kendine özgü kültür değerleri, milli kültürü oluşturur.”³⁰⁷

“Atatürk birlik ve beraberliğin oluşturacağı gücü çok iyi biliyordu. Kurtuluş Savaşı’nı da bu güçle kazandı.”³⁰⁸

“Bu zaferi kazanan ben değilim, dedi. Bunu asıl o gün tel örgüleri hiçe sayarak atlayan, savaş meydanında can veren, yaralanan, kendini esirgmeden düşmanın üzerine atılarak.”³⁰⁹

Bütün bu alıntılardan da anlaşıldığı gibi; birlik-beraberlik, saygı, güven, devlet otoritesine bağlılık, gibi konulara ağırlık verilmektedir. Özellikle millet ve devlet bekası için devlet otoritesine saygı ve bağlılık, güven konularının vurgulanmasının öne çıkarılması dersin konularıyla da ilişkili görülebilir. Devletin oluşturulmasında, devamlılığında milletin önemi vurgulanmaktadır. Bireylerin birbirlerine karşı olan bağlılıkları, devlete ve devlet başkanlarına olan saygı ve bağlılıkları gibi değerler ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 3.8. 2001-2002/2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	56	16.86	2.14
Güven	25	7.53	0.95
Bağlılık	44	13.25	1.68
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	18	5.42	0.69
Yardımlaşma	24	7.22	0.92
Birlik-beraberlik	148	44.57	3.99
Fedakarlık	5	1.50	0.19
Paylaşma	1	0.30	0.03
Gelenek	11	3.31	0.42
Toplam	332	-	-

³⁰⁷ Şenünver, vd., a.g.e., 2001, s.59.

³⁰⁸ Aynı, s.81.

³⁰⁹ Aynı, s.82.

Tablo 3.8’de görüldüğü gibi “birlik-beraberlik” (% 44.57) değeri kitapta geçme sıklığı bakımından en yüksek değer olarak görülmektedir. “Paylaşma” değeri ise (% 0.30) en düşük değerdir. “Otorite” ve “itaat” değerleri hiç kullanılmayan değerlerdir.

Değerlerin kitaptaki yoğunluk puanlarına gelince, en yüksek yoğunluk puanına “birlik-beraberlik” en düşük yoğunluk puanına ise “paylaşma” değeri sahiptir.

Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında zorunlu İlköğretim sonrasında öncesine göre değer kategorilerinde genel anlamda bir azalma görülmektedir.

Her iki dönemde okutulan **Sosyal Bilgiler 5** kitabında vatan ve millet için fedakarlık yapılması gerektiği, birlik ve beraberliğin önemi ile ilgili metinler öne çıkmaktadır. Alışkanlık, inanç ve gelenek-görenekler üzerine vurgular yapılmaktadır.

I.II.II. İLKÖĞRETİM VATANDAŞLIK VE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ DERSİ

İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi zorunlu İlköğretim öncesi ortaokulların III. sınıflarında, zorunlu İlköğretim sonrası ise İlköğretim 8. sınıflarda okutulmaktadır. İncelemeye konu olan zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitapların okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi Okutulan Ortaokullar için Vatandaşlık Bilgileri III Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Kemal Dal / Orhan Çakıroğlu / Ali İhsan Özyazgan, **Vatandaşlık Bilgileri III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994, 141 s.

İçerik Bilgileri:

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi III ders kitabı, dokuz bölümden oluşmaktadır. Bunlar: 1. Bölüm: a-İnsan ve Toplum, b- Toplum Hayatını Düzenleyen Kurallar.

2. Bölüm: a-Aile Topluluğu, b- Ailede Demokratik Hayat.

3. Bölüm: a- Eğitim ve Öğretim, Okulda Eğitim, b- Okulda Demokratik Hayat, c- Plan ve Planlı Çalışma.

4. Bölüm: a- Devlet ve Devlet İlişkileri, b- Ülke (Vatan), c- Millet, d- Hakimiyet, Milli Hakimiyet ve Siyasi ve Siyasi Teşkilatlanma.

5. Bölüm: Demokrasi a- Demokrasi Nedir, b- Demokrasinin Tarihçesi, c- Bugünkü Demokrasi Anlayışı, d- Rejimimize ve Varlığımıza Yönelen Tehditler.

6. Bölüm: a- Anayasamız, b- Devletin Yasama Görevi, c- Devletin Yürütme Görevi, d- Devletin Yargı Görevi.

7. Bölüm: a- Hürriyetçi Demokrasimizde Hak ve Ödevlerimiz.

8. Bölüm: Trafik.

9. Bölüm: Yurtta Sulh Cihanda Sulh.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 47520'dir

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Bu derste, vatan ve millet bilinci kazandırma, devlet otoritesine bağlılık ve saygılı olma felsefesi öne çıkarılmaktadır.

Kitaptan Seçilen Örnekler:

“Kişinin en rahat ve serbest hareket edebildiği yer aile ortamıdır. Orada bile bazı görgü kurallarına uymak gerekir. Söz gelişi, sabah kalkınca karşılaştıklarına iyi günler dilemek, evden ayrılırken kalanlara “Allahaismarladık“ demek; büyüklerle konuşurken onların sözünü kesmemek; pijamayla misafirlerin karşısına çıkmamak; hatırımız sorulduğunda teşekkür ifade eden kısa bir cümle ile cevapla yetinmek, sorunlarımızı anlatıp karşımızdakini sıkmamak;”³¹⁰

³¹⁰ Kemal Dal, vd., **Vatandaşlık Bilgileri III**, MEB Yayınları, Ankara, 1994, s.20.

“Millet topluluğunun oluşmasında örf ve adetlerin önemli bir rolü bulunmaktadır.”³¹¹

“Bizi biz yapan yani bize Türk dedirten milli geleneklerimiz mevcut olmadan ne yapılsa, ne kazanılsa boştur.”³¹²

“Büyüklerle saygı göstermek, mesela yöneticilerimizle, öğretmenlerimizle karşılaştığımızda onları selamlamak, elimizi cebimizden çıkarmak, ceket düğmemizi iliklemek;”³¹³

“Devlet en üstün otoriteyi temsil eder ve onun sahibidir. Devlet otoritesinin üstünde bir otorite yoktur. Devlet otoritesi bütün otoritelere kendisini kabul ettirmiştir.”³¹⁴

“Devlet otoritesi meşru ve hukuki otoritedir. Devlet otoritesi siyasi otoritedir. Devlet otoritesi hukukidir. Devlet otoritesi yapıcı ve kurucudur. Devlet otoritesi devamlıdır. Devlet otoritesi toplumun yararına çalışır.”³¹⁵

Örneklerde, biz bilinci ve büyüklerle saygı, otoritenin özellikle de devlet otoritesinin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca programda; “Millet ve vatana canla başla hizmet etme bilincini bağlılık ve devlet otoritesine saygı duygusunu uyandırmak” gibi davranışların kazandırılmasının önemi ve gerekliliği hedeflenmektedir. Bütün bu durumlar kitapta genel anlamda otorite, bağlılık ve saygı değerlerini öne çıkarmaktadır. Özellikle de devlet otoritesinin öne çıkarıldığı dikkat çekicidir. Diğer kitaplarda otorite değeri neredeyse hiç yer almaz iken İnsan Hakları ve Vatandaşlık kitabında bu “otorite” değerinin fazla vurgulanması dikkat çekicidir.

³¹¹ Dal, vd., **a.g.e.**, s.19.

³¹² **Aynı**, s.38.

³¹³ **Aynı**, s.47.

³¹⁴ **Aynı**, s.55.

³¹⁵ **Aynı**, s.55

Tablo 3.9. 1994-1995/1995-1996 Öğretim Yılında Okutulan **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi III** Dersi Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	60	15.11	1.26
Güven	50	12.59	1.05
Bağlılık	36	9.06	0.75
Otorite	55	13.85	1.15
İtaat	-	-	-
Saygı	36	9.06	0.75
Yardımlaşma	34	8.56	0.71
Birlik-beraberlik	111	27.95	2.33
Fedakarlık	4	1.007	0.08
Paylaşma	5	1.25	0.10
Gelenek	11	2.77	0.23
Toplam	397	-	-

Kitapta geçme sıklığına göre en yüksek oranda (% 27.95) “birlik-beraberlik” daha sonra da (% 15.11) “himaye” yer almaktadır. En düşük orana ise “fedakarlık” değeri sahiptir. “İtaat” değeri ise hiç kullanılmayan değerdir.

Değerlerin kitaptaki yoğunluk puanlarına gelince, en yüksek yoğunluk puanına “birlik-beraberlik”, en düşük yoğunluk puanına ise “fedakarlık” değeri sahiptir.

Kitapta vurgulanan değerler içerisinde; himaye, güven, birlik-beraberlik, bütünlük, otorite gibi değerler öne çıkmaktadır. Kitapta yer alan örnekler otoriteye ve büyüklere saygıyı işlerken kime nasıl saygı gösterileceğini de belirlemiş durumdadır. Daha küçük yaşlarda otorite ve saygı öne çıkarılarak bireylerde bu değerlerin sağlam bir şekilde yerleşmesi hedeflenmektedir.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi VIII Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Fehimdar Çivtçi / İlhan Yüksel / Recep Yıldız / Mehmet Kıvrak / Rıza Öztürk / Alaattin Cereno / Faruk Efe, **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi VIII**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, 128 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi VIII Ders kitabı dört üniteden oluşmaktadır. Üniteye yer alan konular şunlardır:

1. Ünite: Devlet, Demokrasi, Anayasa, Vatandaşlık, Vatandaşlık Hakları ve Sorumluluk.
2. Ünite: İnsan Haklarının Korunması.
3. Milli Güvenlik ve Milli Güç Unsurları.
4. İnsan Haklarının Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 36066'dır.

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Bu kitapta, vatandaş olma, birlikte yaşama ve devletle bütünleşme, dayanışmanın milli birlik ve beraberliği güçlendirmedeki önemine yönelik felsefe ağırlık kazanmaktadır.

Kitaptan Seçilen Örnekler:

“Devletin kendisi, milletin dayanışması birlik ve beraberliği ile vardır. Türk insanı birlik ve beraberlik içinde birbirine bağlı olarak yaşadığı zaman bütün güçlükleri kolaylaştırır.”³¹⁶

“Dayanışma, birlik-beraberliğin olmadığı yerde kargaşa ve terör vardır.”³¹⁷

“İnsanların varlıklarını sürdüren değerler vardır. Bu değerleri korumak ve yaşatmak için savaşır ve bu uğurda ölürlür.”³¹⁸

“İnsanlarımızı ve birbirimizi sevmeliyiz. Atalarımızın bizlere bıraktıkları yüce değerlerimizi korumak tarihi sorumluluğumuzdur.”³¹⁹

“Türk milleti geleceğe ümitle bakar, tarihe saygılıdır. Geleneklerine bağlıdır.”³²⁰

“Bazı milletleri gerçekten de bütün mensuplarını bir tek devlette toplamış bulundukları halde, bazıları da biden fazla devlete bölünmüşlerdir. Bu durum çok milliyetli devletlerde milli bütünlüğü bozacak bir durumdur.”³²¹

³¹⁶ Fehimdar Çiftçi, vd., **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi 8**, MEB Yayınları, Ankara, 2002, s.37.

³¹⁷ Aynı, s. 37

³¹⁸ Aynı, s.75

³¹⁹ Aynı, s.73

³²⁰ Aynı, s.72

Her iki dönemde okutulan kitapta da “birlik ve beraberlik” öne çıkarılarak değerlerin korunması gerekliliği vurgulanmaktadır. Zorunlu İlköğretim öncesi dönemde devlet otoritesine bağlılık ve saygı öne çıkarılırken, zorunlu İlköğretim sonrası dönemde yer alan metinlerde daha çok genel vatandaşlık bilgileri ile ilgili konular yer almaktadır.

Tablo 3.10. 2001-2002/2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi VIII Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	156	26.62	4.32
Güven	85	14.50	2.35
Bağlılık	70	11.94	1.94
Otorite	13	2.21	0.36
İtaat	-	-	-
Saygı	69	11.77	1.91
Yardımlaşma	56	9.55	1.55
Birlik-beraberlik	126	21.50	3.49
Fedakarlık	-	-	-
Paylaşma	1	0.17	0.02
Gelenek	10	1.70	0.27
Toplam	586	-	-

Tablo 3.10’a bakıldığında; kitapta geçme sıklığına göre en yüksek oranda (% 26.62) “himaye” daha sonra da (% 21.50) “birlik-beraberlik” değerleri yer almaktadır. En düşük orana ise (% 0.17) “paylaşma” değeri sahiptir. “İtaat” ve “fedakarlık” ise hiç kullanılmayan değerlerdir.

Değerlerin kitaptaki yoğunluk puanlarına gelince, en yüksek yoğunluk puanına “himaye”, en düşük yoğunluk puanına ise “paylaşma” değeri sahiptir.

Her iki dönemde okutulan kitaplardaki değerlerin genel dağılımına bakıldığında, zorunlu İlköğretim sonrasında öncesine göre artış görülmektedir. Özellikle “otorite” değeri diğer derslerde çok az yer alırken Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarında belirgin bir oranda artmaktadır.

³²¹ Çiftçi, a.g.e., 2002, s.78.

I.II.III. TÜRKİYE CUMHURİYETİ İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi zorunlu İlköğretim öncesi Ortaokullar III. sınıflarda, zorunlu İlköğretim sonrası İlköğretim 8. sınıflarda okutulmaktadır. İncelemeye konu olan zorunlu İlköğretim öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında ve zorunlu İlköğretim sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitapların okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi Okutulan İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Güler Şenünver / H. Samim Kesim / Rıfat Turgut / Aliye Akay, **İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995, 207 s.

İçerik Bilgileri:

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III Dersi dokuz bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Bölüm: Birinci Dünya Savaşı.
2. Bölüm: Birinci Dünya Savaşı Sonunda Osmanlı İmparatorluğunun Durumu.
3. Bölüm: Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı.
4. Bölüm: Kurtuluş Savaşı.
5. Bölüm: Türk İnkılabı.
6. Bölüm: Türk Ordusu ve Milli Savunma.
7. Bölüm: Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti.
8. Bölüm: Atatürk'ün Son Günleri ve Ölümü.
9. Bölüm: Atatürkçülük.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 38307'dir.

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, milli birlik ve beraberliğin sağlanması, millet olma bilinci ve bu bilincin sağlanması için her türlü fedakarlığa katlanma yönündeki felsefe ağırlık kazanmaktadır.

Kitaptan Seçilen Örnekler:

“Mustafa Kemal’in, “Size ben taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve başka komutanlar gelebilir.”³²²

“Türk milleti kendi toprakları üzerinde yenilmeyeceğini ve esaret kabul etmeyeceğini, bütün dünyaya ispatladı. Milli birlik ve beraberliğin, büyük güçleri nasıl ezeceğini gösterdi.”³²³

“Kurtuluş savaşını başlatırken elinde bir tek şey vardı milletine olan sarsılmaz güveni.”³²⁴

“Milli birlik ve beraberlik yönünden dayanışmanın önemi” başlığı altında “Devlet ve millet hayatında dayanışmanın önemi inkar edilemez. Bir millet tasada, kıvançta aynı duyguyu paylaştıkça güçlenir. Ortaya çıkan güçlükler ancak bu anlayışla ortadan kaldırılabılır... Türk milleti tarihten aldığı güç ve inançla harekete geçirdi.”³²⁵

“İkinci İnönü zaferi, Türk ordusunun inanç ve fedakarlığı sayesinde kazanıldı. Bu zafer, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin otoritesini artırdı; halkın orduya olan güvenini pekiştirdi.”³²⁶

“Her milletin kendine özgü bir ahlak anlayışı vardır. Türk ahlakı, milli değerlerde birleşmeyi; ailede, okulda ve toplum hayatında huzuru amaç edinmiştir. Karşılıklı saygı ve sevgi esasına göre kurulmuş ve gelişmiştir.”³²⁷

“Çocukların hayattaki başarıları, yalnız kendileri için değildir. Çocuklar yetiştikleri aile ocağının mutluluk, refah ve şerefini yükseltmeyi, birinci ve yüksek insanlık borcu bilmelidir. Milletin gücü, huzuru, güveni ve geleceği aile hayatındaki

³²²Güler Şenünver, vd., **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III**, MEB Yayınları, Ankara, 1995, s.26.

³²³Aynı, s.26.

³²⁴Aynı, s.51.

³²⁵Aynı, s.66.

³²⁶Aynı, s.101.

³²⁷Aynı, s.101.

denge ve uyumla ilişkilidir. Sağlıklı bir toplumun oluşması, dengeli ve tutarlı bir aile yapısı ile mümkündür.”³²⁸

“Ordu istemeyen ve ordunun yüklediği maddi, manevi fedakarlığı göze alamayan bir millet, esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçirir.”³²⁹

“1930’lu yılların başından itibaren Avrupa’da devletler, silahlanmaya hız verdiler. Özellikle İtalya ve Almanya’nın, Balkanlar ve Orta Doğu’yu hedef alan politikaları, Balkan devletlerini endişeye düşürdü. Böylece Balkan devletleri arasında ortak tehlikeye karşı güç birliği yapma eğilimi doğdu. Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan yakınlaşma, Yugoslavya ve Romanya’da katılınca Balkan Antantı imzalandı. Bu anlaşmanın amacı sınırları karşılıklı güvence altına almak, ortaya çıkabilecek tehlikeleri birlikte önlemektir...”³³⁰

“Her biri kendi çıkarını düşünen ve birbirine güvenmeyen insanlardan oluşan toplumlar, kolayca dağılırlar.”³³¹

“Devlet vatandaşının refah ve mutluluğunu amaçlar. Vatandaşlar arasında işbölümü ve dayanışmayı öngörür. Milletin, devlet hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmasını sağlar.”³³²

Örneklerde, millet olmanın gerekliliği olarak, birlik-beraberlik içinde olunması gerektiği, bunun sağlanmasında da dayanışma ve fedakarlığın önemi vurgulanmaktadır. Devlet ve milletin devamlılığı için dayanışmanın, toplumu oluşturan bireyler arasında güven duygusunun önemi öne çıkarılmaktadır.

³²⁸ Şenünver, vd., a.g.e., 1995 s.149.

³²⁹ Aynı, s.158.

³³⁰ Aynı, s.164.

³³¹ Aynı, s.183.

³³² Aynı, s.185.

Tablo 3.11. 1994-1995/1995-1996 Öğretim Yıllarında Okutulan **İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük III** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanlarına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	45	12	1.17
Güven	58	15.46	1.51
Bağlılık	38	10.13	0.99
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	19	5.06	0.49
Yardımlaşma	25	6.66	0.65
Birlik-beraberlik	177	47.2	4.62
Fedakarlık	7	1.86	0.18
Paylaşma	2	0.53	0.05
Gelenek	4	1.06	0.10
Toplam	375	-	-

Tablo 3.11’de, kitapta geçme sıklığına göre en yüksek değer olarak (% 47.2) “birlik-beraberlik” yer almaktadır. En düşük değer ise (% 0.53) “paylaşmadır”. “İtaat” ve “otorite” değerleri ise hiç kullanılmayan değerlerdir.

Değerlerin yoğunluk puanlarında da en yüksek oran “birlik-beraberlik”, en düşük oran ise “paylaşma” değerindedir.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan İlköğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük VIII Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgisi:

Güler Şenünver / H. Samim Kesim / Rifat Turgut / Aliye Akay/ Nesime Ercan, **İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük VIII**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2002, 213 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük VIII Ders Kitabı, on bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Bölüm: Birinci Dünya Savaşı.

2. Bölüm: Birinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu.
3. Bölüm: M. Kemal Atatürk'ün Hayatı.
4. Bölüm: Kurtuluş Savaşı.
5. Bölüm: Türk İnkılabı.
6. Bölüm: Türk Ordusu ve Milli Savunma.
7. Bölüm: Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti.
8. Bölüm: Atatürk'ün Son Günleri ve Ölümü.
9. Bölüm: Atatürkçülük.
10. Bölüm: İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 69952'dir.

Derse Yansıtılan Felsefe ve Beklentiler:

Zorunlu ilköğretim öncesinde olduğu gibi, sonrası dönemde de, kitapta, milli birlik ve beraberliğin sağlanması yönündeki felsefe ağırlık kazanmaktadır.

Kitaptan seçilen örnekler:

“Türk milleti, kendi toprakları üzerinde yenilmeyeceğini ve tutsaklığı kabul etmeyeceğini, bütün dünyaya kanıtladı. Milli birlik ve beraberliğin, büyük güçleri nasıl ezdiğini gösterdi.”³³³

“Çanakkale Zaferi; Mustafa Kemal'in, “size ben taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerlerimize başka kuvvetler, başka komutanlar gelebilir.” Emriyle bütünleşen Türk askerlerinin eseridir.”³³⁴

“Atatürk birleştirici bir dehaya sahipti. O, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirebilmek için birleştirici ve bütünleştirici bir lider olmuştur. O, önce Türk milletinde bir milli benlik oluşturdu. Sonra da milli birlik ve beraberliği sağlamayı başardı.”³³⁵

“Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.”³³⁶

³³³ Güler Şenünver, vd., **İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük VIII**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2002, s.26.

³³⁴ Aynı, s.26

³³⁵ Aynı, s.58.

³³⁶ Aynı, s.58.

“Devlet ve millet hayatında dayanışmanın önemi inkar edilemez. Bir millet tasada, kıvançta aynı duygularım paylaştıkça güçlenir. Ortaya çıkan güçlükleri ancak bu anlayışla ortadan kaldırabilir.”³³⁷

“Mustafa Kemal Paşa, öncelikle milli birlik ve beraberliği sağlamıştır. Türk milletini ortak amaçlar etrafında birleştirmeden savaşı başlatmamıştır. Hiç şüphesiz bağımsızlığımızın kazanılmasında, Türk milletinin tarihten gelen, güçlere karşı birlik olma duygusu, başlıca etken olmuştur. Milli varlığımızın temeli; milli şuur ve milli birliktedir.”³³⁸

“Türk milleti, tarihten aldığı güç ve inançla harekete geçerdi.”³³⁹

“Böylece milli birlik ve beraberliğe aykırı davranışların, iç ayaklanmaların önüne geçildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin güç ve otoritesi sağlandı.”³⁴⁰

“Türk milleti zekidir. Çünkü, Türk milleti milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir”³⁴¹

Milli varlığımızı, birlik ve beraberliğimizi, bütünlüğümüzü devam ettirmede eğitimin rolüdür.”³⁴²

“Yetiştirilecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları öğrenim sınırı ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etme gereği öğretilmelidir.”³⁴³

Bütün örneklerde, millet olmanın temel şartının birlik-beraberlik ruhunun geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Her türlü zorluktan kurtulmak ve bağımsızlığı korumak için milli birlik-beraberlik ruhunun geçlere kazandırılması zorunluluk olarak belirtilmektedir.

³³⁷ Şenünver, vd., **a.g.e.**, 2002, s.64.

³³⁸ **Aynı**, s.64.

³³⁹ **Aynı**, s.64.

³⁴⁰ **Aynı**, s.79.

³⁴¹ **Aynı**, s.120.

³⁴² **Aynı**, s.130.

³⁴³ **Aynı**, s.130.

Tablo 3.12. 2001-2002/2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan **İlköğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük VIII** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanlarına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	63	13.96	0.90
Güven	60	13.30	0.85
Bağlılık	46	10.19	0.65
Otorite	4	0.88	0.05
İtaat	1	0.22	0.01
Saygı	23	5.09	0.32
Yardımlaşma	29	6.43	0.41
Birlik-beraberlik	189	41.90	2.70
Fedakarlık	6	1.33	0.08
Paylaşma	3	0.66	0.04
Gelenek	5	1.10	0.07
Toplam	451	-	-

Kitapta geçme sıklığına göre değerlerin kendi içerisinde bir sıralaması yapıldığında en yüksek oranda (% 41.90) “birlik-beraberlik” daha sonra (% 13.96) “himaye” yer almaktadır. En düşük oranda ise (% 0.22) “itaat” kategorisi yer almaktadır.

Değerlerin kitaptaki yoğunluk puanlarına bakıldığında, en yüksek yoğunluk puanına “birlik-beraberlik” sahiptir. En düşük yoğunluk puanına ise “itaat” değeri sahiptir.

Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası kitapta geçen değerlerin zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Her iki dönemde de “birlik-beraberlik”, “himaye”, “güven”, “bağlılık” ve “saygı” gibi değerler fazla kullanılmıştır.

I.II.IV. TÜRKÇE

İncelemeye konu olan Türkçe dersi, zorunlu İlköğretim öncesi İlkokul 5. ve Ortaokul 3. sınıflarda; zorunlu İlköğretim sonrası V. ve VIII. sınıflarda okutulmaktadır.

I.II.IV.I . Türkçe V Dersi

Türkçe dersi, zorunlu İlköğretim öncesi ilkokul 5. sınıflarda ve zorunlu İlköğretim sonrası İlköğretim 5. sınıflarda okutulan derstir.

İncelemeye konu olan kitap zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan kitaptır. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında okutulan bir kitap incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitapların okutulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece birer kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki Türkçe kitabı incelenmiştir.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi Okutulan Türkçe 5 Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Komisyon, **Türkçe 5**, MEB Yayınları, İstanbul, 1994, 200 s.

İçerik Bilgileri:

Türkçe 5 ders kitabında konular bölümlere ya da ünitelere ayrılmadan verilmiştir. Kitapta toplam elli metin yer almaktadır.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 13635'dir.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Bu derste öğrencilerin;

- Dili kullanma ve dile hakim olma becerileri,

- Milli birlik ve beraberlik duygularının içselleştirilmesi ve önemi gibi beceri ve değerlerin öğretilmesi temel beklenti ve felsefenin özünü temsil etmektedir.

Kitaptan Alınan Örnekler:

Sevgili öğretmenim” şiirinde³⁴⁴
/Ben bir çocuğum Ali ’yim, Ahmet ’im, Mehmet ’im.
Tertemiz bir defterim yazılmamış.
Ben yumuşacık her şeyle sokulmaya hazır bir hamurum, yoğrulmamış.
Çalmaya hazır saatim... bir ırmağım yolu çizilmemiş,
Bir dünyayım keşfedilmemiş, sana emanetim öğretmenim.
Yarının geleceğisin diyorsun,
Bana geçmişi yaz satır satır.
Beni koru, beni yoğur, beni kur.
Beni yürüt, beni koştur, beni uçur. Öğretmenim./

İstanbul’un işgali sırasında Atatürk’ün işgal kumandanlarından Harringtona’un görüşme isteğine karşılık verdiği cevapta: “Ben bu memleketin sahibiyim, onlar misafirdirler. Görüşmek istiyorlarsa odama gelsinler. Bizde adet önce misafirin ev sahibini ziyaret etmesi şeklindedir.”³⁴⁵

“Köşkün bahçesindeki ağaçların çoğuna birlikte isim koymuşlardı. Baharda bahçeyi birlikte ekmiş, yaban otlarını birlikte yolmuşlardı.”³⁴⁶

“Atatürk bizden öncekilere görevler yüklemişti. Şimdi bu görevleri yapmak, sonuna kadar yürütmek, başarıya ulaştırmak bizlere düşmektedir. Bizden sonrada gelecek kuşaklar aynı görevleri devralacaklardır.”³⁴⁷

“Ben tek başıma bir hiçim. Benim milyonlarca kardeşim var. Hepimiz birlikte olduk mu, vız gelir.”³⁴⁸

Örneklerde, birlikte hareket etmenin önemi ve güven öne çıkarılmakta. Bunun yanında geleneklere her durumda sıkı bağlılık ve verilen görevi yerine getirmenin önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

³⁴⁴ Komisyon, **İlkokul Türkçe Ders Kitabı**, MEB Yayınları, 1994, s.59.

³⁴⁵ Aynı, s.30.

³⁴⁶ Aynı, s.44.

³⁴⁷ Aynı, s.33.

³⁴⁸ Aynı, s.74.

Tablo 3.13. 1994-1995/1995-1996 Öğretim Yılında Okutulan **Türkçe 5** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	7	5.64	0.51
Güven	2	1.61	0.14
Bağlılık	3	2.41	0.22
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	6	4.83	0.44
Yardımlaşma	13	10.48	0.95
Birlik-beraberlik	92	74.19	6.74
Fedakarlık	-	-	-
Paylaşma	-	-	-
Gelenek	1	0.80	0.07
Toplam	124	-	-

Kitapta geçme sıklığına göre değerlerin kendi içerisinde bir sıralaması yapıldığında en yüksek oran (% 74.19) “birlik-beraberlik” daha sonra ise (% 10.48) “yardımlaşma” değerinde yer almaktadır. En düşük oran ise “gelenek” değeri yer almaktadır. “Otorite”, “itaat”, “fedakarlık” ve “paylaşma” değerlerinin hiç yer almadığı görülmektedir.

Tablo 3.13’deki değerlerin yoğunluk puanlarına bakıldığında; en yüksek oranın % 6.74 ile “birlik-beraberlik” en düşük oran ise % 0.80 ile “gelenek” değerinde toplandığı görülmektedir. Bütün değerlerin oranlarının diğer kitaplara göre oldukça düşük olduğu görülmektedir

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan İlköğretim Türkçe 5 Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Ali İhsan Ayata / Oylar Kaya / Esen Şatır, **İlköğretim Türkçe 5**, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 2000, 168 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim Türkçe 5 ders kitabında konular bölümlere ya da ünitelere ayrılmadan verilmiştir. Toplam kırkbir metin vardır.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 7967.

Kitaptan Alınan Örnekler:

Çocuk ve Okul” şiirinde³⁴⁹
/Koşuyoruz burada, çağdaş bir geleceğe
Saygı, sevi, hoşgörü, en yüce değerlere/

Mustafa Kemal’in Sevgisi” şiirinde³⁵⁰
/Sarıkamış ayazında kaputsuz,
Anafarta’nın tozunda gözlüksüz,
Sakarya’nın karında çizmesiz,
Yalnız bizi düşünmüş Mustafa Kemal.
Arap çöllerinde susuz,
Van gecelerinde uykusuz,
Kocatepe’de uykusuz,
Yalnız bizi düşünmüş Mustafa Kemal./

“Ormanız biz” şiirinde³⁵¹
/Yaşayıp gidiyoruz bir arada
Meşe, çam, köknar, kayın...
...
Mutluyuz birlikte yaşamaktan
Meşe, çam, köknar, kayın.../

“Bir ulusun bireyleri için görev, hiçbir zaman sona ermez. En sağlam temellere oturtulmuş başarılar bile, yeni nesillerin dikkat, bağlılık ve özverileriyle beslenmek zorundadır.”³⁵²

Değerlerin geçme sıklığından da anlaşılacağı gibi kitapta, değerlerin vurgulandığı örneklerin bulunması zordur. Bu örneklerde, vatan ve millet için fedakarlıktan kaçınılmaması gerektiği, her zaman vatan ve millet için göreve hazır olunması gerektiği gibi vurgular öne çıkarılmaktadır.

³⁴⁹ Ali İhsan Ayata, **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 5**, MEB Yayınları, 2000, s.9.

³⁵⁰ Aynı, s.22.

³⁵¹ Aynı, s.119.

³⁵² Aynı, s.43.

Tablo 3.14. 2001-2002/2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan **Türkçe 5** Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	5	5.68	0.62
Güven	3	3.40	0.37
Bağlılık	9	10.22	1.12
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	2	2.27	0.25
Yardımlaşma	4	4.54	0.50
Birlik-beraberlik	64	72.72	8.03
Fedakarlık	-	-	-
Paylaşma	1	1.36	0.12
Gelenek	-	-	-
Toplam	88	-	-

Tablo 3.14’e bakıldığında; değerlerde en yüksek oran (% 72.72) “birlik-beraberlik”, en düşük oranı ise (% 1.36) “paylaşma” değerlerindedir.

Tablo 3.14’deki değer yoğunluk puanlarına bakıldığında; en yüksek oranın % 8.03 ile “birlik-beraberlik” değerinde toplandığı görülmektedir. En düşük oran ise % 0.12 ile “paylaşma” değerinde toplanmıştır.

Her iki dönemde de değerlerin oranlarının diğer ders kitaplarına göre oldukça düşüktür. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında öncesine göre değerlerin kitapta yer alma oranlarında genel olarak azalma görülmektedir. Bu durum dersin Türkçe olmasından kaynaklanabilir. Yani dersin içerik olarak daha çok Türk dilinin gramer yapısı, temel özellikleri vb. ile ilgili konuları kapsadığı düşünüldüğünde bu durum normal karşılanabilir.

I.II. IV.II. Türkçe VIII Dersi

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında aynı kitap okutulmuştur. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 öğretim yıllarında okutulan bir kitap incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002/2002-2003 öğretim yıllarında aynı yazarlarca yazılan aynı kitabın okutulduğu tespit edilmiştir. O nedenle bu öğretim yıllarıyla ilgili olarak sadece bir kitap

incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki Türkçe kitabı incelenmiştir.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi Okutulan Türkçe VIII Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Komisyon, **Türkçe VIII**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, , 1993, 206 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim Türkçe VIII ders kitabı iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Anlama Teknikleri.
2. Anlatım Teknikleri

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 29106'dır.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Metinlerde, fedakarlık ve bağlılıkla ilgili konulara vurgu yapıldığı görülmektedir. Vatan ve millet için fedakarlık, karşılık beklemeden ihtiyacı olanlara yardım etme anlayışı öne çıkmaktadır.

Kitaptan Alınan Örnekler:

“Hayatımın bütün safhalarında olduğu gibi, son zamanların buhranları ve felaketleri arasında da, bir dakika geçmemiştir ki, her türlü huzur ve istirahatimi, her türlü şahsi duygularımı, milletin selameti ve saadeti namına feda etmekten zevk duymayayım.”³⁵³

“Size yapılmasını istemediğinizi, siz başkasına yapmamakla yetinmeyeceksiniz. Başkasının uğradığı, çektiği sıkıntıyı, sizin yüzünüzden olmasa dahi, gidermeğe, hafifletmeğe çalışacaksınız. Hiç olmazsa onun acılarını siz de duyup ona yapayalnız olmadığını bildireceksiniz.”³⁵⁴

³⁵³ Komisyon, **İlköğretim Türkçe 8**, MEB, Yayınları, Ankara, 1993, s.53.

³⁵⁴ Aynı, s.76.

“Her ailenin iyi günü de olur, kötü günü de. Fakat bir Türkmen kızı, beyaz gelinlikle girdiği evden, ancak beyaz kefenle çıkar.”³⁵⁵

“... Sanatta böyle dindarca bir bağlılık vardı. Her şeyi inkar eden küfür devresi gelmemiş olsaydı, şüphesiz bu güzel şeyler sönüp gitmeyecekti. Lanet olsun o zamana ki, bütün mukaddesatı inkar ettirmiş, kanaatleri öldürmüş, huzur ve rahatı söndürmüş, demiri kaldırtmış, yerine tenekeyi doldurmuştur.”³⁵⁶

“Türk milleti, güçlükleri birlik ve beraberlikle yenmesini bilmiştir.”³⁵⁷

“Her ailenin iyi gününde olur, kötü günü de olur. Fakat bir Türkmen kızı, beyaz gelinlikle girdiği evden, ancak beyaz kefenle çıkar.”³⁵⁸

“Geceleri kayınbabanla kaynananı yatırmadan yatma, sabah da onlardan önce kalkıp hizmetlerini yap.”³⁵⁹

Örneklerde liderin milleti için hiç bir fedakarlıktan kaçmadığı anlatılmaktadır. Yardımlaşmanın önemli olduğu ve otoriteye ne pahasına olursa olsun itaat edilmesi gerektiği öne çıkarılmaktadır.

Tablo 3.15. 1994-1995/1995-1996 Öğretim Yılında Okutulan **Türkçe VIII** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	10	9.34	0.34
Güven	6	5.60	0.20
Bağlılık	17	15.88	0.58
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	3	2.80	0.10
Yardımlaşma	5	4.67	0.17
Birlik-beraberlik	63	58.87	2.16
Fedakarlık	1	0.93	0.03
Paylaşma	-	-	-
Gelenek	2	1.86	0.06
Toplam	107	-	-

³⁵⁵ Komisyon, **a.g.e**, 1993, s.134.

³⁵⁶ Aynı, s.12.

³⁵⁷ Aynı, s.60.

³⁵⁸ Aynı, s.134.

³⁵⁹ Aynı, s.134.

Tablo 3.15’e bakıldığında en yüksek oranın, % 58.87 ile “birlik-beraberlik” değerinde, daha sonra ise % 15.88’le “bağlılık” değerlerinde yer aldığı görülmektedir. En düşük oran ise, % 0.93’le “fedakarlık” değerindedir. “İtaat” ve “otorite” değerleri kitapta hiç geçmemektedir.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan İlköğretim Türkçe VIII Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Ahmet Saraçoğlu / Cengiz Çimen / Yunus Güzel, **İlköğretim Türkçe VIII**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, 192 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim Türkçe 8 dersi kitabı bölüm ya da ünitelere ayrılmadan verilmiş kırkdört metinden oluşmaktadır.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 17745’dir.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, birlik-beraberlik duygusu ve saygı temel felsefesi olarak öne çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Kitaptan Alınan Örnekler:

“Felakete karşı gelebilmek için aramızdaki el birliğini kaybetmeyelim. Her birimiz kendi canını arkadaşının canından üstün tutmasın. Hepimiz birlikte harekete geçerek tek kuş gibi uçalım; bu sayede hep birlikte kurtulalım.”³⁶⁰

“Onun anlayışına göre filan şey filan şekilde yapılır, başka türlü sanata saygısızlık olurdu. Bunu yıllarca, belki asırlarca ustalar böyle yapmıştı. Öyle ya onun arkasında bu yolda, bu işlerde gelmiş geçmiş ustalar vardı.”³⁶¹

“Atatürk “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” görüşüyle, tüm insanların, birlik ve beraberlik içinde yaşaması gerektiğini belirtmiştir, yaşamı boyunca da bu görüşün destekleyicisi ve savunucusu olmuştur.”³⁶²

³⁶⁰ Ahmet Saraçoğlu vd., **İlköğretim Türkçe 8**. MEB Yayınları, 2001, s.129.

³⁶¹ Aynı, s.10.

Tablo 3.16. 2001-2002/2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan **Türkçe VIII** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	1	1.88	0.05
Güven	-	-	-
Bağlılık	5	9.43	0.28
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	5	9.43	0.28
Yardımlaşma	1	1.88	0.05
Birlik-beraberlik	39	73.58	2.19
Fedakarlık	-	-	-
Paylaşma	-	-	-
Gelenek	2	3.77	0.11
Toplam	53	-	-

Tablo 3.16’da görüldüğü gibi, oranı en yüksek değerler, % 73.58 ile “birlik-beraberlik” ve % 9.43’le “bağlılık” ve “saygı” değerleridir. Oranı en düşük olanlar ise % 1.88 ile “yardımlaşma” ve “himayedir” değerleridir. “Güven”, “otorite”, “itaat”, “fedakarlık” ve “paylaşma” değerleri kitapta hiç yer almayan değerleridir.

Türkçe sekiz ders kitabında zorunlu İlköğretim öncesine göre sonrasında değerlerin yer alma sıklığında belirgin bir düşüş görülmektedir. Bu durum, zorunlu İlköğretim öncesinde himayeci değerlerin daha fazla vurgulandığını göstermektedir.

I.II.V. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ

İncelemeye konu olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, zorunlu İlköğretim öncesi İlkokul 5. ve Ortaokul 3. sınıfta ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 5. ve 8. sınıflarda okutulan derstir.

³⁶² Saraçoğlu vd., a.g.e., 2001, s.49.

Çalışmada Örneklem Olarak İncelenen Kitaplar

I.V.I. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Dersi

İncelemeye konu olan **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5** Dersi zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002 öğretim yılında aynı yazarın aynı kitabı okutulmuştur. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında okutulan kitaplardan biri incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yılında sadece bir kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 ders kitabı incelenmiştir.

1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi ve Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası 2001-2002 Öğretim Yılında Okutulan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Beyza Bilgin, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1999, 144 s.

İçerik Bilgileri:

Kitapta toplam on bölüm bulunmaktadır. Bunlar:

1. Bölüm: Allah'a İnanmak.
2. Bölüm: Meleklerle İnanmak.
3. Bölüm: Kitaplara İnanmak.
4. Bölüm: Peygamberlere İnanmak.
5. Bölüm: Ahiret Gününe İnanmak.
6. Bölüm: Kadere İnanmak.
7. Bölüm: Atatürk'ün Dinimiz ve Laiklikle İlgili Görüşleri.
8. Bölüm: Ahlaki Görevlerimiz.
9. Bölüm: Temizlik ve Doğruluk.

10. Bölüm: Vatan Sevgisi.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 37710'dur.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, birlikte hareket etmenin önemi, saygı, itaat ve insanların birbirlerine muhtaçlığı öne çıkarılmaktadır.

Kitaptan Alınan Örnekler:

“Bizler kendimize ait olan şeylerin sahibiyiz. Onların korunması veya bozulup dağılması bizim kullanmamıza bağlıdır. Bizim olan şeyler bizim bakımımıza muhtaçtır. Biz de, bizi büyütüp yetiştiren büyüklerimize, okutup öğreten öğretmenlerimize muhtacız. Bütün insanlar birbirine muhtaçtır.”³⁶³

“Unutmamalıyız ki, sevmedikçe seilmeyiz. Başkalarına saygı duymadıkça, onlardan saygı bekleyemeyiz. Çevremizdeki bütün insanları sayıp sevmeliyiz.”³⁶⁴

“Özellikle büyüklerimizle konuşurken, önce onlardan izin almalıyız. Arkadaşlarımızın sözlerini kesmemeliyiz.”³⁶⁵

“Birbirimize katlanmak, birlikte yaşamak ve mutlu olmak durumundayız.”³⁶⁶

“Bugün hayat öyle bir hal almış ki, tek başına çalışan adamın alnından damlayan terler, gözyaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fayda sağlamaz. Ne zaman bir araya gelip binlerce alın birden terlerse, işte o zaman bu çalışmanın, yeryüzünde bir eseri bir izi görülebilir. Mademki tek başına harcanan emeğin yararı yoktur, biz de aramızda birliği sağlayarak topluca çalışmaya koyulmalıyız.”³⁶⁷

“Bir sebepten dolayı devrin başkanı, büyük bilgin İmam Ebu Hanife'ye fetva vermeyi yasaklamıştı. Bu arada bir akşam, bir kadın, bir soru için Ebu Hanife'nin yanına geldi. Ey imam benim bir sorum var dedi. Ebu Hanife: başkanımız bana fetva vermeyi yasakladı. Emre itaat gerektir! Diye cevap verdi...”³⁶⁸

Örneklerde; örf ve adetlerin korunması, saygı, itaat, bağlılık ve dostluk, birbirine katlanma, birlikte yaşama alışkanlığı gibi konular öne çıkarılarak vurgu yapılmaktadır.

³⁶³ Beyza Bilgin, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi**, MEB Yayınları, Ankara, 2001, s.20.

³⁶⁴ Aynı, s.32.

³⁶⁵ Aynı, s.33.

³⁶⁶ Aynı, s.34.

³⁶⁷ Aynı, s.100.

³⁶⁸ Aynı, s.127.

Tablo 3.17. 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 Öğretim Yıllarında Okutulan **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5** Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	34	8.80	0.90
Güven	7	1.81	0.18
Bağlılık	10	2.59	0.26
Otorite	-	-	-
İtaat	6	1.55	0.15
Saygı	36	9.32	0.95
Yardımlaşma	44	11.39	1.16
Birlik-beraberlik	243	62.95	6.44
Fedakarlık	2	0.51	0.05
Paylaşma	1	0.25	0.02
Gelenek	3	0.77	0.07
Toplam	386	-	-

Tablo 3.17’ye bakıldığında, en yüksek oranın % 62.95’le “birlik-beraberlik” en düşük oranın ise % 0.25’le “paylaşma” değerlerinde olduğu görülmektedir. “Otorite” değeri ise kitapta hiç yer almamaktadır.

Değerlerin yoğunluk puanlarında ise, en yüksek oran % 6.44’le “birlik-beraberlik” en düşük oran ise % 0.02 ile “paylaşma” değerindedir.

Öne çıkan değerler “birlik-beraberlik”, “yardımlaşma”, “himaye” ve “saygı”dır. Bu değerler kitaptan alınan örneklerde de görüldüğü gibi en çok vurgulanan değerlerdir. Değerlerin, dersin içeriğine bağlı olarak inançlarla da desteklenerek bireylere öğretilmesine çalışıldığı söylenebilir.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası Okutulan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Komisyon, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5**, Milli Eğitim Basımevi, 2002, 128 s.

İçerik Bilgileri:

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 5 Kitabı, İlköğretim 5. sınıflarda 2002-2003 öğretim yılında okutulmuştur. Kitapta toplam yedi ünite bulunmaktadır. Bunlar:

1. Ünite: Allah’a İnanıyorum.
2. Ünite: Dua Ediyorum.
3. Ünite: İbadet Konusunda Bilgilenelim.
4. Ünite: Ramazan Ayı ve Oruç.
5. Ünite: Toplumsal Görevlerimiz ve Din.
6. Ünite: Peygamberleri Tanıyalım.
7. Ünite: Hz. Muhammed ve Aile Hayatı.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 27420’dir.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, insanların birbirleri ile dayanışma içinde olmasının gerekliliği ve paylaşmanın önemi öne çıkarılmaktadır.

Kitaptan Alınan Örnekler:

“Hiç kimse bütün gereksinimlerini yalnız başına karşılayamaz. Herkes, olanaklarını, düşüncelerini, sıkıntı ve sevinçlerini başkalarıyla paylaşmaya ihtiyaç duyar.”³⁶⁹

“Atalarımız “komşu komşunun külüne muhtaçtır” demişlerdir. Bu söz komşuların birbirine muhtaç olduğunu ve yeri geldikçe yardımlaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır.”³⁷⁰

“Arkadaşım” şiirinde³⁷¹

*/Paylaşırım her şeyimi,
Üzüntümü, sevgimi.
Yardımlaşmadır temeli,
Paylaş onunla her şeyini,
En önemlisi, sevgini.
İyi bir arkadaş olmak istersen,
Yap bunların hepsini./*

³⁶⁹ Komisyon, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5**, Ankara, 2002, s.66

³⁷⁰ Aynı, s.77.

³⁷¹ Aynı, s.83

“Yaşlıları, kimsesizleri koruyup gözetmelidir. Yoksullara, muhtaçlara ve zor durumda olanlara yardım etmelidir.”³⁷²

“... dayanışmaya ve paylaşmaya önem vermemiz de ibadettir.”³⁷³

“İnsanlar her şeyi paylaştıkça daha mutlu ve huzurlu olur. Paylaşılmayan sıkıntı ve sorunlar insanı üzer ve insanın kendisini daha güçsüz hissetmesine neden olur.”³⁷⁴

“Ben arkadaşlarımla paylaşma ve dayanışmaya önem veririm.”³⁷⁵

“Atalarımız, “komşu komşunun külüne muhtaçtır” demiştir. Bu söz komşuların birbirlerine muhtaç olduğunu ve yeri geldiğinde yardımlaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır.”³⁷⁶

Bu alıntılarda “paylaşma” önemli bir değerler olarak yer almaktadır. İnsanların birbirlerine olan yardımlaşma ve ihtiyaçları insan olmanın gereği olarak öne çıkmaktadır. İnsanın tek başına bir şey yapamayacağı, birlikte olmanın güçlükleri başarmada önemli olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 3.18. 2002-2003 Öğretim Yılında Okutulan **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi V** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı F	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	44	11.28	1.60
Güven	20	5.12	0.42
Bağlılık	9	2.30	0,32
Otorite	-	-	-
İtaat	-	-	-
Saygı	45	11.53	1.64
Yardımlaşma	110	28.20	4.01
Birlik-beraberlik	110	28.20	4.01
Fedakarlık	3	0.76	0.10
Paylaşma	48	12.30	1.75
Gelenek	1	0.25	0.03
Toplam	390	-	-

³⁷² Komisyon, **a.g.e.**, 2002, s.40.

³⁷³ **Aynı**, s.36.

³⁷⁴ **Aynı**, s.66.

³⁷⁵ **Aynı**, s.66.

³⁷⁶ **Aynı**, s.77.

Tablo 3.18’de, en yüksek değer yüzdesine % 28.20 ile “yardımlaşma” ve “birlik-beraberlik” daha sonra da % 12.30’la “paylaşma” değerleri sahiptir. En düşük değer yüzdesine ise % 0.25’le “gelenek” sahiptir. “Otorite ve itaat” değerleri kitapta hiç yer almamaktadır.

İçerik analizinde “saygı”, “yardımlaşma”, “birlik-beraberlik”, “himaye”, “güven”, “paylaşma” ve değerleri en fazla ele alınan kategoriler olarak öne çıkmaktadır. Aynı değerlerin kitaptan alınan örneklerde de ağırlıklı olarak vurgulandığı görülmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi V ders kitabında yer alan himayeci değerlerin her iki dönemde de birbirine yakın oranlarda yer aldığı görülmektedir. Himayeci değerler içerisinde zorunlu İlköğretim öncesine göre sonrasında “yardımlaşma”, “güven”, “paylaşma” değerlerinde yüksek oranda artış görülmektedir. “Otorite” ve “itaat” değerlerinin hiç yer almamaktadır. Kitaptan alınan metinlerde genel olarak “birlik-beraberlik”, “paylaşma”, “otorite”, “saygı” ve “itaatin” öne çıkarıldığı dikkati çekmektedir. Bu değerlerin dini kurallarla desteklendiği, pekiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

I.V.II. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII Dersi

İncelemeye konu olan zorunlu **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII** dersi zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi 1994-1995/1995-1996 ve zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2001-2002 öğretim yılında aynı yazarın aynı kitabı okutulmuştur. Bu nedenle 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 öğretim yıllarında okutulan kitaplardan biri incelemeye alınmıştır. Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası 2002-2003 öğretim yılında sadece bir kitap incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla incelemeye konu olan yıllarda toplam iki **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII** ders kitabı incelenmiştir.

**1. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Öncesi ve Zorunlu İlköğretim Sonrası
2001-2002 Öğretim Yılında Okutulan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
VIII Ders Kitabı**

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Ethem Ruhi Fıglalı, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII**, Milli Eğitim Basımevi, 2001, 110 s.

İçerik Bilgileri:

Kitapta toplam sekiz üniteden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Ünite: Kur'an ve Hz. Muhammet.
2. Ünite: İslam Dininde Kolaylık.
3. Ünite: Laiklik ve İslam.
4. Ünite: Bazı Töre ve Geleneklerimiz.
5. Ünite: Dini Günler Aylar ve Geceler.
6. Ünite: Vatan ve Millet Sevgisi.
7. Ünite: Bazı Görgü Kuralları.
8. Ünite: Türkler ve Müslümanlık.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 44175'dir.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, devlete bağlılık ve saygı yanında inanç ve geleneklerin korunması temel felsefe olarak öne çıkmaktadır.

Kitaptan alınan örnekler:

“Mutluluğun gerçek kaynağı inanç ve saygıdır. Başkalarını sevmesini ve saymasını bilen kişi, ruh yüceliğine ulaşmış ve yaratılışının sırlarına ermiş kimse demektir.”³⁷⁷

“Sizden biriniz, kendi için arzu ettiğini mümin kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.”³⁷⁸

³⁷⁷ E. Ruhi Fıglalı, **Dün Kültürü ve Ahlak Bil. 8**, MEB Yay. 2001, s.38.

³⁷⁸ Aynı, s.38.

“Devletin güçlü ve kudretli olabilmesi de vatandaşların devlete olan bağlılık, saygı ve destek görevlerini eksiksiz yerine getirmelerine bağlıdır.”³⁷⁹ “Milletin her türlü maddi ve manevi değerlerinin koruyucusu devlettir. Kısaca devlet, milletin mutluluğu ve güveni için her türlü tedbiri alır.”³⁸⁰ “Bir milletin vazgeçemeyeceği bazı değerleri vardır. Bunların başında manevi değerler gelir. Din, dil, örf, gelenekler, tarih şuuru, milli kültür gibi değerler, manevi değerlerdir. Manevi değerlerin yaşatılması, bizleri birbirimize ve geçmişimize bağlar. Bu değerlere bağlılık ve saygı, mutluluk ve huzur getirir. Milletin birlik ve beraberliğini sağlar.”³⁸¹

“Milletleri yaşatan ve geleceğe güvenle bakmalarını sağlayan manevi değerlerin en önemlilerinden biri de töreler ve geleneklerdir. Töre ve geleneklerini yitiren toplumlar, yok olmaya mahkumdurlar. Töre ve gelenekler, dini ve milli tecrübenin müşterek ürünleri oldukları için her yönde kutsaldır.”³⁸²

Örneklerde de görüldüğü gibi, kitaptaki metinlerde insanların birlik-beraberlik içinde olmaları ve birbirlerine ve de devlete karşı saygılı olmaları vurgulanmaktadır. Örf, adet ve geleneklerin, milli ve manevi değerlerin korunmasının devletin varlığı ve devamlılığında önemli olduğu üzerinde durulmaktadır.

Tablo 3.19. 1994-1995/1995-1996 ve 2001-2002 Öğretim Yıllarında Okutulan **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII** Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı f	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	37	9.81	0.83
Güven	21	5.57	0.47
Bağlılık	30	7.95	0.67
Otorite	-	-	-
İtaat	7	1.85	0.15
Saygı	83	22.01	1.87
Yardımlaşma	35	9.28	0.76
Birlik-beraberlik	124	32.89	2.80
Fedakarlık	2	0.53	0.04
Paylaşma	2	0.53	0.04
Gelenek	36	9.54	0.81
Toplam	377	-	-

³⁷⁹ Fırlı, a.g.e., 2001, s.51.

³⁸⁰ Aynı, s.50.

³⁸¹ Aynı, s.60.

³⁸² Aynı, s.61.

Tablo 3.19’da görüldüğü gibi en yüksek değer yüzdesine % 32.89’la “birlik-beraberlik”, daha sonra da % 22.01’le “saygı” değerleri sahiptir. En düşük değer yüzdesine ise % 0.53’le “fedakarlık” ve “paylaşma” değerleri sahiptir. “Otorite” değeri ise kitapta hiç yer almamaktadır.

2. Zorunlu İlköğretim Uygulaması Sonrası 2002-2003 Öğretim Yıllarında Okutulan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII Ders Kitabı

Kitabın Kaynakça Bilgileri:

Komisyon, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII**, Milli Eğitim Basımevi, 2002, 122 s.

İçerik Bilgileri:

Kitapta toplam 7 ünite bulunmaktadır. Ünitelerde geçen konular şunlardır:

1. Ünite: Hz. Muhammed’in Örnek Ahlakı.
2. Ünite: Kültürümüz ve Din.
3. Ünite: Din, Akıl ve Bilim.
4. Ünite: Kaza Kader İnancı.
5. Ünite: İnanç ve Davranış İlişkileri.
6. Ünite: Dindeki Anlayış Farklılıkları.
7. Ünite: Dinler ve İslam’ın Evrensel Öğütleri.

Kitapta geçen toplam ortalama sözcük sayısı 26966’dır.

Derse Yansıtılan Temel Felsefe ve Beklentiler:

Kitapta, yardımlaşma, güven ve saygının toplumsal ilişkilerde önemli olduğu öne çıkarılmaktadır.

Kitaptan Alınan Örnekler:

“Toplumsal ilişkilerde güven duygusunun önemli bir yeri vardır. İnsanların birbirlerine güven duymadığı bir toplumda barış ve huzurun sağlanması zordur.”³⁸³

“İslam dinine göre her insan değerlidir ve saygıya layıktır.”³⁸⁴

³⁸³ Komisyon, **Din Kültürü ve Ahlak Bil. 8**, MEB Yay. 2002, s.13.

³⁸⁴ Aynı, s.16.

“Örf ve adetlerin toplumda önemli bir yeri vardır. Örf ve adetler zaman zaman toplumlarda, yazılı olmayan kanun görevi görmektedir.”³⁸⁵

“Her insan başkasına elinden geldiğince yardım etmeli ve yardımcı olmaya çalışmalıdır.”³⁸⁶

“Kutsal kitapların hepsinde, büyüklere saygı gösterilmesi istenir. Bizden büyük olan insanlara, aileden olsun veya olmasın her zaman saygı göstermeliyiz.”³⁸⁷

“İnsanların birbirlerinin inançlarına, ibadetlerine, örf ve adetlerine, gelenek ve göreneklerine saygı göstermelerini ister.”³⁸⁸

“Yardımlaşmanın toplumsal huzurun oluşmasında, birlik ve beraberliğin sağlanmasında, üzüntülerin, sıkıntıların ve zorlukların aşılmasında çok önemli bir yeri vardır.”³⁸⁹

Tablo 3.20. 2002/2003 Öğretim Yılında Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi VIII Ders Kitabındaki Değerlerin Frekans, Yüzde ve Yoğunluk Puanına Göre Dağılımı.

Değerler	Kategori Frekansı f	Kategori Yüzdesi %	Kategori Yoğunluk Puanı YP
Himaye	27	7.41	1.00
Güven	55	15.10	2.03
Bağlılık	16	4.39	0.59
Otorite	-	-	-
İtaat	1	0.27	0.03
Saygı	42	11.53	1.55
Yardımlaşma	44	12.08	1.63
Birlik-beraberlik	157	43.23	5.82
Fedakarlık	-	-	-
Paylaşma	4	1.09	1.14
Gelenek	18	4.94	0.66
Toplam	364	-	-

Tablo 3.20’de en yüksek kategori yüzdesine % 43.23’le “birlik-beraberlik” daha sonra da % 15.10’la “güven” değerleri sahiptir. En düşük değer yüzdesine ise % 0.27 ile “itaat” sahiptir. “Otorite” ve “fedakarlık” değerleri ise hiç geçmemektedir.

³⁸⁵ Komisyon, a.g.e., 2002, s.33.

³⁸⁶ Aynı, s.101

³⁸⁷ Aynı, s.102.

³⁸⁸ Aynı, s.39.

³⁸⁹ Aynı, s.77

Zorunlu İlköğretim öncesi ve sonrasında kitapta yer alan değerler arasında bir karşılaştırma yapıldığında; değerlerin zorunlu İlköğretim öncesine göre sonrasında azalma olduğu tespit edilmektedir.

Kitaplarda vurgulanılan değerlerin, dersin içeriği ile de ilgili olarak öne çıkarıldığı söylenebilmektedir. Çünkü İslam Dini bu değerleri öne çıkaran uygulamaları insanlara bildirmektedir. Bu değerlerin uygulanmasında elde edilecek mükafaatlardan bahsetmektedir.

I.II.VI ZORUNLU İLKÖĞRETİM UYGULAMASI ÖNCESİ VE SONRASI DERS KİTAPLARINDA YER ALAN KATEGORİLERİN DERSLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

II. I. İlköğretim Türkçe Kitaplarının Karşılaştırılması

Tablo 3.21. İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarındaki Değerlerin Karşılaştırılması

Değerler	Zorunlu İlköğretim Öncesi				Zorunlu İlköğretim Sonrası			
	Türkçe 5		Türkçe 8		Türkçe 5		Türkçe 8	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Himaye	7	5.66	10	9.34	5	5.68	1	1,88
Güven	2	1.61	6	5.60	3	3.40	-	-
Bağlılık	3	2.41	17	15.88	9	10.23	5	9.43
Otorite	-	-	-	-	-	-	-	-
İtaat	-	-	-	-	-	-	-	-
Saygı	6	4.83	3	2.80	2	2.27	5	9.43
Yardımlaşma	13	10.48	5	4.67	4	4.54	1	1,88
Birlik-beraberlik	92	74.19	63	58.87	64	72.72	39	73.58
Fedakarlık	-	-	1	0.93	-	-	-	-
Paylaşma	-	-	-	-	1	1.36	-	-
Gelenek	1	0.80	2	1.86	-	-	2	3.77
Toplam	124		107		88		53	

Himayeci değerlerin İlköğretim Türkçe 5 ve 8 ders kitaplarında, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre sonrası dönemde yer alma sıklıklarına bakıldığında şu şekilde bir görünüm ortaya çıkmaktadır:

Türkçe 5 ve 8 ders kitaplarında himayeci değerlerin zorunlu İlköğretim uygulaması öncesi daha fazla yer aldığı görülmektedir. Uygulama öncesi ve sonrası dönemlerde, himayeci değerlerin Türkçe 5 ders kitabında Türkçe 8 ders kitabına göre daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir.

Türkçe 5 kitabında zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre uygulama sonrasında “birlik-beraberlik” ve “yardımlaşma” değerlerinde belirgin bir azalma

görülürken diğer değerlerde kayda değer bir farklılaşma görülmemektedir. Türkçe 8’de de uygulama öncesine göre uygulama sonrasında değerlerde belirgin bir azalma vardır.

İlköğretim Türkçe 5 ve 8 ders kitaplarında himayeci değerlerle ilgili kategorilerin dönemlere göre yüzdeliklerine bakıldığında; hem Türkçe 5, hem de Türkçe 8 ders kitaplarında değerlerde zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında genel anlamda bir azalma olduğu görülebilmektedir. “Otorite” ve “itaat” kategorilerinin her iki dönemde de hem Türkçe 5 hem de Türkçe 8 kitaplarında hiç yer almadığı ortaya çıkmaktadır. “Fedakarlık” ve “paylaşma” kategorileri için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

II. II. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Karşılaştırılması

Tablo 3.22. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Değerlerin Karşılaştırılması.

Değerler	Zorunlu İlköğretim Öncesi				Zorunlu İlköğretim Sonrası			
	Din Kültürü ve Ahlak Bil. 5		Din Kültürü Ahlak Bil. 8		Din Kültürü Ahlak Bil. 5		Din Kültürü Ahlak Bil. 8	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Himaye	34	8.80	37	9.81	44	10.28	27	7.41
Güven	7	1.81	21	5.57	20	5.12	55	15.10
Bağlılık	10	2.59	30	7.95	9	2.30	16	4.39
Otorite	-	-	-	-	-	-	-	-
İtaat	6	1.55	7	1.85	-	-	1	0.27
Saygı	36	9.32	83	22.01	45	11.53	42	11.53
Yardımlaşma	44	11.39	35	9.28	110	28.20	44	12.08
Birlik-beraberlik	243	62.95	124	32.89	110	28.20	157	43.23
Fedakarlık	2	0.51	2	0.53	3	0.76	-	-
Paylaşma	1	0.25	2	0.53	48	12.30	4	1.09
Gelenek	3	0.77	36	9.54	1	0.25	18	4.94
Toplam	386	-	377	-	390	-	364	-

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 ve 8 ders kitaplarında kategorilerin dönemlere göre yer alma sıklıklarına bakıldığında şu şekilde bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 ve 8 ders kitaplarında her iki dönemde yer alan değerlerin toplam sayılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Din Kültürü 5 ders kitabında zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında okutulan kitapta “himaye”, “güven”, “saygı”, “yardımlaşma”, “paylaşma”, değerleri artarken; “birlik-beraberlik”, “bağlılık”, “itaat” ve gelenek” değerlerinin azaldığı görülmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 ders kitabında zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında “güven”, “yardımlaşma”, “paylaşma” değerleri artarken; diğer değerlerin düştüğü görülmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 ve 8 ders kitaplarında “otorite” değeri her iki dönemde de hiç yer almamaktadır.

Hem beş hem de sekizinci sınıflarda okutulan değerlerin kitapta yer alma sıklıkları benzerlik göstermektedir. Kitaplar her iki sınıfta ve her iki dönemde de aynı yazarlarca yazılmıştır. Bu durum değerlerin kitaplarda yer alma sıklıklarındaki eğilimi ortaya koymaktadır. Yani yazarın değerlerle ilgili tutumu, değerlerin ders kitaplarına yansıtılmasında etkilidir denilebilir. Bu düşünce, öğretmenlerle ve ders kitabı yazarlarıyla yapılan anket ve görüşmelerle de desteklenmektedir.

II.III. İlköğretim Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ders Kitapların Karşılaştırılması

Tablo 3.23. İlköğretim Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ders Kitaplarındaki Değerlerin Karşılaştırılması.

Değerler	Zorunlu İlköğretim Öncesi		Zorunlu İlköğretim Sonrası	
	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi		Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	
	N	%	N	%
Himaye	45	12	63	13.96
Güven	58	15.46	60	13.30
Bağlılık	38	10.13	46	10.19
Otorite	-	-	4	0.88
İtaat	-	-	1	0.22
Saygı	19	5.06	23	5.09
Yardımlaşma	25	6.66	29	6.43
Birlik-beraberlik	177	47.02	189	41.90
Fedakarlık	7	1.86	6	1.33
Paylaşma	2	0.53	3	0.66
Gelenek-	4	1.06	5	1.10
Toplam	375	-	451	-

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ders kitaplarında değerlerin dönemlere göre yer alma sıklıklarında zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında hemen hemen tüm değerlerde artış görülmektedir.

Ders, Atatürk İlke ve İnkılapları'nın anlatımı ve öğrencilere benimsetilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle ilkelerin bireyler tarafından benimsenmesi ve korunmasına yönelik himayeci değerlerin ağırlıklı olarak yer alması normal görülebilir. Zorunlu İlköğretim öncesine göre zorunlu İlköğretim sonrasında himayeci değerlerdeki artış ise dönemin özelliği gereği olarak değerlendirilebilir.

II. IV. İlköğretim İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ders Kitaplarının Karşılaştırılması

Tablo 3.24. İlköğretim İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ders Kitaplarındaki Kategorilerin Karşılaştırılması

Değerler	Zorunlu İlköğretim Öncesi		Zorunlu İlköğretim Sonrası	
	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi		İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi	
	N	%	N	%
Himaye	60	15.11	156	26.62
Güven	50	12.9	85	14.50
Bağlılık	36	9.06	70	11.94
Otorite	55	13.85	13	2.21
İtaat	-	-	-	-
Saygı	36	9.06	69	11.77
Yardımlaşma	34	8.56	56	9.55
Birlik-beraberlik	111	27.95	126	21.50
Fedakarlık	4	1.007	-	-
Paylaşma	5	1.25	1	0.17
Gelenek	11	2.77	10	1.70
Toplam	397	-	586	-

İnsan Hakları ve Vatandaşlık ders kitaplarındaki değerlerin dönemlere göre yer alma sıklıklarına bakıldığında, zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında okutulan kitapta “otorite”, “fedakarlık”, “paylaşma” ve “gelenek” dışındaki hemen bütün değerlerde belirgin bir oranda artış olduğu

görülmektedir. Bu durum farklı şekillerde değerlendirilebilir: Dersin amacı ve içeriği, bireylere vatandaş olma bilinci ve vatandaşlık hakları ile ilgili bilgilerin kavratılması ile ilgilidir. Bu durumun kavratılmasında bireylere, “birlik-beraberlik” içerisinde haklara ve ödevlere karşı sorumluluk geliştirerek, insanların birbirlerine saygılı olmaları gerektiği düşüncesinde öne çıkabilir. Ayrıca yazarların himayeci değerlere karşı tutumlarının bu duruma etki etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

II. V. İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitaplarının Karşılaştırılması

Tablo 3.25. İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitaplarındaki Kategorilerin Karşılaştırılması.

Değerler	Zorunlu İlköğretim Öncesi		Zorunlu İlköğretim Sonrası	
	Sosyal Bilgiler 5		Sosyal Bilgiler 5	
	N	%	N	%
Himaye	59	13.22	56	16.86
Güven	33	7.44	25	7.53
Bağlılık	62	13.99	44	13.25
Otorite	5	1.12	-	-
İtaat	-	-	-	-
Saygı	26	5.86	18	5.42
Yardımlaşma	52	11.78	24	7.22
Birlik-beraberlik	195	44.91	148	44.57
Fedakarlık	1	0.22	5	1.50
Paylaşma	-	-	1	0.30
Gelenek	10	2.57	11	3.31
Toplam	443	-	332	-

İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders kitaplarındaki değerlerin dönemlere göre yer alma sıklıklarına bakıldığında, değerlerin genel toplamlarında zorunlu İlköğretim uygulaması öncesine göre zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında azalma görülmektedir. Uygulama öncesine göre sonrasında “himaye”, “güven”, “bağlılık”, “otorite”, “saygı”, “yardımlaşma”, “birlik-beraberlik” değerlerinde azalma görülürken, diğer değerlerde artış görülmektedir. İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders kitabında itaat kategorisi her iki dönemde de hiç yer almamaktadır.

I.II. VII. Genel Karşılaştırılma

Tablo 3.26. Zorunlu İlköğretim Öncesi Dönemde I. ve II. Kademelerinde Okutulan Derslerin Karşılaştırılması.

Değerler	İlköğretim I. Kademe				İlköğretim II. Kademe				
	Türkçe 5	Sos. Bil. 5	Din 5	Toplam	Türkçe 8	Din. 8	İnkılap Tarihi	Vatan- daşlık	Toplam
	N	N	N	N	N	N	N	N	N
Himaye	7	59	34	100	10	37	45	60	152
Güven	2	33	7	42	6	21	58	50	135
Bağlılık	3	62	10	75	17	30	38	36	121
Otorite	-	5	-	5	-	-	-	55	55
İtaat	-	-	6	6	-	7	-	-	7
Saygı	6	26	36	68	3	83	19	36	141
Yardımlaşma	13	52	44	109	5	35	25	34	99
Birlik-beraberlik	92	195	243	530	63	124	177	111	475
Fedakarlık	-	1	2	3	1	2	7	4	14
Paylaşma	-	-	1	1	-	2	2	5	9
Gelenek	1	10	3	14	2	36	4	11	53
Toplam	124	443	386	953	107	377	375	397	1256

İncelemeye alınan Zorunlu İlköğretim Öncesi Dönemde I. Kademe okutulan ders kitaplarındaki değerlerin toplamlarıyla II. kademede okutulan ders kitaplarındaki değerlerin toplam sayılarının karşılaştırılmasında aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır:

Uygulama öncesi dönemde I. kademede en yüksek değer olarak “birli-beraberlik”, “himaye” ve “yardımlaşma” değerleri yer almaktadır. II. kademede ise, “birli-beraberlik”, “himaye” ve “saygı” değerleri yüksek orandadır.

Zorunlu İlköğretim uygulaması öncesinde okutulan bütün kitaplardaki değerlerin toplam sayılarında, birinci kademeye göre ikinci kademede yer alan kitaplarda “yardımlaşma” değerinde azalma görülürken, diğer bütün değerlerde artış olduğu görülmektedir.

Zorunlu İlköğretim Öncesi Dönemde I. kademeye göre II. kademede okutulan derslerdeki değerlerin artış oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Bu durum; genel anlamda himayeci değerlerin zorunlu İlköğretim öncesinde birinci kademeye göre ikinci kademede daha fazla vurgulanmak istendiğini düşündürmektedir. Çünkü bu dönem, ikinci kademe öğrencilerin gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde

öğrenciler dışarıdan gelebilecek her türlü etkiye açıktırlar. Dışarıdan gelecek olumsuz etkiler öğrencileri daha fazla etkileyebilmektedir. Dolayısıyla ikinci kademede okutulan ders kitaplarında himayeci değerlerin fazla yer alması bu değerler aracılığıyla öğrencilerin olumsuzluklardan korunmasını sağlama amacına yönelik olabileceğini düşündürmektedir.

İncelemeye konu olan ders kitapları içerisinde değerlerin en az yer aldığı ders kitapları Türkçe 5 ve 8 ders kitaplarıdır. Değerlerin en çok vurgulandığı ders kitabı ise Sosyal Bilgiler 5 ders kitabıdır.

Tablo 3.27. Zorunlu İlköğretim Sonrası Dönemde I. ve II. Kademelerde Okutulan Derslerin Karşılaştırılması.

Değerler	İlköğretim I. Kademe				İlköğretim II. Kademe				
	Türkçe 5	Sos. Bil.	Din 5	Toplam	Türkçe 8	Din. 8	İnkılap	Vatan-daşlık	Toplam
	N	N	N	N	N	N	N	N	N
Himaye	5	56	44	105	1	27	63	156	247
Güven	3	25	20	48	0	55	60	85	200
Bağlılık	9	44	9	62	5	16	46	70	137
Otorite	-	-	-	-	-	-	4	13	17
İtaat	-	-	-	-	-	1	1	-	2
Saygı	2	18	45	65	5	42	23	69	139
Yardımlaşma	4	24	110	138	1	44	29	56	130
Birlik-beraberlik	64	148	110	322	39	157	189	126	511
Fedakarlık	-	5	3	8	-	-	6	-	6
Paylaşma	1	1	48	50	-	4	3	1	8
Gelenek	-	11	1	12	2	18	5	10	33
Toplam	88	332	390	810	53	364	451	386	1254

İncelemeye alınan zorunlu İlköğretim sonrası dönemde I. Kademede okutulan ders kitaplarındaki kategorilerin toplamlarıyla II. kademede okutulan ders kitaplarındaki kategorilerin toplam sayılarının karşılaştırılmasında aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır:

Zorunlu İlköğretim uygulaması sonrasında okutulan bütün kitaplardaki değerlerin toplam sayılarında, birinci kademeye göre (N=810) ikinci kademede (N=1254) yüksek oranda artış vardır. Kitaplarda, “yardımlaşma”, “fedakarlık” ve “paylaşma” değerlerinde düşüş görülürken diğer bütün değerlerde yüksek oranda artış

olduğu gör÷lmektedir. Burada zorunlu İlköğretim uygulaması öncesiyle benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Fakat zorunlu İlköğretim sonrasında ikinci kademedeki değerlerin artış oranları biraz daha fazla gör÷lmektedir. Bu durum, zorunlu İlköğretim öncesi yapılan yorumların sonrası için de yapılması durumunu ortaya çıkarmaktadır.

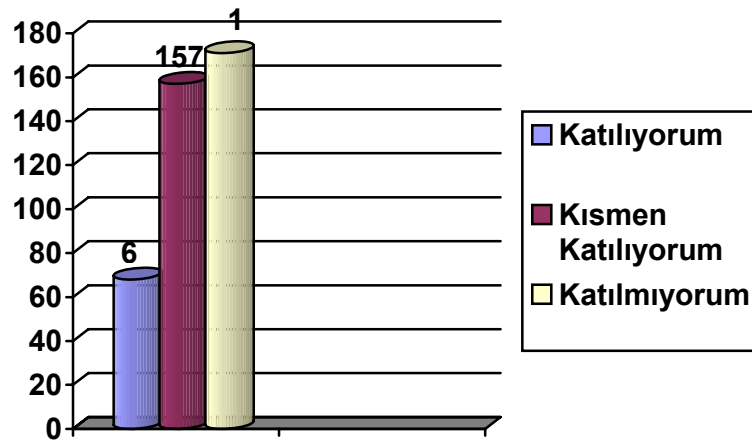
III. İLKÖĞRETİM ÖĞRETMENLERİNİN ANKET SORULARINA VERDİKLERİ CEVAPLAR

Bu başlık altında, İlköğretim sosyal alan içerikli ders öğretmenlerinden 396 kişiye uygulanan ankete verilen cevapların genel görünümü yer almaktadır.

Tablo 3.28. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 1	f	%
Katılıyorum	68	17.2
Kısmen Katılıyorum	157	39.6
Katılmıyorum	171	43.2
Toplam	396	100

Grafik 3.1. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

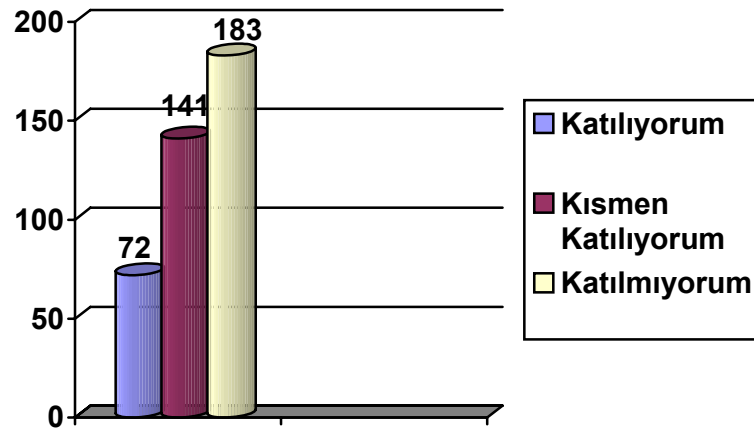
“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin % 43.2’si katılmadıklarını belirtmiştir. “Katılıyorum” diyenler oranı ise % 17.2’dir. “Kısmen katılıyorum” (% 39.6) diyen öğretmenlerin oranı da oldukça yüksektir. Dolayısıyla himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini kısmen olumsuz yönde etkileyebileceği düşüncesinde olanların oranı yüksek denilebilir. “Katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” diyenlerin oranlarına bakıldığında, öğretmenlerin, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin

öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri söylenebilir. Anketin uygulanması esnasında öğretmenler değerlerin etki gücünün yüklenen anlamlara bağlı olarak ortaya çıktığını, bu nedenle de himayeci değerlerin bireyleri etkileyebileceğini ifade ettikleri görülmüştür.

Tablo 3.29. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevapların dağılımı.

CEVAP 2	f	%
Katılıyorum	72	18.2
Kısmen Katılıyorum	141	35.6
Katılmıyorum	183	46.2
Toplam	396	100

Grafik 3.5. Öğretmenlerin “ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

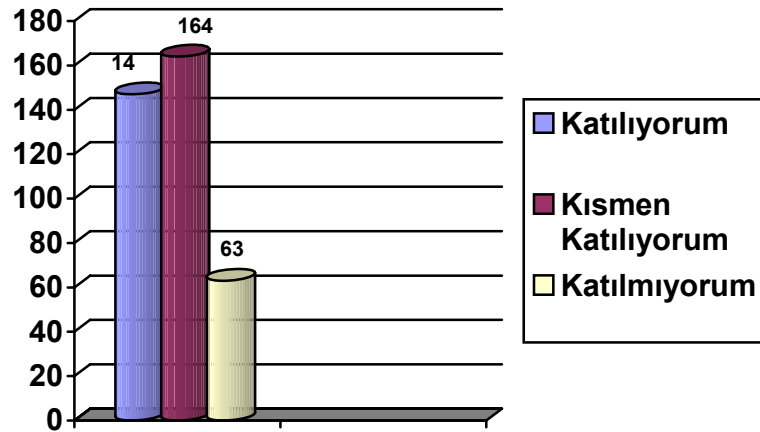

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin çoğunluğu “katılmadıklarını” (% 46.2) belirtmişlerdir. Bu soruya “kısmen katılıyorum” diyenlerin oranı ise %35.6’dır. “Kısmen katılıyorum” ve “katılıyorum” cevabını verenlerin oranları birlikte düşünüldüğünde bu soruyla ilgili olarak, öğretmenlerin Ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilediği düşüncesinde oldukları söylenebilir.

Tablo 3.30 Öğretmenlerin “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevapların dağılımı.

CEVAP 3	f	%
Katılıyorum	147	39.3
Kısmen Katılıyorum	164	43.9
Katılmıyorum	63	16.8
Bilinmeyen	22	-
Toplam	374	100

Grafik 3.6. Öğretmenlerin “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevapların dağılımı.

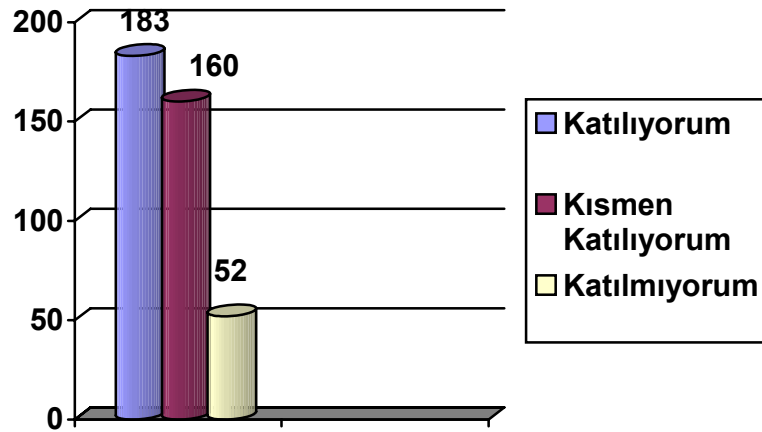

“Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne öğretmenlerin büyük çoğunluğu (% 39.3) “katılıyorum” ve (% 43.9) “kısmen katılıyorum” demişlerdir. Dolayısıyla yazarların, himayeci değerleri ders kitaplarına yansıtma çalışmalarında bu değerlere karşı ilgili ve tutumlarının etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler, himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığının, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarına bağlı olduğu düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir. Bir konudaki tutumlar o konu ile ilgili iş ve hareketleri etkilemektedir. Bireyler yaptıkları/yapacakları işlerde, inanç, düşünce ve tutumlarını tamamen devre dışı bırakamamaktadırlar. Bu durum da yapılan işe tutum ve inançların etkisini ortaya çıkarır.

Tablo 3.31. Öğretmenlerin “öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 4	f	%
Katılıyorum	183	46.3
Kısmen Katılıyorum	160	40.5
Katılmıyorum	52	13.2
Bilinmeyen	1	
Toplam	195	100

Grafik 3.7. Öğretmenlerin “öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

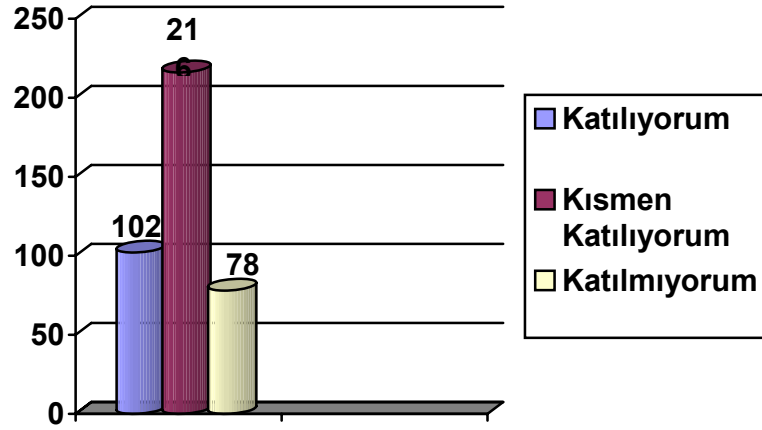

“Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin % 46.3’ü “katılıyorum”, % 40.5’i “kısmen katılıyorum” demiştir. Bu sonuç, soru 3’e verilen cevaplarla birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin, hem yazarların, hem de öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumlarını işlerine yansıttıkları düşüncesinde olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bireylerin yaptıkları işlere kişisel ilgi ve tutumlarını yansıttıklarını söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile değerlerle ilgili tutumlar yapılan işe yansıtılmaktadır.

Tablo 3.32. Öğretmenlerin “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 5	f	%
Katılıyorum	102	25.8
Kısmen Katılıyorum	216	54.5
Katılmıyorum	78	19.7
Bilinmeyen	-	-
Toplam	396	100

Grafik 3.8. Öğretmenlerin “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

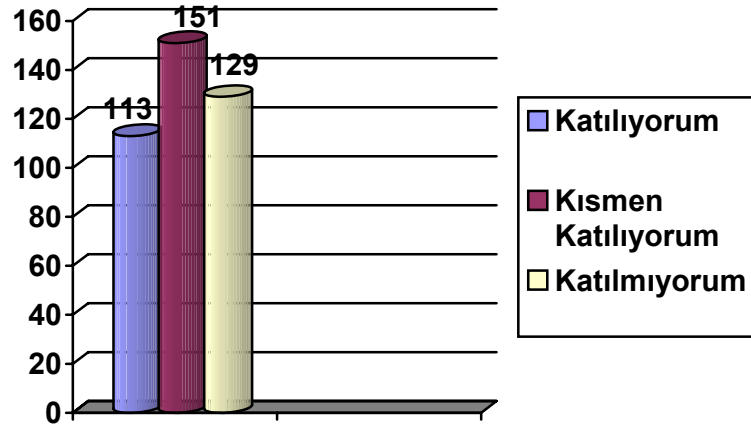

“Himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne öğretmenlerin % 54.5’i “kısmen katılıyorum”, % 25.8’i ise “katılıyorum” demiştir. “Katılıyorum” diyenlerin oranı ise % 25.8’dir. Hem “kısmen katılıyorum” hem de “katılıyorum” diyenlerin oranı birlikte düşünüldüğünde himayeci değerlere ders kitaplarında yer verildiği söylenebilir. Ayrıca bu soruya verilen cevabı, derslerin içeriği de etkilemektedir. Türkçe derslerinde bu değerlerin diğerlerine oranla oldukça az yer alması bu düşüncüyü desteklemektedir.

Tablo 3.33. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 6	f	%
Katılıyorum	113	28.8
Kısmen Katılıyorum	151	38.4
Katılmıyorum	129	32.8
Bilinmeyen	3	
Toplam	393	100

Grafik 3.9. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

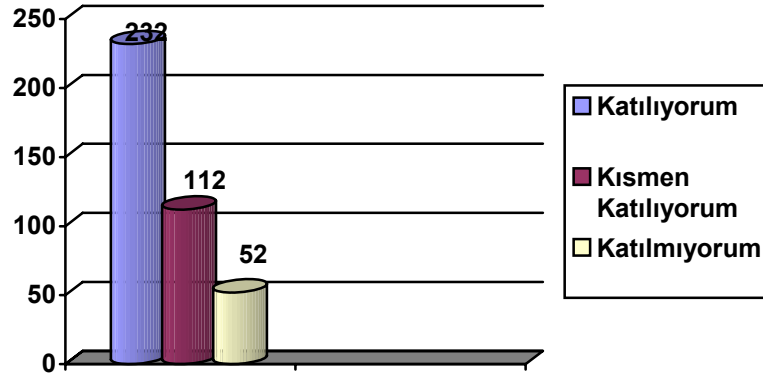

Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarda “kısmen katılıyorum” (% 38.4) ve “katılmıyorum” (% 32.8) deme oranları birbirine yakındır. “Katılıyorum” diyenlerin oranı ise % 28.8’dir. Öğretmenlerin çoğunluğu, ders kitaplarındaki himayeci değerlerle evrensel değerlerin çatışmaya kısmen neden olduğu görüşündedirler. Anketin hazırlanması esnasında görüşülen öğretmenlerin bir kısmı, değerlerin nasıl ve ne şekilde bir uygulama alanı bulduğunun önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca değerlerle ilgili hem öğretmen ve öğrencilerin nasıl bir tutuma sahip oldukları da önemlidir. Değerlere yüklenen anlamlar ve değerlerin birey ve toplum açısından önem derecesi de çatışma yaşanıp yaşanmaması noktasında etkilidir.

Tablo 3.34. Öğretmenlerin “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 7	f	%
Katılıyorum	232	58.6
Kısmen Katılıyorum	112	28.3
Katılmıyorum	52	13.1
Bilinmeyen	-	-
Toplam	396	100

Grafik 3.10. Öğretmenlerin “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

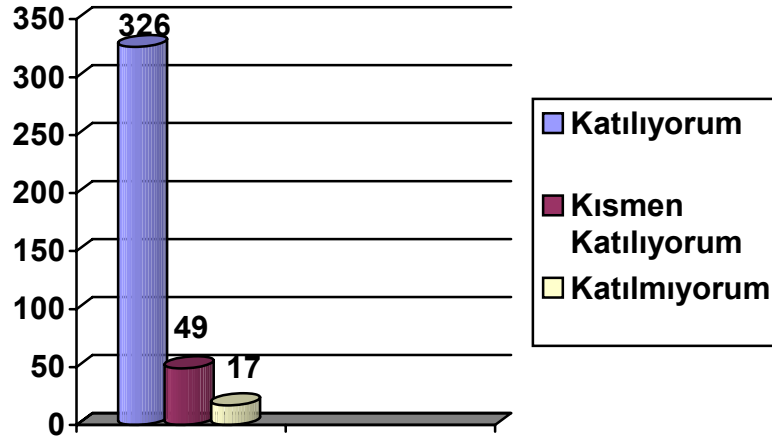

“Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne öğretmenlerin % 58.6’sı “katılıyorum” demiştir. “Katılıyorum” diyenlerin oranının oldukça yüksek olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla öğretmenlerin çoğunluğunun bu değerlerin öğrenci davranışlarına yansıtılması gereği konusunda fikir birliği içinde oldukları söylenebilir.

Tablo 3.35. Öğretmenlerin “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 8	f	%
Katılıyorum	326	83.2
Kısmen Katılıyorum	49	12.5
Katılmıyorum	17	4.3
Bilinmeyen	4	
Toplam	392	100

Grafik 3.11. Öğretmenlerin “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

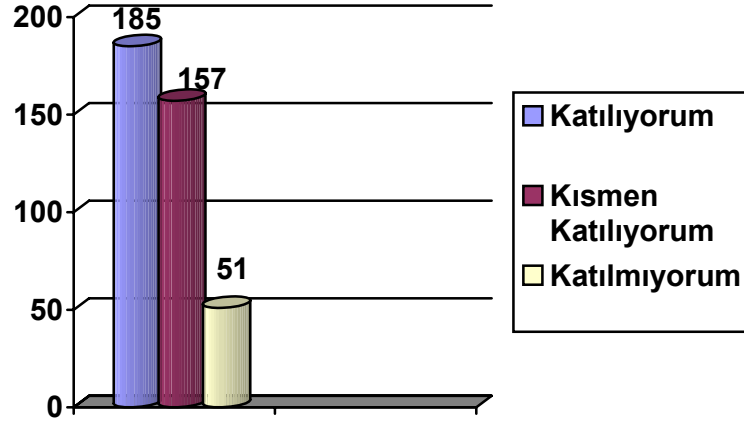

“Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin çok büyük bir kısmı (% 83.2) “katılıyorum” çok az bir oranı ise (% 12.5) “kısmen katılıyorum” demektedirler. Öğretmenlerin % 83.2’lik kısmı, öğrencilere himayeci değerlerin öğretilmesinde aile eğitiminin önemli bir rol oynadığı görüşündedirler. Bir önceki soruda da “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmesi” düşüncesinde olanların oranı da % 58.6 ile oldukça yüksek bir orandır. Bu soruda da değerlerin öğretiminde ailenin önemi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla geleneksel toplumda bireylerin yetiştirilmesinde ailenin çok önemli olduğu öne çıkmaktadır. Aile himayeci değerleri bireylerine öğreterek geleneksel işlevini de gerçekleştirmektedir.

Tablo 3.36. Öğretmenlerin “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 9	f	%
Katılıyorum	185	47.1
Kısmen Katılıyorum	157	39.9
Katılmıyorum	51	13.0
Bilinmeyen	3	-
Toplam	393	100

Grafik 3.12. Öğretmenlerin “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

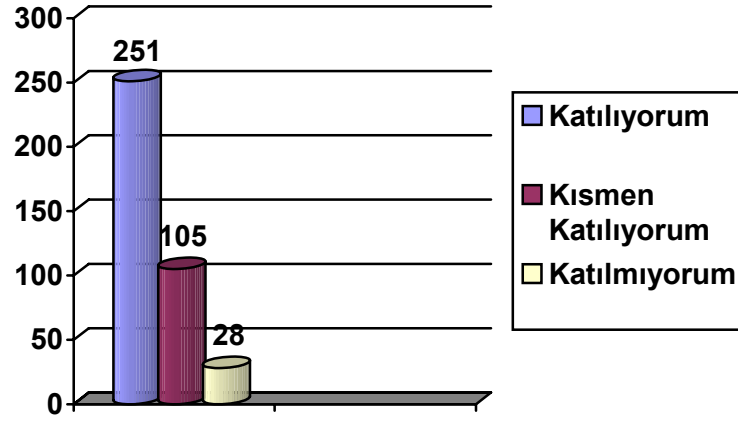

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne verilen cevaplar içinde en yüksek oran “katılıyorum” (% 47.1) seçeneğindedir. Öğretmenler bu cevapla, evrensel değerlerle himayeci değerler arasında önemli bir uyum problemi olduğunu bu nedenle de çatışma yaşandığını belirtmektedirler. Anketin uygulanması sırasında öğretmenlerle yapılan görüşmelerde de, himayeci değerlerin yeni tanımlamalara ihtiyaç duyduğunu, bu yapılmadığı için evrensel değerlerle himayeci değerler arasında çatışma yaşandığını belirtmişlerdir.

Tablo 3.37. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 10	f	%
Katılıyorum	251	65.4
Kısmen Katılıyorum	105	27.3
Katılmıyorum	28	7.3
Bilinmeyen	12	-
Toplam	384	100

Grafik 3.13. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

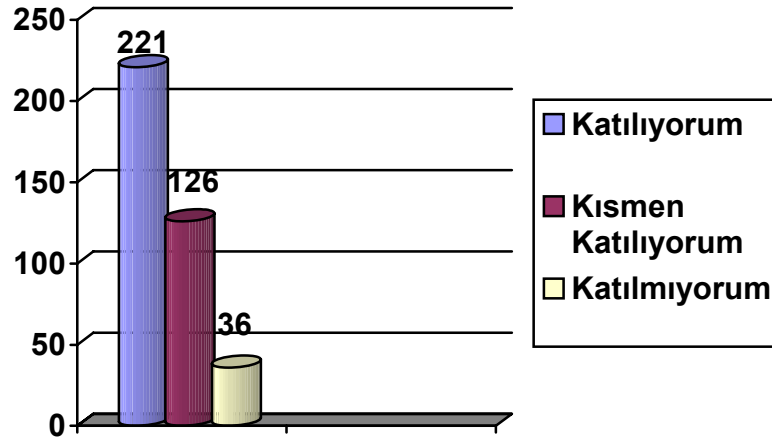

“Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne öğretmenlerin % 65.4’ü “katılıyorum” demiştir. Anketi cevaplayan öğretmenlerin büyük bir kısmı, himayeci değerlerle ilgili yeni anlam ve tanımlara gidilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu da, himayeci değerlerin çağı yakalamada yeterli bir ivme kazandıramadığı görüşünde oldukları anlamını vermektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin soru 10’a (tablo 3.37) verdikleri cevaplarda, himayeci değerlerin, gelişme ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı olduğu düşüncesini taşıdıkları görülmektedir.

Tablo 3.38. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CAVAP 11	f	%
Katılıyorum	221	57.7
Kısmen Katılıyorum	126	32.9
Katılmıyorum	36	9.4
Bilinmeyen	13	
Toplam	383	100

Grafik 3.14. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

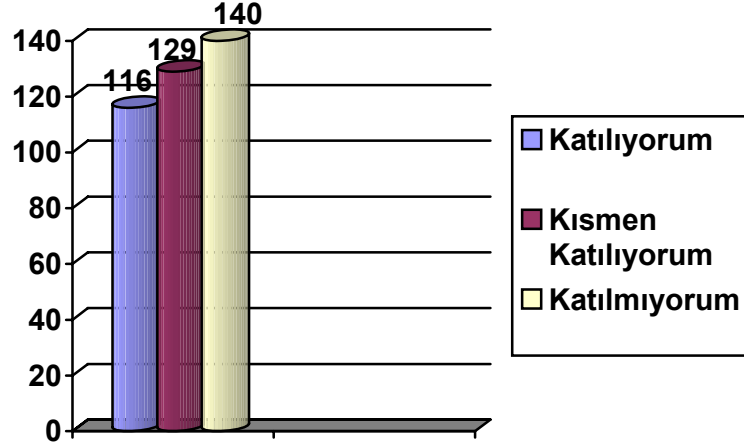

“Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne öğretmenlerin % 57.7’si “katılıyorum”, % 32.9’u ise “kısmen katılıyorum” demiştir. Öğretmenlerin geleneksel toplumlarda bu değerlerin önemli olduğunu vurguladıkları görülmektedir. Çünkü geleneksel toplum himayeci değerlerin önemsendiği toplumdur. Dolayısıyla bireylerin topluma uyumlarında bu değerler önemlidir görüşü öne çıkmaktadır.

Tablo 3.39. Öğretmenlerin, “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 12	f	%
Katılıyorum	116	30.1
Kısmen Katılıyorum	129	33.5
Katılmıyorum	140	36.4
Bilinmeyen	11	-
Toplam	385	100

Grafik 3.15. Öğretmenlerin, “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretilmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

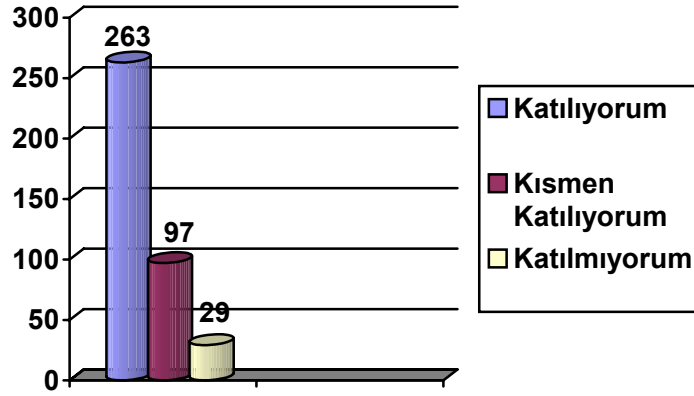

“Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretilmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne verilen cevaplarda en yüksek oran % 36.4’le “katılmıyorum” seçeneğindedir. Fakat verilen cevaplardaki oranların birbirlerine yakın olduğu dikkat çekmektedir. Her iki cinsde de en yüksek oranlar katılmıyorum (erkekler % 37.2, kadınlar ise % 36.1), en düşük oranlar ise katılıyorum seçeneğinde toplanmaktadır. Soruya onbir kişi ise cevap vermemiştir. Bu durum öğretmenlerin bir kısmının bu konuda fikir beyan etmek istememesinden kaynaklanabilir.

Tablo 3.40. Öğretmenlerin, “hımayeci değęrlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 13	f	%
Katılıyorum	263	67.6
Kısmen Katılıyorum	97	24.9
Katılmıyorum	29	7.5
Bilinmeyen	7	-
Toplam	389	100

Grafik 3.16. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

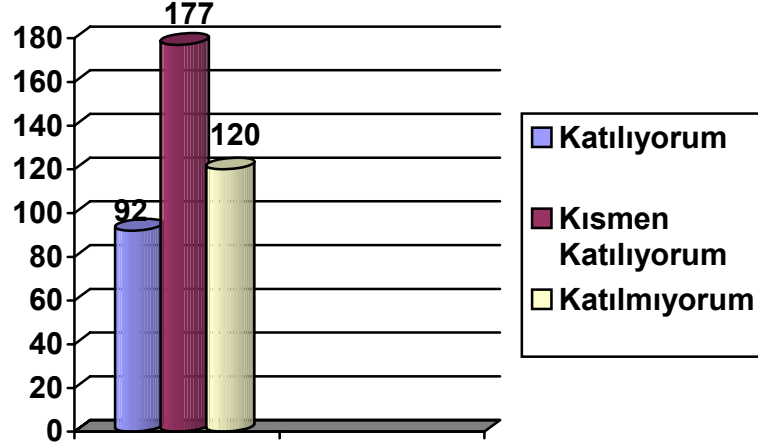

“Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin % 67.6’sı “katılıyorum” demiştir. “Katılmıyorum” diyenlerin oranı ise oldukça düşüktür. Bu tablodan da anlaşıldığı gibi öğretmenlerin büyük bir kısmı himayeci değerlerin benimsenmesinde ve devamlılığında gelenek ve inançların etkili olduğu görüşündedirler. Araştırmanın kavramsal kısmında ileri sürülen fikirleri destekler görüşler ortaya çıkmaktadır. Yani gelenek ve inançlar himayeci değerlerin korunmasında ve devamlılığında önemli olmaktadır. Burada ise, geleneksel toplumlarda inanç ve geleneklerin öneminin her zaman korunması isteği öne çıkmaktadır.

Tablo 3.41. Öğretmenlerin, “okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 14	f	%
Katılıyorum	92	23.7
Kısmen Katılıyorum	177	45.5
Katılmıyorum	120	30.8
Bilinmeyen	7	-
Toplam	389	100

Grafik 3.17. Öğretmenlerin, “okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

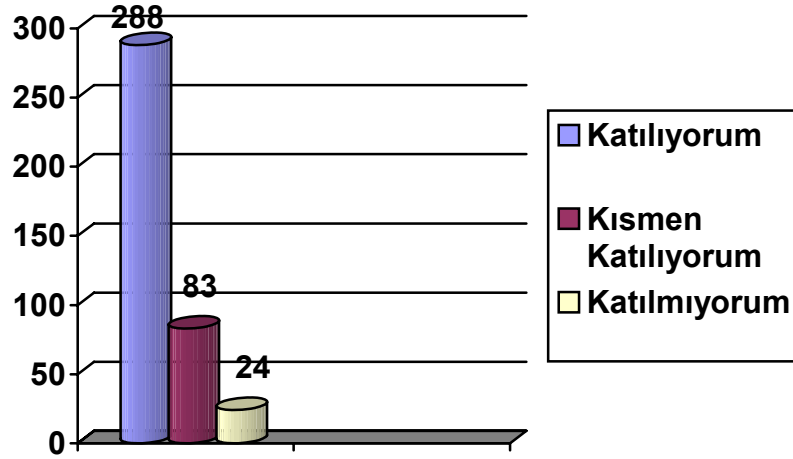

“Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenler “kısmen katılıyorum” (% 45.5) demişlerdir. Önceki sorularda görüldüğü gibi bu değerlerin benimsenmesinde aile içi ilişkiler daha önemli olmaktadır. Yani ailenin birey üzerindeki etkisi üniversite eğitiminden daha önemli olmaktadır. Ayrıca burada bir başka nokta da, üniversiteye kadar bu değerlerin bireyler üzerinde yerleşerek değişemeyecek bir etkiye sahip olmasıdır. Tablo 3.42’de görüldüğü gibi himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde İlköğretim kademesinin daha önemli olduğu belirtilmektedir. Çünkü İlköğretim dönemi bireylerin eğitiminde önemli bir dönemdir.

Tablo 3.42. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 15	f	%
Katılıyorum	288	72.9
Kısmen Katılıyorum	83	21.0
Katılmıyorum	24	6.1
Bilinmeyen	1	-
Toplam	395	100

Grafik 3.18. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

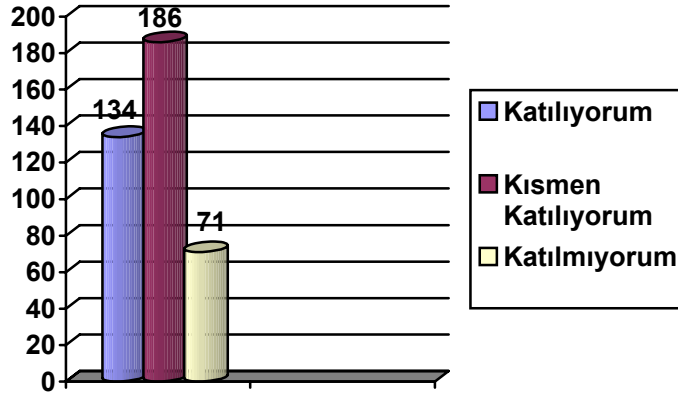

“Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne öğretmenlerin % 72.9’u “katılıyorum” demektir. “Katılmıyorum” diyenlerin oranı ise (% 6.1) oldukça düşüktür. Bu rakamlar, öğretmenlerin himayeci değerlerin benimsenmesinde İlköğretim kademesinin etkili olduğu düşüncesini taşıdıklarını göstermektedir. Çalışmanın İlköğretim kademesine yönelik olarak yapılmasındaki amacı destekler bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bireylerin gelişimlerinin hızlı ve önemli olduğu bir dönem olması nedeniyle İlköğretim dönemi araştırmanın alanı olarak belirlenmişti. Öğretmenlerin oldukça yüksek bir kısmı himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahip olduğu noktasında birleşmektedirler.

Tablo 3.43. Öğretmenlerin, “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

CEVAP 16	f	%
Katılıyorum	134	34.3
Kısmen Katılıyorum	186	47.6
Katılmıyorum	71	18.1
Bilinmeyen	5	-
Toplam	391	100

Grafik 3.19. Öğretmenlerin, “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

“Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne öğretmenler “kısmen katılıyorum” (% 47.6) demişlerdir. Daha sonra “katılıyorum” (% 34.3) diyenlerin oranı gelmektedir. Bu soruda öğretmenler net karar verememektedirler. Burada öğretmenlerin yetiştikleri ortamın etkisinin olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. “Katılmıyorum” diyenlerin oranının düşüklüğü, yine de himayeci değerlerin grup ve toplum hayatına uyumda etkili olabileceği düşüncesinde oldukları izlenimi vermektedir.

IV. ÖĞRETMENLERİN YAŞ, CİNSİYET VE KIDEMLERİ İLE SORULARA VERDİKLERİ CEVAPLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu başlık altında, anketi cevaplayan öğretmenlerin yaş, cinsiyet ve kıdemleri ile sorulara verdikleri cevaplar arasındaki ilişkiyi gösterir tablolar ve yorumlar yer almaktadır.

IV.I. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Yaşları ile Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki

Tablo 3.44. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplar ile yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 1						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	9	17.6	17	33.3	25	49.0	51	100
31-40	20	12.9	61	39.4	74	47.7	155	100
41-+	38	20.5	75	40.5	72	38.9	185	100
Toplam	67	17.1	153	39.1	171	43.7	391	100

$$\chi^2=5,29 \quad Sd=4 \quad p=0,259$$

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verilen cevaplarda 20-40 yaş dilimlerinde en yüksek oran “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Daha sonra “kısmen katılıyorum” diyenler gelmektedir. Bütün yaş dilimlerinde ise “katılıyorum” diyenlerin oranı en düşüktür.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre öğretmenler hangi yaş diliminde olurlarsa olsunlar bu sorunun ifade ettiği görüşe genel bir eğilim olarak katılmamaktadırlar.

Tablo 3.45. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplar ile yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 2						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	7	13.7	19	37.3	25	49.0	51	100
31-40	21	13.5	52	33.5	82	52.9	155	100
41-+	44	23.8	67	36.2	74	40.0	185	100
Toplam	72	18.4	138	35.3	181	46.3	391	100

$\chi^2=8,861$ $Sd=4$ $p=0,065$

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler, öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne bütün yaş dilimlerinde en yüksek oran “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Daha sonra “kısmen katılıyorum” diyenler gelmektedir. Bu durum anketin uygulanması sırasında, öğretmenlerin belirttiği “değerlerin kitaplarda yer almasının etkili olması yanında bir o kadar da öğretmenlerin bu değerlere karşı tutumları ve değerleri nasıl kullandıklarının etkili olduğu” görüşüyle örtüşmektedir. Öğretmenler, değerlere yüklenen anlamın etkisinden bahsetmekle birlikte değerlerin etkisinin bireylerin bu değerlere yükledikleri anlamlarla orantılı olduğunu da belirtmişlerdir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre öğretmenler hangi yaş diliminde olurlarsa olsunlar bu sorunun ifade ettiği görüşe genel bir eğilim olarak katılmamaktadırlar.

Tablo 3.46. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verilen cevaplar ile öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 3						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	24	50,0	20	41,7	4	8,3	48	100
31-40	55	37,2	58	39,2	35	23,6	148	100
41-+	66	38,2	83	48,0	24	13,9	173	100
Toplam	145	39,3	161	43,6	63	17,1	369	100

$\chi^2=10,023$ $Sd=4$ $p=0,040$

“Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verilen cevaplarda en yüksek oranlar bütün yaş dilimlerinde “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneklerinde toplanmıştır. Bu soruya katılma derecelerinin yaşa bağlı olarak anlamlı bir değişiklik gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda öğretmenlerin yaşları ile katılma dereceleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Genç öğretmenler kendilerinden daha yaşlı öğretmenlere göre “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığının, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgili olduğu düşüncesine daha çok katılmaktadırlar. Fakat bu noktayla ilgili ders kitabı yazarlarının bir kısmı “değerlerin kitaplara yansıtılmasının yazarlara bağlı olmadığını, kitap yazım kurallarının her şeyi belirlediğini” söylemektedirler. Bunun yanında bazı yazarlar da “evet kurallar hemen her şeyi belirlemektedir. Fakat burada neyi nasıl anlatmak istediğiniz yani sunuş biçiminiz önemlidir. İstiyorsanız kuralları ihlal etmeden istediğiniz şekilde değerleri kitaplara yansıtırsınız. Özellikle değerleri kelime olarak telaffuz etmenize gerek yok. Bunun değişik yollarla vurgulanması mümkündür” demektedirler.

Tablo 3.47. “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne verilen cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 4						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	26	51,0	18	35,3	7	13,7	51	100
31-40	81	52,3	54	34,8	20	12,9	155	100
41-+	73	39,7	86	46,7	25	13,6	184	100
Toplam	180	46,2	158	40,5	52	13,3	390	100

$$\chi^2=60,554 \quad Sd=4 \quad p=0,161$$

“Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne verilen cevaplara öğretmenlerin 20-40 yaş arasında olanları % 50-52 oranında katıldıklarını belirtmişlerdir. En düşük oranlar ise katılmıyorum seçeneğindedir. Bu durum öğretmenlerin çoğunluğunun, himayeci değerlerin öğrencilere aktarımında öğretmenlerin tutumlarının önemli olduğunu savunduklarını göstermektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.48. “Himayeci değerler, ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verilen cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 5						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	18	35,3	25	49,0	8	15,7	51	100
31-40	40	25,8	78	50,3	37	23,9	155	100
41-+	42	22,7	112	60,5	31	16,8	185	100
Toplam	100	25,6	215	55,0	76	19,4	391	100

$$\chi^2=7,085 \quad Sd.=4 \quad p=0,131$$

Bütün yaş dilimlerinde ankete cevap veren öğretmenlerin çoğunluğu (% 49 ile % 60.5 arasında) “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne “kısmen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Himayeci değerlerin ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer aldığı düşüncesine “katılmıyorum” diyen öğretmenler bütün yaş dilimlerinde en az oranı oluşturmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.49. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verilen cevaplar ile öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 6						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	15	29,4	21	41,2	15	29,4	51	100
31-40	39	25,3	53	34,4	62	40,3	154	100
41-+	58	31,7	74	40,4	51	27,9	183	100
Toplam	112	28,9	148	38,1	128	33,0	388	100

$$\chi^2=6,238 \quad Sd=4 \quad p=0,182$$

“Evrensel değerlerle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne 31-40 yaş diliminde olanlar % 40.3 oranında “katılmıyorum” derken diğer yaş dilimlerinde olanlar en yüksek oranda “kısmen katılıyorum” demektedirler. 31-40 yaş arasındaki öğretmenler, himayeci değerlerin evrensel değerlerle birlikte kitaplarda yer almasının çatışmaya neden olmadığını belirtmişlerdir. Diğer yaş dilimindeki öğretmenler ise evrensel değerlerle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunmasının öğrencilerde kısmen çatışmaya neden olabileceği görüşünü belirtmektedirler.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.50. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 7						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	28	54,9	16	31,4	7	13,7	51	100
31-40	102	65,8	37	23,9	16	10,3	155	100
41-+	99	53,5	57	30,8	29	15,7	185	100
Toplam	229	58,6	110	28,1	52	13,3	391	100

$\chi^2=5,798$ Sd=4 p=0,215

“Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne öğretmenler bütün yaş dilimlerinde % 54.9-% 65.8 arasında en yüksek oranda “katılıyorum” demişlerdir. En düşük oran ise “katılmıyorum” seçeneğindedir. Öğretmenlerin net bir şekilde himayeci değerlerin bireylere öğretilmesi görüşünü benimsedikleri söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.51. Öğretmenlerin, “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 8						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	44	86,3	6	11,8	1	2,0	51	100
31-40	135	88,2	14	9,2	4	2,6	153	100
41-+	143	78,1	29	15,8	11	6,0	183	100
Toplam	322	83,2	49	12,7	16	4,1	387	100

$$\chi^2=7,072 \quad Sd=4 \quad p=0,132$$

Bütün yaş dilimlerindeki öğretmenlerin çok büyük bir bölümünün “himayeci değerlerin öğretilmesinde aile içi ilişkilerinin önemli olduğu” görüşünde birleştikleri görülmektedir. Dolayısıyla soru 8’e verilen cevaplarda bütün yaş dilimlerinde en yüksek oranların “katılıyorum” seçeneğinde olduğu görülmektedir. En düşük oranlar ise yine bütün yaş dilimlerinde “katılmıyorum” seçeneğindedir. Himayeci değerlerin bireylere ilk öğretildiği ve uygulama alanı bulduğu kurum ailedir. Özellikler geleneksel toplumlarda aile bu değerlerin öğretilmesinde birincil öneme sahiptir. Öğretmenleri bu soruya bu tür bir cevap vermelerinde geleneksel ailenin belirtilen işlevinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.52. Öğretmenlerin, “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 9						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	26	51,0	17	33,3	8	15,7	51	100
31-40	72	46,8	61	39,6	21	13,6	154	100
41-+	84	45,9	79	43,2	20	10,9	183	100
Toplam	182	46,9	157	40,5	49	12,6	388	100

$$\chi^2=2,140 \quad Sd=4 \quad p=0,710$$

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne öğretmenler bütün yaş dilimlerinde yüksek oranda “katılıyorum” demişlerdir. Burada değerler arasında uyumsuzluk olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Hem ders kitabı yazarlarıyla yapılan görüşmelerde, hem de öğretmenlerle yapılan görüşmelerde değerler arasındaki çatışmanın, öğretmenlerin dersteki tutumlarıyla ve değerlere yaklaşımlarıyla ortadan kalkabileceği ifade edilmiştir.

Bu durumda evrensel değerlerle himayeci değerler arasında uyumsuzluğun olduğu ve bu uyumsuzluğun çatışmaya sebebiyet verdiği sonucu çıkarılmaktadır. Buradan himayeci değerlerin çağın gerisinde kaldığı anlamını çıkarmak pek mümkün değildir. Belki burada evrensel değerlerin toplum yapısına adapte edilememesi de çatışmaya götürebilmektedir.

Bu soruda bir başka önemli sonuç da, kay-kare testi sonucu verilen cevaplarla yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına karşılık anket uygulama esnasında özellikle genç öğretmenlerin himayeci değerlerin yeniden tanımlanarak, çağa uygun anlamlarla donatılması gerektiğini söylemeleridir. Anketin uygulanması sırasında Yenimahalle’de görüşülen genç bir öğretmenin söylediği şu sözler bu konuyu destekler niteliktedir. “Küçük yaştaki çocuk ve gençlerin okul ve dersane yorgunluğu ve sırtlarında oldukça ağır çantalarla belediye otobüslerinde evlerine giderken, gezmeden gelen yaşlıların saygıdan dolayı kendilerine yer verilmesini istemesi bana pek saygı anlayışı olarak gelmemektedir. Oysa bu çocuklar ayakta iseler yaşlıların çocuklara saygılı olarak yer vermeleri gerekmektedir.” Bu düşünce genç öğretmenlerin, değerlerin algılanışının ve yüklenen anlamların çağa göre farklılaştırılması gereğine işaret etmektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.53. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 10						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	27	56,3	17	35,4	4	8,3	48	100
31-40	99	65,1	44	28,9	9	5,9	152	100
41-+	122	68,2	42	23,5	15	8,4	179	100
Toplam	248	65,4	103	27,2	28	7,4	379	100

$$\chi^2=3,845 \quad Sd=4 \quad p=0,427$$

Bütün yaş dilimlerinde öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne “katılıyorum” demişlerdir. Bu soruya en düşük oran, bütün yaş dilimlerinde “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Özellikle geleneksel toplumlar için önemli olan himayeci değerlerin gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı olduğunu ve öğretmenlerin bu düşüncüyü destekledikleri söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.54. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 11						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	29	58,0	17	34,0	4	8,0	50	100
31-40	93	62,8	42	28,4	13	8,8	148	100
41-+	95	52,8	67	37,2	18	10,0	180	100
Toplam	217	57,4	126	33,3	35	9,3	378	100

$$\chi^2=3,577 \quad Sd=4 \quad p=0,466$$

“Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne bütün yaş dilimlerindeki öğretmenlerin çoğu “katılıyorum” demişlerdir. Bütün yaş dilimlerinde en

düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Başka bir ifadeyle bütün yaş dilimindeki öğretmenler himayeci değerlerin bireylerin topluma sağlıklı uyumlarında etkili olduğu görüşünde birleşmektedirler. Geleneksel toplumlarda himayeci değerlerin önemli bir toplumsal işlev yerine getirdikleri ve bireylerin sağlıklı toplumsallaşmalarında işlevlerinin çok yüksek olduğu görüşü verilen cevaplarla da ortaya çıkmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.55. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 12						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	15	31,3	16	33,3	17	35,4	48	100
31-40	39	25,7	51	33,6	62	40,8	152	100
41-+	61	33,9	60	33,3	59	32,8	180	100
Toplam	115	30,3	127	33,4	138	36,3	380	100

$$\chi^2=3,333 \quad Sd=4 \quad p=0,504$$

“Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne 41 ve daha üst yaşta olanların verdikleri cevaplarda en yüksek oran “katılıyorum” seçeneğindedir. Fakat “katılmıyorum” seçeneğindeki oran da “katılıyorum” seçeneğindeki orana yakındır. Diğer yaş dilimlerinde en yüksek oranlar “katılmıyorum” seçeneğindedir. “Kısmen katılıyorum” diyenlerin oranı da katılmıyorum diyenlerin oranına yakındır. Himayeci değerleri benimseme ve bireylere aktarma ile cinsiyetin ilişki olup olmaması konusunda öğretmenler arasında yaş dilimlerine göre net bir durum ortaya çıkmamaktadır.

Tablo 3.56. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 13						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	40	80,0	7	14,0	3	6,0	50	100
31-40	105	68,6	36	23,5	12	7,8	153	100
41-+	113	62,4	54	29,8	14	7,7	181	100
Toplam	258	67,2	97	25,3	29	7,6	384	100

$\chi^2=6,253$ Sd.=4 p=0,181

Öğretmenler, “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne bütün yaş dilimlerinde oldukça yüksek oranda katıldıklarını belirtmişlerdir. 20-30 yaşlarında olan öğretmenler en yüksek oranla (% 80) “katılıyorum”, 31-40 yaş dilimindeki öğretmenler (% 68.6) “katılıyorum”, 41 ve daha üst yaşlarda olan öğretmenler ise (% 62.4) “katılıyorum” demektedirler. Bütün yaş dilimlerinde en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Başka bir ifadeyle bütün yaş dilimindeki öğretmenlerin, himayeci değerlerin bugüne kadar varlığını sürdürmesinde inanç ve geleneklerin önemli bir etkiye sahip olduğu düşüncesinde olduklarını göstermektedirler. Geleneksel toplumlarda himayeci değerlerin uzun yüzyıllar varlığını sürdürmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.57. Öğretmenlerin, “okudukları üniversite ortamı himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 14						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	8	16,0	21	42,0	21	42,0	50	100
31-40	29	19,0	66	43,1	58	37,9	153	100
41-+	54	29,8	88	48,6	39	21,5	181	100
Toplam	91	23,7	175	45,6	118	30,7	384	100

$\chi^2=15,886$ Sd=4 p=0,003

“Öğretmenlerin, okudukları üniversite ortamı himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verilen cevaplarda en yüksek oranlar “kısmen katılıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. 20-30 yaş arası olanların “katılmıyorum” ve “kısmen katılıyorum” deme oranları ise eşittir.

Bu soruya katılma derecelerinin yaşa bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda yaşlı öğretmenlerin 20-30 yaşlarındaki öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, 41 ve üzeri yaştaki öğretmenler, üniversite ortamının himayeci değerleri kazandırdığı yönündeki görüşe 20-30 yaşları arasındaki öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.58. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 15						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	39	76,5	10	19,6	2	3,9	51	100
31-40	110	71,4	34	22,1	10	6,5	154	100
41-+	135	73,0	38	20,5	12	6,5	185	100
Toplam	284	72,8	82	21,0	24	6,2	390	100

$$\chi^2=0,761 \quad Sd=4 \quad p=0,944$$

“Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne öğretmenler bütün yaş dilimlerinde en yüksek oranda “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu oranların diğer seçeneklerdeki oranlara göre oldukça yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Yine bütün yaş dilimlerinde en düşük oran ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Bu durum da, öğretmenlerin çok büyük bir çoğunluğunun himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim kademesinin etkili olduğu görüşüne katıldıklarını göstermektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir. Öğretmenlerin yaşları ile soru on beşe verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 3.59. Öğretmenlerin, “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne verdikleri cevaplarla yaşları arasındaki ilişki.

Yaş	Cevap 16						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
20-30	9	17,6	28	54,9	14	27,5	51	100
31-40	53	34,2	74	47,4	28	18,1	155	100
41-+	70	38,9	83	46,1	27	15,0	180	100
Toplam	132	34,2	185	47,9	69	17,9	386	100

$\chi^2=9,338$ Sd=4 p=0,053

“Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne bütün yaş dilimlerindeki öğretmenlerin “kısmen katılıyorum” dedikleri görülmektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir. Öğretmenlerin yaşları ile soru on beşe verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

IV.II. Anketi Cevaplayan Öğretmenlerin Cinsiyetleri ile Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki

Tablo 3.60. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 1						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	33	24,8	51	38,3	49	36,8	133	100
Kadın	35	13,4	105	40,1	122	46,6	262	100
Toplam	68	17,2	156	39,5	171	43,3	395	100

$$\chi^2=8,715 \quad Sd=2 \quad p=0,013$$

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne erkeklerde “kısmen katılıyorum” (% 38.3), kadınlar ise “katılmıyorum” (% 46.6) demişlerdir. Kadınlarla erkeklerin himayeci değerlerin bireyler üzerindeki etkisinde görüş farklılığı bulunmaktadır. Erkekler himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini kısmen olumsuz etkilediğini düşünürken, kadınlar ise himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz etkilemediğini düşünmektedirler.

Bu soruya katılma derecelerinin cinsiyete bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, erkek öğretmenler, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir yönündeki görüşe kadın öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.61. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 2						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	34	25,6	52	39,1	47	35,3	133	100
Kadın	38	14,5	88	33,6	136	51,9	262	100
Toplam	72	18,2	140	35,4	183	46,3	395	100

$$\chi^2=11,904 \quad Sd=2 \quad p=0,003$$

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verilen cevaplarda erkekler en yüksek oranda “kısmen katılıyorum” (% 39.1) seçeneğini işaretlemişlerdir. Kadınlar ise en yüksek oranda “katılmıyorum” (% 51.9) seçeneğini işaretlemişlerdir.

Bu soruya katılma derecelerinin cinsiyete bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, erkek öğretmenler, ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir yönündeki görüşe kadın öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar. Erkek öğretmenler bireysel gelişim konusunda kadın öğretmenlere göre daha duyarlı davranmaktadırlar. Himayeci değerlerin günlük yaşamda bireyselliği etkilediği düşüncesine kadın öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.62. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 3						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	54	41,9	49	38,0	26	20,2	129	100
Kadın	92	37,7	115	47,1	37	15,2	244	100
Toplam	146	39,1	164	44,0	63	16,9	373	100

$$\chi^2=3,223 \quad Sd=2 \quad p=0,200$$

“Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne erkek (% 41.9) “katılıyorum” seçeneğini çoğunlukla işaretlerken, kadınlar ise (%47.1) “kısmen katılıyorum” seçeneğini daha yüksek oranda işaretlemişlerdir. Genel anlamda öğretmenler, himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığının yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgili olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bu durum da bireylerin tutumlarını yaptıkları işlere yansıtıldıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.63 “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 4						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	60	45,1	56	42,1	17	12,8	133	100
Kadın	123	47,1	103	39,5	35	13,4	261	100
Toplam	183	46,4	159	40,4	52	13,2	394	100

$$\chi^2=0,256 \quad Sd=2 \quad p=0,880$$

“Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne kadınlarla (% 45.1) erkeklerin (% 47.1) “katılıyorum” seçeneğindeki oranlarının birbirlerine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hem kadınların hem de erkeklerin “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneğindeki oranları ile katılmıyorum seçeneğindeki oranları arasında önemli bir fark olduğu görülmektedir. Erkekler % 45.1 ile kadınlar da % 47.1 ile en fazla katılıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durumda, bu soru ile ilgili olarak kadınların ve erkeklerin aynı düşüncede oldukları söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.64. “Himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 5						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	39	29,3	72	54,1	22	16,5	133	100
Kadın	63	24,0	143	54,6	56	21,4	262	100
Toplam	102	25,8	215	54,4	78	19,7	395	100

$$\chi^2=1,998 \quad Sd=2 \quad p=0,368$$

Tablo 3.64'deki soruyla ilgili verilen cevaplarda, kadınlarla erkeklerin “kısmen katılıyorum” seçeneğini en yüksek oranda işaretledikleri görülmektedir. Erkekler % 54.1 ile en fazla “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, kadınlar da % 54.6 ile en yüksek oranda aynı seçeneği işaretlemişlerdir. En düşük oran iki cinsiyette de katılmıyorum seçeneğindedir. Bu durumda, bu soru ile ilgili olarak kadınların ve erkeklerin aynı düşüncede oldukları söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.65. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 6						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	43	32,3	48	36,1	42	31,6	133	100
Kadın	69	26,6	103	39,8	87	33,6	259	100
Toplam	112	28,6	151	38,5	129	32,9	392	100

$$\chi^2=1,412 \quad Sd=2 \quad p=0,494$$

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne kadınlarla erkeklerin “kısmen katılıyorum” seçeneğindeki oranları ile en yüksek oranda oldukları görülmektedir. En düşük oran ise erkeklerde “katılmıyorum”, kadınlarda ise “katılıyorum” seçeneğindedir. Her iki cinste, himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunmasının öğrencilerde kısmen çatışmaya neden olduğunu düşünmektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.66. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 7						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	67	50,4	39	29,3	27	20,3	133	100
Kadın	164	62,6	73	27,9	25	9,5	262	100
Toplam	231	58,5	112	28,4	52	13,2	395	100

$$\chi^2=10,075 \quad Sd=2 \quad p=0,006$$

“Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne kadınlarla erkeklerin “katılıyorum” seçeneğindeki oranları ile en yüksek oranda oldukları görülmektedir. Erkekler % 50.4, kadınlar da % 62.6 ile en fazla aynı seçeneği işaretlemişlerdir. En düşük oran iki cinsiyette de “katılmıyorum” seçeneğindedir. Hem kadınlar hem de erkekler, öğrencilerin okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları gerektiği düşüncesindedirler. Bu değerlere uygun bir davranış geliştirme iki cins tarafından desteklenmekte ve bunun okul aracılığıyla yapılmasında sakınca görmemektedirler.

Bu soruya katılma derecelerinin cinsiyete bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, kadın öğretmenler, öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir yönündeki görüşe erkek öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.67. Öğretmenlerin, “Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 8						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	99	76,2	22	16,9	9	6,9	130	100
Kadın	226	86,6	27	10,3	8	3,1	261	100
Toplam	325	83,1	49	12,5	17	4,3	391	100

$$\chi^2=7,104 \quad Sd=2 \quad p=0,029$$

“Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “katılıyorum”, en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Erkeklerin % 76.2’si, kadınların ise % 86.6’sı “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durumda her iki grubun da, “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşünde oldukları görülmektedir.

Bu soruya katılma derecelerinin cinsiyete bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, kadın öğretmenler, himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır yönündeki görüşe erkek öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.68. Öğretmenlerin, “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 9						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	61	46,6	48	36,6	22	16,8	131	100
Kadın	123	47,1	109	41,8	29	11,1	261	100
Toplam	184	46,9	157	40,1	51	13,0	392	100

$$\chi^2=2,742 \quad Sd=2 \quad p=0,254$$

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne kadınlarla erkeklerin en yüksek oranda “katılıyorum” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. En düşük oran iki cinsiyette de “katılmıyorum” seçeneğindedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.69. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 10						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	79	60,8	40	30,8	11	8,5	130	100
Kadın	171	67,6	65	25,7	17	6,7	253	100
Toplam	250	65,3	105	27,4	28	7,3	383	100

$$\chi^2=1,776 \quad Sd=2 \quad p=0,411$$

“Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “katılıyorum,” en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Erkeklerin % 60.8’i, kadınların ise % 67.6’sı “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. “Katılmıyorum” seçeneğinde ise erkekler % 8.5, kadınlarsa % 6.7’lik bir orandadırlar. Dolayısıyla evrensel değerlerle himayeci değerler arasında çatışma yaşandığı soru dokuzda belirtilmişti. Bu çatışmanın ortadan kalkması ve himayeci değerlere yeni tanımlamalar getirilmesi gereği her iki cins tarafından kabul edilmektedir. Burada çatışmanın ortadan kalkması için himayeci değerlerin yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyaç göstermesi yanında evrensel değerlerin de toplumsal yapıya uygun hale getirilmesi gereği unutulmamalıdır. Çünkü anketin uygulanması esnasında öğretmenler bu doğrultuda görüşler ifade etmişlerdir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.70. “Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 11						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	67	52,3	48	37,5	13	10,2	128	100
Kadın	153	60,2	78	30,7	23	9,1	254	100
Toplam	220	57,6	126	33,0	36	9,4	382	100

$$\chi^2=2,220 \quad Sd=2 \quad p=0,330$$

“Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “katılıyorum”, en düşük oranlar “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Erkeklerin ve kadınların verdikleri cevaplar yüzde ellinin üzerindedir. Hem erkek hem de kadın öğretmenler; himayeci değerlerin bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahip olduğu düşüncesindedirler.

Bu durum, öğretmenlerin bireylerin toplumsallaşmalarında himayeci değerlerin önemli bir etkisinin olduğu düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Bireylerin toplumsallaşmalarında etkili olan unsurların içinde himayeci değerlerin yeri ve önemi kavramsal kısımda ele alınmıştır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.71. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmenlerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 12						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	39	30,2	42	32,6	48	37,2	129	100
Kadın	77	30,2	86	33,7	92	36,1	255	100
Toplam	116	30,2	128	33,3	140	36,5	384	100

$\chi^2=0,065$ Sd=2 p=0,968

“Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmenlerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne hem kadınların hem de erkeklerin bütün seçeneklerdeki oranları birbirlerine yakındır. Her iki cinsten de en yüksek oranlar “katılmıyorum”, en düşük oranlar ise “katılıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Bu soruya erkekler % 37.2 ile kadınlar ise % 36.1 ile katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya erkeklerin çok daha fazla oranda “katılıyorum demesi beklenebilirdi. Çünkü geleneksel toplumda erkeklerin, himayeci değerlerin korunması

ve aktarımında kadınların daha hassas olduğunu düşündükleri yönünde genel bir anlayış söz konusudur.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.72. “Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 13						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	87	66,4	28	21,4	16	12,2	131	100
Kadın	175	68,1	69	26,8	13	5,1	257	100
Toplam	262	67,5	97	25,0	29	7,5	388	100

$$\chi^2=7,020 \quad Sd=2 \quad p=0,030$$

“Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranların “katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Erkeklerin % 66.4’ü, kadınların ise % 68.1’i “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. “Katılmıyorum” seçeneğinde ise erkekler % 12.2, kadınlarsa % 5.1’lik bir orandadırlar.

Bu soruya katılma derecelerinin cinsiyete bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katılmadıkları görülmüştür. Buna göre, erkek öğretmenler, himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır yönündeki görüşe kadın öğretmenlerden daha çok katılmamaktadırlar.

Tablo 3.73. “Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 14						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	32	24,2	62	47,0	38	28,8	132	100
Kadın	60	23,4	114	44,5	82	32,0	256	100
Toplam	92	23,7	176	45,4	120	30,9	388	100

$$\chi^2=0,434 \quad Sd=2 \quad p=0,805$$

Tablo 3.73’deki soru ile ilgili olarak her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “kısmen katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Erkeklerin % 47’si, kadınların ise % 44.5’i “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. “Katılıyorum” seçeneğinde ise erkekler % 24.2, kadınlarsa % 23.4’lük bir orandadırlar. Bu durumda her iki grubun da “okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne kısmen katıldıkları görülmektedirler. Bireyin yetiştiği ortam, onların tavır ve davranışlarında etkili olmaktadır. Bu ortamların içinde aile ortamı en çok etkili olandır. Eğitim ortamı da önemsenecek bir etki alanına sahiptir. Eğitim ortamı olarak üniversite, bireylerin daha bilinçli olduğu ve birçok şeyi seçici olarak alma eğiliminde olduğu ortamdır. Bu durum geleneksel toplumlar için düşünüldüğünde, üniversite ortamı da olsa, bireylerin içinde bulundukları ortamlardan etkilenmelerinin mümkün olduğunu düşündürmektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.74. “Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 15						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	91	68,4	31	23,3	11	8,3	133	100
Kadın	196	75,1	52	19,9	13	5,0	261	100
Toplam	287							

$$\chi^2=2,583 \quad Sd=2 \quad p=0,275$$

“Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “katılıyorum”, en düşük oranlarsa “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Erkekler % 68.4, kadınların ise % 75.1 gibi yüksek bir oranda “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu soruda “katılıyorum” diyenlerin oranının her iki cinsten de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. “Katılmıyorum” seçeneğinde erkekler % 8.3, kadınlar ise % 5’lik bir orandadırlar.

İlköğretim dönemi bireylerin gelişimlerinin en hızlı olduğu ve toplumsal değerlerden etkilendiği dönemdir. Toplumsallaşmanın sağlanmasında en önemli dönemdir. Bu durum araştırmaya konu olan ders kitaplarının İlköğretimden seçilmesini de açıklamaktadır. Verilen cevapların en yüksek oranlarının katılıyorum seçeneğinde toplanması da bu görüşü desteklemektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin cinsiyetleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.75. “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla cinsiyetleri arasındaki ilişki.

Cinsiyet	Cevap 16						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	48	36,6	59	45,0	24	18,3	131	100
Kadın	86	33,2	126	48,6	47	18,1	259	100
Toplam	134	34,4	185	47,4	71	18,2	390	100

$\chi^2=0,540$ Sd.=2 p=0,764

“Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne her iki cinsin de verdiği cevaplarda en yüksek oranlar “kısmen katılıyorum”, en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Erkeklerin % 45’i, kadınların ise % 48.6’sı “kısmen katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. İçinde yaşanan toplum hayatına uyumda himayeci değerlerin fazla etkili olmadığı düşüncesi öğretmenlerin yetiştikleri ve içinde yaşadıkları ortamın etkisinden kaynaklanmış olabilir. Yaşanılan

ortamdaki bireylerin değerlere bakışı ve algılayışı değerlerin etkisini belirleyebilmektedir.

IV. III. Anketi Cevaplayan Öğretmenlerin Kıdemleri ile Sorulara Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki

Tablo 3.76. Öğretmenlerin, “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 1						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	4	13,3	12	40,0	14	46,7	30	100
6-10	14	15,9	36	40,9	38	43,2	88	100
11-15	7	11,3	22	35,5	33	53,2	62	100
16-20	7	13,2	21	39,6	25	47,2	53	100
21-25	22	22,2	39	39,4	38	38,4	99	100
26-+	13	21,7	25	41,7	22	36,7	60	100
Toplam	67	17,1	155	39,5	170	43,4	392	100

$\chi^2=7,469$ Sd=10 p=0,681

Öğretmenlerin kıdemlerine göre “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarda “katılmıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneklerinde en yüksek oranların toplandığı görülmektedir. Öğretmenler himayeci değerlerin kitaplarda yer almasından çok nasıl ifade edildiklerinin önemli olduğunu görüşmelerde ifade etmişlerdir. Buradan hareketle genç öğretmenlerin değerlerin kitaplarda yer alıp almamasını fazla önemsemedikleri de söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.77. Öğretmenlerin, “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 2						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	4	13,3	13	43,3	13	43,3	30	100
6-10	15	17,0	33	37,5	40	45,5	88	100
11-15	7	11,3	19	30,6	36	58,1	62	100
16-20	8	15,1	17	32,1	28	52,8	53	100
21-25	26	26,3	37	37,4	36	36,4	99	100
26-+	12	20,0	20	33,3	28	46,7	60	100
Toplam	72	18,4	139	35,5	181	46,2	392	100

$$\chi^2=11,863 \quad Sd=10 \quad p=0,294$$

“Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” sorusuyla ilgili cevaplara bakıldığında, hemen hemen bütün kıdemlerde en yüksek oranlar “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Bütün kıdemlerde en düşük oranlar ise “katılıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Bir önceki soruda öğretmenler ders kitaplarındaki himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini kısmen etkileyebileceği yönünde görüş bildirirken, bu soruda günlük yaşamı olumsuz etkilemeyeceği yönünde görüş bildirmektedirler.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre öğretmenler hangi kıdem diliminde olurlarsa olsunlar bu sorunun ifade ettiği görüşe genel bir eğilim olarak katılmamaktadırlar. Tüm öğretmenler bu ifadeye katılmamaktadır; kıdemleri katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.78. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 3						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	14	51,9	12	44,4	1	3,7	27	100
6-10	37	43,0	36	41,9	13	15,1	86	100
11-15	21	35,0	23	38,3	16	26,7	60	100
16-20	14	28,0	23	46,0	13	26,0	50	100
21-25	34	38,2	43	48,3	12	13,5	89	100
26-+	25	43,1	25	43,1	8	13,8	58	100
Toplam	145	39,2	162	43,8	63	17,0	370	100

$$\chi^2=14,155 \quad Sd=10 \quad p=0,166$$

“Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verilen cevaplar içinde en yüksek oranlar “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. En düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğindedir. “Katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneklerindeki cevaplar birlikte düşünüldüğünde öğretmenlerin, “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığında yazarların bu değerlerle ilgili tutumlarının etkili olduğu” düşüncesini öne çıkarmaktadır.

Tablo 3.79. “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 4						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	15	50,0	11	36,7	4	13,3	30	100
6-10	47	53,4	31	35,2	10	11,4	88	100
11-15	28	45,2	24	38,7	10	16,1	62	100
16-20	26	49,1	19	35,8	8	15,1	53	100
21-25	38	38,4	49	49,5	12	12,1	99	100
26-+	28	47,5	24	40,4	7	11,9	59	100
Toplam	182	46,5	158	40,4	51	13,0	391	100

$$\chi^2=6,465 \quad Sd=10 \quad p=0,775$$

“Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarda en yüksek oranlar “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçeneklerinde toplanmaktadır. Bütün kıdemlerde en düşük oranlar “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Buradan hareketle, öğretmenlerin değerlerle ilgili tutumlarının, değerlerin öğrencilere aktarılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.80. Öğretmenlerin, “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 5						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	11	36,7	15	50,0	4	13,3	30	100
6-10	26	29,6	44	50,0	18	20,5	88	100
11-15	15	24,2	33	53,2	14	22,6	62	100
16-20	14	26,4	26	49,1	13	24,5	53	100
21-25	21	21,2	55	55,6	23	23,2	99	100
26-+	14	23,3	41	68,3	5	8,3	60	100
Toplam	101	25,8	214	54,6	77	19,6	392	100

$\chi^2=11,851$ Sd=10 p=0,295

“Himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verilen cevaplarda en yüksek oranlar “kısmen katılıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Himayeci değerlerin ders kitaplarında çok fazla yer almadığı düşüncesi hemen bütün öğretmenlerce benimsenmektedir. “Kısmen katılıyorum” seçeneğindeki cevapların oranlarının % 50’nin üzerinde olması dikkat çekicidir. Bu soru ile ilgili verilen cevaplarda en düşük oranlar “katılmıyorum” seçeneğindedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.81. Öğretmenlerin, “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 6						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	7	23,3	16	53,3	7	23,3	30	100
6-10	26	29,5	27	30,7	35	39,8	88	100
11-15	14	23,0	24	39,3	23	37,7	61	100
16-20	19	35,8	16	30,2	18	34,0	53	100
21-25	26	26,3	43	43,3	30	30,3	99	100
26-+	19	32,8	24	41,4	15	25,9	58	100
Toplam	111	28,5	150	38,6	128	32,9	389	100

$$\chi^2=10,955 \quad Sd=10 \quad p=0,361$$

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne 16-20 yıl çalışanlar “katılıyorum”, 0-5 ve 11-15 yıl çalışanlar “kısmen katılıyorum” 6-10 yıl ve 26 ve daha fazla çalışanlar ise “katılmıyorum” demektedirler.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.82. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarla öğretmenlerin kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 7						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	13	43,3	13	43,3	4	13,3	30	100
6-10	63	71,6	21	23,9	4	4,5	88	100
11-15	39	62,9	16	25,8	7	11,3	62	100
16-20	25	47,2	16	30,2	12	22,6	53	100
21-25	53	53,5	29	29,3	17	17,2	99	100
26-+	37	61,7	15	25,0	8	13,3	60	100
Toplam	230	58,7	110	28,1	52	13,3	392	100

$$\chi^2=19,003 \quad Sd=10 \quad p=0,040$$

“Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne öğretmenler bütün kıdemlerde en yüksek

oranla “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişler. En düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğindedir. Altı ve daha fazla yıl çalışmış olan, yani orta yaş üzeri olan öğretmenlerin, öğrencilere günlük hayatlarında himayeci değerlere uygun davranmalarının öğretilmesi gerektiğini söylemeleri bu yaşlardaki öğretmenlerin himayeci değerleri daha fazla benimsediklerini de göstermektedir.

Bu soruya katılma derecelerinin kıdeme bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda 6-15 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin diğerlerine oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, 6-15 yıl arası kıdemi olan öğretmenler, öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları gerektiği görüşünü diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden daha çok benimsemektedirler.

Tablo 3.83. “Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 8						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	22	73,3	7	23,3	1	3,3	30	100
6-10	80	93,0	6	7,0	0	0	86	100
11-15	52	53,9	7	11,3	3	4,8	62	100
16-20	45	84,9	6	11,3	2	3,8	53	100
21-25	78	79,6	12	12,2	8	8,2	98	100
26-+	47	79,7	10	16,9	2	3,4	59	100
Toplam	324	83,5	48	12,4	16	4,1	388	100

$$X^2=15,285 \quad Sd=10$$

$$p=0,122$$

“Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verilen cevapların en yüksek oranları bütün kıdemlerde “katılıyorum”, en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. “Katılıyorum” diyenlerin oranlarının diğer seçeneklerdeki oranlardan çok yüksek olduğu dikkat çekicidir. Geleneksel toplumun aile ilişkileri himayeci değerlerin bireylere öğretilmesindeki önemi hemen her dönemde etkisini göstermektedir. Kıdem farkı olmaksızın bütün öğretmenlerin yüksek oranda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemine inanmaları bu görüşü desteklemektedir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.84. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 9						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	14	46,7	11	36,7	5	16,7	30	100
6-10	42	47,7	36	40,9	10	11,4	88	100
11-15	31	50,8	23	37,7	7	11,5	61	100
16-20	20	38,5	23	44,2	9	17,3	52	100
21-25	51	51,5	36	36,4	12	12,1	99	100
26-+	24	40,4	27	45,8	8	13,6	59	100
Toplam	182	46,8	156	40,1	51	13,1	398	100

$\chi^2=4,571$ Sd.=10 p=0,918

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” sorusu ile ilgili olarak Tablo 3.84’e bakıldığında, 0-5 yıl, 6-10 yıl, 11-15 yıl ve 21-25 yıl kıdemi olanların cevaplarında en yüksek oranların “katılıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. 16-20 yıl ve 26 yıl ve daha fazla kıdemi olanların en yüksek oranları ise “kısmen katılıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Bütün kıdemlerde en düşük oranlar ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır. Genel eğilim olarak araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsinin “himayeci değerlerle evrensel değerler arasında çatışma yaşandığı” görüşünde oldukları söylenebilir.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.85. Öğretmenlerin, “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 10						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	14	50,0	12	42,9	2	7,1	28	100
6-10	59	68,6	22	25,6	5	5,8	86	100
11-15	37	60,7	22	36,1	2	3,3	61	100
16-20	32	60,4	16	30,2	5	9,4	53	100
21-25	74	78,7	12	12,8	8	8,5	98	100
26-+	31	53,4	21	36,2	6	10,3	58	100
Toplam	247	65,0	105	27,6	28	7,4	380	100

$$X^2=21,481 \quad Sd=10 \quad p=0,018$$

“Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne verilen cevapların yüzdelik olarak dağılımlarına bakıldığında bütün kıdem aralıklarında en yüksek oranların “katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Ayrıca “katılıyorum” diyenlerle katılmıyorum diyenlerin oranları arasında oldukça yüksek bir farkın olduğu dikkat çekmektedir. Yani öğretmenlerin büyük bir kısmı, himayeci değerlerin yeniliklere uyum sağlamada yeniden tanımlanması gereği konusunda birleşmektedirler.

Bu soruya katılma derecelerinin kıdeme bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin diğerlerine oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha az katıldıkları görülmüştür. Buna göre, 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenler, toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır yönündeki görüşe diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden daha az katılmaktadırlar.

Tablo 3.86. Öğretmenlerin, “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 11						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	15	51,7	13	44,8	1	3,4	29	100
6-10	56	65,9	18	21,2	11	12,9	85	100
11-15	40	66,7	18	30	2	3.3	60	100
16-20	27	52,9	20	39,2	4	7,8	51	100
21-25	49	50,5	37	38,1	11	11,3	97	100
26-+	33	56,9	20	34,5	5	8,6	58	100
Toplam	220	57,9	126	33,2	34	8,9	380	100

$\chi^2=14,744$ Sd.=10 p=0,142

Tablo 3.86'daki soruya verilen cevapların yüzdelik olarak dağılımlarına bakıldığında bütün kıdem aralıklarında en yüksek oranların “katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Ayrıca “katılıyorum” diyenlerle “katılmıyorum” diyenlerin oranları arasında oldukça yüksek bir farkın olduğu dikkat çekmektedir.

“Katılıyorum” diyenler arasında en düşük oranı % 50.5 ile 21-25 yıl, en yüksek oranı ise % 66.7 ile 11-15 yıl kıdemi olanlar oluşturmaktadır. “Katılmıyorum” diyenler içinde en düşük oranı % 3.3 ile 11-15 yıl, en yüksek oranı ise % 12.9 ile 6-10 yıl arası kıdemi olanlar oluşturmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.87. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 12						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	6	22,2	8	29,6	13	48,1	27	100
6-10	30	34,5	26	29,9	31	35,6	87	100
11-15	15	25,4	25	42,4	19	32,2	59	100
16-20	11	20,8	17	32,1	25	47,2	53	100
21-25	26	27,1	36	37,5	34	35,4	96	100
26-+	28	47,5	16	27,1	15	25,4	59	100
Toplam	116	30,4	128	33,6	137	36,0	381	100

$\chi^2=17,230$ Sd.=10 p=0,069

“Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne verilen cevaplarda, 0-5, 6-10, 16-20 yıl kıdemi olanların en yüksek oranı “katılmıyorum”, 11-15, 21-25 yıl arası kıdemi olanların en yüksek oranı “kısmen katılıyorum”, 26 yıl ve daha fazla kıdemi olanların en yüksek oranı ise “katılıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.88. Öğretmenlerin, “Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 13						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	23	79,3	5	17,2	1	3,4	29	100
6-10	68	77,3	13	14,8	7	8,0	88	100
11-15	44	72,1	16	26,2	1	1,6	61	100
16-20	33	62,3	13	24,5	7	13,2	53	100
21-25	60	61,9	31	32,0	6	6,2	97	100
26-+	33	56,9	19	32,8	6	10,3	58	100
Toplam	261	67,6	97	25,1	28	7,3	386	100

$\chi^2=18,121$ Sd=10 p=0,053

“Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne verilen cevapların yüzdelik olarak dağılımlarına bakıldığında bütün kıdem aralıklarında en yüksek oranların “katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Ayrıca “katılıyorum” diyenlerle “katılmıyorum” diyenlerin oranları arasında oldukça yüksek bir farkın olduğu dikkat çekmektedir.

Bu soruya katılma derecelerinin kıdeme bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda 0-15 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin diğerlerine oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katıldıkları görülmüştür. Buna göre, 0-15 yıl arası kıdemi olan öğretmenler, himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır yönündeki görüşe diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 3.89 “Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 14						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	2	6,9	10	34,5	17	58,6	29	100
6-10	20	23,0	40	46,0	27	31,0	87	100
11-15	14	23,0	26	42,6	21	34,4	61	100
16-20	11	21,2	24	46,2	17	32,7	52	100
21-25	24	24,5	50	51,0	24	24,5	98	100
26-+	20	34,5	26	44,8	12	20,7	58	100
Toplam	91	23,6	176	45,7	118	30,6	385	100

$$\chi^2=18,915 \quad Sd=10 \quad p=0,041$$

“Okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarda 0-5 yıl kıdemi olanların en yüksek oranı “katılmıyorum” (% 58.6) seçeneğinde toplanırken diğer bütün kıdemlerdeki öğretmenlerin verdikleri cevapların en yüksek oranları ise “kısmen katılıyorum” seçeneğinde toplanmaktadır.

Bu soruya katılma derecelerinin kıdeme bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin

diğerlerine oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katılmadıkları görülmüştür. Buna göre, 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenler, “okudukları üniversite ortamı öğretmenlerin himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” yönündeki görüşe diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden daha çok katılmamaktadırlar. Bu durum, son dönemlerde üniversite ortamlarının daha fazla serbest hareket edilebilen ortamlar haline gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca öğretim elemanlarının, öğrencilere daha ılımlı yaklaşımları, onların daha rahat görüşlerini söyleme ve yaşayabilmelerine izin vermeleri de bu noktada etkili olabilmektedir.

Tablo 3.90. Öğretmenlerin, “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 15						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	f	%	f	%	f	%
0-5	21	70,0	7	23,3	2	6,7	30	100
6-10	69	79,3	16	18,4	2	2,3	87	100
11-15	43	69,4	16	25,8	3	4,8	62	100
16-20	36	67,9	11	20,8	6	11,3	53	100
21-25	68	68,7	25	25,3	6	6,1	99	100
26-+	49	84,7	7	11,7	4	6,7	60	100
Toplam	286	73,1	82	21,0	23	5,9	391	100

$$X^2=10,845 \quad Sd=10 \quad p=0,370$$

“Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne verdikleri cevapların yüzdeler olarak dağılımlarına bakıldığında bütün kıdem aralıklarında en yüksek oranların “katılıyorum”, en düşük oranların ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplandığı görülmektedir. Ayrıca “katılıyorum” ve “katılmıyorum” diyenlerin oranları arasında da oldukça yüksek bir farkın olduğu dikkat çekmektedir. Burada da yaş ve cinsiyette olduğu gibi en yüksek oranlar “katılıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Kısaca ankete cevap veren tüm öğretmenlerin himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim döneminin önemli bir etkiye sahip olduğu düşüncesinde oldukları ortaya çıkmaktadır.

Yapılan kay-kare testi sonucunda, öğretmenlerin kıdemleri ile bu soruya verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin kıdemleri bu soruya katılmama düşünceleri üzerinde etkili değildir.

Tablo 3.91. “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne öğretmenlerin verdikleri cevaplarla kıdemleri arasındaki ilişki.

Kıdem	Cevap 16						Toplam	
	Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum			
	f	%	F	%	f	%	f	%
0-5	2	6,7	18	60,0	10	33,3	30	100
6-10	32	36,4	41	46,6	15	17,0	88	100
11-15	21	33,9	30	48,4	11	17,7	62	100
16-20	14	26,9	24	46,2	14	26,9	52	100
21-25	39	39,8	48	49,0	11	11,2	98	100
26-+	24	42,1	24	42,1	9	15,8	57	100
Toplam	132	34,1	185	47,8	70	18,1	387	100

$\chi^2=19,826$ $Sd=10$ $p=0,031$

“Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne verilen cevaplarda bütün kıdem aralıklarında “kısmen katılıyorum” denilmektedir. Yalnız 26 yıl ve daha fazla çalışmış olan öğretmenlerin “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” deme oranları eşit çıkmıştır. Bu noktada öğretmenler, “himayeci değerlerin bireylerin yaşadığı toplumsal ortama uyumlarında etkili olduğu” görüşüne katıldıkları söylenebilir.

Bu soruya katılma derecelerinin kıdeme bağlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan kay-kare testi sonucunda 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenlerin diğerlerine oranla bu sorudaki ifadeye istatistiksel olarak anlamlı derecede daha çok katılmadıkları görülmüştür. Buna göre, 0-5 yıl arası kıdemi olan öğretmenler, “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” yönündeki görüşe diğer kıdemlerdeki öğretmenlerden daha çok katılmamaktadırlar.

V. AÇIK UÇLU SORULARA VERİLEN CEVAPLAR

Bu başlık altında, bilgi toplama formundaki açık uçlu sorulara öğretmenlerin verdikleri cevaplar yer almaktadır.

Bilgi toplama formunda bulunan üç açık uçlu soruya öğretmenlerin birçoğu cevap vermemiştir. Öğretmenler anketin uygulanması sırasında, “açık uçlu soruların cevaplandırılmasının zorluğu, vakitlerinin olmayışı, açık uçlu soruları cevaplamayı sevmedikleri, yazarak cevaplamamanın zor oluşu” gibi farklı gerekçeler sunmaktadırlar. Bazı öğretmenler ise açık uçlu soruları cevaplamadıkları halde hiçbir şey söylemeden anketi cevapladık diye iade etmişlerdir. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar ile diğer sorulara verilen toplam sayı arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır.

Bilgi toplama formunda yer alan açık uçlu sorulara öğretmenlerin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Hangi yayınevinin hazırladığı ders kitaplarını kullanıyorsunuz. Kullanma nedeninizi lütfen belirtiniz?” görüşüne öğretmenlerden otuz iki öğretmen özel yayınevlerinin hazırladığı ders kitaplarını, otuz üç öğretmen Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı ders kitaplarını, yirmi bir öğretmen ise her ikisini de birden kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya toplam seksen üç öğretmen cevap vermiştir.

Ankete katılan öğretmenlerin sayısı (396) göz önüne alındığında bu rakamın oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Özel yayınevinin kitaplarını kullanan öğretmenlerden, yedisi iyi hazırlandığı için tercih ediyorum demiştir. Zümre öğretmenleri kararı olduğu için tercih ediyorum diyenlerin de sayısı da yedidir. Bunların dışında; öğretmenlerden üçü öğrenci seviyesine uygun olduğu için, üçü de bol örnekli ve açıklayıcı olduğu için, birer öğretmen ise kitaplarda kullanılan dilin basit, seçme şanslarının çok olması nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, öğretmenlerin özel yayın evlerinin kitaplarını tercih ederken, zümre öğretmenleri kararı ve kitapların iyi hazırlanması gibi özelliklere dikkat ettiklerini göstermektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayınlarını tercih edenlerden altı öğretmen, ekonomik olduğu için; iki öğretmen Tebliğler Dergisi’ne uygun olduğu için, iki öğretmen seviyeye uygun olduğu için, dokuz öğretmen zümre kararı olduğu ve okul

istediği için tercih ediyorum demişlerdir. Bunların dışındakiler güvenilir olduğu için, etik değerlere ve Milli Eğitim amaçlarına uygun olduğu için tercih ettiklerini belirtmiştir.

Her ikisini birden tercih edenler tercih nedenlerini şu şekilde bildirmektedirler: üç öğretmen içerik ve fiyatının uygunluğu; diğerleri ise, programa uygunluğu, anlaşılabilirliği, ekonomikliği, içeriğinin iyi olması vb. nedenler belirtmişlerdir.

Bu soruda öne çıkan düşünce, ders kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı'nın bastırdığı kitaplar arasında seçilmesinde iyi hazırlanmış olması ve zümre kararı nedeniyle kullanılmasıdır. Burada iyi hazırlanmasından ne kastedildiği açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca zümre kararlarının da, daha çok okulun bulunduğu sosyo-ekonomik duruma göre, ekonomik kaygılardan alındığı da bilinen bir gerçektir. Sonuç olarak ders kitaplarının seçiminde öğretmenlerin fazla seçici olamadıkları bu nedenle de değerlerle ilgili noktalara dikkat etmedikleri anlaşılmaktadır.

“Ders kitaplarının hazırlanmasında himayeci değerlerle ilgili olarak dikkat edilmesini istediğiniz noktalar nelerdir?” görüşüne verilen cevapların dağılımı da şöyledir:

Değerlerin öğretiminde basmakalıp yöntemlerden kaçınılmalıdır. Değerlerin öğretilmesi düşünce özgürlüğüne yönelik olmalı. Himayeci değerler gelişme ve yeniliklere uygun hale getirilmeli. Değerlerin öğretiminde I. kademeye daha fazla önem verilmeli. Değerler aşırıya kaçılmadan konulara yayılarak verilmeli ve bazı değerler çağdaştırılmalıdır.

Himayeci değerlerin verilişinde bazen abartıya kaçılıyor. Kitaptaki değerlerle dışarıdaki gerçekler aynı doğrultuda olmalı. Hayatın gerçekleri ön plana çıkarılmalı. Öğrenci hayatla kitap arasında çelişkiye düşmemeli. Günlük olaylarla bağlantılı ve açıklamalı öğretilmelidir.

Himayeci değerler kitaplarda yeteri kadar yer almıyor, daha fazla yer verilmeli. Evrensel değerler göz önüne alınarak kitaplar hazırlanmalı. Bunun yanında himayeci değerlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Fakat belirleyici olanın evrensel değerler olmalıdır. Bilgi toplumunda, insanı yetiştirmede değerler ne kadar bu amaca hizmet eder düşünülmeli, himayeci değerler evrensel ölçütlere uygun hale getirilmeli. Kitap

seçiminde duyarlı olunmalı ve seviyeye uygunluk dikkate alınmalı. Kitaplar günün ihtiyaçlarına uygun hazırlanmalıdır.

Himayeci değ rlere yer verilmesi ya da verilmemesin çok önemli değil. Himayeci değ rler ile ilgili kısımlar ders kitaplarından çıkarılmalı. Evrensel değ rlere AB normları da konmalı. Himayeci olmaktan çok demokratik ve bağımsız insan eğitimine önem verilmeli. Himayeci değ rler bireyselliği önleyici olmamalı toplumsallığı da ele almalı. İnsan hakları ve demokrasi kültürüne önem verilmeli.

Öğretmenlerin ders kitaplarında himayeci değ rlerle ilgili olarak; basmakalıp değ rler yerine düşünce özgürlüğünü  ne çıkaran değ rlerin öğretilmesi, himayeci değ rlerin gelenekler ve inançlar dikkate alınarak gelişme ve yeniliklere uygun hale getirilmesi, bireyselliği engellemeyecek bir tarzda verilmesi gibi noktaları  ne çıkardıkları görülmektedir. Çok az sayıda da olsa bazı öğretmenler bu değ rlerin verilmemesi gerektiğini söylerken bazıları ise verilmesinin önemi üzerinde durmaktadırlar.

“Bunların dışında himayeci değ rlerle ilgili olarak eklemek istediğiniz g r  leriniz varsa lütfen yazınız” g r  ne verilen cevapların dağılımı ise  u  oyledir:

Himayeci değ rler öğüt vermeden çok örnek davranışlar sergilenerek verilmeli. Değerlerin verilmesinde beşinci sınıfa kadar başarı sağlanıyor ama ondan sonra öğrenciler isyan hali içindeler. Değerler ailede ba layıp İlköğretimde peki tirilmeli. Değerlerin kazandırılmasında çok zorlanılıyor. Bunun sebebi ise kaynak yetersizliği, sınıfta kalma ve disiplin cezasının olmamasıdır.

Öncelikle kişisel güven kazandırılmalı. Konular ve kavramlar somutla tırılarak verilmeli. Eğitim sisteminin bütünüyle ele alınıp yeniden düzenlenmeli. Çünkü eğitim faaliyeti avuta ku  tutmak gibidir, çok sıkarsanız ölür, çok gev etirseniz kaar dolayısıyla en büyük kötülüğü yaparsınız. Himayeci değ rlerle ilgili de aynı şeyi söylemek mümkün. Değerlerin anlatımında konular örnek olaylarla anlatılmalıdır.

Kitapların uzmanlarca ağda  standartlara uygun hale getirilmeli, ya serbest seçilmeli ya da Milli Eğitim Bakanlığı’nın kitapları olmalı. Güven kazandıran, ki ilikli, katılımcı, dayanı macı toplumsal gelişmeden yana bir eğitim verilmeli. Örf adet ve inançlar milleti millet yapar, bu nedenle de korunmalıdır. ağda la maya önem verilmeli.

Bu soruya verilen cevaplar içerisinde; değerlerin öğretilmesinde ne katı bir tutuculuk ne de çok serbest davranılmaması, öğrenciye güven kazandıran, kişiliğini zedelemeyen çatışmayı ortadan kaldıran bir değer anlayışının oluşturulması gerektiği belirtilen konular içinde öne çıkmaktadır. Burada öğretmenler daha çok çağdaşlaşmaya imkan verecek bir anlayışla himayeci değerlerin ele alınmasını savunmaktadırlar. Bir başka nokta da öğretmenlerin, himayeci değerlerin öğretilmesinde aile kurumunun işlevselliğinin önemli olduğunu vurgulamalarıdır. Ankette bu konuyla ilgili sorulan soruya da öğretmenlerin ve uzmanların çok büyük bir kısmı aynı doğrultuda cevap vermişlerdir.

VI. UZMANLARA UYGULANAN ANKET SONUÇLARI

VI.1. Ankete Katılan Uzmanların Sorulara Verdikleri Cevapların Dağılımı

Bu başlık altında; Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda görevli kırkbir uzmanın veri toplama aracına verdikleri cevaplar yer almaktadır. Uzmanların veri toplama aracına cevap vermede oldukça isteksiz olmaları uygulamayı zora sokmuştur. Fakat birim yetkililerinin yardımları ve her bir uzmanla yüzyüze yapılan görüşmeler sonucunda uzman görüşlerine ulaşılmıştır.

Tablo 3.92. Uzmanların “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 1	f	%
Katılıyorum	13	31.70
Kısmen Katılıyorum	22	53.65
Katılmıyorum	6	14.63
Toplam	41	

Uzmanların “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplar içerisinde en yüksek oran “kısmen katılıyorum” seçeneğindedir. En düşük oran ise “katılmıyorum” seçeneğinde toplanmıştır. Bu soruya öğretmenlerin verdikleri cevaplar içinde en yüksek oran ise “katılmıyorum” seçeneğidir. Öğretmenler “katılmadıklarını”, uzmanlar ise “kısmen katıldıklarını” belirtmektedirler.

Tablo 3.93. Uzmanların “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 2	f	%
Katılıyorum	11	26.82
Kısmen Katılıyorum	20	48.78
Katılmıyorum	10	24.39
Bilinmeyen	10	
Toplam	41	

Uzmanların “ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne verdikleri cevaplarda en yüksek oran “kısmen katılıyorum” (% 48.78) seçeneğindedir. Bu soruya öğretmenlerin verdikleri cevaplar içinde en yüksek oran ise “katılmıyorum” seçeneğidir. On uzman bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 3.94. Uzmanların “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 3	f	%
Katılıyorum	13	31.70
Kısmen Katılıyorum	24	58.53
Katılmıyorum	1	2.43
Bilinmeyen	3	7.31
Toplam	41	

Uzmanların “himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne verdikleri cevaplarda en yüksek oran “kısmen katılıyorum”, en düşük oran ise “katılmıyorum” seçeneğindedir. Bu soruya öğretmenler de “kısmen katıldıklarını” belirtmişlerdir. Öğretmenlerin “kısmen katılıyorum” deme oranları (% 43.9) uzmanların kısmen katılıyorum deme oranlarından (% 58.53) daha düşüktür.

Tablo 3.95. Uzmanların “öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 4	f	%
Katılıyorum	26	63.41
Kısmen Katılıyorum	15	36.58
Katılmıyorum	-	-
Toplam	41	

“Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne uzmanların büyük bir çoğunluğu “katıldıklarını” belirtmişlerdir.

“Katılmıyorum” diyen yoktur. Uzmanlar, öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumlarının, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olduğu düşüncesine katılmaktadırlar. Bu soruya öğretmenler de (% 46.3) “katıldıklarını” belirtmektedirler.

Tablo 3.96. Uzmanların “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 5	f	%
Katılıyorum	15	36.58
Kısmen Katılıyorum	18	43.90
Katılmıyorum	8	19.51
Toplam	41	

Uzmanların “himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarda en yüksek oran “kısmen katılıyorum”, en düşük oran ise “katılmıyorum” olmuştur. Bu soruya öğretmenlerin “kısmen katılıyorum” deme oranları (% 54.5) uzmanlara göre (% 43.9) daha yüksektir. Burada öğretmenlerin oranının yüksek çıkması, onların ders kitaplarıyla daha fazla ilgili olmalarından ve derste çoğunlukla ders kitabını kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Sekiz uzman bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 3.97. Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 6	f	%
Katılıyorum	14	34.14
Kısmen Katılıyorum	18	43.90
Katılmıyorum	7	17.07
Bilinmeyen	2	4.87
Toplam	41	

Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüyle ilgili

düşüncelerinin dağılımında “kısmen katılıyorum” (% 43.90) cevabı yüksek çıkmıştır. En düşük oran ise “katılmıyorumdur”. Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunmasının öğrencilerde çatışmaya neden olduğunu uzmanlar (% 43.90) öğretmenlere (% 38.4) göre daha yüksek oranda düşünmektedirler.

Tablo 3.98. Uzmanların “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 7	f	%
Katılıyorum	18	43.90
Kısmen Katılıyorum	17	41.46
Katılmıyorum	4	9.75
Bilinmeyen	1	2.43
Toplam	41	

Uzmanların “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne verdikleri cevaplarda “katılıyorum” ve “kısmen katılıyorum” seçenekleri en yüksek oranlara sahiptir. Öğretmenlerin de bu soru ile ilgili “katılıyorum” (% 58.6) dedikleri görülmektedir. Buradan hareketle, eğitimcilerin çoğunluğunun öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmalarının öğretilmesi gerektiğini düşündükleri söylenebilir..

Tablo 3.99. Uzmanların “toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 8	f	%
Katılıyorum	31	75.60
Kısmen Katılıyorum	8	19.51
Katılmıyorum	1	2.43
Bilinmeyen	1	2.43
Toplam	41	

“Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne uzmanlar % 75.60 ile “katılıyorum” demektedirler. Burada en düşük oran “katılmıyorum” seçeneğindedir. Aynı soruya öğretmenlerde “katıldıklarını” (% 583.2) belirtmişlerdir. Her iki meslek grubunda da katılıyorum diyenlerin oranları oldukça yüksektir.

Tablo 3.100. Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 9	f	%
Katılıyorum	16	39.02
Kısmen Katılıyorum	19	46.34
Katılmıyorum	5	12.19
Bilinmeyen	1	2.43
Toplam	41	

Uzmanların “çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımında “kısmen katılıyorum” seçeneği en yüksek oranın toplandığı seçenektir. Bu soruyla ilgili olarak öğretmenler % 47.1 ile “katıldıklarını” belirtmişlerdir.

Tablo 3.101. Uzmanların “toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 10	f	%
Katılıyorum	21	51.21
Kısmen Katılıyorum	14	34.14
Katılmıyorum	4	9.75
Bilinmeyen	2	4.87
Toplam	41	

“Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne uzmanlar % 51.21’le “katıldıklarını” belirtmişlerdir. Bu soruya ise öğretmenler ise % 65.4’le “katılıyorum” demektedirler. Himayeci değerlerin gelişme ve yeniliklere

uyarlanabilmesi için yeni tanımlamalara gerek olduğu düşüncesinde uzmanlar ve öğretmenler hemfikirdirler.

Tablo 3.102. Uzmanların “geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 11	f	%
Katılıyorum	23	56.09
Kısmen Katılıyorum	16	39.02
Katılmıyorum	2	4.87
Toplam	41	

“Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne uzmanlar yüksek oranda “katıldıklarını” belirtmişlerdir. Öğretmenler de bu soruya yaklaşık aynı oranda (% 57.7) “katılmaktadırlar”. “Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne hem öğretmenlerin hem de uzmanların yüksek oranda katıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.103. Uzmanların “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 12	f	%
Katılıyorum	7	17.07
Kısmen Katılıyorum	17	41.46
Katılmıyorum	14	34.14
Bilinmeyen	3	7.31
Toplam	41	

Uzmanların, “öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımında “kısmen katılıyorum” seçeneği öne çıkmaktadır. Bu soruya öğretmenler ise “katılmadıklarını” belirtmektedirler.

Tablo 3.104. Uzmanların “himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 13	f	%
Katılıyorum	25	60.97
Kısmen Katılıyorum	12	29.26
Katılmıyorum	4	9.75
Toplam	41	

“Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne uzmanlar yüksek oranda “katılıyorum” demektedirler. “Katılmıyorum” diyenlerin oranı ise en düşük orandır. Bu soruyla ilgili olarak öğretmenler de “katıldıklarını” (% 67.6) belirtmektedirler. Bu durumda, geleneksel toplumlarda inanç ve geleneklerin önemli bir etkisinin olduğu düşüncesi her iki grup tarafından da benimsenmektedir.

Tablo 3.105. Uzmanların “üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 14	f	%
Katılıyorum	2	4.87
Kısmen Katılıyorum	26	63.41
Katılmıyorum	11	26.82
Bilinmeyen	2	4.87
Toplam	41	

Uzmanların “üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne verdikleri cevaplarda “kısmen katılıyorum” seçeneği en yüksek oranı oluşturmaktadır. Üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır görüşüne öğretmenler ise % 45.5’le “kısmen katıldıklarını” belirtmişlerdir.

Tablo 3.106. Uzmanların “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 15	f	%
Katılıyorum	33	80.48
Kısmen Katılıyorum	6	14.63
Katılmıyorum	2	4.87
Toplam	41	

Uzmanların “himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımında “katılıyorum” seçeneği % 80.48’le en yüksek oranların toplandığı seçeneği temsil etmektedir. Bu soruya öğretmenler de % 72.9’la en yüksek oranda “katıldıklarını” belirtmişlerdir.

Tablo 3.107. Uzmanların “himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüyle ilgili düşüncelerinin dağılımı.

Cevap 16	f	%
Katılıyorum	8	19.51
Kısmen Katılıyorum	24	58.53
Katılmıyorum	9	21.95
Toplam	41	

“Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne uzmanlar “kısmen katıldıklarını” ifade etmişlerdir. Bu soruyla ilgili olarak öğretmenlerin de (% 47.6) aynı düşüncede oldukları görülmektedir. Dolayısıyla hem uzmanların hem de öğretmenlerin “bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında himayeci değerlerin kısmen etkili olduğunu” düşündükleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.108. Öğretmen ve Uzmanların Anket Sorularına Verdikleri Cevapların Karşılaştırılması.

Sorular		Öğretmen %	Uzman %
1	Katılıyorum	17.2	31.7
	Kısmen Katılıyorum	39.6	53.65
	Katılmıyorum	43.2	14.63
2	Katılıyorum	18.2	26.82
	Kısmen Katılıyorum	35.6	48.78
	Katılmıyorum	46.2	24.39
3	Katılıyorum	39.3	31.7
	Kısmen Katılıyorum	43.9	58.53
	Katılmıyorum	16.8	2.43
4	Katılıyorum	46.3	63.41
	Kısmen Katılıyorum	40.5	36.58
	Katılmıyorum	13.2	--
5	Katılıyorum	25.8	36.58
	Kısmen Katılıyorum	54.5	43.9
	Katılmıyorum	19.7	19.51
6	Katılıyorum	28.8	34.14
	Kısmen Katılıyorum	38.4	43.9
	Katılmıyorum	32.8	17.07
7	Katılıyorum	58.6	43.9
	Kısmen Katılıyorum	28.3	41.46
	Katılmıyorum	13.1	9.75
8	Katılıyorum	83.2	75.6
	Kısmen Katılıyorum	12.5	19.51
	Katılmıyorum	4.3	2.43
9	Katılıyorum	47.1	39.02
	Kısmen Katılıyorum	39.9	46.34
	Katılmıyorum	13.0	12.19
10	Katılıyorum	65.4	51.21
	Kısmen Katılıyorum	27.3	34.14
	Katılmıyorum	7.3	9.75
11	Katılıyorum	57.7	56.09
	Kısmen Katılıyorum	32.9	39.02
	Katılmıyorum	9.4	4.87
12	Katılıyorum	30.1	17.07
	Kısmen Katılıyorum	33.5	41.46
	Katılmıyorum	36.4	34.14
13	Katılıyorum	67.6	60.97
	Kısmen Katılıyorum	24.9	29.26
	Katılmıyorum	7.5	9.75
14	Katılıyorum	23.7	4.87
	Kısmen Katılıyorum	45.5	63.41
	Katılmıyorum	30.8	26.82
15	Katılıyorum	72.8	80.48
	Kısmen Katılıyorum	21.0	14.63
	Katılmıyorum	6.1	4.87
16	Katılıyorum	34.4	19.51
	Kısmen Katılıyorum	47.6	58.53
	Katılmıyorum	18.1	21.95

Öğretmen ve uzmanların sorulara verdikleri cevaplar arasında genel anlamda bir benzerlik vardır.³⁹⁰ “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenler “katıldıklarını”, uzmanlar ise “kısmen katıldıklarını” belirtmişlerdir. “Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir” görüşüne öğretmenler “katılmadıklarını”, uzmanlar ise “kısmen katıldıklarını” ifade etmişlerdir. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” görüşüne her iki grupta “kısmen katıldıklarını” belirtmektedirler.

“Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır” görüşüne da her iki grup “kısmen katıldıklarını” ifade etmişlerdir. “Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” görüşüne uzman ve öğretmenler “katıldıklarını” belirtmektedirler. “Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne her iki grupta bulunanlar yüksek oranda “katılıyorum” demişlerdir. “Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır” görüşüne hem uzmanlar hem de öğretmenler “katıldıklarını” belirtmişlerdir. “Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne her iki grupta “katılıyorum” demiştir. “Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır” görüşüne öğretmenler “katılmıyorum” cevabını verirken uzmanlar “kısmen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. “Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır” görüşüne her iki grupta “katılıyorum” demektedirler. “Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır” görüşüne ise her iki grupta “katılıyorum” demiştir. “Himayeci değerler ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır” görüşüne iki grupta “kısmen katılıyorum” demektedir. “Çağımızın evrensel değerleriyle himayeci

³⁹⁰ Bkz. Tablo 3.108.

değerler arasında çatışma yaşanmaktadır” görüşüne öğretmenler “katıldıklarını” belirtirken uzmanlar “kısmen katılıyorum” demişlerdir.

“Üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır” görüşüne öğretmen ve uzmanlar “kısmen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. “Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir” görüşüne her iki grupta yüksek oranda “katılıyorum” cevabını vermektedirler. “Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir” görüşüne her iki grupta “kısmen katıldıklarını” ifade etmişlerdir.

Himayeci değerlerle ilgili olarak uzman ve öğretmenlerin görüşlerindeki oranların biraz farklılık olsa da birbirine yakın olduğu görülmektedir. Başlangıçta uzmanlarla öğretmenlerin cevaplarında farklılık olabileceği düşünülse de, uzman kadrosunda çalışanların, daha önce öğretmenlik yapmış olmaları cevaplardaki benzerliği açıklamada yardımcı olmaktadır. Anketin uygulanması sırasında yapılan görüşmelerde, uzmanlık kadrosunda çalışanların birçoğunun bu kadroya geçmeden önce öğretmenlik yaptığı belirlenmiştir.

VII. İLKÖĞRETİM DERS KİTABI YAZARLARIYLA YAPILAN GÖRÜŞME

Bu başlık altında araştırma kapsamındaki ders kitabı yazarlarının görüşleri yer almaktadır. Toplam dokuz ders kitabı yazarı ile görüşme yapılmıştır. Yazarların sorulara verdikleri cevaplar her bir yazarın isimi (Y1, Y2 gibi) kodlanarak verilmiştir.

“Ders kitabı yazarlığına yönelmenizde etkili olan faktörler nelerdir”? sorusuna; Y1, Y4, Y6 Bakanlığın isteği ile başladıklarını belirtirlerken, Y4 ve Y6 bir noktada Bakanlığın emri vaki yapmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Y2, Y7, Y8, Y9 ise öğretmenlik yaptıkları yıllarda ders kitaplarında gördükleri aksaklıkların ortadan kaldırılmasına çalışmak için, Y3 ve Y4 ise tamamen ekonomik nedenlerin ders kitabı yazarlığına yönelmede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca görüşme yapılan yazarların tamamı, ders kitabı yazarlığına başlamada ekonomik nedenlerin de önemli bir etken olduğunu vurgulamışlardır.

“Ders kitabı yazımında nelere dikkat edersiniz”? sorusuna bütün yazarlar “ders kitabı yazımında Bakanlığın belirlediği kurallara uyulmasının zorunluluğu nedeniyle, Bakanlık ne istiyorsa onlara dikkat ederiz” demektedirler. Y1, Y2, Y3, Y5, Y7, Y8, ve Y9 öğrenci seviyesine uygunluğun da ders kitabı yazımında dikkat edilmesi gereken hususlar olduğu konusunda görüş birliğindedirler. Yazarlarla yapılan görüşme öncesi ve sonrası konuşmalardan; aslında yazarların Bakanlık tarafından belirlenen (ders kitabı yazımı ile ilgili) kurallara bağlı kalmak zorunda oldukları ortaya çıkmıştır. Çünkü hazırlanan kitapların komisyondan geçebilmesi için komisyonun istekleri doğrultusunda hareket etmek gereği yazarları bağlamaktadır. Bu durumla birlikte yazarlar, “Bakanlığın belirleyici ve sınırlandırıcı kuralları olmasına rağmen, istenildiğinde birçok şey kurallara aykırı olmadan farklı şekillerde verilebilir. Yani yazarlar kendi tutum ve düşüncelerini kitaplara yansıtabilir” demektedirler.

“Ders kitabı yazarken ekip çalışması yapar mısınız”? **“Ekip çalışması gerekli midir”?** sorusuna yazarların tamamı ders kitabı yazımında ekip çalışması yapılmasının mutlaka gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Fakat görüşme yapılan

yazarların yarısı ekip çalışması yaptıklarını yarısı ise yapmadıklarını belirtmişlerdir. Ekip çalışması sırasında karşılaşılan sorunlardan dolayı bu tür bir çalışmaya istekli olmadıkları görüşme sırasında tespit edilmiştir. Çünkü görüşme sırasında; birkaç kişiyle yapılan işlerde zorluklar yaşandığını, herkesin kendi alanı ile ilgili noktaları öne çıkarmak istediğini ve aslında ne kadar katkı sağlarsam, ne kadar kazanç elde ederim düşüncesinin öne çıkmasından dolayı bu tür bir çalışmayı istemedikleri tespit edilmiştir. Buradan farklı kişilerin bir araya gelerek ortak iş yapma alışkanlığının henüz yerleşmediği sonucu çıkarılabilir.

“Ders kitabı yazımında konuyla ilgili herhangi bir hizmet içi eğitime katıldınız mı”? sorusuna, Y8 dışında bütün yazarlar hizmet içi eğitim almadıklarını, böyle bir uygulamanın da olmadığını belirtmektedirler. Y8 ise hizmet içi eğitimden çok, müfettişler tarafından ön bilgilendirme yapıldığını söylemiştir. Y8’in ifadelerinden, müfettişlerce yapılan bilgilendirmelerin daha çok kitapların biçim olarak nasıl olması gerektiği yönünde olduğudur.

Ders kitabı yazarken başka uzmanlardan destek / yardım alır mısınız? sorusuna Y2, Y5, Y6, ve Y7 teknik anlamda yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Diğerleri ise herhangi bir yardım almadıklarını söylemektedirler. Teknik anlamda yardım alanlar ise bilgisayar, daktilo, dizgi, şekil ve resimlerin yerleştirilmesi ile ilgili yardım aldıklarını ifade etmişlerdir.

“Ders kitaplarında himayeci değerlerin yer almasına özellikle dikkat eder misiniz”? sorusuna Y2, Y5 ve Y8 ders kitaplarında himayeci değerlerin yer almasına özellikle dikkat ettiklerini söylerken diğerleri dikkat etmediklerini ve bu konuda Talim Terbiye’nin bağlayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Himayeci değerlerin yer almasına dikkat edenler, bu değerlerin önemli olduğunu bu nedenle de metinlerde bir şekilde değerleri vurgulamaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

“Himayeci değerlerle bireysel gelişim arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz”? sorusuna Y7 ve Y8 himayeci değerlerin bireysel gelişimi etkilemesi, bu değerlerin bireye veriliş şekline bağlı olduğunu belirtirken diğer yazarlar

himayeci değerlerin bireysel gelişimi engellediği görüşünde birleşmektedir. Bu konuda bir yazar değerlerin veriliş şeklinin önemini belirtmek için; “öğretmen din dersinde yumuşak huyluluğu anlatmaktadır. Fakat derste elinde kocaman bir sopa, bağıra bağıra ve de elindeki sopayı sıralara vura vura Peygamber yumuşak huyluluğu emrediyor.” örneğini vererek değerlere yüklenen anlamların ve bu anlamların nasıl aktarıldığının önemli olduğunu söylemiştir.

“Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek varlığını sürdürmesinde sizce neler etkili olmaktadır”? sorusuna Y1, Y4 ve Y6 himayeci değerlerin toplumda benimsenerek varlığını sürdürmesinde ailenin, Y2 İslam dininin, Y5 aile ve eğitimin, Y2 İslam dininin, Y3 cehaletin, Y7 ülkenin jeopolitik konumunun, Y9 ise bu konuda çıkarı olanların etkili olduğunu belirtmişlerdir. Aile ve dinin değerlerin benimsetilmesinde önemli olduğu noktasında yazarlar genelde birleşmektedirler.

“Himayeci değerlerin geleneksel toplumlarda daha fazla korunmasını nelere bağlıyorsunuz”? sorusuna Y1 cehalet ve eskiye bağlılığın, Y2 bağımsız düşünememenin, Y3 geleneklerin, Y4 ve Y6 ailenin, Y5 alışkanlıkların, Y7 inançların, Y8 alışkanlıklar ve ekonomik durumun, Y9 ise yeniliklere kapalı olmanın neden olduğunu belirtmektedir. Burada da gelenek ve inançlarla şekillenen alışkanlıkların ve de cehaletin himayeci değerlerin korunmasında etkili olduğu görüşü öne çıkmaktadır.

“Himayeci değerlerin bireye benimsetilmesinde toplumsal kurumlardan hangisinin etkisi daha fazla hissedilmektedir”? sorusuna Y3, Y5 ve Y9 himayeci değerlerin bireye benimsetilmesinde aile kurumunun daha etkili olduğunu söylerken, Y8, Y4, ve Y2 eğitim kurumunun, Y6, Y7 ve Y1 ise hem aile hem de eğitim kurumunun etkili olduğunu belirtmişlerdir.

“Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde ders kitaplarının etkisi nedir”? sorusuna Y1 himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde ders kitaplarının etkisinin öğretmene bağlı olduğunu yani öğretmenin tutumuyla orantılı olduğunu, Y3, Y4, Y6, ve Y8 ders kitaplarının önemli olduğunu, Y5, Y7, ve Y9 ise ders kitaplarının fazla etkili olmadığını söylemektedir. Y2 ise bu soruya cevap vermemiştir.

Himayeci değerlerin öğretilmesinde öğretmenlerin etkisi var mıdır? sorusuna görüşme yapılan bütün yazarlar, himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde öğretmenlerin önemli bir etkiye sahip olduğu görüşündedirler. Y5 ve Y6 ise buna ek olarak öğretmenin etkisinin programla ilişkili olduğunu da belirtmektedirler.

“Himayeci değerlerin öğretilmesinde ders kitabı yazarlarının etkisi olmakta mıdır”? sorusuna Y1 ve Y9 himayeci değerlerin öğretilmesinde Bakanlığın müdahalesi nedeniyle ders kitabı yazarlarının fazla bir etkisinin olmadığını, Y2, Y3, Y4, Y6, Y7 ve Y8 yazarların etkili olduğunu söylemektedirler.

“Himayeci değerlerin, bireyin grup, cemaat ya da toplum hayatına bağımlı hale gelmesinde etkisi var mıdır”? sorusuna Y6 himayeci değerlerin, bireyin grup, cemaat ya da toplum hayatına bağımlı hale gelmesinde etkisinin olmadığını söylerken diğer tüm yazarlar etkisinin olduğunu belirtmektedirler.

“Günümüzde evrensel değerler ile himayeci değerler arasında çatışma yaşanmakta mıdır”? Sorusuna Y1, Y4, Y6 ve Y8 evrensel değerler ile himayeci değerler arasında çatışmanın yaşandığını, Y9 ise çatışmanın olmadığını belirtmektedir. Y4 çatışmanın var olduğunu ama önemsenecek derecede olmadığını söylemektedir. Y3 ve Y7 ise çatışmanın olup olmamasının yaşanan ortamla ilişkili olduğunu, Y2 ise çatışmanın olmasının bu değerlerin ifade edilişiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle, yazarların çoğunluğunun himayeci değerlerle evrensel değerler arasında çatışma yaşandığı görüşünü öne çıkardıkları söylenebilir.

Himayeci değerlere yüklenen anlamların olduğu gibi korunması mı gerekir yoksa yeni anlam ve tanımlamalara gidilmeli midir? sorusuna Y6 araştırma yapmadan bir şey söylemenin mümkün olamayacağını söylerken diğer bütün yazarlar himayeci değerlerle ilgili yeni tanımlamalara ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler.

“Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alması konusunda başka ne söylemek istersiniz”? sorusuna Y1 değerlere körü körüne, içi boş bir kavram olarak bağlanmak ya da, her şeyi bağlanılanlara havale etmek çıkar yol değil. Fayda da elde

edilmez diyerek bu durumu şu örnekle açıklamıştır: “Türkiye’nin Almanya’daki Müslümanlar için hazırlattığı din dersi kitabını ortaklaşa hazırladığımız Alman profesörün gösterdiği bir fotoğraf bu değerleri nasıl anladığımız ve algıladığımızı açıkça göstermektedir. Resimdeki görüntü şu şekilde idi: Arkasında Allah korusun yazan bir araba ve arabanın çarpmak üzere olduğu çocuklar” işte bu resimde de olduğu gibi, Allah korusun demekle işin içinden çıkılamamakta, arabanın çarpmasından kurtulamamaktadır. Burada önemli olanın tedbirin elden bırakılmamasıdır.”

Y2 himayeci değerlerin tamamen yok edilemeyeceğini, bu değerlerin toplumun tarihi ve kökleri olduğunu belirterek, “kökleri atarsanız geriye tutunacak bir şey kalmaz. O nedenle kökleri zamana ve zemine göre su vererek canlı tutmak gerekmektedir” demektedir.

Y3 “kitap yazma işi el yordamıyla yapılıyor. Devlet rast gele birilerini ya da bazı kurumları görevlendiriyor. Yazın diyor. Görevlendirdiği kurum amiri de kendi elemanlarından birini görevlendiriyor. Adam bu konuda hiçbir bilgiye sahip olmadığı için ne yapacağını bilmiyor. Başlıyor bu konuda bir bilen aramaya. Bulduğu ilk kişiden yardım talep ediyor. Tabi bu arada bu iş için bir ödenek de ayrılmadığı için, bu işi yapanlar yapacakları işi para istemeden en ucuz kime yaptıracaklarsa, -kalite ve yeterlilik aramadan- ona gidiyorlar. Durum bu olunca da himayeci değerler, evrensel değerler hiç önemli değil, hatta akla bile gelmiyor. Yeter ki iş bir an önce bitsin, görev yerine getirilsin” şeklinde açıklamalarla ders kitabı yazımının bilimsel yollarla yapılmadığını belirtmektedir.

Y5 bu konuda bireylerin fazla üzerine gidilmemesi gerektiğini, başkalarına zarar vermemek şartıyla serbest davranılabileceğini belirtmektedir.

Y6, himayeci değerlerin ders kitaplarında doğrudan değil de dolaylı yollardan yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Y7 bireysel gelişmede bu değerlerden ziyade ekonomik özgürlük daha öne çıkmaktadır. Çünkü ekonomik bağımlılığı olan bir bireyin bireysel davranması zordur. Geleneksel toplumda bireylerin çoğunluğunun başkalarına bağımlı bir ekonomik yaşamı vardır. Bu durum da bireylerin diğer davranışlarını kısıtlamaktadır. Mesela evde kendine ait bir odası olmayan bir çocuk ister istemez diğer aile fertleri ile yaşamak zorunda ya da odasını paylaşmak durumundadır. Hal böyle olunca da bu kişilere bağımlı ve onların isteğine uyma zorunluluğunun ortaya çıktığını belirtmiştir.

Y8, himayeci değerlerin yerinde ve doğru olarak kullanılması, çağa uygun anlamlarda donatılması için önce aileler eğitilmelidir. Bu hususta okul öğretmenler aracılığıyla aileleri eğitmelidir. Öğretmenlerin, velileri okulda anlatılanlarla evde uygulananların tutarlı olması konusunda eğitici çalışmalarla devamlı surette bilgilendirmesi gerektiğini belirtmektedir.

Y9,” ders kitaplarında değer yargıları daha çok giydirilme şeklinde verilmektedir. Algılanışı son derece ağırdır. Çocuk yetişkin olunca onun öyle olmadığını görmektedir. Oysa bu değerlerin verilışı folklorik olsa daha iyi olur” demektedir.

Yazarlarla yapılan görüşmelerde ortaya çıkan durum genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Ders kitabı yazarlığı el yordamıyla ve daha çok ekonomik getirisi öne çıkarılarak yapılan bir iş olmaktadır. Yazarlık yapmada Bakanlığın belli kriterler aramadığı görülmektedir. Kitaplarda yer alan konuların ve nasıl bir üslubun kullanılacağı Bakanlık tarafından belirlenmekle birlikte, yazarların kendi tutum ve düşüncelerini kitaplara farklı şekillerde yansıtmaları mümkün olabilmektedir.

Ders kitabı yazarlığının uzun bir tecrübe ve bilgi birikimi gerektiren bir ekip çalışması olmasına karşılık, uygulamada hiç de böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Yazarların ekip çalışmasına yatkın ve istekli olmadıkları da tespit edilmiştir. Genel anlamda tüm yazarlar, himayeci değerlerin bireysel gelişimi engelleyebileceği düşüncesindeler. Bunun yanında yazarlar değerlere yüklenen anlam ve bu değerlerin sunuluş biçiminin de etkili olduğu üzerinde durmaktadırlar.

Yazarlar, himayeci değerlerin korunması ve bireylere öğretilmesinde aileyi ve eğitimi öne çıkarmakla birlikte, himayeci değerlerin öğrencilere benimsetilmesinde ders kitapların da etkisinden bahsetmektedirler. Ders kitaplarının etkisi yanında bu değerlerin öğretmenler tarafından aktarılma şeklinin ve değerlere karşı tutumlarının da önemine dikkat çekilmektedir. Yazarların büyük bir kısmı himayeci değerlerle ilgi olarak yeni tanımlamalara gerek olduğunu da belirtmektedirler.

BÖLÜM IV

SONUÇ, GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

I. SONUÇ

“Türk eğitim sisteminde himayeci değerler (İlköğretim ders kitapları örneği)” başlıklı bu araştırmada; Türk Eğitim Sistemi’nin İlköğretim kademesinde, zorunlu İlköğretim uygulanmasının öncesi ve sonrası sosyal alan derslerinde okutulan ders kitaplarında himayeci değerler incelenme konusu olmuştur.

İlköğretim sosyal alan içerikli ders kitapları, İlköğretim sosyal alan ders öğretmenleri, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nda görevli uzmanlar, İlköğretim sosyal alan ders kitabı yazarları ve literatür taraması araştırmanın beş temel veri kaynağını oluşturmuştur.

Ders kitaplarına ilişkin evren, zorunlu İlköğretim yasanın uygulamaya geçirildiği 1997 yılı temel alınmıştır. Bu yasanın öncesi (1994-1996 yılları) ile yasanın çıktığı tarihten sonra (2001-2003 yıllarında) inceleme konusu olan alanlar, İlköğretim 5. ve 8. sınıflarda okutulan sosyal alan Türkçe, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden oluşturulmuştur. Bu dönemlerde araştırmaya konu olan derslerde okutulan toplam on dört ders kitabı belirlenerek, bunların tamamına ulaşılmıştır.

İlköğretim 5. ve 8. sınıf sosyal alan ders öğretmenlerinin araştırma evreninde Ankara merkez ilçelerde toplam 396 İlköğretim sosyal alan öğretmenine ulaşılmıştır. Çalışmanın uzman evreninde, Talim Terbiye Kurulu ders kitabı inceleme uzmanlarından kırk bir kişi çalışmanın uzman örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın yazarlar evreninden ise çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden dokuz ders kitabı yazarına ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

İlköğretim sosyal alan içerikli ders kitaplarında himayeci değerlerin belirlenmesi amacıyla yapılan içerik analizinde; “Türkçe 5. ve 8”. sınıf ders kitaplarında zorunlu İlköğretim sonrasına göre zorunlu ilköğretim öncesi dönemde himayeci değerlerin daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında hem “Türkçe 5”, hem de “Türkçe 8” ders kitaplarında her iki dönemde de himayeci değerlerin oldukça az sayıda yer aldığı, ayrıca zorunlu İlköğretim uygulaması sonrası dönemde değerlerin kitaplarda yer alma sıklığında

azalma olduğu görülmektedir. “Birlik-beraberlik” değeri “Türkçe 5” ve “Türkçe 8” ders kitaplarında her iki dönemde en fazla yer alan değerdir. İncelemeye konu olan ders kitapları içinde bir karşılaştırma yapıldığında, Türkçe ders kitaplarında himayeci değerlerin diğer kitaplara oranla daha az vurgulandığı görülmüştür.

5. ve 8. sınıflarda okutulan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders kitaplarında himayeci değerler, zorunlu İlköğretim öncesi dönemde daha fazla yer almakla birlikte dönemler arasındaki fark fazla değildir. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” kitaplarında “Yardımlaşma”, “bağlılık”, “saygı”, “himaye”, “güven” ve “birlik-beraberlik”, değerleri en fazla yer alan değerlerdir. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” kitaplarında bir karşılaştırma yapıldığında, 5. sınıfta okutulan kitaptaki değerlerin oranının 8. sınıfa göre daha fazla olduğu görülmektedir.

İlköğretim 5. sınıflarda okutulan “Sosyal Bilgiler 5” ders kitabında, zorunlu İlköğretim sonrası dönemde himayeci değerlerin oranında azalma görülmektedir. “Sosyal Bilgiler 5” ders kitabında her iki dönemde de değerler içerisinde oranı en yüksek olanlar, “birlik-beraberlik”, “bağlılık” ve “yardımlaşma” değerleridir.

“Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi” ders kitabında ise zorunlu İlköğretim sonrasında yer alan himayeci değerlerde artış görülmektedir. Bu derste “birlik-beraberlik”, “himaye”, “güven” ve “bağlılık” değerlerinin oranları diğerlerine göre yüksektir.

“İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ders kitabında da zorunlu İlköğretim sonrasında yer alan himayeci değerlerde artış görülmekte olup bu oran diğerlerine göre oldukça fazladır. “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi” ders kitabında olduğu gibi bu dersteeki himayeci değerlerin artış oranı diğer derslere göre oldukça fazladır. “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ders kitabında “fedakarlık”, “paylaşma” ve “itaat” değerleri dışındaki değerlerin oranları yüksektir. “Otorite” değeri diğer ders kitaplarında hiç yer almazken “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ders kitabında ki oranın yüksekliği dikkat çekicidir.

Himayeci değerlerin kademelere göre yer alma sıklığına bakıldığında şu şekilde bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Zorunlu İlköğretim öncesinde, birinci kademeye göre ikinci kademedeki değerlerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Birinci kademedeki okutulan dersler içinde en yüksek oranlar “Sosyal Bilgiler” ve “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders kitaplarındadır. İkinci kademedeki ise en yüksek oran “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ve “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi” derslerindedir.

Zorunlu İlköğretim sonrası dönemde ise birinci kademedeki en yüksek oran “Sosyal Bilgiler” ve “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ders kitabındadır. İkinci kademedeki ise himayeci değerlerin en fazla vurgulandığı ders kitapları “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ve “Atatürk

İlkeleri ve İnkılap Tarihi”dir. Zorunlu İlköğretim sonrası dönemde kademeler arasındaki genel toplamlara bakıldığında himayeci değerlerin ikinci kademede daha fazla vurgulandığı görülmektedir.

Her iki dönemde, incelemeye alınan bütün kitaplarda “himaye”, “güven”, “bağlılık”, “saygı” ve “birlik-beraberlik” değerleri yer alma sıklığı bakımından oranları en yüksek olan himayeci değerlerdir. En az yer alan himayeci değerler ise “paylaşma”, “fedakarlık”, “otorite” ve “itaat” değerleridir. Hem zorunlu İlköğretim öncesi hem de sonrası dönemde ikinci kademedeki ders kitaplarında himayeci değerlerin yer alma oranları birinci kademeye göre daha fazladır.

Birinci kademeye göre ikinci kademede değerlerdeki artış oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Bu durum; genel anlamda himayeci değerlerin zorunlu İlköğretim öncesi ve sonrası dönemlerde birinci kademeye göre ikinci kademede daha fazla vurgulanmak istendiğini düşündürmektedir. İkinci kademede himayeci değerlerin en fazla vurgulandığı dersler “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi” ile “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” dersleridir.

Araştırma kapsamında öğretmen ve uzmanlara uygulanan bilgi toplama formunda, ders öğretmenlerinin ve uzmanların anket sorularına verdikleri cevapların genel görünümünde birbirine yakın oranlar tespit edilmiştir.

Öğretmenler, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin, öğrencilerin bireysel gelişimleri ile ilgili olumsuz bir durum ortaya çıkarmadığını düşünürken, uzmanlar ise bireysel gelişimi kısmen etkilediği görüşündedir. Burada öğretmenlerin “kısmen katılıyorum” deme oranlarının yüksekliği dikkate alınarak “katılıyorum” seçeneğindeki oranla birlikte düşünüldüğünde öğretmen ve uzmanların bu soruyla ilgili olarak aynı düşüncede oldukları söylenebilir. Başka bir ifadeyle, öğretmen ve uzmanlar ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin, öğrencilerin bireysel gelişimlerini kısmen de olsa etkileyebileceği görüşündedirler. Ders kitaplarındaki himayeci değerlerin öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir sorusuna erkek öğretmenler kadın öğretmenlere oranla daha çok katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya verilen cevapla öğretmenlerin cinsiyetleri arasında ilişki olduğu görülmektedir.

Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığının, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla kısmen ilgili olduğu noktasında hem öğretmenler hem uzmanlar birleşmektedir. Bu soruya verilen cevapla öğretmenlerin yaşları arasında ilişki olduğu görülmektedir. “Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığının, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir” sorusuna 20-30 yaş diliminde olan öğretmenler daha yüksek oranda “katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Başka bir

ifadeyle, genç öğretmenler, kendilerinden yaşlı öğretmenlere göre bu soruya daha yüksek oranda katılmaktadırlar. Ayrıca her iki grupta, kitaplarda yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarımında öğretmenlerin bu değerlerle ilgili tutumlarının etkili olduğu noktasında görüş birliğindedir. Anket uygulanması sırasında yapılan gözlem ve görüşmelerde de öğretmenler bu değerlerin kitaplarda sık yer almasından çok, nasıl bir tutum içinde ele alındığı ve nasıl bir anlam yüklendiğinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmen ve uzmanlar, bu değerlerin ders kitaplarında çok fazla yer almadığını düşünmektedir. Bu noktada yazarlarda aynı düşünceyi paylaşmaktadır.

Himayeci değerlerin evrensel değerlerle birlikte ders kitaplarında yer almasının öğrenciler üzerinde kısmen çatışmaya neden olabileceği üzerinde öğretmen ve uzmanlar hemfikirdir. Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmalarının öğretilmesi gerektiğini her iki grup benimserken, bu değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin daha önemli olduğu noktasında da görüş birliği vardır. Kadın öğretmenler himayeci değerlerin öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli olduğu görüşünü erkek öğretmenlere göre daha fazla benimsemektedirler. Ayrıca “öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere uygun olarak davranmaları öğretilmelidir” sorusuna da kadın öğretmenlerin daha yüksek oranda “katılıyorum” dedikleri belirlenmiştir.

Himayeci değerlerin korunması ve varlığını sürdürmesinde inanç ve geleneklerin önemli bir etkiye sahip olduğu konusunda da öğretmen ve uzmanlar arasında görüş birliği vardır. Her iki grup bu değerlerin toplumsallaşmadaki önemi noktasında aynı görüştedir. Yani himayeci değerlerin bireylerin topluma sağlıklı uyumlarında etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu düşünceyle birlikte, yine her iki grup himayeci değerlerin gelişme ve yeniliklere uygun hale getirilmesi gerektiğini, yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim döneminin önemli olduğu noktasında da iki grubun görüş birliği vardır. Ayrıca öğretmenler himayeci değerleri benimsemelerinde okudukları üniversite ortamının kısmen etkili olabileceğini düşünmektedirler. Üniversite ortamının himayeci değerlerin benimsenmesinde etkili olup olmadığı yönündeki soruya, 30 yaş üzeri öğretmenlerin daha yüksek oranda “katılıyorum” dedikleri görülmüştür.

Değerlerin bireylere öğretilmesinde, eğitim-öğretim çalışmalarının temel kaynaklarından olan ders kitapları önemli bir etkiye sahiptir. Bu noktada ders kitabı yazarlığı öne çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerde yazarların ders kitabı yazarlığına başlamalarında genel anlamda ekonomik etkenlerin öne çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca yazarların yazarlıkla

ilgili tecrübelerinin olmadığı, özellikle de ders kitabı yazarlığı konusunda fazla bir bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Bazı yazarlar, Bakanlık mensubu olmaları nedeniyle istemeseler de böyle bir görev verildiğinde yapmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Oysaki ders kitabı yazarlığı uzmanlık isteyen, bilgi ve beceri gerektiren bir alan olup ekip çalışmasını gerektirmektedir. Ekip çalışması yanında kitap yazımında görevli olanların yani yazarlık yapacakların belli bir eğitimden geçmeleri de gerekmektedir. Yazarların çoğunluğu ekip çalışması yapmadıklarını, yapanlar ise daha çok tasarım, bilgisayar vb. noktalarda uzmanların yardımını aldıklarını ve her hangi bir hizmet içi eğitime katılmadıklarını belirtmiştir. Bu durum ise ders kitabı yazarlığının, deneme yanılma yoluyla yapılan bir iş olarak algılandığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında görüşleri alınan yazarların çoğunluğu himayeci değerlerin bireysel gelişimi olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Fakat bu düşünceye rağmen öğretmen ve uzmanlarda olduğu gibi yazarlar da bu değerlerin bireylere öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ders kitabı yazarlarının çoğunluğu öğretmen ve uzmanlara sorulan sorularda uzman ve öğretmenlerin cevaplarına yakın cevaplar vermişlerdir.

Geleneksel toplum içinde yetişen bireyler himayeci değerlere bağlılık göstermektedir. Evrensel değerlerin önemini kavramış olsalar ve evrensel değerlerle himayeci değerler arasında çatışma yaşandığını düşünseler dahi geçmişlerine bağlılığı atamamaktadırlar. Çünkü geleneksel toplumda yetişen bireyler geçmişe bağlılığa önem verirler. Fakat burada vurgulanması gereken durum geleneksel değerlerle evrensel değerlerin bir arada yaşayabileceğidir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için himayeci değerlerin yeni anlam ve tanımlamalarla gelişme ve yeniliklere uyarlanması gerektiği üzerinde durulması önemlidir.

II. GENEL DEĞERLENDİRME

Birey davranışlarının temel yönlendiricisi ve belirleyicisi olan değerler insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan farklı kılan nitelikler olup bireyin hareket alanının sınırlarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Değerler bireylerin önem verdikleri şeyleri tanımlayarak istek, tercih, arzu edilen ve edilmeyen durumları göstermede etkilidir. Dolayısıyla değerler, bireylerin iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi vasıflarının belirlenmesinde ve hayata bakışlarında önemli belirleyicilerdir.

Yaşam biçimini belirleyen ve organize eden toplumsal değerler “aile yaşamından hukuk ve siyasal sisteme kadar genişleyen bir manevra alanına sahiptir.”¹ Bu değerler, özellikle geleneksel toplumlarda, hem toplum, hem de birey açısından oldukça fazla öneme sahiptir. Çünkü geleneksel toplum himayeye yatkın toplumdur. Tarih, gelenek ve inançlar bu tür toplumlarda birey ve toplum yaşamında önemli etki gücü oluşturur. Birey böyle bir toplumda her yönüyle değerlerin etkisi altında bulunur. Bu durum, bireyin doğumundan ölümüne kadar hayatının her aşamasında kendini hissettirir. Doğumla birlikte himayeci değerlerin etkisi altında bulunan bireyin değerlerden kopması neredeyse imkansız gözükmektedir. Bu noktada araştırma kapsamında görüşleri alınan öğretmen, uzman ve ders kitabı yazarları da himayeci değerlerin bireylerin davranışları üzerinde etkili olduğunu ve bu etkinin ortaya çıkmasında ailenin rolünün daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Himayeci değerlerin, özellikle geleneksel toplumlarca daha fazla önemsenmesinde gelenek ve inançların etkisinin fazla olduğu öğretmen, uzman ve yazarlarca da benimsenmektedir.

Geleneksel toplumda değerler sistemi mensubiyeti de beraberinde getirir. Çünkü böyle bir toplumda birey mensubiyetleri ile vardır. Bireyin değeri ve önemi himayeci değerlere olan bağlılığı oranında öne çıkarır. “Birlik-beraberlik”, “saygı”, “bağlılık”, “himaye”, “güven”, “otorite” vb. himayeci değerler, geleneksel toplumda bireyin hayatta kalmasında önemli bir unsur olarak etkisini her zaman hissettirir. Bu tür toplumlarda değerler korunması ve yeni nesillere aktarılması gereken kutsal nitelikler olarak bireyin önüne sunulur. Çalışma kapsamında görüşleri alınan öğretmen, uzman ve yazarlar da himayeci değerlerin korunması gerektiğini belirtmektedirler.

Çalışmanın kavramsal kısmında ayrıntılı olarak üzerinde durulduğu gibi, himayeci değerler geleneksel toplumlarda, birey üzerinde önemli ölçüde etki gücü oluşturur. Geleneksel toplumda himayeci değerlerin yaptırım gücü yüksektir. Birey, toplumu ve mensubiyetlerini varlığının yegane nedeni olarak görmekte ve kabullenmektedir. Bu kabulleniş ise bireyselliği

¹ Doğan, a.e.g., 1999, s.47.

etkilemekte, bireyin kendisini topluma-gruba adamasına, teslimiyetine neden olmaktadır. Öyle ki, bireyin dünyaya getirilmeye karar verilmesinden başlayarak hayatının ilerleyen her aşamasında; önce ailesine, çevresine, sonra da vatanına ve milletine hayırlı ve yararlı bir evlat olması temennisi yer almaktadır. Hayırlı ve yararlı evlat temennisi içerisinde; itaatkar, saygılı, geleneklerine ve inançlarına bağlı olma gibi değer anlayışları yer almaktadır.

Himayeci değerlerin etkisi ile ortaya çıkan bağlanma duygusu, bireyin gelişme ve yeniliklere karşı bakışını da olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü toplum yapısında ortaya çıkacak küçük farklılaşma birey tarafından, kutsal kabul edilen değerlerin yok olacağı, ortadan kaybolacağı şeklinde bir tehdit olarak algılanabilmektedir.

Her alanda gerçekleşecek toplumsal değişme için değerler sisteminin dikkate alınması önemlidir. Toplumsal değişme sürecinde ise eğitimin rolü büyüktür. Bireyin eğitimi genelde içinde yaşadığı toplum tarafından belirlenir ve kontrol edilir. Eğitim ise toplumsal ortamın varlığıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle de gerçekleşmesi düşünülen eğitim, toplumun sahip olduğu düşünce etrafında şekillenmek durumundadır. Çünkü “her toplum eğitim sistemini bir ortam olarak koşullandırır. Her eğitim sistemi toplumun gereksinimlerine cevap verir ve toplumun bir anlatımı olur. Diğer yandan toplum, eğitim sisteminin amacı ve hedefidir.”² Dolayısıyla eğitim sisteminin yapısı toplumsal ortamın özelliklerine göre şekillenir. Çalışma kapsamında yapılan anket ve görüşmelerde elde edilen veriler de himayeci değerlerin korunması gerektiği noktasındadır. Fakat himayeci değerlerin gelişme ve yeniliklere göre yeniden tanımlanması ve yeni anlamlarla donatılması gerektiği görüşü görüşleri alınan gruplarca benimsenmektedir.

Eğitim toplum yapısını yansıtır; toplum da eğitimde ifadesini bulur. Karşılıklı gerçekleşen bu etkileşim göz önüne alındığında, eğitim ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkiler, eğitime toplumun damgasının vurulmasına sebep olduğu gibi, toplum da eğitim yoluyla kazandırılmaya çalışılan kimliği edinir. Bu süreçte bireyin yaşadığı çevreyi oluşturan toplum ve bireyin topluma uyumunda temel rolü üstlenen eğitimden beklenen, mevcut değerleri aktarmakla birlikte, yeni değerler ortaya çıkarmak ve mevcut değerleri zamana ve ihtiyaçlara göre yeniden tanımlamak olmalıdır.

Eğitim, “ruh ve karakteri şekillendirerek, fert ve millete değerler kazandırmaktadır. Milletlerin yaşayış ve düşüncesine ait bütün değerlerini tarihi süreç içerisinde nesilden nesile aktararak ve geliştirerek sürdürdüğü çalışmaların en büyüğü eğitim çalışmalarıdır.”³ Geleceğini güvence altına almak isteyen toplumların en büyük yatırımları eğitime olmaktadır.

²Raymond Aron, **Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar: Pareto, Weber, Durkheim**, Ankara, 1973, s.204.

³ Hilmi Ziya Ülken, **Eğitim Felsefesi**, İstanbul, 1967, s.11.

Eğitime gereken önemi veren toplumların geleceğe daha güvenli ve sağlam bakabilmek isteyen toplumlar olduğu görülmektedir. Bu tür toplumlar eğitim yoluyla geleceğin bireylerini yetiştirme yolunda gerekli çabayı göstermektedirler. Kendine güvenen, girişimci, karar verebilen ve kendi karlarını uygulayabilen, sorgulayan, eleştiren, üreten, kendi ayakları üzerinde durabilen, başkalarına bağımlı yaşamayı istemeyen bireyler bu toplumların eğitim yoluyla yetiştirmek istediği bireylerdir. Bunun gerçekleştirilmesinde toplumların geçmişten devraldıkları alışkanlıklarının yani geleneklerinin dolayısıyla da yaşam tarzlarının, değerlerinin etkisi görülmektedir. Eğitim sisteminin geleceğin bireylerini yetiştirmesi, toplumun değerlerini çağa ve geleceğe dönük anlam ve işlevlerle donatmasıyla mümkün olmaktadır.

Değerlerin mevcut ortama ve çağa cevap verecek anlam ve işlevselliğe kavuşturulması birey ve toplum sağlığı açısından önemlidir. Sosyal kontrol mekanizması görevi üstlenen değerlerin bu işlevi en iyi bir biçimde yerine getirebilmesi, toplum yapısında meydana gelen değişime ve yeniliklere göre yeniden tanımlanması gereğini de beraberinde getirmektedir. Toplum yapısında meydana gelen değişimi takip etmede yetersiz kalan değerlerin kontrol görevini yerine getirememesi sonucu toplumda huzursuzluğun ortaya çıkması da kaçınılmaz olabilmektedir.

III. ÖNERİLER

Ders Kitapları İle İlgili Öneriler

- Ders kitabı hazırlama işi farklı alanlardan uzmanların ekip çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarının hazırlanmasında ekip çalışması özendirilmeli.
- Ders kitabı hazırlama ekibinde, alan uzmanları, alan öğretmenleri, program geliştirme uzmanı, ölçme değerlendirme uzmanı, psikoloji uzmanı, resim uzmanı ve grafik tasarım uzmanlarının bulunması zorunluluk haline getirilmeli.
- Ders kitabı hazırlama ekibinde görev alacak uzmanlar belirli aralıklarla hizmet içi eğitime tabi tutulmalıdır.
- Ders kitabı hazırlama ekibinde görev alacak uzmanlara verilecek hizmet içi eğitim, çok ciddi ve bilimsel gelişmeler ışığında hazırlanarak rutin aralıklarla tekrarlanmalı.
- Ders kitabı hazırlama ekibinde görev alacak uzmanların kitabın okutulacağı kademe ve sınıflarda öğretmenlik tecrübesinin olması şartı aranmalı.
- Ders kitapları ile ilgili gelişmelerin takip edileceği bir birimin kurularak, gelişmelerin devamlı surette takip edilmesi. Bu gelişmelerden uzmanlar hizmet içi eğitim faaliyetleri yoluyla haberdar edilmeli.
- Ders kitaplarının hazırlanması ve basımında kalite ve ucuzluk dikkate alınmalı.
- Ders kitaplarında yer alan resim, grafik, harita gibi görsel malzemenin metin içerikleriyle ve öğrenci gelişim özellikleriyle uyumluluğuna dikkat edilmeli.
- Ders kitaplarında kullanılan harflerin biçimi, okulda öğretmenlerin kullandığı yazı biçimiyle tutarlılık göstermeli.
- Ders kitaplarında yer alacak görsel malzemenin metinlerle tutarlılığına dikkat edilmeli.
- Ders kitaplarında evrensel değerlerle himayeci değerlerin uygunluğuna dikkat edilmeli, bu konuda ders kitabı yazımında görevli uzmanların bilgi sahibi olması sağlanmalı.
- Ders kitaplarında yer alacak toplumsal değerlerin öğrenci gelişim özellikleriyle tutarlılığına özen gösterilmeli.
- Doğru ve güncel bilgilerin ders kitaplarında yer almasına özen gösterilerek gelişme ve yeniliklere göre kitaplar güncellenmeli.

- **Öğretmenlerle İle İlgili Öneriler**

- Öğretmenlerin, kitaplarda tespit ettikleri aksaklıkları bildirecekleri bir birim kurularak yazarlarla sürekli iletişim halinde olmaları sağlanmalı.
- Öğretmenlerin, öğrencilerin ders kitaplarından nasıl yararlanacakları konusunda velilerle işbirliği yapması sağlanmalı.
- Öğretmen adaylarına, lisans eğitimlerinde ders kitapları ile ilgili verilen ders daha güncel ve işlevsel hale getirilmeli.
- Öğretmenler ders kitaplarından yararlanma konusunda daha fazla bilgilendirilmeli ve kitaba bağımlılıktan kurtulabilmeleri için güncel kaynaklardan yararlanmaları sağlanmalı.
- Sosyoloji ve felsefe derslerinin eğitim fakültelerinin bütün bölümlerde zorunlu ders olarak okutulması sağlanmalı.
- Değer eğitimi ile ilgili derslerin lisans eğitiminde yer alması ya da ilgili dersler içerisinde değer eğitimi konularına yer verilmesi yönünde YÖK MEB'nin işbirliği yapması sağlanmalı.
- Evrensel ve himayeci değerler konusunda öğretmenler bilgilendirilerek, evrensel ve himayeci değerler arasında öğrencinin çatışma yaşamaması için çaba gösterilmeli. Bu konuda öğretmenlerin veli toplantıları yoluyla aileleri bilgilendirmesi sağlanmalı.
- Değerlerin öğrencilere kavratılması noktasında, öğretmenlerin örnek davranışlar sergileyerek öğrettikleri ile davranışları arasında tutarlılığın olmasına özen gösterilmeli.
- Öğretmenlerin toplum yapısını çok iyi tanınması, gelişme ve yeniliklerden haberdar olması amacıyla eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmeli.
- Ders kitaplarından yararlanma ve değerlerin aktarım biçimi konusunda zümre öğretmenleri toplantılarının öneminin kavratılarak bu toplantıların işlevsel hale getirilmesine özen gösterilmeli.

- **Uzmanlarla İle İlgili Öneriler**

- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlar alanlarında en üst düzeyde bilgi sahibi olanlardan seçilmeli.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlar grubunun, ders kitabı yazımında görevli uzmanların bulunduğu alanlarda uzman kişilerden oluşturulmalı.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlar, ders kitabının okutulacağı kademe ve öğrenci gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalı.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanların kitapların değerlendirilmesinde bilimsel kriterleri göz önünde bulundurmaları sağlanmalı.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlar, ders kitapları ile ilgili gelişme ve yenilikleri takip etmeleri konusunda özendirilmeli.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlar, belirli aralıklarla hizmet içi eğitim faaliyetine tabi tutulmalı.
- Ders kitaplarının denetim ve değerlendirme işinde görev alacak uzmanlara verilecek hizmet içi eğitim, çok ciddi ve bilimsel gelişmeler ışığında hazırlanarak rutin aralıklarla tekrarlanmalı.
- Ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmalardan yazar, öğretmen ve uzmanların devamlı surette bilgilendirilmesi amacıyla, ders kitaplarını geliştirmeye yönelik bir birim kurulmalı.
- Ders kitapları ile ilgili gelişmeleri takip etmek amacıyla kurulacak birimin üniversitelerle işbirliği içinde olması sağlanmalı.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, Türker: **Türk Atasözleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- AFETİNAN, A.: **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- AKARSU, Bedia: “Değişen Dünyada Bilim ve Değerler.” **Bilgi ve Değer**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- AKKUŞ, Zekeriya: “İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Derslerinde Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Konusunun Öğretimi”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002,
- AKŞİN, Sina: **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, İmaj Yayınları, 1996.
- AKTAN, Coşkun Can: “Değişimi Kimler Engelliyor.” Milliyet 3.6.1996. Aktaran: Şaban Ali Düzgün, **Din Birey ve Toplum**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.
- AKYÜZ, Hüseyin: **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, MEB Yayınları, 1991.
- ALKAN, Cevat: **Eğitim Ortamları**, Ankara, Ankara Ü. Eğitim Fak. Yayınları, No. 85, 1979.
- ALPARSLAN, Gonca Gökalp: **XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkinlikleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- ALTUNEL, İbrahim: “Milli Birlik Açısından Kültür Değerlerimiz,” **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı. 342, Ekim, 1991.
- ARAR, Muhittin: “İstiklalden İtaate”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı.25, Ocak 1984.
- ARAT, Necla: “Geleneksel Normlar-Çağdaş Normlar ve Çağdaş Aile”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990.
- ARAT, Yeşim: “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşlık”, **75 Yılda Tebaadan Yurttaş’a Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- ARON, Raymond: **Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar: Pareto, Weber, Durkheim**, Ankara, 1973.
- ARSLAN, Şengül Altan: **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**, Ankara, TC. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, 2000.
- ARSLANOĞLU, İbrahim: Kurumlar Sosyolojisi, Ders Notları, “Çoğaltma”, Ankara, 2002.
- AŞA, H. Emel: “İlk Türk Kadın Romancısı Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Aile ve Kadın”, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

- ATAY, Salim: “Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki ,” **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.3, 2003.
- AVCIOĞLU, Doğan: **Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969.
- AYATA, Ali İhsan: **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 5**, MEB Yayınları, 2000.
- AYSOY, Mehmet: **Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine**, İstanbul, Açı Kitapları, 2003.
- AYVERDİ, Semiha: “Yaratıcı Hürriyet ve Aile,” **Türk Kültürü Dergisi**, S.333, Ocak 1991.
- BAKER, C. D. P., Freebody: Children’s First School Boks: Introductions to the culture of Literacy, Oxford. Basil Blackwell, 1989, Hooper, J.H. B.A., Children’s U.S. History texbooks. 1787-1865. Social Education, 1993.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: **Talim ve Terbiyede İnkılap**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: **Türke Doğru**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, 1994.
- BAYAT, Fuzuli: “Dede Korkut Kitabında Devletçilik,” **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Söleni Bildirileri**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- BAYKARA, Hüseyin: “Dede Korkut Kitabı Üzerine Notlar,” **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.124-1973.
- BEHAR, Büşra Ersanlı: **İktidar ve Tarih, Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu**, İstanbul, Afa Yayınları, 1992.
- BELGE Murat: **Türkiye Dünyanın Neresinde**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1997.
- BERKES, Niyazi: “**Türkiye’de Çağdaşlaşma**”, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- BERKES, Niyazi: **200 Yıldır Neden Bocalıyoruz-1**, Cumhuriyet Yayınları, 1977.
- BİLGİN, Beyza: **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi**, Ankara, MEB Yayınları, 2001.
- BİLGİN, Nuri: “Cumhuriyet Fikri ve Yurttaş Kimliği,” **75 Yılda Tebaadan Yurttaş’a Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit: “Ders Kitapları Üzerine”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı.195, 1994.
- BİRSÖZ, Sunar: “Geleneksel Türk Aile Yapısının Kişilik Gelişimi ve Toplum Yaşamı Üzerine Etkileri”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990.
- BRUBACHER, John S.: “Değerler Özel Mi, Yoksa Nesnel Midir?”, Çeviren: Ferhan Oğuzkan, **Eğitim ve Bilim Dergisi**, Sayı 60, 1986.

- CAMUS, Albert: “Denemeler ve Bir Alman Dosta Mektuplar,” Çeviren: S. Eyüboğlu- V. Güzyol. İstanbul, 1965, s.40. Aktaran: N. Tozlu, **Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler**, Konya, Mikro Yayınları, 2003.
- ÇETİN, Halis: **Türk Toplum Sözleşmesi**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2004.
- ÇİÇEK, Ali: **İslamlık Öncesi Türk Edebiyatı ve En Eski Metinler**, İstanbul, May Yayınları, 1970.
- ÇİFTÇİ, Fehimdar: **Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi 8** Ankara,, MEB Yayınları, 2002.
- ÇOBANOĞLU, Özkul: “Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik ve Değişme Üzerine Tespitler”, **Türkbiliğ**, Nisan 2003.
- ÇOPUR, Zeynep Şükran Şafak: “Aile Yaşamında Değerler ve Önemi”, **1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu**, Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 2001.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül: “Giriş”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül: “Ders Kitaplarında Eğitim Felsefesi ve Eleştirel Düşünme”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- ÇUBUKÇU, İ. Ağah: “Kültürümüzde Din Unsuru,” **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1990.
- DAL, Kemal: **Vatandaşlık Bilgileri III**, Ankara, MEB Yayınları, 1994.
- DAYAK, Erol: “İlköğretim 5. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Eğitim-Öğretime Uygunluğunun Değerlendirilmesi”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Ders Kitaplarını İnsan Hakları Kriterleri Açısından Tarama Kılavuzu**, Dokuz Eylül 2002.
- DEWEY, Jonh: **Tecrübe ve Eğitim**, Çeviren: Fatma Başaran, Fatma Varış, Ankara, 1966.
- DİLER, Hatice: “İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- DİLMAÇ, Bülent: **İnsanca Değerler Eğitimi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- DOĞAN, İsmail: “Küresel Değerler ve Eğitim: Türkiye Örneği,” **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi, Ulusal Sempozyumu**, Ankara, 1999.
- DOĞAN, İsmail: **Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar**, Ankara, Pegem A Yayınları, 2006.

- DOĞAN, İsmail: “Demokrasi ve Erdem İlişkisi: Türkiye Örneği,” **Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 30, S.1, 1990.
- DOĞAN, İsmail: “Eğitimin Toplumsal Temelleri,” **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Ankara, Pegem A Yayınları, 2002.
- DOĞAN, İsmail: “Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler”, Ankara, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.**, Cilt. 35, Sayı. 1-2, 2002.
- DOĞAN, İsmail: “Liselerde Alan Seçmeli Program Uygulamaları Üzerine Değerlendirme: Ankara İl Merkezindeki Liseler Örneği”, İstanbul, **2000’li Yıllarda Lise Eğitimine Çağdaş Yaklaşımlar Sempozyumu (08-09 Haziran 2002)**, 2003.
- DOĞAN, İsmail: **Bizde Kadın, Ahmet Cevat’ın Aynı Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003.
- DOĞAN, İsmail: **Akıllı Küçük**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- DOĞAN, İsmail: **Osmanlı Ailesi -Sosyolojik Bir Yaklaşım-**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- DOĞAN, İsmail: **Sivil Toplum, Ondan Bizde de Var**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2000.
- DOĞAN, İsmail: **Sokaktaki Yabancı**, Ankara, Sistem Yayıncılık, 1999.
- DOĞAN, İsmail: **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Ankara, Pegem A Yayınları, 2006.
- DOĞAN, Özlem: “Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellik/Rölativizm Tartışması Üzerine”, **Bilgi ve Değer**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- DÖKMEN, Üstün: **İletişim Çatışmaları ve Empati**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- DÖNMEZER, Sulhi: **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Barm Yayım dağıtım A.Ş., 1990.
- ELÇİN, Şükrü: “Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine,” **Reşit Rahmeti Arat**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966.
- ELÇİN, Şükrü: **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- ELKİND, David: **Çocuk ve Toplum**, Çeviren: Demet Öngen, Ankara, Ankara Üniversitesi, Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999.
- ERDENTUĞ, Nermin: “Kişiliğin Oluşması ve Türk Kimliği”, Ankara, **D.T.C.F Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi**, No: 323, 1982.
- ERDENTUĞ, Nermin: **Türkiye’de Çağdaşlaşma ve Kültür Münasebetleri** Ankara,, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- ERDOĞAN, Fetih: “Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatımızın Yeri”, **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu**, 23-24- Nisan 1993, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

- ERDOĞAN, İrfan: **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1995.
- ERGİN, Akif, Dilek Gözütok, “İlkokul Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi (Hayat Bilgisi Örneği)”, **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**, Ankara, Alman Kültür Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Ortak Yayını, 1996.
- ERGİN, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1971.
- ERGÜN, Mustafa: **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara, Ocak Yayınları, 1994.
- ERKAN, Aziz: “Hayat Bilgisi Kitaplarında Resimleme ve Metin İlişkisi”, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- ERTÜRK, Selahattin: **Diktacı Tutum ve Demokrasi**, Ankara, Yelkentepe Yayınları, 1981.
- ESEN, Nüket: “Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansıması”, **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- FARABİ: **El-Medinetü’l Fazıla**, Çeviren: Nazif Danışman, İstanbul, MEB, 1989 1989.
- FIĞLALI, E. Ruhi: **Din Kültürü ve Ahlak Bil. 8**, MEB Yay. 2001.
- FİCHER, Joseph: **Sosyoloji Nedir?** Çeviren: Nilgün Çelebi, Ankara, Anı yayıncılık, 1994.
- FROMM, Erich: **İtaatsizlik Üzerine**, Çeviren: Ayşe Sayın, İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2001.
- GIDDENS Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çeviren: Osman Akınay, İstanbul, Alfa Yay. 2000.
- GIDDENS, Anthony: **Modernliğin Sonuçları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.
- GÖK, Fatma: “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitapları”, **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- GÖKALP, Ziya: **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri**, İstanbul, MEB Yayınları, 1992.
- GÖKAYDIN, Nevide: “Temel Eğitimin Önemli Bir Parçasını Oluşturan Çocuk Yayınlarının Yaşamsal Önemi”, **Türkiye’de ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**, Editör: Hasan Coşkun, İsmail Kaya, Jörg Kuglin, Ankara, Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, 1996.
- GÖKÇE, Feyyat: “Eğitim Sistemlerinin Amaçları ve Devletin Siyasi, ideolojik, Ekonomik ve Güçler Arasındaki İlişkisi” , Ankara, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi, Ulusal Sempozyumu**, 1999.
- GÜLENSOY, Tuncer: “Kutadgu Bilig’den Hikmetler” Ankara, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 98, 1970.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs: “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet”, İstanbul, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Sayı 1, 2006.

- GÜNAY, Umay Türkeş: “Dede Korkut Kitabı ve Değerlerin Tahlili”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- GÜNAY, Umay: “Ercişli Emrah ve Aşık Tarzı Şiir Geleneği”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.316, 1989.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman: “Ahlakı Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk-Bireycilik Tartışması,” **Bilgi ve Değer**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- GÜNGÖR, Erol: **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1990.
- GÜNGÖR, Erol: **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1994.
- HACİP, Yusuf Has: **Kutadgu Bilig**, Çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1998.
- HAKTANIR Gelengül: “Türkiye’de Anne-Baba Tutumu Araştırmalarına Gelen Bakış”, **Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, Ankara Ün. Yayınları, 1999.
- HELVACI, Firdevs: “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, 1928-1995”, Kaynak Yayınları, 1999.
- HEPER, Metin: “Türkiye’de Unutulan Halk ve Birey”, **75 Yılda Tebaadan Yurttaş’A Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- HESAPÇIOĞLU, Muhsin: **Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Programları ve Öğretim**, Ankara, Beta Basım Yayım, 1992.
- HOFSTEDE, Geert: **Cultural Consequences**, Beverly Hills 1980’den Aktaran: Meltem Yaman, “**Kişilerin Değerleri İle Birlikte Çalışmayı Tercih Ettikleri Kişilerin Özellikleri Arasındaki İlişkiler**.” İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- İLBARS, Zafer: “Türk Toplumunda Çocuk Anlayışı ve Çocuğa Bakış”, **2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1999.
- İNALCIK, Halil: “Kutatgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, **Reşit Rahmeti Arat**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966.
- İNALCIK, Halil: “The Nature of Traditional Society” Political Modernization in Japan And Turkey, Aktaran: Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1999.
- İSEN Galip ve Veysel Batmaz: **Ben ve Toplum**, İstanbul, Om Yayınevi, 2002.
- KABAPINAR, Yücel: “Eğitim Pedagojisi ve Tarihsel Metodolojisi Açısından İngiliz Tarih Ders Kitaplarına Bir Bakış”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 230, Şubat 2003.

- KAĞITCIBAŞI, Çiğdem: “Socialization in Traditional Society: A Challenge to Psychology” International Jurnal of Psychology, 1983. Aktaran: Çiğdem Kağıtcıbaşı, “Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: “Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğun Değeri”, **Toplumsal Tarihte Çocuk**, Ankara, Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- KAPLAN, İsmail: **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- KAPLAN, Mehmet: **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, 1979.
- KAPLAN, Mehmet: **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- KARABABA, Z. Canan: “İlköğretim 3. ve 5. Sınıf Türkçe ve İngilizce Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırması”, Ankara, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- KAYA, İsmail: “İlköğretim Ders Kitaplarında Tasarım Sorunu”, **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**, Ankara, Alman Kültür Merkezi Hacettepe Üniversitesi Ortak Yayını, 1996.
- KEPENEKÇİ, Yasemin Karaman: “Türkiye’de Genel Ortaöğretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- KEZER, Aydın: **Türk ve Batı Kültürü Üzerine Denemeler**, Kültür Bak. Yayınları, Ankara, 1990, s.35.
- KIRAY, Mübeccel: **Büyük Kent ve Değişen Aile, Türkiye’de Değişen Aile**, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1984.
- KOÇAK, İsmail: “Liselerde Cumhuriyet Tarihi Ders Kitapları (1935-1990)”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000,
- KOMİSYON: **Din Kültürü ve Ahlak Bil. 8**, Ankara, MEB Yay. 2002.
- KOMİSYON: **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5**, Ankara, MEB, Yayınları, 2002.
- KOMİSYON: **İlköğretim Türkçe 8**, Ankara, MEB, Yayınları, 1993.
- KONGAR, Emre: **Kültür Üzerine**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1982.
- KORCZYSKİ, Marek: “Güvenin Ekonomi Politikası”, **Sosyal Bilimlerde Güven**, Ankara, Vadi Yayınları, 2003.
- KOULLAPIS, Lory-Gregory: “Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve Unesco’nun Önerileri”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu**, İzmir, 1994.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuat: **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi: **Sosyoloji Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- KRAMER, R. M.: Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions. Annual review of Psychology. Edited by J.T.Spence, J.M. Darley ve D.J. Foss, 1999, 569-598. Aktaran Meltem Kamer, “Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkileri”, İstanbul, Marmara Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- KURT, İhsan: **Psikolojiden Kültüre**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2000.
- KUTLU, Emine: “Genel Liselerin Birinci Sınıflarında Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme”, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- KÜÇÜK, Salim: “Ortaokul birinci sınıf ders kitaplarının değerlendirilmesi”, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- KÜR, İsmet: “1869-1928 Yılları Arasında Türkiye’de Yayınlanmış Çocuk Dergilerinde, Eğitici Yazarların Benimsedikleri Çocuk Tiplerini, **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1997.
- LE BON, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Çeviren, Selahattin Demirkan, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1976.
- LEVELS, C., W.: Graves of Existence: an Open System Theory of Values. Journal of Humanistic Psycology. Vol. 131-1155,1970. Aktaran: Tülay Turgut, **İş Adamlarının İş Yaşamları ve İş Değerleri**, Marmara Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996..
- LEWIS, Raphaela: **Osmanlı Türklerinde Gündelik Hayat**. Çeviren: Mefkure Poroy, İstanbul, 1973.
- MACLVER, R.M. Charles H. Page: **Cemiyet**, Çeviren: Amiran Kurtkan, İstanbul, MEB. Devlet Kitapları, 1969.
- MAHÇUPYAN, Etyem: **Zihniyet Yapıları ve Değişim**, İstanbul, Patika Yayıncılık, 2000.
- MİLLİ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI: **Türk Atasözleri ve Deyimleri I**, İstanbul, MEB Yayınları, 2001.
- MONTAGU, Ashley: **Çocuklarımıza Ahlaki Değerleri Nasıl Kazandırabiliriz?** Çeviren, Remzi Öncül, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- MONTAİGNE: **Denemeler**, Çeviren, S. Eyüboğlu, İstanbul, 1964.
- MUHARREM Ergin: **Orhun Abideleri**, 16. b., İstanbul, 1992.

- NEAL, H.C.: "Social Studies in the primary Grades: A Key to Intellectual Development." The Social Studies, 1980, s.71, Aktaran: Nefise Balamir, **Kırsal Türkiye’de Eğitim ve Toplum Yapısı**, Ankara, O.D.T.Ü Mimarlık Fak. Araştırma Yayınları, 1982.
- NEYDİM, Necdet: "Çocuğun Hayata Dokunmasında Edebiyatın İşlevi," **I. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı**, İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 1999.
- NİRÜN Nihat ve M. Cihat Özönder: "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, AKM Yayınları, 1990.
- NİRÜN, Nihat: "Türkiye’nin Sosyal Gelişmesinde Ailenin Rolü ve Önemi", **I. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu, 1990.
- NİRÜN, Nihat M. Cihat Özönder: "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Adetler, Örfler, Gelenekler, Görenekler" **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1990.
- NİRÜN, Nihat: **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- NİRÜN, Nihat: **Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Ankara, Ankara Ün. DTCF Yayınları, 1969.
- OCAK, Ahmet Yaşar: **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999
- ORTAYLI, İlber: "Ders Kitabından Tarih Nasıl Öğrenilir", **Bilim ve Sanat, Aylık Kültür**, 1983.
- ORTAYLI, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- ÖGEL, Bahaddin: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları II**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- ÖGEL, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi**, 1. Cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- ÖNER, Necati: "Öğretim ve Eğitime Bir Bakış", **Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1993.
- ÖRNEK, Sedat Veyis: **Türk Halk Bilimi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- ÖZBARAN, Salih: "Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları", İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1998.

- ÖZDİL Şeyda ve Nilüfer Tapan: **Türkiye'nin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, İstanbul, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 5, 1991.
- ÖZENSEL, Ertan: "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer," İstanbul, **Değerler Eğitimi Dergisi**, S.3, 2003.
- ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem: **Psikolojik Testler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1994.
- ÖZTÜR, Metin: "İlköğretim Ders Kitaplarının Sosyalleşme Süreci Açısından Değerlendirilmesi", Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- ÖZTÜRK, Ali: **Ötüken Türk Kitabeleri**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 2001.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri: **Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1999.
- ÖZYÜKSEL, Selim: "Yeni Ders Kitapları Hazırlanırken", Ankara, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Ağustos 1985.
- PARLAKYILDIZ, Hayrettin: "İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler Üzerine Bir İnceleme", Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- PEİRCE, Leslie P.: "Harem-i Hümayun," **Osmanlı İmparatorluğunda Hükümdarlık ve Kadınlar**. 1993.
- PİNGEL, Falk: **Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- PLANYA, Şevket Kosova: "Türk Atasözleri ve Deyimleri," Ankara, **Türk Kültürü Dergisi**, S.238, 1983.
- POYRAZ, Hakan: "Dil ve Ahlak", Vadi Yayınları, 1995, S.176, Aktaran: Neşet Toku, "Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik", **Bilgi ve Değer**, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.
- ROKEACH, M.: The Nature Of Human Values, New York, The Free Press, 1973'den Aktaran: Meltem Yaman, "Kişilerin Değerleri İle Birlikte Çalışmayı Tercih Ettikleri Kişilerin Özellikleri Arasındaki İlişkiler." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- ROUSSEAU, J. J.: **Toplum Sözleşmesi**, Çeviren, Alpagut Erenulu, Ankara, Öteki Yayınevi, 1999.
- ROUX, Jean-Poul: **Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm**, Çeviren: Aykut Kazancıgil, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1999.

- SAKAOĞLU, Necdet: “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları,” **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Buca Sempozyumu 29 Eylül- 1 Ekim 1994 Yayına Hazırlatan Salih Özbaran, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- SAKAOĞLU, Necdet: “Lütfiye-i Vehbi’de Çocuk Eğitimi İle İlgili Görüşler”, Ankara, **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 1997.
- SANAY, Eyüp: **Genel Sosyoloji Dersleri**, Ankara, Gazi Üniversitesi, Yayınları, 1991.
- SARAÇOĞLU, Ahmet: **İlköğretim Türkçe 8**. MEB Yayınları, 2001.
- SAYILI, Aydın: **Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1990.
- SCHULTZ, Duane P. Sydney Ellen Schultz: **Modern Psikoloji Tarihi**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.
- SEPETÇİOĞLU, Mustafa: **Türeyiş Destanı**, İstanbul, İrfan Yayınları, 1969.
- SERBİN, A.: “The Hidden Curriculum: Academic Consequences of teacher Expectations,” Sex Differentiation and Schooling, Edited by Micheal Marland, London: Head, Nort Westminster Community School, 1983.
- SEVERGE, Yasemin Esen: “Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik. İlköğretim Ders Kitapları Üzerinde Yapılmış Bir İçerik Çözümlemesi”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998.
- SEYFETTİN, Ömer: **Bütün Eserleri I**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1970.
- SHILS, Edward: **Gelenek**, “İnsan Bilimlerine Prolegomena”, Paradigma Yayınları, 2002, s.157. Aktaran: Mehmet Aksoy, **Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine**, İstanbul, Açı Kitapları, 2003.
- SINAR, Alev: “İlkokul Okuma Kitapları (1921-1933)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- SPRING, Joel: **Özgür Eğitim**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.
- SUNAR, Birsöz: “Geleneksel Türk Aile Yapısının Kişilik Gelişimi ve Toplum Yaşamı Üzerine Etkileri”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990.
- SÜMER, Faruk: **Oğuzlar**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- ŞENÜNVER Güler: **İlköğretim Sosyal Bilgiler 5**, Ankara, MEB Yayınları, 1996.
- ŞENÜNVER, Güler: **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük III**, Ankara, MEB Yayınları, 1995.

- ŞİMŞEK, Hüseyin: **Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemlerinde Çıkan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- ŞİMŞEK, Sibel: “1960-2000 Yılları Arasında Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırılmalı İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- TANRIÖVER, Hülya Uğur: “Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı” **Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- TANYOL, Cahit: **Sosyal Ahlak**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1960.
- TANYOL, Cahit: **Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politik Üzerene Diyaloğlar**, İstanbul, Okat Yayınevi, 1970.
- TEKİŞİK, Hüseyin Hüsnü: “Ders Kitabı Nedir, Seçimi Nasıl Olmalıdır?” **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı.110, Ankara, 1986.
- TEKİŞİK, Hüseyin Hüsnü: “Tek Ders Kitabından Çok Ders Kitabına Geçerken”, **Çağdaş Eğitim Dergisi**, Sayı.164, Mart 1991.
- TEMUR, Turan: “İlköğretim 5. Sınıf Ders Kitaplarında Bulunan Metinler İle Öğrenci Kompozisyonlarının Okunabilirlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001,
- TEZEL, Naki: **Türk Masalları**, Cilt I, Ankara, MEB Yayınları, 1992.
- TİMURTAŞ, Faruk K.: “Türk Destanları”, Ankara, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.33, 1965.
- TOKLU, Neşet: “Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik”, **Bilgi ve Değer**, Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- TOKUROĞLU, Belma: “Türkiye’de Aile Araştırmaları”, **Türk Aile Ansiklopedisi Cilt I**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.
- TOPRAK, Tülay: “İlkokul Ders Kitaplarının Öğretim Programına Uygunluğunun Değerlendirilmesi,” Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.
- TOURINE, Alain: **Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, İstanbul, YKY, 2000.
- TOZLU, Necmettin: **Bilim ve Hayat**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- TOZLU, Necmettin: **Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler**, Konya, Mikro Yayınları, 2003.
- TOZLU, Selahattin: “Türklerde Devlet Yönetimi,” **Türk Tarihi ve Kültür**, Ankara, Pegem A Yayınları, 2004.

- TURAL, Sadık: **Tarihten Destana Akan Duyarlılık**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998.
- TURALOĞLU, Sadık Kemal: “Milli Destanlarımız Üzerine” Ankara, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 90, 1970.
- TURAN, Osman: **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998.
- TURGUT, İhsan: **Bu Toplumun Çıkmazları**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1993.
- TURGUT, Tülay: “İş Adamlarının İş Yaşamları ve İş Değerleri, Marmara Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, İstanbul: 1996,
- TÜFEKCİOĞLU, Hayati: “Ders Kitapları Üzerine Yapılmış İki Çalışma ve Yetişkinlere Okuma Yazma Öğreten İki Kitap Hakkında İnceleme”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı.4, İstanbul, 1993.
- TÜRKÇE SÖZLÜK: Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: **Toplum Kalkınması**, Erzurum, Dedekorkut Yayınları, 1977.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: “Aile Sosyolojisi Modeli”, **Türk Aile Ansiklopedisi. Cilt I**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: “Dede Korkut Destanında Sosyal Hareketler”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı. 269, 1985.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: “Dede Korkut Kitabında Milli Kültür Tipleştirmeleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı.234.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, İstanbul, MEB Yayınları, 1995.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: **Milli Kimliğin Yükselişi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.
- TÜRKDOĞAN, Orhan: **Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi**, İstanbul, Türk Kültürü Yayınları, 1978.
- TÜRKER, Dilek: “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitabının Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.
- ÜLGENER, Sabri F.: **Zihniyer, Aydınlar VE İzimler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006.
- ÜGEÖZ, Perihan: **Kültürlerarası İletişim**, İstanbul, Üstün Eserler Neşriyatevi, 2003.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Eğitim Felsefesi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1967.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Sosyolojiye Giriş**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1947.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya: **Veraset ve Cemiyet**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1957.

- WAHN, J.C.: Sex Differances in the Contuance Component of Organizational Commintment. Group ve Organization Management, 1998, 23 (3): 256-266, Aktaran: Meltem Kamer, “Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Kavramlarına Etkileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 200.
- YAMAKOĞLU, Cihan: **Devlet Olmak İçin**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993.
- YAMANE, Taro: **Temel Örnekleme Yöntemleri**, Çeviren: A. Esin, M.A. Bakır., Literatür, 2001.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu: “Türk Masallarında Çocuk İmgeleri”, **Çocuk Kültürü 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1997.
- YUSUF, Ebu: “Kitabu’l-Haraç”, s.10, Aktaran: İlyas Canikli, “**Hadislere Göre Yöneticilere İtaatin Sınırları**”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

EKLER

EK 1:

İlköğretim Sosyal Alan Öğretmenlerine Uygulanan Anket Soruları

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE HİMAyecİ DEĞERLER İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI ÖRNEĞİ

VERİ TOPLAMA ARACI

Değerli öğretmenim;

Bu anket “Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler (İlköğretim Ders Kitapları Örneği) isimli doktora tez çalışmasında veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmada himayeci değer olarak “itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, güven, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.” kategoriler ele alınmaktadır. Ders kitaplarında, belirtilen bu kategorilerin kullanılma sıklığı içerik analizi tekniğiyle tespiti çalışılacaktır. Bu doğrultuda siz değerli öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili görüşleri araştırmamız için önemli bilgiler verecektir.

Ankete vereceğiniz cevaplar sadece yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda kullanılacaktır. Soruların dikkatli okunarak cevaplanması, çalışmada objektif ve doğru bilgi elde edilmesi açısından önemlidir. Anketi cevaplayarak değerli zamanınızı ayırdığınız için teşekkür eder çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Araş. Gör. Recep ÖZKAN
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ANKET FORMU

Yaşınız : 20-30() 31-40() 41-50() 50-60 () 60 ve üzeri ()

Cinsiyetiniz: E () K ()

Mezun olduğunuz üniversite. Lütfen yazınız:.....

Fakülte. Lütfen yazınız:.....

Bölümü. Lütfen yazınız:.....

Okuttuğunuz ders/ler:.....

Kaç yıldır öğretmenlik yapıyorsunuz?

1-5 () 6-10 () 11-15 () 16-20 () 21-25 () 26 ve daha fazla ()

ANKET

Sıra No	GÖRÜŞLER	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1	Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, otorite, güven, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.			
2	Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, güven, yardım/yardımlaşma vb.), öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir.			
3	Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir.			
4	Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır.			
5	Himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, güven, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır.			
6	Çağımızın evrensel değerleriyle tarihten gelen himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır			
7	Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, güven, saygı, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), uygun olarak davranmaları öğretilmelidir.			
8	Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır.			
9	Çağımızın (bireyselleşme, demokrasi, insan hakları, vb.)evrensel değerleriyle gelenekten gelen himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır.			
10	Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır.			
11	Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir.			
12	Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır.			
13	Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır.			
14	Üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır.			
15	Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir.			
16	Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir.			

AÇIK UÇLU SORULAR

Ders kitaplarının hazırlanmasında himayeci değerlerle ilgili olarak dikkat edilmesini istediğiniz noktalar nelerdir? Lütfen yazınız.

.....

.....

Hangi yayınevinin kitaplarını kullanıyorsunuz?

Özel yayınevlerinin yayınlarını ()

MEB Yayınlarını ()

Kullanma nedeniniz? Lütfen belirtiniz.

.....

Yukarıda belirtilenler dışında görüşleriniz varsa lütfen yazınız.

.....

.....

EK 2:**Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığında Çalışan Ders Kitapları İle İlgili Uzmanlara Uygulanan Anket Soruları**

**TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE HİMAYECİ DEĞERLER
İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI ÖRNEĞİ
VERİ TOPLAMA ARACI**

Bu anket “Türk Eğitim Sisteminde Himayeci Değerler (İlköğretim Ders Kitapları Örneği) isimli doktora tez çalışmasında veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırmada himayeci değer olarak “itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, güven, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.” kategoriler ele alınmaktadır. Ders kitaplarında, belirtilen bu kategorilerin kullanılma sıklığı içerik analizi tekniğiyle tespiti çalışılacaktır. Bu doğrultuda sizlerin görüşleri araştırmamız için önemli bilgiler verecektir.

Ankete vereceğiniz cevaplar sadece yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda kullanılacaktır. Soruların dikkatli okunarak cevaplanması, çalışmada objektif ve doğru bilgi elde edilmesi açısından önemlidir. Anketi cevaplayarak değerli zamanınızı ayırdığınız için teşekkür eder çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Araş. Gör. Recep ÖZKAN
Ankara Ün. Eğitim
Bilimleri Enstitüsü

ANKET FORMU

Yaşınız : 20-30() 31-40() 41-50() 50-60 () 60 ve üzeri ()

Cinsiyetiniz: E () K ()

Mezun olduğunuz üniversite. Lütfen yazınız:.....

Fakülte. Lütfen yazınız:.....

Bölümü. Lütfen yazınız:.....

Şuan yaptığınız görev:.....

Kaç yıldır bu görevi yapıyorsunuz?

1-5 () 6-10 () 11-15 () 16-20 () 21-25 () 26 ve daha fazla ()

ANKET

Sıra No	GÖRÜŞLER	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1	Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, otorite, güven, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), öğrencilerin bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.			
2	Ders kitaplarında yer alan himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, güven, yardım/yardımlaşma vb.), öğrencilerin günlük hayatlarında bireysel hareketlerini olumsuz yönde etkilemektedir.			
3	Himayeci değerlerin ders kitaplarında yer alma sıklığı, kitapların yazarlarının himayeci değerlerle ilgili tutumlarıyla ilgilidir.			
4	Öğretmenlerin himayeci değerlerle ilgili tutumları, ders kitaplarında yer alan himayeci değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve yorumlanmasında etkili olmaktadır.			
5	Himayeci değerler (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, saygı, güven, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), ders kitaplarında ağırlıklı bir şekilde yer almaktadır.			
6	Çağımızın evrensel değerleriyle tarihten gelen himayeci değerlerin ders kitaplarında bir arada bulunması öğrencilerde çatışmaya neden olmaktadır			
7	Öğrencilere, okul içi ve okul dışı yaşamlarında himayeci değerlere (itaat, sadakat, himaye, koruma, kollama, güven, saygı, otorite, bağlılık, fedakarlık, dayanışma, yardım/yardımlaşma vb.), uygun olarak davranmaları öğretilmelidir.			
8	Toplumda himayeci değerlerin bireylere öğretilmesinde aile içi ilişkilerin önemli bir etkisi vardır.			
9	Çağımızın (bireyselleşme, demokrasi, insan hakları, vb.) evrensel değerleriyle gelenekten gelen himayeci değerler arasında çatışma yaşanmaktadır.			
10	Toplumdaki himayeci değerlerin, gelişmelere ve yeniliklere uygun hale getirilmesi için yeni anlam ve tanımlamalara ihtiyacı vardır.			
11	Geleneksel toplumlarda, himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyumlarında önemli bir etkiye sahiptir.			
12	Öğretmenlerin cinsiyetleriyle, himayeci değerleri öğrencilerine öğretmelerindeki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır.			
13	Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek günümüze kadar varlığını korumasında inanç ve geleneklerin önemli bir etkisi vardır.			
14	Üniversite ortamı öğretmen adaylarının himayeci değerleri benimsemelerinde etkili olmaktadır.			
15	Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde İlköğretim dönemi önemli bir etkiye sahiptir.			
16	Himayeci değerler bireylerin içinde yaşadıkları grup ve toplum hayatına kayıtsız şartsız uyumlarının sağlanmasında etkilidir.			

EK 3:

Ders Kitabı Yazarları İle Yapılan Görüşme Soruları

1. Ders kitabı yazarlığına yönelmenizde etkili olan faktörler nelerdir?
2. Ders kitabı yazımında nelere dikkat edersiniz?
3. Ders kitabı yazarken ekip çalışması yapar mısınız?
4. Ders kitabı yazımında konuyla ilgili herhangi bir hizmet içi eğitime katıldınız mı?
5. Ders kitabı yazarken başka uzmanlardan destek / yardım alır mısınız?
6. Ders kitaplarında himayeci değerlerin yer almasına özellikle dikkat eder misiniz?
7. Himayeci değerlerle bireysel gelişim arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?
8. Himayeci değerlerin toplumda benimsenerek varlığını sürdürmesinde sizce neler etkili olmaktadır?
9. Himayeci değerlerin geleneksel toplumlarda daha fazla korunmasını nelere bağlıyorsunuz?
10. Himayeci değerlerin bireye benimsetilmesinde toplumsal kurumlardan hangisinin etkisi daha fazla hissedilmektedir?
11. Himayeci değerlerin bireylere benimsetilmesinde ders kitaplarının etkisi nedir?
12. Himayeci değerlerin öğretilmesinde ders kitabı yazarlarının etkisi olmakta mıdır?
13. Himayeci değerlerin, bireyin grup, cemaat ya da toplum hayatına bağımlı hale gelmesinde etkisi var mıdır?
14. Günümüzde evrensel değerler ile himayeci değerler arasında çatışma yaşanmakta mıdır?
15. Himayeci değerlerle ilgili ve bu değerlerin ders kitaplarında yer alması konusunda başka ne söylemek istersiniz?